

*Azərbaycan xalqının sevimli yazıçısı,
görkəmli pedaqoq, Əməkdar Elm Xadimi
Mir Cälal Paşayev
əziz xatirəsinə həsr olunur.*

*Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti İlham Əliyevin
31 yanvar 2008-ci il tarixli
Sərəncamına əsasən görkəmli
yazıçı və alim, Əməkdar Elm
Xadimi, professor Mir Cəlal
Paşayevin 100 illik yubileyi
respublikada, xarici ölkələrdə
və YUNESKO miqyasında
qeyd olunmuşdur.*

Mir Cəlal

FOTOSƏNƏDLƏR,
ƏLYAZMALAR,
EPİSTOLYAR İRS

II

Müəllif və tərtib edib nəşrə hazırlayan:
Teymur ƏHMƏDOV
filologiya elmləri doktoru, professor

Redaktor:
Ədibə xanım Paşayeva

Naşir:
Hacı İsmail Allahverdi

T. Əhmədov. "Mir Cəlal: Ömrün mənalı anları". İki cildə (II cild)
Bakı, "NURLAR" Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014, 380 sah., şəkilli.

Kitab Azərbaycan xalqının sevimli yazıçısı, görkəmli pedaqoq, ədəbiyyatşünas alim və publisist Mir Cəlal Paşayevin əziz xatirəsinə həsr edilib. Orijinal tərtibatlı kitab iki cildəndən ibarətdir. İkinci cild – albom-kitabda Mir Cəlalin həyatı və mühiti fotosəkillərlə müşayiət olunmuşdur.

Kitabda ədibin əsərlərinin səhnə həyatına, onun epistoləyər irsinə və şəxsi arxivindəki çap olunmamış əlyazmalarına xüsusi bölmə ayrılmışdır. Bu məlumatlar Mir Cəlal Paşayevin həyatını və yaradıcılığını daha dərinədən öyrənməyə imkan yaradır.

Oxuculara təqdim olunan albom-kitab Mir Cəlalin həyatı, fəaliyyəti və ədəbi irsi ilə maraqlanan tədqiqatçılar, ədəbiyyatsevarlar, müəllim və tələbələr üçün qiymətli mənbədir.

Mir Cəlal

ISBN: 978 – 9952 – 490 – 18 – 3 (dəst)
ISBN: 978 – 9952 – 490 – 21 – 3 (II cild)

© T.Əhmədov, 2014
© NURLAR, 2014

İnsan doğulduğu zaman həyatı gecə və gündüza bölünür. Gündüzlərin işığı və aydınlığı, gecələrin zülməti və azaməti ilə nəinki qoşa yaranıb, eləcə də, biri o birinin nəticəsi və davamı kimi mühümdür. Əzaldan hamı üçün adı olan bu həyat tərzi, yaqın ki, insana elə ilk saniyələrdən dünyanın məhz belə – birmanalı olmayan, təzadlarla dolu, xeyirli və şərli təbiətindən xəbər verir. Belə ki, səhərin kəllığı kiçik uşaqlıq illərini, günortanın sərbəstliyi yeniyetməliyi, gündüzün asudəliyi cavanlığı, axşamüstünün müdriqliyi 50-dən sonranı, axşamların soyuğu qocalığı, gecələrin alacsızlığı və zülməti isə həyatın sonunu xatırladır. Amma bu son da hələ son deyil: gecə çəkilib və səhər açılır. Qocalar dünyadan köçür, uşaqlar dünyaya gəlir. Belə olmalıdır və belə də olur. Yəni həyat davam edir...

Mir Calalın mənəvi həyatı yəna da davam edir. Əlbəttə, ən çox o sabəbdən ki, o, yazıçıdır, alimdir. Sırr deyil ki, yazıya pozu yoxdur və əsl yazıçı dünya durduqca durur, yaşayır. Amma təki bu deyil. Davam edən həyat Mir Calalın yaşadığı günlərin, ayların, daqiqələrin və onların daxilində, bizim qəlbimizdə və hafizəmizdə yaranır. Bizim dedikdə isə bir çox insanlardan: doğmalardan, qohumlardan, dostlardan, tanışlardan, həmkarlardan, yeniyetmələrdən, qonşulardan, saymaqla bitməyən insanlardan söhbət gəlir. Yaxşı ki, çoxdur bu insanlar, olduqca çoxdur. Axı insanı onun ölümündən sonra yəna da insanlar yaşadır. O insanların qalanlarına sağlıq, gedənlərinə rəhmat diləyirik.

Bu kitabda gedənlərlə qalanlar bir məkəndə və zaməndə, fotosəkillərdə və xatirələrdə əks edilmişlər. Mir Calal isə gedənlərlə və qalanlarla birgədir. Belə olmalıdır və belə də olur. Çünki həyat davam edir...

Nərgiz Paşayeva,
filologiya elmləri doktoru, professor,
Mir Calalın nəvəsi
2008-ci il

*Görkəmli ictimai xadim, ədib, alim və pedaqoq
Mir Calal Paşayevın 100 illiyinə həsr olunmuş mərasim.
Paris, YUNESKO iqamətgahı, 16 noyabr 2008-ci il.*

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında, elmində müstəsna xidmətləri olan Mir Calal Paşayevın 100 illiyinin YUNESKO səviyyəsində qeyd edilməsi, ilk növbədə, Azərbaycan elminə, mədəniyyətinə və ədəbiyyatına dünya miqyasında verilən önəm və dəyərin təzahürüdür. 2008-2009-cu illərdə YUNESKO-nun dünya miqyaslı hadisələrinə və şəxsiyyətlərinin yubileylərinin qeyd olunması ilə bağlı qərarına Mir Calal Paşayevın da adının daxil edilməsi, həm də Azərbaycan-YUNESKO əməkdaşlığının inkişafının bariz nümunəsidir. Azərbaycanın birinci xanımı Mehriban Əliyevanın YUNESKO-nun xoşməramlı səfəri kimi bu sahədə geniş və səmərəli fəaliyyəti qurumla ölkəmiz arasında əlaqələrin inkişafına mühüm töhfə verir.

Yubiley mərasimində iştirak etmək üçün YUNESKO-nun iqamətgahına gələn Mehriban xanım Əliyevanı qurumun baş direktoru Koşiçiro Matsuura və digər rəsmi şəxslər səmimiyyətlə qarşılamışlar.

Koşiçiro Matsuura və Mehriban xanım əvvəlcə Mir Calal Paşayevın həyat və yaradıcılığında bəhs edən sərgi ilə tanış olmuşlar. Azərbaycanın görkəmli yazıçısı və aliminin müxtəlif illərdə çəkilmiş fotolarında onun zəngin həyat və fəaliyyətinin ən maraqlı məqamları əks olunmuşdur. Bu fotolarda görkəmli yazıçının dövrünün görkəmli ziyalıları ilə görüşlərini yaşadan məqamlar, ailə üzvləri ilə şirin xatirələr yaşanırdı. Sərgidə yazıçının həm Azərbaycanda, həm də xaricdə nəşr edilmiş əsərləri də təqdim olunmuşdur.

YUNESKO-nun
baş direktoru
Koïşiro Matsuura

Yubiley mərasimini YUNESKO-nun baş direktoru Koïşiro Matsuura açaraq demişdir:

- Xanım Mehriban Əliyeva!
- Əziz qonaqlar!
- Xanımlar və cənablar!

Bu gün axşam məşhur Mir Cəlal Paşayevin 100-cü ildönümünə həsr olunmuş tədbirdə sizin hamınızı salamlamaq istəyirəm.

Mir Cəlal Paşayevin nəvəsi Mehriban xanım Əliyevanı burada görməkdən xüsusilə məmnunam. Mən Mir Cəlalin dörd övladına da xoş gəlmisiniz deyirəm. Mehriban xanım Əliyevanın atası ilə bərabər, Mir Cəlal Paşayevin digər üç övladı da bu axşam burada bizimlədir. Onun iki oğlu və iki qızı bu salonda əyləşiblər. Mən Azərbaycanın tanınmış yazıçısı Mir Cəlal Paşayevin dörd övladını bir daha səmimiyyətlə salamlayıram.

Salamlamadan sonra bəhs edəyim məsələlərə keçməzdən əvvəl, mən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti zati-əliləri cənab İlham Əliyevi yenidən prezident seçilməsi münasibətilə səmimi-qəlbdən təbrik etmək istərdim. Bu münasibətlə mən təbrik məktubu göndərmişəm, la-

kin yenidən xanım Əliyevadan xahiş edərdim ki, səmimi təbriklərimi ölkə başçısına çatdırsın. Bu ilin mayında Bakıda keçirilmiş Avropa və Mərkəzi Asiyada savadlılıq mövzusunda regional konfransda iştirak etmək üçün ölkənizə etdiyim səfər xatirimdədir. Prezident Əliyev xeyrxahlıqla mənə qəbul etmişdir. Bu səhədə görülmüş işlərə görə mən ölkə rəhbərliyinə olduqca minnətdaram.

Mənə məlumat verilmişdir ki, son illər Azərbaycan həcmi 30 faizdən artıq olan illik iqtisadi artımla dünyada birinci yerdədir. Çox heyranedicə inkişaf sürətidir. Hətta dəyərdim rekorddan da artıqdır. Mən bu münasibətlə sizi təbrik edirəm. Eyni zamanda, çox şadam ki, təşkilatımızın fəaliyyət göstərdiyi bütün sahələrdə – elm, mədəniyyət və təhsil sahəsində YUNESKO ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlıq genişlənməkdədir. Bu işə verdiyi töhfəsinə görə mən YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevaya minnətdarlığımı bildirirəm. Onun səfir təyin olunduğu vaxtdan etibarən YUNESKO-Azərbaycan əməkdaşlığı yüksələn xətlə artmışdır və bir çox sahələri əhatə etmişdir.

Əlbəttə, onu da bilməliyik ki, Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyev xoşməramlı səfir Mehriban xanımın təşkilatdakı fəaliyyətinə şəxsən dəstək vermişdir. Buna görə mən ona bir daha minnətdaram. Qalan illər ərzində mən Prezident Əliyevlə birgə işimizi davam etdirməyi və YUNESKO ilə Azərbaycan arasında əsas sahələrdə əməkdaşlığın dərinləşməsinə arzulayıram.

Eyni zamanda, 2004-cü ildə təyin olunduğu vaxtdan etibarən Mehriban xanım Əliyevanın YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri kimi təşkilatımıza verdiyi töhfəsinə görə mən ona bir daha təşəkkürümü bildirirəm. O, nəinki təhsil, həm də mədəniyyət sahəsində olduqca fəal şəkildə çalışmışdır.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Mehriban xanım sivilizasiyalararası və mədəniyyətlərarası dialoq mövzusunda bir neçə mühüm tədbir təşkil etmişdir. Bu tədbirlər zamanı gənclərin sivilizasiyalararası və mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində oynadığı rola xüsusi önəm verilmişdir. Daha sonra, bu ilin iyununda Mehriban xanım qadınların bu sahədəki rolu ilə bağlı konfrans keçirmişdir. Davat olunmağımıza baxmayaraq, əfsuslar olsun ki, mən tədbirə gədə bilmədim, lakin öz həmkarımı göndərdim. Bu, olduqca uğurlu bir tədbir idi.

Bu gün nəinki yaşadığımız regionlarda, ümumilikdə bütün dünyada sivilizasiyalararası və mədəniyyətlərarası dialoqun xüsusilə əhəmiyyətli olmasını bir daha qeyd etmək istəyirəm. Ona görə də həmin sahəyə verdiyi mühüm töhfəsinə görə xanım Əliyevaya dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Bundan başqa, o, təhsil sahəsində də çox fəaldır.

Əlavə olaraq qeyd etmək istəyirəm ki, Mehriban xanım Əliyeva qeyri-maddi mədəni irsin qorunmasında da xüsusi rol oynayır. O, Azərbaycanın qədim musiqi ənənəsi sayılan muğamın təşviq olunmasında çox fəaldir. Maddi və qeyri-maddi mədəni irsin qorunması sahəsində yeni nailiyyətlər var. Hazırda qeyri-maddi və maddi mədəni irsin təşviqi ilə bağlı yeni Konvensiya qəbul etmişik. Azərbaycan çox zəngin qeyri-maddi və maddi mədəni irsə malikdir. Yaxın vaxtlarda Azərbaycanın mühüm qeyri-maddi mədəni irsinin şah əsəri sayılan muğama həsr olunmuş mərkəzin açılışı keçiriləcəkdir. Mən gələnlə il Muğam Mərkəzinin açılışında iştirak etmək məqsədi ilə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərinə səfər etməyi planlaşdırıram. Bu ilin mayında səfərim zamanı gördüm ki, həmin mərkəzin tikintisi başa çatmaq üzrədir. İndi isə xanım Əliyeva mənə məlumat verdi ki, mərkəzin tikintisi başa çatıb və rəsmi açılış üçün hazırdır. Mən gələnlə il Prezident Əliyev və onun xanımı Əliyeva ilə birlikdə mərkəzin açılışında iştirak etmək üçün ölkənizə səfər etmək niyyətindəyəm.

Mən bilirəm ki, Mehriban xanım öz çıxışında babasının fəaliyyəti, onun verdiyi töhfə haqqında biza məlumat verəcəkdir. Sadəcə, onu əlavə etmək istədim ki, foyədə Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığına həsr edilmiş fotosərgi təşkil olunmuşdur. Orada onun ailəsinin fotoları, övladlarının, o cümlədən Mehriban xanımın atasının ahatasında çəkilmiş fotosəkillər nümayiş etdirilir.

Biz Mir Cəlal Paşayevin anadan olmasının 100-cü ildönümünə həsr edilmiş bu sərginin və gecənin təşkilindən çox məmnunuq. Belə bir tədbirin keçirilməsi ilə bağlı irəlilənmiş təşəbbüsə görə xanım Əliyevaya minnətdaram.

Mən Mir Cəlal Paşayevin nailiyyətləri haqqında çox danışmayacağam, lakin icazə verin, onun çox vaxt söylədiyi və mənəm xoşuma gələn bir kəlamı təkrar edim. O demişdir: "Həyatımda yaratdığım ən böyük əsərim – ailəmdir!" Bu, həqiqətən, belədir. Əgər sizin hələ imkanınız olmayıbsa, lütfən həmin fotoları seyr edin, onda görürsünüz ki, o, ailəsini nə qədər sevirdi. Onlar çox gözəldir. Həmin kəlamı bir daha təkrar etmək istədim: "Həyatımda yaratdığım ən böyük əsərim – ailəmdir!" Çox sağ olun.

Azərbaycanın birinci xanımı, Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, YUNESKO-nun və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban Əliyevanın çıxışı:

– Cənab baş direktor!

Xanımlar və cənablar!

Hörmətli qonaqlar!

Mən sizin hamınızı salamlayıram, dəvətimizi qəbul edib, bu axşam bizimlə olduğunuza görə minnətdarlığımı bildirirəm.

Mən dostların və həmkarların arasında olmağımdan son dərəcə məmnunam. Eyni zamanda, dünyada təhsil, elm və mədəniyyətin qorunması və inkişafı sahəsində yorulmaz fəaliyyət göstərən YUNESKO-nun bütün işçilərinə dərin təşəkkürümü bildirirəm. YUNESKO xalqlar arasında ünsiyyəti qoruyub saxlamaq, bir-biri ilə tanış olmaq, biliklərlə bölüşmək və dünyanın mədəni müxtəlifliyini dəyərləndirmək üçün ən ali platformadır.

Mən YUNESKO-nun baş direktoru cənab Kojiro Matsuurani xüsusi salamlamaq, YUNESKO-nun ideallarına verdiyi dəstəyinə və davamlı işinə görə ona təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Bu ilin yayında YUNESKO və Azərbaycan yüksək səviyyəli iki konfrans keçirmişdir. Cənab baş direktor müasir dünyada savadlılıq və hamı üçün təhsil mövzularına həsr olunmuş regional konfransda iştirak etmişdir. Eyni zamanda, ölkəmizdə keçirdiyimiz "Sivilizasiyalararası və mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolu" mövzusunda konfrans verdiyi dəstəyə görə cənab Matsuuraya və YUNESKO-ya minnətdarlığımızı bildirirəm. Mən gələcəkdə uğurlu əməkdaşlığı davam etdirməyi ürəkdən arzulayıram.

Əziz dostlar!

Mədəni irs hər bir xalqın qüruru və fəxridir. Mədəni irsin qorunub saxlanaraq, bir nəsilə digər nəslə ötürülməsində vacib olan bir çox

amillər arasında əsas rolunu ədəbiyyat və dil oynayır. Eyni zamanda, dil və ədəbiyyat müstəqil dövlətin qurulmasında çox vacib meyarlardır. Ölkəmizin tarixinə nəzər salsaq, görərik ki, mühüm geosiyasi məkanında yerləşən Azərbaycan əsrlər boyu müxtəlif imperiyaların tərkibində yaşamışdır. Ancaq bütün çətinliklərə baxmayaraq, biz öz mədəniyyətimizi, dilimizi, ədəbiyyatımızı, adət-ənənələrimizi və milli dəyərlərimizi qoruyub saxlaya bildik. Bu, milli özünəməxsusluğumuzun itirilməsinin qarşısını aldı. Biz onu qoruyub saxladığımız və güclü müstəqil dövlətə çevirdik.

Bu baxımdan bütün həyatını ədəbiyyata və dilə həsr etmiş şəxslər bizim üçün hədsiz dərəcədə dəyərlidir. Bu gün biz məşhur Azərbaycan yazıçısı, alim və müəllim Mir Cəlal Paşayevin anadan olmasının 100-cü ildönümünü qeyd edirik. İstedadlı qələm ustası olan Mir Cəlal Paşayev Azərbaycan ədəbiyyat xəzinəsini öz romanları və hekayələri ilə daha da zənginləşdirmişdir. Həyatı boyu ədəbiyyatımızı tədqiq edən alim kimi Azərbaycan ədəbiyyat nəzəriyyəsini yaratmış və bu, onun müəyyən etdiyi qaydalar və prinsiplər əsasında inkişaf etmiş və bu günə qədər də inkişaf etməkdədir. Görkəmli müəllim və maarifçi kimi Mir Cəlal Paşayev vurğulayırdı ki, dil və ədəbiyyat nəinki tarix və mədəniyyətin bir hissəsidir, o cümlədən bunlar hər bir insanın ürəyində və qəlbindədir. Bu şəxsiyyətin çoxşaxəliliyini sözlərlə təsvir etmək çətin, çünki o, özündə yazıçı istedadını, alimin intellektual səviyyəsini və müəllim həssaslığını cəmləşdirirdi.

Mir Cəlal öz kitablarında həyatı təsvir və tədqiq edirdi. O, hər zaman həyatın mənasını tədqiq etməyə çalışırdı. Altı romandan başqa, o, Azərbaycanın XX əsr ədəbiyyatının parlaq nümunələri sayılan 300-ə yaxın hekayə yazmışdır. Hekayələri onun yaşadığı dövrə aid şəxsi təəssüratları və yaratdığı obrazları ilə seçilir. Onun qəhrəmanları bədii təsvir, inandırıcı şəkildə təsvir olunur, yadda qalır. Yaddaşdan silinməyən yumor onun bir çox əsərlərində öz əksini tapır.

Həmin dövrdə ədəbiyyat qəhrəmanlarının kommunizm qurulmasına xidmət etməsi məcburi idi və yalnız əsl ədəbiyyat inciləri zamanın sınaqlarından çıxmışdır. Mir Cəlal həyatının bir çox illərini dahi şair Məhəmməd Füzulinin əsərlərinin tədqiqinə həsr etmişdir. O, Məhəmməd Füzulinin əsərlərinin elmi-nəzəri təfəssilatını verən ilk alim olmuşdur.

Füzulünəşli adlanan elmi sahə ilk dəfə Mir Cəlalin elmi işlərində əksini tapmışdır. Qəsməqəşli 1930-40-cı illərdə, kommunist ideologiyasının möhkəmləndirilməsinə yönəlmiş tədqiqatların dəbdə olduğu bir vaxtda Mir Cəlal çox sevilən həmin romantik şairin əsərlərini araşdırırdı.

Artıq qeyd etdiyim kimi, Mir Cəlal əla müəllim keyfiyyətlərinə malik idi. O, gənclərə inanırdı. Onun tələbələrindən bir çoxu gələcəkdə alim və yazıçı olmuşdur. O, hər bir gənclə qayğı və hörmətlə yanaşaraq, onun yaradıcı potensialını inkişaf etdirməyə çalışırdı. Mir Cəlal onlara öz gücünü sınaq etməsində dəstək verirdi və hesab edirdi ki, insanın ruhu

landırmaq və şəxsi gücünə əsaslandırmağa inandırmaq onun inkişafında ən münasib yoldur.

O, bir çox hallarda öz tələbələrinə deyirdi: "Siz ən yaxşı tələbəsiniz, hər işdə uğur qazanacaqsınız". O, haqlı idi, bu gün onun bir çox tələbələri Azərbaycan cəmiyyətinin elmi və intellektual potensialını təmsil edirlər.

Mir Cəlal yüksək mənəvi keyfiyyətlərə və dərin layaqət hissəsinə malik olan səmimi insan idi. Bu görkəmli şəxsiyyətin ətrafında olanlar hər zaman onunla maraqlı söhbətlər aparırdılar. Fitri istedadı və əsl humanistliyi ona həyatında üzləşdiyi çətinlikləri və maneələri dəf etmək və bir çox insanlara dəstək olmaq imkanı yaradırdı. O, elə bir şəxsiyyət deyildi ki, digərlərini kölgədə qoysun. Əksinə, Mir Cəlal hər zaman yol göstərməyə və yardımçı olmağa çalışırdı. Bu şəxsiyyət Azərbaycan tarixi və mədəniyyətinin ən görkəmli simalarından biri idi.

Bu gün mən onun ailə üzvü, nəvəsi kimi həmin böyük insanı burada, belə bir nüfuzlu təşkilatda təmsil etməkdən böyük şərəf hissi duyuram.

Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, təqribən yarım əsr bundan əvvəl, 1960-cı ildə Mir Cəlal Azərbaycanın intellektual dairələrindən ibarət ilk nümayəndə heyəti tərkibində Fransaya səfər etmiş və təəssüratlarını "Fransaya aparən yollarda" adlı yazısında təsvir etmişdir. O, Parisin tarixi və memarlıq abidələri, Fransanın böyük mədəni irsi barədə yazmışdır. Mir Cəlal YUNESKO-nun yenidən tikilmiş binasını xüsusi qeyd etmişdir. Binanı şəhərə yeni üslub gətirən bir abidə kimi qələmə almışdır. Məhz bu gün biz elə həmin binada onun yubileyini qeyd edirik.

Son dərəcə təvazökar insan olan Mir Cəlal heç vaxt şöhrət və fəxri adlar haqqında düşünmürdü. O, tez-tez təkrarlayardı: "Mənim yazılarım və tələbələrim var. Bu, mənim üçün kifayətdir!" Bu gün isə biz əlavə edə bilərik: o, Azərbaycan xalqının böyük hörmətini qazanmışdır və onun əbədi xatirəsindədir.

Əziz dostlar, mən yekun olaraq, YUNESKO-nun rəhbərliyinə bir daha dərin minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Həmişə burada olduqda mən çox səmimi qonaqpərvərliyi hiss edir, YUNESKO ailəsinin çox mehriban mühitinin şahidi oluram. Buna görə çox minnətdaram.

Mən bir daha bütün iştirakçılara və tədbirin təşkilatçılarna təşəkkürümü bildirir, sizə xoşbəxtlik və rifah arzulayıram.

Sağ olun.

Sonra Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığında bəhs edən film nümayiş olunmuşdur.

Morəsim "Könül dolusu musiqi" adlı konsert proqramı ilə davam etdirilmişdir. Dirijor, xalq artisti Rauf Abdullayevin idarəsi ilə Azərbaycan Dövlət simfonik orkestri Azərbaycan və Avropa bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət konsert proqramı təqdim etmişdir.

Mir Cəlalin 100 illiyinə həsr olunmuş sərgi. Paris. YUNESKO iqamətgahı. 10 noyabr 2008-ci il.

Bakı. Milli Parkın ümumi görünüşü.

I
FƏSİL

*Ömrün
mənalı anları*

Yazmaq, yaratmaq çox böyük sevincdir, xoşbəxtlikdir! Yazıçılıq ağır işdir. Çox adam onun şöhrət tərəfini görür, zəhmət tərəfini isə yox. Yazmaq qaya çapmaqdan da çətindir. Yazıçı öz ömrünü gila-gila əsarlarına verir. Bəzən taleyini də girov qoyur. Əbas yera deyil ki, Tolstoy kimi bir söz nəhəngi yazıçı amayını qul amayına bənzədir. Ancaq bununla belə, yazıçılıq böyük şərəfdir. Xalq sevgisini qazananda onun xoşbəxtliyi əlçatmaz olur.

Mir Calal

Mir Calal. 1925-ci il

Mir Cəlal Paşayev XX əsr Azərbaycan tarixinin böyük və zirvə şəxsiyyətlərindən biridir. O, yazıçı, alim, pedaqoq, həm də Azərbaycanın - Vətəninin əsl vətəndaşı və layiqli oğlu idi.

*Nərgiz xanım Paşayeva,
professor*

Mir Cəlal (ön cərgədə soldan ikinci) həmkarları ilə birlikdə. Gəncə, 1929-cu il.

Mir Cəlal Paşayev 1908-ci ildə Cənubi Azərbaycanda doğulmuşdur. O, Əndəbil kəndinin ən möhlərən və hörmətli sakini olan Mir Paşa bəyin nəvəsi idi. Atası Mir Əli Mir Əsrafi çoxlu mülkiyyət sahibi olduğundan böyük oğullarına, Mir Cəlalin özündən böyük qardaşlarına Əndəbil kəndinin işlərini idarə etməyi tapşırırdı. O, ən kiçik, beşinci oğlu Mir Cəlalı isə bu işlərdən uzaqlaşdırıb təhsil dəlmə Şimali Azərbaycana, Gəncəyə gətirir. Burada acı tale kiçikyaşlı Mir Cəlalı erkən atasız qoyur. Vəfat etməmişdən bir qədər əvvəl Mir Əli böyük oğullarına kiçik Mir Cəlalı tapşıraraq deyir: "Bu uşağı oxudun, onun mükəmməl təhsili olsun". Beləliklə, Mir Cəlal Gəncə şəhərində qalıb təhsilini davam etdirir, uşaqlıq və gənclik illərini burada keçirir.

*Nərgiz Paşayeva,
professor*

Hələ Gəncədə seminariya təhsili illərində mətbuat ilə əlaqədar idim. Aşqabadda çıxan "Zahmat" qəzetinə (böyük qardaşım orada çörəkçi kimi işləyirdi və yerli qəzetləri mənə göndərirdi), Zaqafqaziya ölkə komitəsinin nəşri – əfkarı olan "Yeni fikir" qəzetinə yazırdım.

Gəncənin maarif, məktəb işlərindən, mədəni-təsərrüfat həyatından yazılarım nəşr olunurdu.

Bakıya köçənə qədər riyaziyyat həvaskarı idim. Seminariyada bu dərindən kontrol yazılarını sinifdə həmişə əvvəl həll edər, əla qiymət alardım. Riyaziyyatdan bir kitabı tənqid yazıb "Yeni fikir" qəzetində çap etdirmişdim. Riyaziyyatçı imzası ilə qəzetdə satirik şeirlərim də çap olunurdu.

Ədəbi mühitin bütün ölkədə qaynayıb canlandığı həmişə illərdə Yazıçılar Cəmiyyətinin Gəncə şöbəsi (filialı) təşəkkül tapmaqda, istedadlı cavanları ətrafına yığmaqda idi.

Gəncə şöbəsinin bir sıra üstünlüklərini – imkanlarını unutmmaq olmaz: əvvəla, orada nəinki köklü kitabxana, mədəniyyət ocaqları, həm də ədəbi əməna, şairlər məclisi, Mirza Şafi kimi şairin otağı, başqa şəhərlərin heç birində olmayan güclü çap vasitəsinə sahib olan böyük bir mətbəə var idi.

Həmişə mətbəənin buraxdığı kitabça və jurnallar, mərkəzdəki nəşrlərdən o qədər də fərqlənmirdi.

Bir sıra texnikum, orta məktəb, teatr, radio verilişi və sairədən başqa çox havaslı bir oxucu kütləsi var idi.

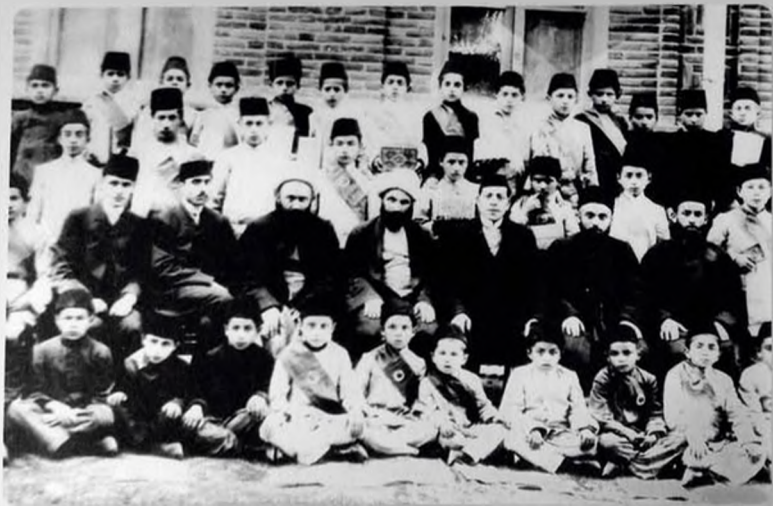
Gəncə seminariyasında tələbələrin gücü ilə təşkil olunan ədəbi müzakirə və mühakimələr, Cabbarlı və Cavid kimi dramaturqların əsərlərinin tamaşası çoxumuzun indi də yadımızdadır. Hələ keçən əsrin axırlarında tikilən, indiyə qədər şöhrətini saxlayan teatrdə həmişə müasir və maraqlı tamaşalar verilir.

20-ci illərin axırlarında Gəncədə yeni, qızgın bir ədəbi mühit canlanmaqda idi. Gəncə seminariyası, müəllimlər mühiti, şəhər teatri, sənət texnikumu və sonra Kənd Təsərrüfatı İnstitutu kimi tədris, mədəniyyət ocaqları, şəhərdə müntəzəm nəşr olunan "Qızıl Gəncə", "Zərbə", "Kirovabad bolşeviki" kimi qəzet və məcmualar ədəbi həyatın canlanmasına çox kömək edirdi. O zaman ədəbiyyat həvaskarları ədəbi mühit ilə, jurnal, qəzet ilə çox maraqlanırdı və yazıları ilə iştirak edirdilər. Xüsusilə S. Vurğun kimi alovlu, qüdrətli bir şairin orada olması cavanları havaslandırır, ruhlandırır, Gəncə ədəbi mühitinə rəvnaq verirdi.

Mir Jalal

Gəncə seminariyası: ədəbi dərnəyin üzvləri, 1930-cu illər.

Gəncə Xeyriyyə Cəmiyyətinin ibtidai məktəbi (üçüncü cərgədə soldan 5-ci Mir Cəlal). 1919-cu il.

Biz gəncəlilər qürur duyuruq ki, böyük adib və böyük insan Mir Cəlalın uşaqlıq illəri qədim Nizami yurdu ilə bağlı olmuşdur.

Mir Cəlal Gəncədə ibtidai və orta təhsil almış, Pedaqoji (Dəriülmüəllimin) Texnikumunu bitirmiş, gənclər ictimai təşkilatının fəallərindən olmuş, müəllimlik etmiş, ilk şeir və nəsr əsərlərini burada yazmış və Gəncənin dövrü mətbuatında çap etdirmişdir.

Mir Cəlal həmişə Gəncə ilə bağlı olmuşdur. Onun burada müəllimləri, tələbələri və gənclik dostları olmuşdur.

*Bəşir Əhmədov,
Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının müəllimi.
Gəncə, 2008-ci il.*

Mir Cəlal (soldan ayaq üstə) və qardaşı Mir Xəlil (ortada). 1928-1929-cu illər

Gəncə Yazıçılar Birliyinin üzvləri: (soldan) Mir Cəlal, Cahənbəxş, S.Əhmədli, (sağdan) Allahverdi Vərdiyev və Həmid Araslı, 1929-cu il.

Mir Cəlal (sağdan birinci) Gəncədə Darülmüəllimin "Aydın" divar qəzetinin redaksiya heyəti ilə, 1927-ci il.

Mir Cəlal (ön cərgədə ortada) Gəncə Darülmüəlliminin müəllimləri və tələbələri arasında, 1928-ci il.

Gəncə 1 saylı qızlar məktəbi. Birinci cərgədə sağdan
3-cü Mir Cəlal. 1929-cu il

Mir Cəlal (soldan ikinci) həmkarları arasında. Gədəbəy.

Mirza Fətəli Axundov adına Gənç Türk Pedaqoji Texnikumu. Vinetka, 1927-1928-ci illər.

1926-1927-ci illərdə Pedaqoji Texnikumun son sinfində oxuyanda mərkəzi qəzetləri, xüsusən "Gənç işçi"ni müntəzəm mütaliə edir, özüm də arəbir məqalələr yazırdım. "Gənç işçi" də rast gəldiyim ədəbiyyat səhifələri məni çox maraqlandırır. Mən istəyirdim ora da yazım. Bir neçə şeir qaralayıb, poçt ilə göndərdim, cavab çıxmadı...

Bir dəfə Mayakovskinin "Zərbaçı marşı" adlı şeiri əlimə keçdi, onu oxudum və nədənsə tərcümə etmək fikrinə düşdüm, başladım şeiri qəfiyələməyə. Bir həftə sonra "Gənç işçi"nin ədəbiyyat səhifəsində mənim "Zərbaçı marşı" adlı tərcümə şeirim çıxdı. Bu mənim mərkəzi mətbuatda ilk yazım idi.

Mir Cəlal

*Gədəbəy yeddiillik məktəbin direktoru Mir Cəlal.
1928-ci il*

Gədəbəyi görməmişdim. Təsəvvürüm də ibtidai və bir az da yanlış idi. Kərkər deyilən bir gödəkbov, zirək kişinin məftil təkər faytonu zinqirovlu, gümrəh atlarla bizi Yasamal yolundan yoxuşa doğru aparanda güman edirdim ki, məktəbə dərs deməyə yox, dumanlı, o əsrarlı dağlarda cahalət, nədanlıq ilə vuruşmağa gedirik.

... Gədəbəyin təbiəti də, insanları da bir-birinə çox oxşayır – saf, duru, əsrarəngiz... Gədəbəy həlal, mardana insanları ilə fəxr edib və edəcək də. Bu yerlərlə bağlı işıqlı xatirələrim ömürlük yaddaşıma yazılıb, yaddaşımda qalıb. O yerləri, ülfət bağladığım, hər addımda səmimiyyət gördüyüm o dağ vüqarlı insanları heç vaxt unutmam...

Mir Cəlal

Mir Cəlal həmkarları ilə. Gəncə, 1929-cu il.

*Azərbaycan Proletar Yazıçıları Gəncə şöbəsinin
fəalları: Mir Cəlil, Əhməd Cəmil, Bəhram İbrahimi
(özək), Cahənbaşş Cavadzadə, Səməd Vəkilov. Gəncə,
may 1929-cu il.*

Mərkəzda "Qızıl qələm" cəmiyyatında elə bir tədbir olmurdu ki, onun aks-sadası Gəncədə eşidilməsin. "Qızıl Gəncə" adı ilə xüsusi bir jurnal çap olunurdu və buradakı yazıların hamısı yerli qüvvələrin qələmindən çıxan əsərlər idi.

Qocaman adıblardan Mirza Cəlil, Haqverdiyev ilə şəxsi tanışlığım olmamışdır. "Gənc işçi" qəzetində çalışdığım illərdə Süleyman Sani Axundov bəzən müzakirə və yığıncaqlarda görürdüm. Qəzetdə komsomol və ədəbiyyat mülahizə və müzakirələrində ondan yazılar da tələb edirdim.

Mir Cəlil

Kazan Şərq Pedaqoji İnstitutunda Mir Calal (yuxarı cərgədə soldan beşinci) tələbə dostları ilə. 1931-ci il.

Mir Calal (sağdan birinci cərgədə) "Gənc işçi" qəzetinin əməkdaşları arasında.

Mir Calal

"Gənc işçi"də çalışdığım müddətdə çox ünsiyyət bağladığım, yaradıcılığına, söhbətinə marağ göstərdiyim adıblardan biri Hüseyn Cavid olmuşdur. Bu iddia zahirən qarıba görünə bilər. Çünki Cavid romantik şairdir, mənim realist zövqümdən, həyat və hadisələrə münasibətimdən, görüşlərimdən çox fərqli bir sənətkardır.

Əvvəla, onu deyim ki, iyirmi və otuzuncu illərdə Hüseyn Cavid cavanlar arasında çox məşhur, çox sevilən sənətkarlardan idi. Seminariya təhsili müddətində biz onun əsərlərini tez-tez səhnədə görür, kitablarını oxuyur, müəllimlərimizin alovlu mühazirələrində onun haqqında çox eşidir, seminariyanın tələbə məclislərindəki müzakirə və mübahisələrdə onun yaradıcılığını maraqla izləyirdik.

Bakıya gələndən sonra, mətbuatda çalışdığım, ilk yazılarımla görünməyə başladığım zamanlarda, görünür, böyük ədibin diqqətini cəlb etmiş, nə cəhətdənsə maraqlandırmışdım. Məlum olduğu üzrə Cavid, əsərlərinə qarşı yazılan bir sıra kəskin tənqidlərdən incimirdi və narazılığımı aşkar bildirməkdən çəkinirdi. Bu haqda söhbətlərini münasib bildiyi hər yerdə və inandığı hər kəsə danışdı.

Hüseyn Cavid mənimlə bir küçədə, qonşuluqda olurdu. Mən də İçərişəhərin Kiçik Qala deyilən, Bakı Sovetinə söykənən küçəsində, 16 nömrəli evdə yaşayırdım.

Cavid çay qabağında nərd oynamağı da xoşlayardı.

Mənim yazı masama da diqqət yetirməyi unutmazdı.

Bir dəfə qarşımdakı varəqlərə diqqət eləyəndə cavan qadın şairlərin əsərlərinə məqalə yazdığımı görüb dedi:

– Vaxtına heyfən gəlmir?

– Bu yazılar haqqında mülahizələrimi söyləmək istəyirəm.

– Haqqında mülahizə deməli daha vacib əsərlər var. Elə əsərləri təhlil elə ki, heç olmasa, mövzu sənəin zəhmətini qoruyub saxlasın. Füzulidən yazam, yazı özü saxlamasa da, Füzuli saxlayacaq!

Gördüm ki, böyük şair düz deyir, mövzu seçmək özü yaradıcılığın ilk şərtidir.

Onandan sonra mən Füzuli şeirinin poetikası ilə maraqlandım, ilk elmi əsərimi, namizədlik dissertasiyamı ondan yazıb çap etdirdim. Həmin kitabın ilk nüsxəsini də bir minnətdarlıq əlaməti olaraq Cavidə təqdim etdim.

Cavidin yaradıcılığı, yüksək sənəti, şeiriyəti və əsərlərinin şöhrətindən başqa mənə sevdiren xüsusilə təmiz insanlığı, büllür xasiyyəti və səmimiyyəti idi. Kənardan baxanlar, onu ancaq əsərləri ilə tanıyırlar, onun məhram, duzlu, mənalı yumorundan xəbərsiz idilər, halbuki onun bu cəhətdən söhbətləri çoxmənalı, maraqlı, unudulmaz idi:

– Sən komsomolsan, qəzetində istədiklərinə yazıb deyə bilərsən, bizim də sözüümüzü desən, nə olar ki?

– Cavid əfəndi, sizin sözlərinizə cavanlar qəzeti dərin minnətdarlıq, məmnuniyyətlə səhifələrini açmışdır.

Cavid, doğrudan da, çox mənalı bir qeydini dedi. Onu buraya keçirməyi lazım bilirdim:

– Məşədi Əzizbəyov mühəndis idi. Sizin onun adını teatra qoymusunuz. Nərimanov ədib idi. Onun da adını mühəndislik məktəbinə – Nərimanov texnikumuna qoymusunuz. Əziz yoldaşlarım, qardaşlarım, axı bunun hərəsinin adını öz yerinə qoysanız, nə olar?

Nərimanovun adını teatra, Əzizbəyovun adını texnikuma qoyun da...

Abdulla Şaiq və Hüseyn Cavid

Bir də görərdin alindəki əsa ilə mənzilin qapısını döyür:

– Ağa Mir Cəlal!

Seyid olduğum üçün qocaman adiblərin hamısı adımın əvvəlinə "ağa" sözünü əlavə edirdilər.

Biz bütün ailəlikcə təşvişə düşsək, Cavidə hörmətlə mənzilimizə qəbul edərdik.

Cavid zahirən çox ciddi və ağır tarpanişli, əzdanışan, təmkinli bir adamdı. Gözündəki çəsmək, əlindəki əsa, başında qəhvəyi buxara papağı ona xüsusi əzamat verirdi.

İlk görüşlərdə həyat yoldaşım, qayınanam tərəfindən həyəcan, təşviş, xərək hazırlığını görəndə Cavid çox narahat olur, ata kimi hamımızı, bir növ danlayırdı:

– Püsta xanım – deyirdi, – mən axşamlar bir saat söhbətə gəlirəm. Bəla narahatlığı görsəm, daha cəsarat edib qapınızı döyməyəcəm.

Mir Cəlal

Hüseyn Cavid

Cavid əfəndi tutulan axşam mən Püsta xanım ilə, Abdulla Şaiq də öz yoldaşı ilə onlara qonaq gətirmişdik. Bir çox şirin söhbətlərdən sonra Cavid əfəndi dedi ki, ölkədə yaman bəd külləklər əsir. Deyəsən, bu bəd küllək mənə də burulğana salıb özü ilə aparacaq. Biz təskinlik verdik ki, narahat olmasın, ona toxunmazlar. Çünki Cavid əfəndi başını aşağı salıb öz işi ilə məşğul olan, ağayana, son dərəcə sakit təbiətli bir insan idi. O, ədəbi mühitdə baş verən siyasi intriqalardan mümkün qədər uzaqda dayanır, hətta haqqında tez-tez yazılan ədalətsiz, böhtanla dolu, bəd xəh məqalələrə bəla əhəmiyyət vermirdi. Onun ölkədə, ictimaiyyətdə çox böyük hörməti vardı. Küçəyə çıxanda gənclər onu yaxından görmək üçün uzun müddət arxasınca düşərdilər. Əsərləri mürəkkəbi qurumamış səhnəyə qoyular və əsl ədəbi hadisəyə çevrilərdi. Xalqın sevimlisi olan bəla nəhəng bir sənətkarı həbs eləmək əğlabatən bir iş deyildi. Bu, ilk növbədə dövlətin öz nüfuzuna ağır zərbə olardı.

Mir Cəlal

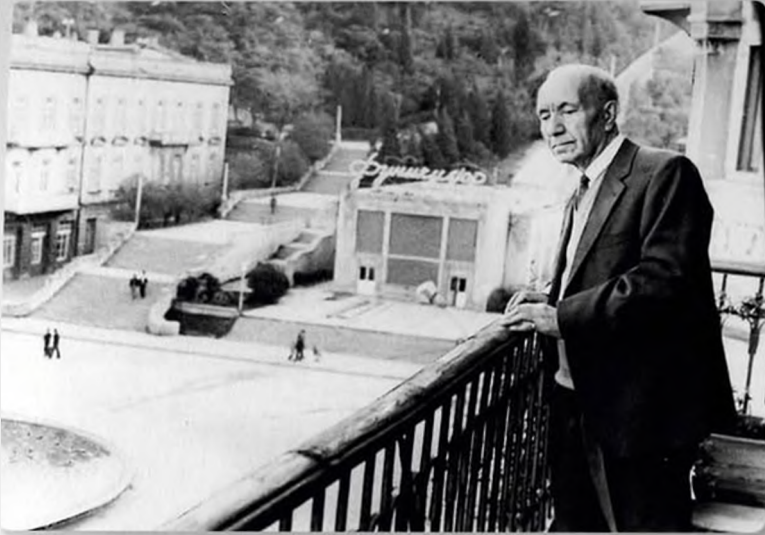
*Mir Cəlal həyat yoldaşı Püsta xanımla.
1933-1934-cü illər*

Hüseyn Cavid həmişə xatirimdədir. O, Mir Cəlalə yaxın idi. Hər dəfə dram teatrında tamaşası gedəndə biza bilet də göndərirdi. Teatrda onun lojası vardı. Biz ora dəvət olunurduq. Deyim ki, Mir Cəlal əla bir ictimai yer olmayıb ki, ora mənsiz gətsin. Hara gətsəydi, məni aparmalıydı. Buna görə də yazıçı yoldaşları ona irad tuturdular, sən yoldaşını ki, qəzdirirsən, bizimkilər də biza gün vermir. Deyirlər, necə olur ki, Mir Cəlal arvadını apara bilər, siz apara bilmirsiniz. Dediyim kimi, Mir Cəlalın istedadlı adamlara hörməti vardı. Deyərdi Vahid talandır, Füzulinin davamçılarındandır. Odur ki, ona həmişə kömək edərdi. Vahid də münasibətləri bildiyindən Mir Cəlalə ark edərdi. Deyərdi, ay Mir Cəlal, heç bilmirəm bu Mehdi Hüseyn mənə niyə əl çəkmir. Də ona, məni rahat buraxsın. O vaxt Mehdi Hüseyn Vahidi tənqid edənlərdəndi.

Püsta xanım

*Mir Cəlal Püsta xanımla
Kislovodsk, 16 avqust 1934-cü il.*

Mir Cəlal evində.

Atam özüna hörmət elayan, layaqqatını saxlayan adam idi. Bizim bir işimizdən ötrü kimasa ağız açmaz, kimdansa xahiş eləməzdi. "Öz işinizi özünüz daha yaxşı görürsünüz. Buna görə mən heç kəsə ağız açmayacağam" – deyirdi. Əlbəttə, bu demək deyil ki, o, biza kömək etməzdi. Əksinə, bütün işlərdə bizim köməkçimiz, sırdaşımız olurdu. Ədəbiyyatçı olmasına baxmayaraq, atam riyaziyyatı da yaxşı bilirdi. Çətinliyə düşən kimi qaçırırdı üstünə. O, sabit düşüncəli, aqidasına möhkəm idi. Zaman da dayışıb, vaxt da dayışıb, rəhbər də dayışıb. O isə elə düşündüyü kimi yaşayıb. Kimasa yaltaqlansın, kiminsə atayından tutsun – bunlar onun xasiyyətinə yad idi.

Arif Paşayev,
akademik

Elmira xanım Paşayeva

İllər ötdükca xatirələr daha əziz və yaxın olur. İyirmi ildən artıqdır ki, atam dünyasını dəyişib, lakin mən onun yaşadığı illəri kino lenti kimi gözümün önündə tez-tez canlandırırım.

Onunla təmasda olmaq ehtiyacı duyanda yazdığı kitablara müraciət edirəm. Maraqlı, satirik, yumorla yazılan hekayələrini dənə-dənə oxuduqca sanki özü ilə söhbət edirəm. Olduqca zarafətli sevan, duzlu yumoru ilə seçilən maraqlı və sadə insan idi atam.

Mir Cəlal müəllim kimi böyük insanın, görkəmli yazıçının övladı olduğum üçün özümü xoşbəxt sayıram. Özü həyatda olmasa da, onun işıqlı ruhu hələ də bizimlədir və çətin anlarda sanki köməyə gəlir.

İndi də atamı yad edən görkəmli şəxsiyyətlər, tələbələri onun haqqında gözəl sözlər, xatirələr söyləyəndə, insanlığından, yüksək mədəniyyətindən, xeyirxahlığından söhbət edəndə ürəyim minnətdarlıq hissi ilə titrəyir, uşaq kimi kövrəlirəm.

Atam, mülayim təbiətli, xoşraftar, təmkinli, olduqca mədəni, övladcanlı ata idi. Öz məsləhətləri ilə biza doğru-düzgün yol göstərirdi. Özünün davranışı, xeyirxahlığı ilə biza nümunə idi. Onun olduqca pak, səmimi, nəcib, əməli ilə əməli düz olan insan olduğunu illər keçdikcə bir daha dərk edirəm.

Elmira xanım Paşayeva,
Mir Cəlalın qızı

Mir Cəlal şükran bir adam idi. Dünya malında təmənnası olmazdı. Gözü-könlü son daraca tox idi. Ömrü boyu aza da, çoxa da qane olub şükür oxuyardı. Hardən gün-güzərəndən söz düşəndə gənclik illərindən söz açardı. İyirminci illərin axırlarında Gədəbəyin məktəblərində bir il müəllimlik edib məktəb direktoru işləmişdi. Həmişə deyirdi ki, mən ən yaxşı maaşı orada aldım. Pulun qızıl dəyəri, bərəkəti var idi. Bir aylıq amakhaqqım doqquz-on manat, bazarda qoyunun biri isə bir manat olardı. Bu pul əynimə paltar almağa da, qonaq-qaranı yola salmağa da bəs edirdi.

Hafiz Paşayev

Şəkildə: Y.Əzimzadə, M.Seyidzadə, M.Hüseyn, İ.Əfəndiyev, N.Xəzri, M.İbrahimov, S.Qədircadə, S.Rüstəm, Ə.Vəliyev, Mir Cəlal, H.Seyidbəyli.

Biz ailədə qarşılıqlı hörmət, samimiyyət, sevgi və məhəbbət mühitində böyümüşük. Ancaq bu mühitdə atamın mövqeyi, atamın fikri, rəyi, istəyi hamımız üçün əsas olub.

Atamın hamkarları, dostları haqqında evimizdə həmişə xoş söhbətlər eşitmişik. Valideynlərimin nikah mərasimində böyük şairimiz Mikayıl Müşfiqin iştirakı yaddaqalan bir hadisə kimi xatırlanırdı. Atamla anam kəndə gedəndə yolda onunla rastlaşırlar və Mir Cəlal müəllimin təklifi ilə Müşfiqin nikahın kəsilməsinə şahidlik edir.

Atam o dövr adəbi mühitinin görkəmli nümayəndələri olan Səməd Vurğun, Mehdi Hüseyn, Həmid Arslan, Süleyman Rəhimov, Mirza İbrahimov, Səbit Rəhman, Məmməd Arif və başqaları ilə dostluq edib.

Ədibə xanım Paşayeva

Mir Cəlal.
Yesentuki, 1947-ci il.

Aqil Paşayev

Təhsil sistemində onbirillik tətbiq etmişdilər. Mən istəyirdim onilliyi bitirib instituta gedim. Bunun üçün nazir müavini icazə verməliydi. Gəldim qəbuluna, yarım gün qapısında gözlədim, qayıtdım. Part olmuşdum. Atam dedi: "Hamını qapında gör, heç kimin qapısına getmə".

O özü də ömrünü bu cür yaşadı, heç kimin qapısına xahişə getmədi.

Aqil Paşayev

Mir Cəlal, oğlu Aqil və kürəkəni Tofiq Həsənov

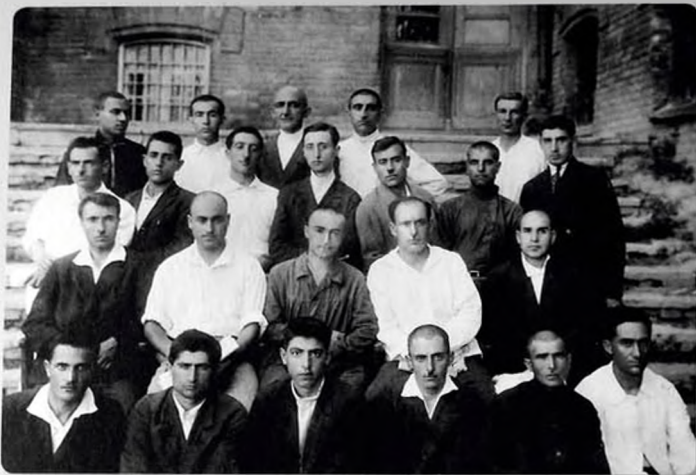

Mehriban Əliyeva.

Mir Cəlal əla müəllim keyfiyyətlərinə malik idi. O, gənclərə inanırdı. Onun tələbələrindən bir çoxu gələcəkdə alim və yazıçı olmuşdur. O, hər bir gəncə qayğı və hörmətlə yanaşaraq, onun yaradıcı potensialını inkişaf etdirməyə çalışırdı...

Mir Cəlal yüksək mənəvi keyfiyyətlərə və dərin ləyaqət hissəsinə malik olan səmimi insan idi. Bu görkəmli şəxsiyyətin ətrafında olanlar hər zaman onunla maraqlı söhbətlər aparırdılar. Fitri istedadı və əsl humanistliyi ona həyatında üzlaşdiyi çətinlikləri və maneələri dəf etmək və bir çox insanlara dəstək olmaq imkanı yaradırdı. O, əla bir alov deyildi ki, digərlərini kölgədə qoysun. Əksinə, Mir Cəlal hər zaman yol göstərməyə və yardımçı olmağa çalışırdı. Bu şəxsiyyət Azərbaycan tarixi və mədəniyyətinin ən görkəmli simalarından biri idi.

*Mehriban Əliyeva,
Azərbaycanın birinci xanımı Mir Cəlalin nəvəsi*

Mir Calal (2-ci cərgədə soldan birinci) Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun ədəbiyyat şöbəsinin tələbələri arasında. Quba şəhəri, 1934-cü il.

Ali məktağa orta məktabdan gəlmiş, Azərbaycan maarifinin ağırlığı- nı yaşamış, Gadabayda, Qubada, Gəncəbasarda dars dediyi illəri, onlar- la bağlı xatirələri, təcrübələri pedaqoji fəaliyyətində həmişə nazərə almış Mir Calal müəllim də tələbə kollektivi ilə qaynayıb-qarıxmış, ona bilik verməklə yanaşı həm də atalıq qayğısı göstərmiş, çətina düşənə əl uzat- mış, özü ehtiyac içərisində yaşasa da, imkanı olmayana bəzən cibindəki son manatı da vermişdir.

*Camal Əhmədov,
professor*

Qulman İlkin

...Mir Calal yumşaq və mülayim təbiətli bir adam idi. Astadan danı- şardı. Biz tələbələr bir dəfə də olsun onun qazablandığını və yaxud səsinə ucaldığımızı nə görmüşdük, nə də eşitmişdik. O, məza və yumoru çox se- virdi. Bu təbiəti onun əsərlərində də hiss olunurdu. O, bizi bir tələbə kimi deyil, yaxın dost, yoldaş kimi baxırdı. Buna görə də hamımız onun xətrini istəyirdik. Özü çox nıkbindi və hər şeydə də həmişə nıkbınlıq axtarırdı.

Mən 1936-cı ildə institutu birinci dərəcəli diplomla qurtardığım üçün institut nəzdindəki aspiranturada saxlandım. Bu müddətdə Mir Calal artıq aspiranturanı bitirib institutda mühazirələr oxuyurdu. 1937-ci ilin məşum günləri başladı. İnstitutda dars deyən müəllimlərin gündən-günə sayı azalırdı. Kədr çatışmazlığı başladı. Maarif nazirinin əmri ilə biz aspi- rantlar institutun hətta yuxarı kurslarında mühazirələr oxumağa başladıq. İndi müəllimim Mir Calalla çiyin-çiyinə mən də mühazirələr oxuyurdum. Bu illərdə Mir Calalla daha da yaxınlaşdım. Azərbaycan Qiyabi Pedaqo- ji İnstitutunda birlikdə işlədik. İnstitutun yay sessiyalarında da birlikdə olurduq.

*Qulman İlkin,
Xalq yazıçısı*

Soldan (ayaq üstə): Əli Vəliyev, Əbülfəsan, Mir Cəlal, Mehdi Hüseyn;
(Oturanlar): Ənvər Məmmədov, Sabit Rəhman, Süleyman Rəhimov, Əvəz Sadıq.
1940-cı il.

Mir Cəlalın ədəbi və ictimai fəaliyyəti əvvəldən üç istiqamətdə inkişaf etmişdir: yazıçılıq, pedaqoji və elmi! O, istedadlı nasir, gözəl pedaqoq və dərin məlumatlı alim kimi bu sahələrin üçünü də birləşdirmiş və paralel inkişaf etdirmişdir. Maraqlı və əhəmiyyətli budur ki, o, bu sahələrin hamısında orijinal və yaradıcı olmuşdur. Pedaqoji fəaliyyətdə ətalət basmış və kif iyi verən "müəllimlik üsulu" ona yad olduğu kimi, bədii yaradıcılıqda da novator, təzə nəfəslidir, öz yolu, öz dəst-xətti vardır. Elmi fəaliyyətində də ciddi, sənət əsərini incəliklərinə və dərinliklərinə qədər duyandır, qiymətləndirəndir. Lakin onun bədii yaradıcılığı bu sahələrin üçünə də rəvnəq, gözəllik, ahəngdarlıq verir. Bu fəaliyyət sahələrinin hamısında Mir Cəlal sadədir, mənalıdır, koloritlidir, epik-lirik təmkinə, şirin, axıcı və poetik üsluba, xəff, duzlu yumora malikdir.

Onun bu sahələrdəki fəaliyyəti ayrı-ayrılıqda ciddi elmi tədqiqə, ağıllı və prinsipial təhlilə layiqdir.

*Qulu Xəlilov,
professor*

Nəriman Nərimanovun heykəli. Bakı

Otuzuncu illərin başlanğıcından Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, daha doğrusu, ədəbiyyat şöbəsinin müdiri Mehdi Hüseyn Nərimanovun külliyyatını hazırlamağı mənə tapşırırdı. Bu kitabı toplayıb çapa hazırlamaq üçün çox mənbələrə, sımalara müraciət etdim. Onlardan biri də marhum Süleyman Sani Axundov idi. Ancaq onda bildim ki, onun ailəsi – övlad yoxdur. Məktəblərin birində, tanha bir otaqda yaşayır. Mən adibin otağına getdim. Nəriman Nərimanov haqqında söhbət edəcəyimi eşidəndə sevindi, çox maraqla qarşıladı.

Ancaq ondan öyrəndim ki, "Şamdan bəy" komediyasının ilk adı "Dilin balası" imiş. Sonradan, yoldaşların məsləhəti əsasında qahramanın adı ilə adlandırmışdır. Seyid Hüseyn də, Süleyman Sani də, Nəriman Nərimanov da müəllim, adib, yaxud adib-müəllim olmuşlar.

Mir Cəlal

Mirza Əlakbər Sabirin heykəli

İnqilabın ilk illərində bəzi ziyalılar Sabiri yaxşı tanımır, onun böyük xidmətlərini qiymətləndirə bilmirdilər. N.Narimanov belə adamlara eşitdirərək, "Bəzi yoldaşlara cavab" adlı məqaləsində böyük Sabirin sənətini çox yüksək qiymətləndirirdi və göstərirdi ki, Azərbaycan uşaqları doğma Sabirin qüdrətli və mübariz şeirlərini və xalq şairləri Vaqifin, Zakirin, Vidadinin şeirlərini öyrəndikdən sonra təkcə Puşkinin deyil, həmçinin Şekspirin, Şillerin şeirlərini də öyrəniş bilməlidirlər". "Sabir sahibkar, mülkədar zülmü altında fəhlə sinfinin və kəndlinin çəkdiyi bütün iztəbarları canlı və ayarı surətdə verən şairdir. Özü də Sabir bu şeirləri dahşətli irtica illərində yazırdı.

Mir Calal

Mir Calal müəllimin şəxsiyyətini ağar bir sözlə, iki sözlə ifadə etmək mümkün olsaydı, man deyərdim ki, sadəlik və eyni zamanda müdriklilik. Bu sadəlik və müdriklilik həm onun şəxsiyyətinə aid idi, həm də onun yaradıcılığına aid idi. Bilirsiniz, Mir Calal müəllim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindəki o simalardan birisidir ki, yaradıcılığının iki qolu olub: ədəbiyyatşünaslıq, tənqid və eyni zamanda bədii yaradıcılıq. Mir Calal müəllim həm Azərbaycan bədii ədəbiyyatının böyük nümayəndəsidir, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının, ədəbi tənqidinin böyük nümayəndəsidir. Bu sözləri təsadüfi demirəm. Mir Calal müəllim elmi məsələlərə yanaşanda obrazlı şəkildə əla sədə, müdrik danışır ki, o, adamın heç vaxt yadından çıxmırdı.

Bu adam obrazlı təfəkkür sahibiydi və bunun o obrazlı təfəkkürünün daxilində həm sadəlik, həm də müdriklilik vahdat halındaydı.

Elçin,
Xalq yazıçısı

“Yolumuz hayandır?” romanında böyük Sabirin obrazı qüdrətli qələmlə, zəngin boyalı fırça ilə işlənmişdir. Bu əsər oxucularımız arasında əl-əl gəzən dahi şairimizin adiblaşan abidasidir. Ümumittifaq şöhrətli bu romanda böyük ustadımız Mirzə Cəlil – “Molla Nasrəddin” məktəbinin inqilabi-demokratik mövqeyi çox doğru-düzgün qiymətləndirilmişdir.

Mirzə Cəlil məktəbinin birinci baş qəhrəmanı Mirzə Əlakbar surəti həmin əsərdə bütün dərinliyi ilə qələmə alınmışdır. “Həphəpnəmə” müəllifi, xalq şairi Sabir surəti öz mənəvi zənginliyi ilə, ustadlığı ilə, odlu-ataşlı, vulkanik, püskürtülü, haylı-haraylı səsi ilə, əzəməti ilə burada yaradılmışdır.

*Süleyman Rahimov,
Xalq yazıçısı*

Azərbaycan Dövlət Universitetinin filoloji fakültəsinin IV buraxılışı, vinetka, Bakı, 1947-ci il.

Mir Jalal, Əbüllhasən, Püsta xanım və Baxtiyar Vahabzadə Şamaxıda Şamaxı qəbiristanlığında Seyid Əzim Şirvaninin qəbrini ziyarət edərkən. 1948-ci il.

Mir Jalal Seyid Əzim Şirvaninin qəbrini ziyarət edərkən. Şamaxı, 1948-ci il.

Mir Jalal və N.S. Pleşunov Ədəbiyyat İnstitutunda

Ədəbiyyatşünas Hidayət Əfəndiyev və Mir Jalal.

Sağdan: Şamil Şahmammədov, Mir Cəlal və həyat yoldaşı Püsta xanım. İrəvan, 1953-cü il.

Mir Cəlal yazıçı dostları ilə. Gəncə.

Mir Cəlal həmkarları arasında. (Soldan): Mirzəğa Quluzadə, Məmməd Arif, Mir Cəlal, Həmid Arslan, Məmməd Hüseyin Təhmasib. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu. 1960-cı il.

Azərbaycan nəsrində Mir Cəlalin özünəməxsus mövqeyi vardır. Bu mövqeyi o, öz parlaq yaradıcılıq siması ilə özünəməxsus üslub və sənətkarlıq xüsusiyyətləri ilə tutmuşdur. Onun əsərlərini başqa bir yazıçının əsərləri ilə qarışdırmaq olmaz. Mir Cəlal öz yazı tərzini, təbii dili, bədii ifadə vasitələri, üslubu ilə fərqlənir və diqqəti cəlb edir. Onun sadə, aydın və şirin bir dili vardır; eyni zamanda, bu dil çox alvan və mənalıdır. Dialoqlardakı təbii və canlılıq adibin əsərlərinə xüsusi bir gözəllik verir, onların bədii təsir qüvvəsini artırır.

Məmməd Arif,
akademik

Akademik Həmid Araslı və Mir Cəlal. 1966-cı il.

Vaxtilə mən AMEA-nın aspirantı kimi Füzuli və xalq yaradıcılığı problemini işlədikcə bu mövzunun əslində abadi – ömürlük bir tədqiqat mənbəyi – sənət məktəbi olduğunu yaqın etdim.

Bələ qatı qanaətə gəlməyimdə universitet müəllimlərim – qüdrətli şərqşünas, Füzulışünas akademik Həmid Araslının, həm tələbəykan, həm də sonralar dəfələrlə oxuduğum “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” kitabının (redaktoru H.Araslı) müəllifi böyük yazıçı və alim Mir Cəlalın həlledici təsirini vurğulamağı özümə borc bilirəm.

Qadim və Orta əsrlər ədəbiyyatımızın tədqiqi, tərtibi, elmi-tənqidi nəşri sahəsində müstəsna xidmətləri olan Həmid müəllimin öyrətdikləri şəxsən mənə təsəvvürimdə Füzulisevər tələbələri üçün bir qanaddır-sa, böyük adib və alim, bədii yaradıcılıq sirlərini, xüsusilə də dahi Füzuli sənətinin zəngin poetikasının yüksək emosional və aqli şərhini açmaq qüdrətinə malik Mir Cəlal müəllimin öyrətdikləri ikinci qanaddır. Onların tələbələri layiqincə mənimsədikdə bu iki qanadla uça bilərlər.

Nəhayət, qismət elə gətirdi ki, müdafiə zamanı kənar təşkilatdan (İndiki BDU-dan) verilən mötəbər rəyin sonunda unudulmaz Mir Cəlal müəllimin mənim üçün xüsusilə qiymətli imzasını gördüm. O rəyin surətini əziz xətrə kimi İndi də saxlayır və zaman-zaman nəzərdən keçirir, düşünürəm...

*Ayaz Vəfəli,
şair, tədqiqatçı alim*

Xalid Əlimirzəyev tribunada.
Universitetin ağı zalı.

Mir Cəlal müəllim Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının yaradıcılarından və ən kəmil tədqiqatçılardanıdır.

Mir Cəlal müəllimin Füzuli haqqında yazdığı məqalələri, xüsusilə “Füzulinin poetikasını” adlı məşhur monoqrafiyası bütünlükdə füzulşünaslıq elminin zirvəsidir və bu gün də zirvəsi olaraq qalır. Mir Cəlal müəllim ağır zəhmətin, dərin elmi axtarışların məhsulu olan “Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər” adlı monumental bir əsər yazıb ortaya qoymuşdur. İlk dəfə olaraq çox geniş bir dövrü əhatə edən bu kitabda XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yaranmış ədəbi məktəblər elmi nəzəri cəhətdən qruplaşdırılır, onların tarixi təsnifatı verilir. Tənqidi realizm, romantizm kimi ədəbi cərəyanların metod, üslub, yaradıcılıq xüsusiyyətləri, bədii-estetik prinsipləri müəyyənləşdirilir. Bu cərəyanlara daxil olan yazıçı və şairlərin hər biri haqqında mükəmməl elmi öçerklərlə yanaşı, bütünlükdə bu dövr ədəbiyyatının, xüsusilə satirik “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin xalqımızın intibahında, milli özünüdərkində və milli mənləyin formalaşmasında, demokratik ideyalara yiyələnməsində, vətən, millət, ana dili anlayışlarının milli şüurumuzun əsas, aparıcı komponentinə çevrilməsində gördüyü böyük tarixi xidmətlər daqiq elmi faktlar əsasında araşdırılır, təhlil süzgəcindən keçirilir. Mir Cəlal müəllim ədəbi-tənqidlə də yaxından məşğul olmuşdur. O, müasir ədəbi prosesa istiqamət verən çoxlu qiymətli məqalələrin müəllifi və Azərbaycanda ədəbiyyat nəzəriyyəsinin yaradıcılarından biridir.

Professor Xalid Əlimirzəyevdən çıxışından

Firidun Hüseynov

... Mir Calal ali qalam tutan gündən ömrünün sonuna qədər ham bədii ədəbiyyat, ham da ədəbiyyatşünaslıq sahəsində eyni havas və coşqunluqla, eyni ardıcılıqla və uğurla, yorğunluq bilmədən çalışmış, zəngin və məhsuldar yaradıcılıq yolu keçərək yüzdan artıq kitab çap etdirmişdir. Ədibin arxivində hələ nə qədər əlyazmaları, çap üzü görməmiş əsərlər vardır...

Onun sadəliyi, tamkini, dözümlü, danışığı, fitratan xəlqiliyi, bütün bunlarla yanaşı dərinliyi, ciddiliyi, samimiyyəti, suyuşürin adam olması haqqında çox şey demək olar. İncə təbəssümü, mənalı baxışları, duzlu yumoru, sümüyə işləyən kəsərlə sözü, aydın məntiqi vardır. Obrazlı danışar, obrazlı yazır, az sözlə dərin fikir ifadə etməyə çalışardı. Yazıçılıqdan gələn bir həssaslığı, daqiqliyi, ən başlıcası isə incə və dərin müşahidə qabiliyyəti vardır. Müşahidəçiliyi lap heyrat doğururdu. Tanış küçələrdən keçib gəndəndə ayrı-ayrı məşhur binaların divarlarında, qapılarında olan xırda detallara işarə edərdi, diqqəti yönəldərdi ki, adamın məni-qutu quruyardı.

Firidun Hüseynov,
professor

Rəşid Mahmudov

Mir Calalın "Bir gəncin manifesti" 1940-cı illərdən gənclərin stolüstü kitabına çevrilmişdi. Bu səbəbdən idi ki, həmin kitab, hər il böyük tirajla nəşr edilirdi. Böyük Vətən müharibəsi illərində onun "Vətən", "İlyas", "İsrafil", "Vətən yaraları" adlı kitabları əl-əl gəzirdi. Mir Calalın alovlu publisistikası döyüş meydanlarında vətən oğullarını, arxa cəbhədə xalq düşməni üzərində qələbəyə ruhlandırır.

Müharibədən sonrakı illərdə Mir Calal ən çox yazıb-yaradan yazıçı-almimlərdən idi. Biz universitetdə oxuduğumuz 1945-1950-ci illərdə onun "Hayat hekayələri", "İki rəssam", "Yeni kəndin adamları" və s. kitabları nəşr edilmişdi. Bir sıra mühüm həyatı problemlər ilk inikasını məhz onun hekayələrində, publisistikasında tapırdı. Bu əsərlərdə insan xarakterləri açılır, çətinlikləri aradan qaldırmaq, vətəni, torpağı, əməyi sevmək, xalq mənafeyini hər şeydən üstün tutmaq kimi keyfiyyətlər təbliğ olunurdu. "Söyüd kölgəsi", "Təza şəhər", "Yaşlılarım", "Yuxu və küllək", "Yolumuz həyanadır?", "Gülbaslayan qız", "Kərpickasən", "Şafaqdan qalxanlar", "Silah qardaşları", "Əsgər oğlu", "Aqil", "Xeyir və Şər", "Dağlar dila gəldi", "Yaşlılar", "Layaqət" və s. kitabları müharibədən sonrakı dövrdə uşaqların, gənclərin tərbiyasında, xarakterlərinin formalaşmasında, həyat proseslərinə fəal cəlb olunmasında mühüm rol oynamışdır.

Rəşid Mahmudov,
Əməkdar jurnalist

İsa Hüseynov

Bakıda, Hüsü Hacıyev və Hazi Aslanov küçələrinin tinində, mənim balkonumun qanşarında bir tut ağacı var. Qoca ağacdır, yaşını heç kəs bilmir. Qışda onun şiddətli küləklərdən ayılmış budaqlarına baxanda hardan mənə elə gəlir ki, daha qurumaq üzrədir. Amma yazda yena yaşıla bürünür. Qonşu məhəllələrin balaca uşaqları onun budaqlarına barama qurdu kimi daraşırlar. Onlara baxıram, sizin körpə Baharı görürəm. "Bahar! Hardasan, mələr quzum?" – deyə talaşla qışqıran Sona anamızı görürəm. Sonra sizi, bu sada, bədbəxt adamlara böyük məhəbbət başlayan adibimizin nurlu sifətini görürəm.

Sonaları, Baharları sevanlər sizi də sevirilər.

İsa Hüseynov,
Xalq yazıçısı

Azərbaycanın ədəbiyyatşünas alimlərindən bir qrupu (soldan): Məmməd Hüseyn Təhmasib, Əli Sultanlı, Cəfər Xəndan, Feyzulla Qasımzadə, Mir Cəlal, Hidayət Əfəndiyev, Cəfər Cəfərov, Məmməd Cəfər. Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyi. 1959-cu il.

Qardaş, hər hansı yazıçı sosioloji, ideoloji, məzmun aktuallığı, problematika müasirliyi nöqtəyi-nəzarindən nə qədər məqbul sayılsa da, poetika, sənətkarlıq baxımından qüsurlu görünə bilər. Elə şəxsiyyətlərin sənətkarlığından doktorluq yazmaq lazımdır ki, onun həddi irsi kimi sənətkarlıq sirləri də azamatlı olsun, ədəbi məktəb səviyyəsinə qalxmış olsun. Masalan, Nizami, Füzuli, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir və i.ə. Çünki onların poetikasını öyrənməyin özü hər hansı bir mərhələnin sənətkarlığını, onun dövründə yaşamış onlarla yazıçının da sənətkarlığını öyrənmək deməkdir.

Mir Cəlal

Sənətkar laboratoriyası, yazı masası nə qədər fərdi, intim, "daxili" iş olsa da, oxucular cəhəbindən gələn xeyirxah niyyətlərə açıq və diqqətli olmaq lazımdır.

Bəzi oxuculardan, hətta ədəbiyyatçılardan eşitdiyim bir tələbə də yeri gəlmişkən münasibətimi bildirməyi lazım biliram.

O da nəşr olunmuş əsəri söküüb təzadan yazmaq məsələsidir. Bu cəhətdən mən qələm yoldaşlarımdan çoxundan ayrılıram. İnsan köhnə otaqlarını söküüb, təzadan tika bilər. Ancaq yaranmış, zehinlərə yerimmiş əsəri söküüb təzadan qurmaq mənim təsəvvürümə sığışan deyil.

Vaxtilə ədəbiyyatçı professorlardan biri mənə təklif edirdi: nə acab sən "Manifesti" böyüdüüb bir neçə cild eləmişsən. Sənin ki, materialın, imkanın çoxdur!

Mən o yoldaşa belə cavab verdim: O əsərin gözəlliyi yığcamlığına, ilhamın bəkir hamlasıyla yazılmasındadır. Əlavə sözü olan adam onları ayrı və təzə əsərdə deməlidir. Xırda qeyd, təshih mümkün olan şeydir, amma minlərlə oxucuların zəhninə yeriyən əsəri sökmək, manca, xeyirli iş deyildir.

Mir Jalal

Baxtiyar Vahabzadə

Mir Jalal müəllim amak fəaliyyətinə hələ cavan yaşlarından filoloji fakültədə başlamışdı. Ömrünün sonuna qədər də həmin fakültədə çalışdı. Bu müddət ərzində yüzlərlə tələbə, onlarla elmlər namizədi və doktoru yetişdirdi. Və neçə-neçə dilçi, ədəbiyyatçı alimlərlə, neçə-neçə yazıçı-şairlə çiyin-çiyinə çalışdı. Təkcə mən yox, bu gün onu şəxsən tanıyan adamlar arasından bir nəfər belə onun dilindən, yaxud əməlinəndən inciyən adam tapıla bilməz? Mən inanmıram.

Bununla bərabər onu da deyim ki, xoş rəftarı, mülayimliyi ilə yanaşı, tutduğu vəzifəyə namusla xidmət edən bu adam işdə çox tələbkər və qanunparast idi.

Onun nəciyyətinə aid bir misal çəkmək istəyirəm: nə qədər ki, biz onun tələbəsiydik, o, biza adımızla müraciət edərdi. Onunla eyni kafedradə müəllim olandan sonra o, keçmiş tələbələrinə təkcə adı ilə deyil, "filan müəllim" deyə müraciət edərdi.

*Baxtiyar Vahabzadə,
Xalq şairi, akademik*

Mir Calal kafedra əməkdaşları ilə

Mir Calal, demək olar, 50 ilə yaxın müəllim işləmişdir. 3 il Gədəbəy və Gəncədə, 40 ildən çox bir müddətdə Azərbaycan Dövlət Universitetində müəllim və professor işləmiş, 17 il (1961-1978) Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına rəhbərlik etmişdir.

Mir Calal Paşayev 1935-ci ildə Ədəbiyyat İnstitutunun yaradılmasında yaxından iştirak etmiş, "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1936-cı ildən ADU-da müəllimliyə başlamışdır. Yazıçılıqla yanaşı, o, "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" mövzusunda namizədlik, 1947-ci ildə "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Deməli, həmin illərdə ədəb, yazıçılıqla yanaşı həm klassik irsi, həm də bütövlükdə XX yüzillikdə Azərbaycan ədəbiyyatını (1901-1917) ilk dəfə ədəbi məktəblərə görə sistemləşdirib elmi təsnifatını vermişdir.

*Qara Namazov,
professor*

Mir Calal Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində mühazirə oxuyarkən. 1960-cı il.

Bəli, Mir Calal qüdrətli qələmi ilə yanaşı, bizim Azərbaycan Dövlət Universitetində hikmətli mülahizələr oxuyan, yüz-yüz, min-min tələbənin müəllimi, müəllimi olmuşdur, öz pak, müqəddəs əxlaqla onlara elm qazanmaqda ardıcılığı təlim etmişdir, onlara mütəmadi çalışmaq hisslərini aşılamışdır.

*Süleyman Rəhimov,
Xalq yazıçısı*

Kamal Talibzadə

Mən də Mir Cəlal müəllimin minlərlə tələbələrindən biriyəm, onun şirin, həm də dərin mühazirələrinin sadəsi indi də qulağımda səslənir. Elm sahəsində ilk addımlarım da onun köməyi ilə qüvvətə gəlib. Ustadımın hər əsəri mənim üçün bir bilik mənbəyi, bir məktəb olub və mən bu məktəbin, bu unudulmaz, heç nə ilə əvəz edilməz məktəbin xoş təsirini həmişə hiss etmişəm, indi də hiss edirəm.

Mir Cəlal nümunəvi müəllim, yeni ədəbiyyat elmimizin əsasını qoyan qüdrətli alim idi. Bu uğurun da mayasında xalqa xidmət məqsədi, inkişafa, tərəqqiyə, gələcəyə xidmət göstərmək arzusu, vəzifəsi dururdu. Alimin "Füzulinin poetikası", "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər" kimi ciddi tədqiqatları, onlarca məzmunlu tənqidi məqaləsi milli ədəbiyyatşünaslığın, tənqidi fikrin inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Bu əsərlərlə alimlərimizin xüsusi nəslə tərbiyəlanmış və yetişmişdir. "Füzulinin poetikası" monoqrafiyası elmi-nəzəri təhlil ustalığı ilə seçilən, klassik ədəbiyyata estetikanın prinsipləri ilə yanaşmaq yolunu göstərən ilk layəqətli nümunələrdən idi. "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında ədəbi məktəblər" əsəri çox mürəkkəb, ziddiyyətli, lakin son dərəcə zəngin olan bir dövrün ədəbiyyatının, ədəbi-estetik cərəyanların, məfkurəvi mübarizələrinin geniş, hərtərəfli mənzərəsini verir.

Bu əsərlər ədəbiyyatşünaslığımızın inkişafı tarixində müəyyən mərhələ təşkil etmişlər, onlar elminizin gələcək inkişafına təkan verən, bünövrə və əsas olmuşdur.

*Kamal Talibzadə,
akademik.*

Mir Cəlal

Bu gün ədəbiyyatşünaslıq elmimizin sayılıb-seçilən nümayəndələrinin, demək olar ki, hamısı ədəbiyyatın nəzəri əsaslarını Mir Cəlal Paşayevin məhz həmin əsərindən öyrənmişlər. Başqa sözlə desək, "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" kitabı uzun illər ölkəmizdə ədəbiyyatşünaslıq elminin əlifbası rolunu oynamış və bu missiyanı indi də layəqətlə davam etdirməkdədir. Bu mövzuda yazılan monoqrafiyaların, dərslərin hamısı həmin fundamental tədqiqat əsərlərindən qaynaqlanmışdır.

*Rafiq Yusifoğlu,
filologiya elmləri namizədi*

Mir Cəlal

Mir Cəlal müəllim başdan-ayağa nurdan tökülmüş ideal mənaviyyətli, qeyri-adi bir şəxsiyyət idi. Görünür, vaxtından xeyli əvvəl ağsaqqallaşmışdı. Koridorda yeriyəndə sağ-solundan keçən bütün talabələr ona salam verirdi. O isə başı ilə hamının salamını alırdı. Tamkinli, oturuşu-duruşu ağır, az, ancaq mənalı danışan, danışanlara axıradak diqqətlə qulaq asan, seyrək saçlı, gözəl sifətli, dalgın baxışlı, çox vaxt fikirli görünən Mir Cəlal müəllim! O bu gün də mənim nəzərimdə beləcə qalıbdır. Mir Cəlal müəllim milli kökə, klassik demokratik ənənəyə möhkəm bağlı yazıçı idi. Nizami, Füzuli, Vaqif, Zakir haqqında böyük həvəs və maraqla danışdı. Ondan Mirzə Cəlilin, Üzeyir Hacıbəylinin ötri gəlirdi. Balka, xasiyyətində və yaradıcılığında inca yumorun mayası da buradan gəlirdi.

*Famil Mehdi,
şair, ədəbiyyatşünas*

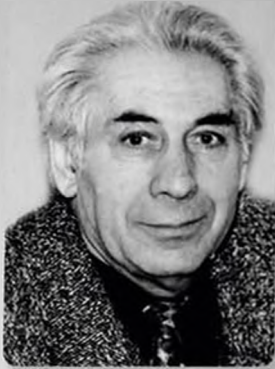

Mir Cəlal (öndə soldan üçüncü) Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti dekadasının iştirakçıları arasında. 1940-cı ildə

Bir faktı da qeyd etmək istəyirəm: mən 20-ci illərdən üzü bu tərəfə Azərbaycan mətbuatını nömrə-nömrə varəqləmişəm və bir çox müasirlərindən fərqli olaraq Mir Cəlal müəllimin hansısa "xalq düşməni" olan bir yazıcını (yəni Cavid, Cavadi, Çəmənəminini, Müşfiqi, Mümtəzi, Kantemiri, Seyid Hüseyni, Əli Nazimi, Bəkir Çobanzadəni, Hənəfi Zeynallını, sonralar Heydər Hüseynovu və b.) "ifşa" edən, ədəbiyyatda, elmdə "ziyanvericilik" axtaran birca yazısına da rast gəlməmişəm.

Bu günün oxucusu hesab edə bilər ki, (və əslində, düz də edə!) hərgah insan bir başqasına böhtan atmırsa, qara yaxmırsa, burada nə şücaət var? Amma 37-ci il kontekstində, o ab-havada bu sualın cavabı elə də sadə deyil...

*Elçin,
Xalq yazıçısı*

Nəhid Hacızadə

O, müəllim adını uca tutan, bu ada şərəf, şöhrət gətirən yazıçı-pedaqoq idi. Fəxrlə deyə bilərik ki, Abbas Səhhat, Firudin bəy Kəçərli, Üzeyir Hacıbəyli, Cəmo Cəbrayılbəyli, Abdulla Şaiq kimi maarifçilərin, nurlu xalq ziyalılarının ənənələrini ləyaqətlə yaşadan, zənginləşdirən bir insan, bir vətəndaş idi Mir Cəlal müəllim!

Biz ondan təkcə "Ədəbiyyatşünaslığa giriş"i deyil, sənət sirlərini, həm də insanlıq və ömür-gün fəlsəfəsini öyrənirdik.

"Söz ölməzdir, abadidir. Zaman dağları belə uçurub aparır. Sözə isə onun gücü çalmır. Bunun ən yaxşı nümunəsi ulu sənətkarlarımızın, klassiklərimizin əsərləridir. Bir baxın, Nizami Gəncəvi "Xəmsə"si, Füzuli "Divan"ı, Səbir isə "Hophopnəmə"si ilə ölməzlik qazanıb, üzələrini tutublar gələcək əsrlərə, gələcək nəsillərə.

Nəhid Hacızadə,
yazıçı

Mir Cəlal və Həmid Araslı (soldan dördüncü) həmkarları ilə.

Görkəmli nəsir, ədəbiyyatşünas, alim və pedaqoq Mir Cəlal müasir Azərbaycan ədəbiyyatının bünövrəsini qoyanlardan biri olmuşdur. O, bədii yaradıcılığa XX yüzilliyin 20-30-cu illərindən ədəbi aləmdə addığı inamlı addımlardan sənətin şöhrətli zirvəsinə qədər keçdiyi çətin və şərəfli ömrünün əlli ili ərzində zəngin ədəbi irs yaratmışdır.

Qüdrətli söz ustası bütün şüurlu həyatını ədəbi, elmi və ictimai-pedaqoji fəaliyyətə həsr etmişdir. O, ölməz nəsr əsərləri, elmi dəyərləri itirməyən monoqrafiyalar yaratmış, yeni ədəbiyyatşünas və pedaqoji kadrlar yetirmiş, doğma xalqın milli-mənəvi yüksəlişinə çalışmışdır. Mir Cəlalın fəaliyyəti çoxcahatlı olmuşdur. Nəsir, müəllim, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, publisist, ictimai xadim...

Teymur Əhmədov,
professor

Mir Cəlal tələbələrə gəzinti zamanı.

Mir Cəlal müəllim o dövrün alim ziyalılarından, ali məktəb müəllimlərindən, eləcə də Azərbaycan yazıçılarından bir çox cahatlarına görə fərqlənirdi. Sürətli, iti danışığı, hərəkətləri yox idi. Sakit, aramla, səbir və təmkinlə danışardı. Müəhazirələrini də sadə, aydın bir üslubda qurardı. İbarətli cümlələrdən, terminçilikdən xoşu gəlməzdi. Həmişə deyirdi: "Fikir, tafakkür aydın, sadə olduğu kimi, yazı da, danışq da, mühakimə də sadə, aydın və təsirli olmalıdır". Güclü mantiqi, zəngin təcrübəsi, dərin yaddaşı, iti müşahidəçiliyi vardı. Savadlı, təşkilatçı tələbələri, ziyalıları çox sevirdi. Elmə, sənətə, eləcə də gəncliyə olan böyük qayğıdan, dərin hörmət və məhəbbətdən irəliləyən güclü prinsipliliyi, ardıcıl tələbkarlığı vardı. Həmişə onu çox sevdiyi, hörmət etdiyi üçün müəhazirələrinə böyük həvəslə gəlirdi. Sadə, təmkinli olduğu qədər də dərin, tələbkar bir insan idi. İncə, zərif yumoru ilə hamını heyran edirdi. Bəzən əsəbi halları, gərgin anları olsa da, narahətçiliyini çox zaman bürüzə verməzdi. İnsanı həmişə yaxşı tərəfdən görməyə çalışırdı. Son dərəcə adalətli, pak olduğu üçün hamını özü kimi görmək istəyirdi.

Abdulla Abbasov,
professor

Abdulla Abbasov

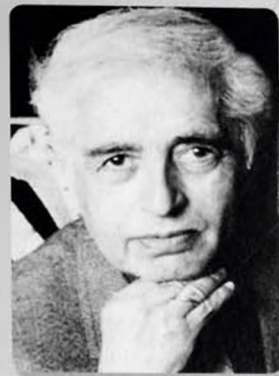
Bir dəfə Mir Cəlal müəllimdən soruşdum: "Mir Cəlal müəllim! Üzeyir bəyin Məsvəvat partiyası ilə, Azərbaycan Cümhuriyyəti ilə və şəxsən M.Ə.Rəsulzadə ilə güclü əlaqələri olub. "Azərbaycan" qəzetinin redaktoru işləyib, Məsvəvatın himnini yazıb və s. Necə oldu ki, Üzeyir bəy 37-ci ildə repressiyanın qurbanı olmadı?!" Mir Cəlal müəllim bir an fikrə getdi və dedi: "O illər çox ağır, dəhşətli illər idi. Moskvada keçiriləcək Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti dekadasına hazırlıq gədirdi, adamlar müəyyənləşir, siyahılar tutulurdu. Tutulan siyahılar Azərbaycandan başqa Moskva-da da təsdiq olunurdu. O siyahılarda Üzeyir bəyin adı yox idi. Onun adı başqa siyahıda idi. Ona "qara siyahı" deyirdilər. Na işə, siyahılar Moskvaya göndərilir və Stalinə təqdim olunur. Stalin siyahını oxuyandan sonra soruşur: "A qde "Arşin mal alan?" Bu sözdən sonra Üzeyir bəyin adı o siyahıdan-bu siyahıya salınır və dekadanın hörmətli nümayəndəsi kimi Moskvaya göndərilir. Üzeyir bəyi Stalinin bircə sözü - "A qde "Arşin mal alan?" xilas etdi". Mən yenə soruşdum: "Mir Cəlal müəllim, Stalin Üzeyir bəyi tanıyırdımı?" Mir Cəlal müəllim özünəməxsus bir tərzdə dedi: "Onu şəxsən tanıyıb-tanımadığımı deyə bilmərəm, amma onu bilirəm ki, 1915-ci ildə Stalin "Arşin mal alan"a Tiflisdə gürcü dilində baxmışdı".

Abdulla Abbasov,
professor

Badii yaradıcılığında olduğu kimi, elmi əsərlərində də Mir Cəlal həmişə aydın bir məqsəd izləmişdir. O, həmişə xalqın mənafeyinə xidmət edən ədəbiyyatdan, yazıçıdan yazıb, ədəbiyyatımızın böyük ənənələrinə sadıq olan sənata maraq göstərən, müasir ideyalı ədəbiyyat uğrunda mübarizə aparıb. Buna görə də adib bir nəzəriyyəçi, bir tənqidçi kimi bütövlüklə, çəşməyib, məqsəd aydınlığı ona tədqiqat mövzularını seçməkdə, ədəbiyyatın ayrı-ayrı məsələləri haqqında konkret, aydın fikirlər söyləməkdə kömək edibdir.

Sabir və Məmmədquluzadədən, Cəbbarlı və Vurğundan, Mehdi Hüseyn və Əbülhasandan yazanda da onu eyni ideya-estetik məsələlər düşündürüb: bu yazıçılar bir vətəndaş, bir vətənpərvər kimi cəmiyyət üçün, xalq üçün nə edə bilərlər, ona necə xidmət göstəriblər, hansı böyük məsələlər qaldırıb və həll edə bilərlər? Realizmin estetik tələbləri fonunda onların sənəti necə görürsəniz? Bu suallar ədəbin hər hansı yazıçını qiymətləndirməkdə bir növ meyar olub və bu suallara verdiyi cavablar onun elmi əsərlərinə bir aydınlıq gətiribdir" ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 18 may, 1968-ci il).

İlyas Əfəndiyev

Aydın, sadə və təbii yazmaq onun əsas yaradıcılıq prinsiplərindəndir. Bu bərdə o, Cəlil Məmmədquluzadənin, Həqverdiyevin ənənələrini müvəffəqiyyətlə davam etdirir. O, uzun illər ədəbi fəaliyyətində roman və povestlərdən başqa, yüzlərlə gözəl hekayə və çərçəklər yazmışdır. Bu hekayələri oxuduqca adi adamın həyat yolu gözələrimiz qarşısında canlanır və biz onun mənəvi aləmindəki inkişaf prosesini duyuruq. O, heç bir zaman oxucunu "heyrat" salan "mürəkkəb" süjetlər qurmağa cəhd etmir, "fövqəladə" əhvalatlar quraşdırmır. Həyatımızın müəyyən bir parçasını qələmə alaraq şirin, canlı və aydın bir dil ilə təsvir edir. İnsanların əhvali-ruhiyyəsi haqqında cəsarətli, uzun mühakimələr yürütmür. Onların psixoloji aləmini daim hərəkətdə, fəaliyyətdə açmağa çalışır. Onun zəif əsərlərində belə sünilik yoxdur. O, bütün yazılarında səmimiyyət, təbiidir!

İlyas Əfəndiyev,
Xalq yazıçısı

Mir Cəlal

Mir Cəlal müəllim işlədiyi Ganca və Gədəbəyda xalqın həyat tərzini, adət və ənənəsini, psixologiyasını, ayrı-ayrı adamların fərdi xarakterini, davranışını, eləcə də elin etnoqrafik xüsusiyyətini diqqətlə müşahidə etmiş. Bu yöndə zəngin materiallar, söz və ifadə ehtiyatı, atalar sözü, zərb-məsəllər toplamış, yazdığı ilk qərklərdə və zəngin məzmunlu hekayə və romanlarda onlardan bəhrələnmişdir.

Təsadüfi deyil ki, Mir Cəlal hekayə kitablarını "Həyat hekayələri", "Sadə hekayələr" və ya "Vətən hekayələri" adı ilə çap etdirmişdir.

Mir Cəlalın hekayələri nə uzaq keçmişlərdən, nə əsərdən, nə də nağıl və əfsanələrdən alınmışdır. O, mövzunu yaşadığı mühitin özündən, gündəlik təmasda olduğu insanlardan, onların gündəlik həyat və məişətindən almış, onların özlərinə məxsus sadə və aydın bir dildə yazmışdır.

*Qara Mustafə oğlu,
professor*

Səməd Vurğun

Səməd Vurğunun ilham və istedadına pərəstiş edənlərdən olmuşam. Onun ilk yazıları, şeirə, sənətə münasibəti, mühakimə və mülahizələrinə dəki sərbəstlik, coşğun ilham, qanadlı xəyal və şəxsiyyət xoşuma gəlirdi. Lap ilk yazılardan sənət qüdrətini, şeirin səmimi səsini, quru, süni bəzak-düzəkdən uzaq səmimiyyəti, qəlbin saf tərzlərini duyurdum. S.Vurğunun adı gələndə mən həyəcənsiz danışa bilmirdim. Otuzuncu illərin əvvəllərində Səmədin yaradıcılığı haqqında ilk təhlili məqaləni mən yazmışam (1932, "Hücum" jurnalı). Həmin məqalədə ilk şeirləri kəskin tənqid etsəm də, Vurğunun müstəsna istedadını göstərmişəm. "Vurğun əlinə qələm alan gündən əsl şair olmuş, kağız korlamamışdır". Şairin hədiyyə təqdim etdiyi ilk kitabını ("Şairin andı" 1930) kitabxanəmdə saxlayıram.

Mir Cəlal

Nigar Rəfibəyli, Mirvarid Dilbazi, Zeynal Xəlil, Samad Vurğun və başqaları. Gəncə.

...Yazıçılar İttifaqı təşkil olunanda Samadi Respublika Yazıçılar Təşkilatına məsul katib seçildilər.

Bir il sonra isə, 1936-cı ildə, Respublikanın 15 illiyi ilə əlaqədar bayramda Samadi də partiya dövlət nümayəndələri sırasında Moskvaya – Kremldə partiya və hökumət rəhbərlərinin görüşünə apardılar.

Kremldə görüşdə də şair hökumət rəhbərlərinin diqqətini cəlb etmiş, xüsusi fərman ilə Lenin ordeninə layiq görülmüşdü.

Mir Calal

"Böyük dost haqqında kiçik qeydlər"

Samad Vurğun öz sələfləri – Nizami, Füzuli, Sabir kimi sözə çox qiymət qoyur və artıq mənə verirdi:

Artran söz qadrini sidiqlə qədrin artırır.

Kim nə miqdar olsa ahlin eylər ol miqdar söz...

Eşitdiyini, ya oxuduğu matnlarda bədii, mənalı sözü sərraf kimi dərhal seçər və ağız dolusu tərifləyib qiymətləndirirdi.

Bir dəfə cavan şairlərin yazılan təhlil olunanda çəkilən bir yaxşı mısralın Samadi nə qədər sevindiriyi yadımdadır, cavan şair çöldə uşaqlıq, çobanlıq günlərini təsvir edib deyirdi:

Bazan mal itirib çöldə qalardım,

Gündüzü gecədən xəbər alardım...

Bunu eşidən kimi Samad üzünü bütün məclisə tutub dedi:

– Bu əsl şair sözüdür. Bu sözün sahibinə şair kimi baxmaq, haqqında ürəkdan danışmaq lazımdır.

Kimin qələmindən çıxır-çıxısın zəif əsər böyük şairi mayus edir, güclü əsər isə qanadlandırır. O zaman lap cavan şair Adil Babayevin bir beytinə xüsusi bir şeir həsr etdiyini yadımdadır. Samadin tənqidçi və ədəbiyyatşünaslardan bir tələbi də bu idi:

– Ədəbiyyatımızdan ağız dolusu, iftixarla danışmaq çoxunuzda çatışmır. Akademiyada ədəbiyyat tarixi kitabının bir neçə cildə planlaşdırılması məsələsi qoyulanda etirazlar az olmurdu.

Samad isə bu zəngin xəzinənin "qapısının təzəcə açıldığını" göstərməklə belə təşəbbüsləri hər yerdə qızğın müdafiə edirdi.

O, ədəbiyyat və sənətə xalq həyatı, idrakı və hünərinin mənəvi bir tacəssümü kimi baxır, Vatanımızın şan-şöhrətini hər bir kitabda, tabloda və məhnəddə görmək istəyirdi.

Mir Calal

Şirindil Alışanlı

Mir Cəlal müəllimin adabi-tənqid görüşlərindən danışarkən "Füzuli sənətkarlığı" səviyyəsində yazılmış "Yeni şeirin manifesti" tədqiqatını ayrıca dəyərləndirmək gərəkdir. Bu əsər Səməd Vurğun poeziyası haqqında adabi-fəlsəfi məhəbbət dəstəsidir. Əsl poeziyaya, sənətə yüksək peşəkarlıq səviyyəsində verilmiş qiymətdir. Bu əsər janr etibarı ilə ən çox bədii-fəlsəfi esseyə bənzəyir. "Komsomol poeması"nda bədii həqiqətin ictimai-sosial konteksti, adəbi qəhrəmanların təbiiyyətini, həyatiliyini ehtiva edən bədii ümumiləşdirmə qüdrəti, poemanın bir janr kimi poetikası Mir Cəlal tərəfindən bənzərsiz elmi təhkiyə və intonasiyaya ilə incələnir. Bu əsər Vurğunşünaslıqda öz müasir əhəmiyyətini saxlayan və tarixi missiyasını böyük ləyaqətlə yerinə yetirmiş nadir adəbi tənqid nümunəsidir.

Şirindil Alışanlı,
filologiya elmləri doktoru, professor

(Ön cərgədə soldan): Mikayıl Rəfli, Səbət Rəhman, Səməd Vurğun, Mir Cəlal, Süleyman Rəhimov, (arxa cərgədə sağdan): Əvəz Sədıq, Cəfər Cəfərov, Hidayət Əfəndiyev, Əli Vəliyev, Məmməd Rəhim, Mehdi Hüseyn, Abdulla Şaiq və başqaları. 1945-ci il.

Qardaş, bizim bəzi yazıçılar Səmədin sağlığında deyirdilər ki, gəyən onların şöhrətlərinə Vurğunun istədiyi, nüfuzu mane olur. Gəyən o olmasa, çoxlu bayraqlar çıxıb Azərbaycan şeirinin bayrağını yüksəklərə qaldırarlardı. Bas nə oldu? Səməd düz neçə illərdir dünyasını dəyişib, bas bu müddətdə necə oldu ki, bir yazıçı meydana gəlib, o yerə qalmış bayrağı qaldırmadı? Qardaş, bunların hamısı boş söhbətlərdir. Səməddən sonra nəinki bir nəfər, hətta bütün yazıçıların hamısı da yığılsa, Səmədin poeziyaya bayrağını qaldıra bilməzlər, çünki Səmədi, Mirzə Cəlil deməmiş, zamana özü yaratmışdı.

Mir Cəlal

Mir Cəlal (soldan dördüncü) Xalq şairi Səməd Vurğunun 60 illik yubileyində. Azərbaycan Dövlət Universiteti, 1966-cı il.

Mir Cəlal müəllim Azərbaycanda əlifba dəyişikliklərinə dözə bilmirdi, son illərdə baş verən əlifba dəyişikliyi bir yana, böyük alim üstüörtülü surətdə ərəb əlifbasının dəyişdirilməsini də "səhv" hesab edirdi: "Mədəni millət keçən əsrlərin qaranlığında qalmış ədəbiyyatını üzə çıxarmaq haqqında düşüncəlidir, biz isə 40 il ərzində 4-5 dəfə əlifba dəyişmişik".

Böyük istedad idi, onu da rahat buraxmadılar, yazıb-yaratmağa imkan vermadilər, deyə narazılığını bildirdi. Səməd Vurğunun yaradıcılığı haqqında ilk məqalə yazarlardan biri də Mir Cəlal idi. Gənclik illərində Gəncədə işləyərkən Səməd Vurğunla dostlaşmış, onun yaradıcılığını tədqiq edən tutarlı məqalə yazmışdır. Həm də Səməd Vurğun haqqında yazılan tədqiqat xarakterli toplusların hamısında seçilən əsərlərdən biri də Mir Cəlal müəllimidir. Bu məqalələr arasında "Yeni şeirin manifesti" əsərinin öz sanbalı ilə Vurğunuşünaslıqda həmişə qalacağı sübhəsidir. Öz tələbələri ilə söhbətdə həmişə Səməd Vurğundan söhbət düşəndə Mir Cəlal müəllim deyirdi: "Səməd Vurğun Azərbaycan poeziyasına canlı Azərbaycan gətirib, Azərbaycan bir obraz kimi Səməd Vurğun poeziyası ilə ata-qana dolub".

*Vaqif Valiyev,
professor*

Bir dəfə universitetdən çıxıb evə gedirdim. Akademiyanın qarşısına çatanda Səməd Vurğunla qardaşı Mehdiخانın buradan çıxdığını gördüm. Gərtüşüb, hal-əhvallaşmış birgə getdik. Sabir bağının tuşunda qarşıdan gələn ar-arvad nəsa piçiləşib bizim yanımızda ayaq saxladılar. Qadın təkcə Səməd müraciət edib:

– Salam, Səməd! – dedi.

Salam ancaq Səməd verildiyindən Mehdiخانla mən dinmədik. Səməd də cavab vermədi. Qadın xüsusi bir şövqlə gülüb dedi:

– Niyə salamını almırsan, Səməd? Səni şair elayan Dürrayəm də!

Səməd barmaqlarının arasındakı "Kəzək"ə dərin bir qullab vurub özünəməxsus təbəssüm və həzircavablıqla dedi:

– Aya, səndə elə qabiliyyət varsa, o yanındakı da şair elə!

Dürrə xanımın yanında dayanan əri şaqqanaq çəkib dedi:

– Səndə mənəməmmi yolumuzla düz çıxıb gedək. Səməd söz allında qalan deyil...

Mir Cəlal

*Mir Cəlal, Piista xanım, Saməd Vurğun, Xavər xanım.
Moskva, 1954-cü il.*

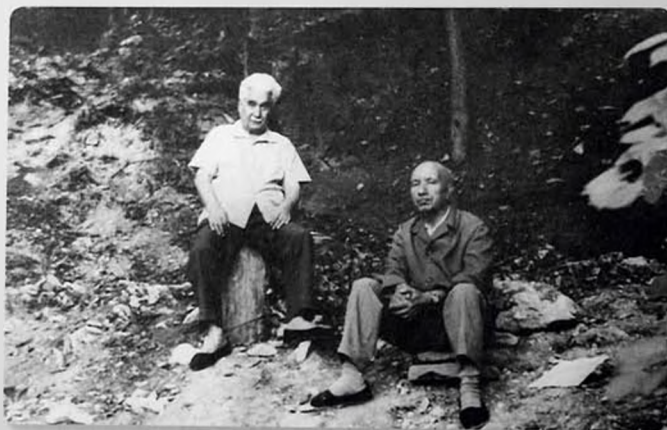
Süleyman Rəhimov və Mir Cəlal.

Şair Osman Sarıvəlli və Mir Cəlal.

Mir Cəlal, Cəfər Xəndan, Nəsir İmanquliyev və digərləri.

Mehdixan Vəkilov və Mir Cəlal.

Mir Cəlal və Məmməd Cəfər tələbələr arasında.
1950-ci il

Bir dəfə bədii obraz və tipikləşdirmə məsələlərindən danışanda mən ona dedim ki, Bahar obrazı sizin tipikləşdirilmiş obrazınızdır. Bahar siz olmasaydınız, onu bu cür təsvir edə bilməzdiniz. O yenə də gülümsəyərək: – Əlbəttə, – dedi, – hər bir tipik bədii obrazda yazıçının özü var. Bu baxımdan Bahar elə mənim özüməm.

Bəli, mən onun çoxsaylı əsərlərini, bədii və elmi araşdırmalarını oxuduqca, onun manifestini görürəm. Hörmətli müəllimlərim və dostlarım, professorlar Teymur Əhmədovun, Qara Namazovun, Vaqif Vəliyevin, mərhum Firidun Hüseynovun xatirələri mənim ürəyimdəki müəllim heykəlini, sadəcə insan obrazını daha da nurlandırır. Bu nurlu obraz Mir Cəlal müəllimidir. Dodağından təbəssüm düşməyən hörmətli Mir Cəlal müəllim. Onun yazdıqları və biza dedikləri mənalı bir ömrün manifestidir.

İsmayıl Vəliyev,
professor

Soldan: Abbas Zamanov, Mir Cəlal, Mirəli Seyidov, Muxtar Hüseynov, Yusif Seyidov, Fərhad Zeynalov. ADU-nun filologiya fakültəsində dövlət imtahanı. 1957-ci il.

Mir Cəlal müəllimin vaxtında filologiya fakültəsinin elitası Əli Sultanlı, Cəfər Xəndan, Feyzulla Qasımlı, Hamid Araslı, Muxtar Hüseynzadə, Ələvsət Abdullayev, Salim Cəfərov kimi müəllimlər dərslər deyirdi. Onların ünü, səsi respublikadan çox-çox uzaqlara yayılmışdı. Onların içərisində Mir Cəlal xüsusilə seçilirdi.

O, müəllim kimi də, yazıçı kimi də çox məşhur idi. Mir Cəlal müəllim orta boylu, ləng tərpanən, lakin son dərəcə ayıq, həssas bir adam idi. O, mövzunu izah etdikdən, hər deyimini yerli-yataqlı aydınlaşdırdıqdan sonra dayanar və uşaqların yorulmaması üçün adi misallara keçər və dərslər necə gəlir keçdiyini hiss etməzdik.

Mir Cəlal müəllim qayğıkeş adam idi. Talabənin qayğısına qalardı. Özü də uşaq kimi sadə idi. Hələ onun predmetindən birca nəfər talabəyə də kəşilməmişdi. Bu, çox böyük hadisə idi. O, cavan müəllimlərə belə bir nəsihət verdiyini mən özüm eşitmişəm: "Müəllimin bir qulağı eşitməməli, bir gözü də görməməlidir". Bəli, o həm görən və eşidən, həm də "görməyən" və "eşitməyən" müəllim idi.

Səmil Qurbanov

Nəriman Həsənzadə

Müharibə Mir Cəlalın "qəlbində alovlu qazab" oymuşdu. O, müharibə dəhşətlərini gözüylə görə yazıçılarımdandır. Əlinə silah götürüb bilavasitə vuruşmasa da, gedib aylarla müharibə cəbhəsində qalmış, azərbaycanlı döyüşçülər qarşısında bir sıra dəyərli mühazirələr oxumuşdur.

Mir Cəlal özü də bu barədə demişdir: "Müharibə dövründə bir dəna da olsun roman yazmamışam. Buna baxmayaraq, müharibə mövzusu üzrə arxa cəbhəyə aid 45-ə kimi hekayə və qerklər yazmışam. Məncə "Şərbat" və "Anaların üsyanı" yaxşı hekayələrim sırasına daxil edilə bilər".

*Nəriman Həsənzadə,
Xalq şairi*

Azərbaycan yazıçıları Uzaq Şərqi hərbi hissəsində. 1942-ci il.

Müharibənin ağır günlərində respublikamızın kəndlərindən bir nəfər qoca kişi yanıma gələrək mənə dedi ki, sən mənim oğlumu yaxşı tanıyırsan. Çox təvəqqe edirəm, onun indi harada olduğunu, nə etdiyini öz dilinlə mənə danışasan. Mən çox and-aman eladım ki, əmi, sizin oğlunuza mən haradan tanıya bilərəm, mən birdən-ikidən sizi, yaxud oğlunuza görmüşəmmi? Onda qoca qoltuq cibindən qat kəsmiş, oxunmaqdan sürtülmüş, bəzi yerlərinin yazısı getmiş bir qəzet çıxararaq dedi: "Budur, burada yazıbsan ki!" Mən işin nə yerdə olduğunu anlayaraq qocaya ürək-dirək verib yola saldım. Doğrudan da, həmin qəzətdə mənə mənə cəbhə həyatından bəhs edən bir hekayəm dərc olunmuşdu. Orada təsvir olunmuş gənc böyüştünü qoca öz oğlu bilmişdi.

Mir Cəlal

Mir Cəlal

(Cəbhədən məktub)

Hörmətli yazıçımız Mir Cəlal!

Yoldaş Mir Cəlal, mən sizi yaxından tanımıram, lakin yazılarınızı çox yaxından tanıyır, oxuyur, maraqlanıram və çap olunan əsərlərinizi böyük həvə ilə təqib edirəm. Oxuduğum əsərlərinizdə dərinlik, bədiiilik, məntiq uyğunluğu və canlı xalq ruhu duyuram.

Budur ikinci dəfə, mən cəbhəyə gedərkən yolda "Vətən uğrunda" məcmuəsinin bir nüsxəsi əlimə keçdi. Orada "Açıq kitab" sərlövhəli əsərin bir parçasına təsadüf etdim.

Parçanı yolda, qatarların təkar səsləri, top gurultusu və bomba sədaları altında oxudum.

Bu bədii parça haqqında sizə öz təəssüratımı yazmaq qərarına gəldim. Hətta bəzi qeydlər də etdim. Lakin təəssüf ki, məcmuəni tez bir zaman ərzində qeydlərimlə birlikdə itirdim. Burada mənə maraqlandıran bir sıra real tiplərə və xarakterlərə təsadüf etdim. Onlar nə qədər düzgün, nə qədər sənətkarlıqla və dərin maharətlə təsvir edilmişlər!

Adları xatirimdən çıxmışdır. Verdiyev, Gəldiyev və onların bəzi dostları hələ də cəmiyyətimiz içərisində yaşamaqdadırlar. Mən bir çox başqa adları altında Gəldiyev, Verdiyevlər tanıyıram ki, bunların ümumiləşdirilmiş simaları artıq sizin qələminizin hədəfi olmuşlar.

"Dirilən adam" və başqa əsərləriniz, istərsə "Açıq kitab"ınız diqqətə layıqdır.

Mən "Açıq kitab" romanını oxuya-oxuya gülmüş, gülə-gülə oxumuşam. Gəldiyevlərin, Verdiyevlərin şəxsiyyətində bir çox tiplər xatırlanıram.

Mən belə fikrə gəldim ki, bu gözəl əsərin müəllifinə məktub yazım. Yoldaş Mir Cəlal! Bu məktubu sizə xarici ölkədən – Polşadan yazıram. Əsərin dərisini mənə göndərmanizi rica edirəm.

Sizə alovlu cəbhə salamı.

*Kapitan Nəsim Əfəndiyev.
1944-cü il.*

Pza Quliyev, Mir Cəlal, Mirza İbrahimov. Uzaq Şərqdə hərbi hissədə döyüşçülər arasında. 1942.

Mirza İbrahimov, Rza Quliyev və başqaları ilə birlikdə 1942-ci ildə Uzaq Şərqlə Cəbhəsinə ezam olunmuş Mir Cəlal Novosibirsk şəhərindən Püsta xanım yazırdı: "Ailəmizin xoşbəxt saatları – axşamüstü, hamımızın bir yerdə deyib-güldüyümüz yadıma düşür. Deyirəm asl həyat, asl saadət odur. Mən bir də o saatlara qovuşmaq, bir də balaları başıma yığıb şən uşağ səsləri şəraitində nahar eləmək, deyib-gülmək həsrətilə yaşayıram. Mirza ilə bu barədə söhbət edirik".

Hafiz Paşayev

Mir Cəlal

Mirza İbrahimov

1942-ci ilin aprel ayının axırlarında mən, yazıçı Mir Cəlalı və o zaman "Kommunist" qəzetinin redaktoru işləyən Rza Quliyevi Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə çağırırdılar. Dedilər ki, Sovet Ordusu Baş Siyasi İdarəsinin rəisi Şerbakov yoldaş xüsusi maktubla Mərkəzi Komitəyə müraciət edib, Uzaq Şərqlə ordu hissələrində çoxlu azərbaycanlı əsgər olduğunu nəzərə alaraq ora bir qrup ziyalı göndərməyi xahiş etmişdir. Mərkəzi Komitə məsləhət görür ki, biz ora gedək.

– Nəyə baxırsınız? – deyə soruşdular.

– Biz hazırıq, havaxt yola çıxmaq lazımdır?

Uç ay ərzində Xabarovsk, Vladivostok, Birobiçan və sair hərbi dairələrdəki hissələrdə döyüşçülərlə görüş, onlarla cəbhələrdəki vəziyyət, Azərbaycan fəhlə, kolxozçu və ziyalıların işi, əməyi barədə söhbət edirdik.

Yadımdadır ki, bizim əsgərləri ən çox iki məsələ maraqlandırır: Hitlerin qanlı orduları ilə vuruşların gedişi və Azərbaycan xalqının həyatı...

Çoxlu suallar verirdilər. Bu suallara gah mən, gah Mir Cəlal, gah da Rza Quliyev cavab verirdi. Bütün hissələrdə isə üçümüz də çıxış edirdik, ara-sıra şeir, hekayə də oxuyurduq. Bu görüşlər çox həyəcanlı olurdu, əsgərlər böyük ruh yüksəkliyi ilə bizi qarşılayır, ayrılmaq istəmirdilər. Çox görüşlərimiz isə azərbaycanlı döyüşçülərin ən yaxşılarına komandanlıq adından əsgəri dərəcələr verilməsi ilə tamamlanırdı...

Uzaq Şərqlə cəbhəsindən biz, əlbəttə, böyük təəssüratla yanaşı bir sıra yazılarla da qayıtdıq. "Sarı sim", "Qardaşımdır mənəm bu insanlar" kimi yazılar mənə o görüşlərdən xatirədir...

Mirza İbrahimov

Məmməd Arif

Böyük Vətən müharibəsi illərində yazdığı hekayələrdə ("Anaların üsyanı", "Mərcan nənə", "Qardaş qanı", "Şərbət" və s.) Mir Cəlal adamlarımızın böyük insani hisslərindən, yüksək vətənpərvərliyindən bəhs etmişdir. İnsanpərvərlik duyğusu ilə dolu olan bu hekayələrdə lirik cəhət daha qüvvətlidir.

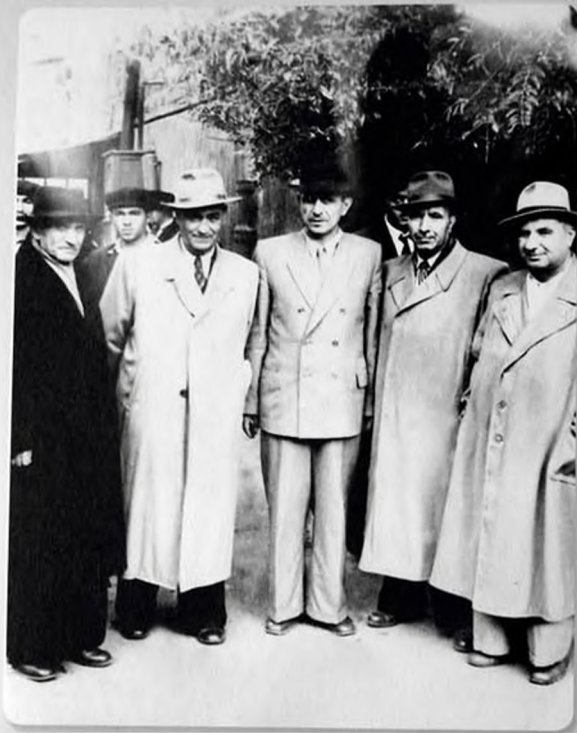
Lirika ilə bərabər, Mir Cəlalın əsərlərində incə bir yumor da vardır. Ədib gülür və oxucuları da güldürür; yazıçı o adamlara gülür ki, onlar, əsasən, yaxşı və namuslu adamlar olsalar da, hələ köhnəlikdən xilas ola bilməmişlər, yeniliyi dərk edə bilmirlər və buna görə də bəzən gülünc vəziyyətə düşürlər. Yazıçı belə adamlara nifrət etmir, əksinə, onların ayıltmasına, haqiqəti başa düşməsinə və köhnə fikirlərdən tez xilas olmasına kömək edir.

Lakin ədəbin tənqidi həmişə belə yumşaq və mülayim deyildir. Onun nifrətlə, qəzəblə dolu olan tənqidi də vardır ki, bu tənqid düşmənlərə qarşı çevrilmişdir. İşimizə mane olan adamları ədəb mülayim yumorla deyil, kəskin satira silahı ilə tənqid edir, cəmiyyətimizdəki mənfi halları amansız satira atəşinə tutub ifşa edir. Yazıçının "Mərkəz adamı", "Kamtarovlar ailəsi", "Təza toyun nəzakət qaydaları" və "Bostan oğrusu" kimi hekayələrində meşənlik, süründürməçilik, xüsusiyyətçilik, paxıllıq, köhnəpərəstlik və sair mənfi sifətlər ciddi tənqid olunmuşdur.

Məmməd Arif,
akademik

Mir Cəlal və akademik Məmməd Arif

*Mir Calal (sağdan ikinci) həmkarları ilə 1 May
Beynəlxalq Həmrəyliyi nümayişində.*

*Görkəmli elm xadimləri (sağdan): Feyzulla Qasımqada, Mir Calal,
Hamid Araslı, Məmməd Arif, Heydər Hüseynov*

"Açıq kitab"ı örtməyə, otuzuncu illərin axırında xalqımızın həyatında baş vermiş hadisələri yetişməkdə olan yeni nəsiləndən gizlətməyə çalışdılar. Zaman keçdi, "Açıq kitab" yenidən açılıb xalqın malı oldu. Öz şəxsi firavanlığını başqalarının bəd baxılışına üzərində quran, namuslu vətəndaşlarımızı lakaləməyə yolu ilə pilla-pilla qalxməyə, ictimai mövqə tutub möhkəmlənməyə çalışan Gəldiyevlər "Açıq kitab"ın səhifələrində öz mənfur sifətlərini gördülər. Yenidən çap olunub yayılmış bu roman Mir Calalın yaradıcılığında vətəndaşlıq pafosunun ifadəsidir.

*İsa Hüseynov,
Xalq yazıçısı*

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında Hidayət Əfəndiyevin elmi əsərinin müzakirəsi. Şəkildə (sağdan): Mir Calal, Hidayət Əfəndiyev, Panah Xəlilov, Vaqif Vəliyev, İnatat Bəktəşi, Abuzər İsmayılov. 1960-cı il.

Əlyazmalar İnstitutunda. Soldan: Aslan Aslanov, Nurəddin Babayev, Mir Calal, Kəzım Quluzadə və Mirza Purabbas.

Nəriman Həsənzadə

Moskvada Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunu bitirib ikinci ali təhsil diplomu ilə (birinci diplomu Gəncə Pedaqoji İnstitutunda almışdım) Bakıya qayıtmışdım. İşsiz idim. Bir gün onunla şəhərdə rastlaşdıq. İmzamı izləyir, şeirlərimi oxuyurmuş.

- Nə axtarırsan?

- İş.

- İş axtarma, adam axtar, - dedi. - Adam da mən. Gəl universitetin aspiranturasına.

Cetdim. Mənim tale yolumu 61-ci ildə belə təyin etdi, o yol məni ucaltdı və Milli Aviasiya Akademiyasının "Humanitar tənlər kafedrası"na gətirdi - kafedra müdiri vəzifəsinə.

Mir Calal müəllim elə bil məni izləyir, indi də tək qoymur. Evimdə və kafedrada olan fotoportretlə hər gün görüşürəm. O gözlər yəna deyir: "Nə axtarırsan?" Bu dəfə deyirəm: "Sizi". "Mən yanıdayam" - deyir. Düz deyirdi: Axı Milli Aviasiya Akademiyasının rektoru, müəllimimizin böyük oğlu, akademik Arif Mir Calal oğludur.

Balka da, buna görə mən təleyə, təsadüfə, alın yazısına inanıram.

Nəriman Həsənzadə,
Xalq şairi

Mir Calal hamkarları ilə. Nizami məqbarəsi. Gəncə.

Nəriman olduqca həssas bir şairdir. O bir qartalın uçuşunda, bir lalənin duruşunda, bir körpanın baxışında bütün kainatı, ictimai əlaməti və mənə dolu həyatımızı görmək istəyir. Şair bir çiçəyə baxıb deyir:

*Bu gülün rəngində vardı bir donun,
Həyatı seviridin, axı sən, ana.
Nə deyim, bəlkə də, geyinib onu
Təzədən dünyaya gəlmisən, ana?*

Ana həsrəti ilə böyüyən bir gəncin məhəbbətini ifadə üçün nə gözəl bir xitab!

Nəriman şeirlərində bədii xitab, müjəziət, məqbul və münasib bir üsuldur. O, qarşısında dayandığı hər şeyi dilə gətirib danışdırır. Həsbi-halə cəlb edə bilər. Anı qonduğu çiçəklərdən atır toplayan kimi, şair də ürəyinə yaxın hər şeydən dərin mənə, şeir ülvyyəti çəkmək istəyir.

Mir Calal

Mir Calal iş otağında

Mir Calalın yüksək professionallığa malik alim qələminin məhsulu olan "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" monoqrafiyası XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, mədəniyyəti, elmi, ictimai həyatı haqqında ən səmərəli elmi əsərdir. Bu kitab o dövrün ədəbiyyatının təfərrüatı icmalılı yox, həm də bədii-estetik, ideya-estetik ictimai prinsiplərinin və ideallarının sistemli şəkildə elmi-nəzəri təhlili kimi çox qiymətli bir əsərdir.

Mir Calal Firdin bəy Kəçərlidən sonra Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini yazanlardan biri, professional Azərbaycan ədəbiyyat nəzəriyyəsinin ilk yaradıcısıdır. O, ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsaslarının və mühüm mərhələlərinin elmi izahını və təsnifatını verən ilk ədəbiyyatşünas alimdir.

*Nərgiz Paşayeva,
filologiya elmləri doktoru, professor*

Mir Cəlal müəllim öz qələmiylə ideologiyaya xidmət eləməyib, Mir Cəlal müəllim öz qələmiylə ədəbiyyata xidmət eləyib, ədəbiyyatşünaslığa xidmət eləyib. Mən belə hesab eləyirəm ki, bu əsər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının praktik bir nümunəsidir, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının praktikəsidir, bu kitab "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" kitabıdır, amma əslində bu XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tarixidir, necə ki, XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tarixini akademik Feyzulla Qasımlı yazmışdır, necə ki, XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini akademik Həmid Araslı yazmışdı və s. bu da əslində XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tarixidir – təbii ki, mən 20-ci ilə qədərki dövrü deyirəm. Kitabı oxuyub görürsən ki, burada qətiyyətlə mahallilik deyilən bir şey yoxdur. Yəni söhbət hansısa Məşəğədə bir məclis, Şəkida bir məclis, Şuşada bir məclisdən gəlir. Söhbət bədii, elmi-nəzəri təsnifatdan gəlir; söhbət məktəblərdən gəlir – Azərbaycan ədəbiyyatında realizm məktəbindən gəlir, Cəlil Məmmədquluzadə təhlil olunur. Haqverdiyev təhlil olunur. Hədi təhlil olunur, söhbət gəlir romantik Azərbaycan ədəbiyyatı məktəbindən. Və təsəvvür eləyin, yəni əvvəlki fikrə qayıdırəm, sovet dövründə, sovet sistemində, sovet ideologiyasında Hədidən yazmaq və bu şəkildə yazmaq böyük vətəndaşlıq cəsarəti tələb eləyirdi.

*Elçin,
Xalq yazıçısı*

Pənah Xəlilov

Mir Cəlal müəllim öz ədəbiyyatımızın dəryasından dünya okeanına sıçrayıb düşür, ikisində də sərbəst üzür. Bütöv bir ömür tələb edən geniş mütaliənin elmi-nəzəri cövhərini də görmək və qiymətləndirmək Mir Cəlal müəllimin hünəridir, həm də qətiyyətli elmi-nəzəri hünəridir. Mən bacardığım səviyyədə onlardan öyrəndim, amma bunu üzə vurmurdum.

Okeandan öz dənizimizin qırağına qayıdanda Mir Cəlal müəllim öz doğmaları ilə qucaqlaşır. Səməd Vurğunun "Qafqaz" şeirinə, "Muğan" poemasına göz gəzdirir. Hüseyn Cavid, Əhməd Cavid, Yusif Vaziri və bir daha Mikayıl Müşfiqi anır. Nə məqsədlə? 37-ci ilin günahsız qurbanlarına bəraət və ehtiramdan əlavə, bir də onların əzəmətinə əsaslanan ədəbiyyat nazariyyəsi fənni üçün lazım olan bədii təzadları onların qələmində axtarıb tapmaq üçün.

*Pənah Xəlilov,
professor*

*Mir Jalal Azarbaijan Yazıçılarının II qurultayında.
Bakı, 1954-cü il.*

*Mehdi Hüseyn, Mir Jalal, Osman Sarıvəlli. Asiya-Afrika
yazıçılarının konfransı. Daşkənd, 1958-ci il.*

*Mir Jalal Asiya-Afrika yazıçılar konfransının
iştirakçıları ilə. Daşkənd, 1958-ci il.*

Mir Jalal ailə üzvləri ilə birlikdə. 1959-cu il.

Mir Jalal yaradıcı şəxsiyyətində üç fəaliyyət növü birləşmişdir. O, alim, yazıçı və müəllim kimi yaşadığı və çalışdığı illərdə də, indi də müqayisəsizdir, bənzərsizdir. Mir Jalal müəllim onda da, indi də Azərbaycan ziyalıları, bütövlükdə xalqımız, millətimiz üçün bir örnək olaraq ən yaxşı alim, ən yaxşı yazıçı və ən yaxşı müəllimdir.

Mir Jalal "Azərbaycanda ədəbi maktəblər" adlı kitabında ən çox sevdiyi yazıçılardan biri olaraq Mirza Cəlili belə səciyyələndirirdi: "Mühərrir Mirza Cəlil – dramaturq və hekayənavis Mirza Cəlilin eynidir".

"Biz hamımız Mirza Cəlilin "Poçt qutusundan çıxmış" – deyənlər böyük yazıçı Mir Jalal – alim Mir Jalalın və Mir Jalal müəllimin eynidir. Mir Jalal müəllim yaradıcılığının, fəaliyyətinin bütün sahələrini – "İnsan asrarının" açılışına, özünün sözləri ilə ifadə etmiş olsaq, insanlıq fəlsəfəsinin mənimənsənilməsinə, öyrədilməsinə istiqamətləndirmiş, bütün qüvvəsini bu mühüm işə həsr etmişdir.

*Tofiq Hüseynoğlu,
professor*

Anar

Mirza Cəlil Məmmədquluzadə sənətinə məhəbbət Mir Jalalın ardıcıl çalışdığı iki sahəni – bədii nəsr və elmi tədqiqatı bir-birinə üzvi şəkildə bağlayır. Alim kimi Mir Jalal Mirza Cəlil irsinin sirlərini açmağa çalışır, yazıçı kimi onun bədii əsərlərini davam etdirməyə say göstərirdi. Bu cəhətdən onun Mirza Cəlil üslubunda yazdığı hekayələri xüsusi dəyərə malikdir.

*Anar,
Xalq yazıçısı*

Tahsin Mütəllibov

Mir Calalın matbuatda çap olunmuş ilk ədəbiyyatşünaslıq məqaləsi "Ədəbiyyatda romantizm" adlanır. İlk məqaləsindən Mir Calal çox ciddi və mürəkkəb nəzəri məsələyə marağ göstərmişdir. Bu məqalədəki geniş məlumat və nəzəri mühakimələr iyirmi yaşlı bir gəncin zəngin elmi potensialından xəbər verir.

Mir Calalın tədqiqatlarında nəzəri fikir, nəzəri ümumiləşmələr və nəticələr çox güclüdür. O, bir sənətkarın yaradıcılığında bəhs edərkən də bir dövrün, bir tarixi mərhələnin ədəbiyyatı haqqında bitkin təsəvvür yarada bilir. Mir Calalda bir alim kimi dövr, zaman məhdudiyəti yoxdur, elmi erudisiya, çox genişdir. Elə buna görə də o, hər hansı ədəbi hadisədən və şəxsiyyətdən bəhs edərkən tədqiq və təhlilini geniş miqyasda aparır, müxtəlif paralellərə, müqayisələrə müraciət edir, ümumiləşdirir, əsaslı nəticələrə gələ bilir.

Mir Calal, hər şeydən əvvəl, mahir ədəbiyyat diaqnostiki idi. O, bəhs etdiyi dövrün, şəxsin, əsərin ən səciyyəvi cəhətlərini, ən güclü və zəif tərəflərini daqiq göstərə bilir. Və onun tərifləri də, tənqidləri də əsaslı, sübutlu olur, inandırır, düşündürür, nəticə çıxarmağa əsas verir.

Mir Calal ədəbiyyat nəzəriyyəsinin kamil bilicisi olduğundan bəhs etdiyi ədəbiyyat materialına daha çox nəzəri problemlər müstəvisində yanaşır, ümumiləşmiş nəticələr söyləyir, hətta müəyyən proqnozlar deyə bilir.

*Tahsin Mütəllibov,
professor*

Moskvada Azərbaycan incəsənətinin və ədəbiyyatının dekadası. Soldan: Mir Calal, Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvəlli, Rəsul Rza, Məmməd Qurbanov, Abdulla Bayramov, Nikolay Tixonov, Vəli Axundov, Süleyman Rəhimov və Məmməd Rəhim. 1958-ci il.

Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti öngünlüyü biz yazıçılar üçün paytaxt ictimaiyyəti qarşısında ikinci imtahan oldu. Bu imtahan bizim keçən on il ərzində əldə etdiyimiz müvəffəqiyyətləri nümayiş etdirməklə bərabər yaradıcılığımızdakı nöqsanları da açıb göstərdi, qarşımıza zamanasına layiq, ideyaca yüksək yeni bədii əsərlər yaratmaq kimi çox mühüm və şərəfli vəzifələr qoydu.

Böyük qalabalarla qarşıladığımız yeni il, bu böyük vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün bizim coşğun yaradıcılıq ilimiz olacaqdır.

Ədəbiyyatımızı müasir mövzuda yazılan böyük əsərlər – romanlar, poemalar, dramalarla zənginləşdirmək üçün biz yazıçılar yeni ildə daha məhsuldar işləməliyik. Mən bu il, "Yaşadılar" romanının ikinci hissəsini qurtaracaq, bununla yanaşı xalqımızın quruculuq işlərindəki fədakarlığından və məktəblərimizin həyatından bəhs edən hekayələr yazacağam.

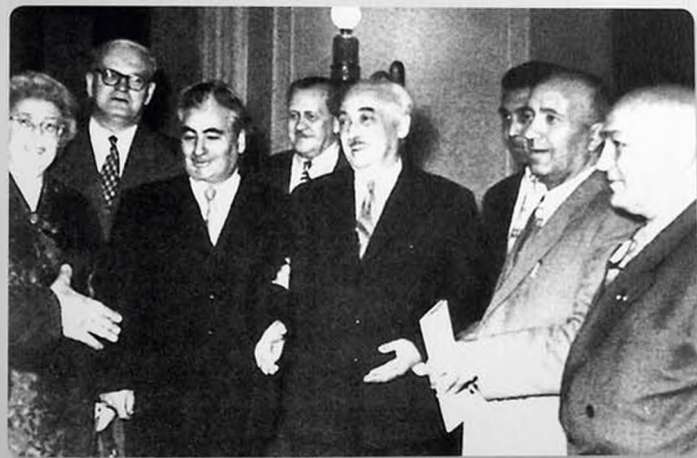
Azərbaycan Yazıçılar Birliyində rus yazıçısı
Konstantin Simonovla görüş. Bakı, 1955-ci il.

60-cı illər. Mir Cəlal (soldan dördüncü) və Mirzə İbrahimov Azərbaycan Dövlət
Universitetində. Rus şairi Robert Rojdestvenski ilə görüş.

Azərbaycan yazıçıları Moskvada. 1967-ci il.

Mir Cəlal (sağdan ikinci) Moskvada görüşlərində.

Soldan: Cəlal Qasımov, Yusif Məmmədaliyev,
Məmməd Salimov, Cəfər Xəndan, Müzəffər Abutalıbov,
Mir Cəlal. Bakı, may 1960-cı il.

Mir Cəlalin 60 illik yubileyi şərəfinə tədbir. 1968-ci il.

"Əziz Mir Cəlal!

Sizi — məşhur Azərbaycan yazıçısını, görkəmli alimi, Azərbaycan sovet ədəbiyyatının yaradıcılarından birini — 60 illiyiniz münasibəti ilə ürəkdən təbrik edirik.

İlk adabi addımlarınızdan etibarən siz yeni insan nağməkarı olmuşunuz, azadlıq və xalqın saadati uğrunda çalışmış mübariz inqilabçılar əsərlərinizin əsas qəhrəmanlarına çevirmişsiniz.

"Bir gəncin manifesti" romanı ana dilinizdə dəfələrlə nəşr edilmiş, rus və qeyri dillərə tərcümə olunaraq Azərbaycan sovet klassiklərinin yaradıcılıq xəzinəsinə daxil olmuşdur.

"Dirilan adam", "Yaşadılarım", "Yolumuz həyanadır?" romanları və başqa əsərlərinizlə Azərbaycan xalqının son yarım əsrdə keçdiyi qəhrəmanlıq yolunu izləmək mümkündür.

Siz elmi-pedaqoji işə, gənc tədqiqatçı alimlərin tərbiyəsinə də az qüvvə sərf etməmişsiniz. Ədəbi-tənqidi fəaliyyətə ciddi diqqət yetirərək gənc yazıçıların əsərləri haqqında məqalələr çap etdirir, onların inkişafına kömək göstərirsiniz.

Altmış yaşınız tamam olduğu bu günlərdə, əziz dostumuz Mir Cəlal, sizə möhkəm cansağlığı, çoxmillətli sovet ədəbiyyatının inkişafı naminə yeni yaradıcılıq müvəffəqiyyətləri arzulayırıq!

**SSRİ Yazıçılar İttifaqının Katibliyi,
Azərbaycan Ədəbiyyat Şurası**

Tələbələr Mir Cəlalı ad günü münasibətilə təbrik edirlər.

Mir Jalal, Həmid Araslı və Xəlid Əlimirzəyev.

*Akademik Şəfaət Məhdiyev Mir Jalalı həmkarları
adından təbrik edir. 1968-ci il.*

Soldan: Mir Jalal, Süleyman Rüstəm və Osman Sarıvəlli.

*Soldan: Mir Jalal, Qəhrəman Süleymanzadə,
Sadiq Hüseynov və Xəlid Əlimirzəyev. 1970-ci il*

Mir Cəlal Gəncədə görüş zamanı

*Mir Cəlal (sağdan ikinci)
Bakı kəndlərinin birində orta məktəbdə görüş zamanı.*

Mir Cəlalin yubileyi şərəfinə ziyafət. 1968-ci il.

Mir Cəlalin müəllimlik fəaliyyətini onun ədəbi fəaliyyətindən ayırmaq olmaz. Öz yetirmələrinə yüksək vətəndaşlıq ideyalarını aşılayan, gözəl insan, qayğıkeş müəllim olan Mir Cəlal Paşayevin tələbələri hazırda respublikamızın müxtəlif elm, maarif və mədəniyyət ocaqlarında çalışır, onun layiqli varisləri kimi tanınırlar.

*Dildar Vəkilova,
filologiya elmləri namizədi*

Mir Cəlal çıxış edərkən

Əziz yoldaşlar, burada çıxış eləyən yazıçı dostlarıma da, sizə də ürəkdən təşəkkürlərimi yetirirəm. Sağ olun ki, məni sayıb yubileyimə gəlmisiniz. Açıqgözlüyü deyim, tərifi bir az çox oldu. Məni utandırdınız. Çalışacağam ki, deyilənlərə layiq olum – həm yazıçı, həm də pedaqoq kimi. Mən burada özümə həmişə ustad saydığım böyük Mirzə Cəlilin bu sözlərini yada salmaq istəyirəm. O deyirdi: “Qələmin müqəddəs vəzifəsi xalqın xoşbəxtliyi yolunda xidmət etməkdir. Bu ola gərək hər bir qələm sahibinin amalı”.

Mənim də əməlim həmişə xalqa xidmət olub. Hələ çox borcluyam xalqıma. Ömrümün qalan illərini də onun xoşbəxtliyi yolunda əsirgəməyəcəyəm. Bir daha hamınıza minnətdarlığımı bildirirəm.

Mir Cəlal

*Soldan: Mir Cəlal, Hamid Araslı, Balas Azəroğlu.
Aşqabad, 1958-ci il.*

Mir Cəlal müəllimlə müxtəlif vaxtlarda, müxtəlif yerlərdə görüşlərini yaddan yadda qalanlardan biri də onun 60 illik yubileyidir. Yubiley zamanı böyük yazıçı və tanınmış alimi təbrik etmək üçün müxtəlif təşkilatlardan və elmi mərkəzlərdən nümayəndələr gəlmişdi. Çıxış edənlərin hamısı təvazökar insan haqqında ürəkdən gələn xoş sözlər deyirdilər. Mən də əziz müəllimimizi Cənubi Azərbaycan yazıçıları, onun oxucuları və həmvətənləri adından təbrik edəndə, salonda bir canlanma oldu, sonra da sürəklə alqış başladı. Cənubla Şimal birləşib Mir Cəlal müəllimi alqışlayırdı.

Aramızda Cənub həsrət ilə dünyasını dəyişənlər az olmadı. Kim bilir. Mir Cəlalın da qəlbində belə bir həsrət kök salmışdı, ata yurdunu, uşaqlıq yaddaşında həkk olmuş yerləri bir dəfə də görmək həsrəti... bəlkə də...

Mir Cəlal müəllim dünyasını çox tez dəyişdi. Ancaq o bir ömürdə nə qədər yaşadı: gözəl bir alim, qüdrətli sənətkar və ən başlıcası, ləyaqətli və həç zaman unudulmayan bir insan ömrü...

*Balas Azəroğlu,
Xalq şairi*

Mir Jalal iş otağında

Mir Jalal

Teymur Əhmədov

Elmi ədəbiyyata bələd olduqca Mir Jalal müəllimin bir alim kimi darin zakasına, analitik təfəkkürünə, erudisiyasına, zəhmətkeşliyinə heyran olurdu. O, təkcə istedadlı müəllim, yazıçı deyilmiş, həm də mütəfəkkir ədəbiyyatşünas alim imiş. Buna mən onun ədəbi məqalələri haqqında yazdığı monumental tədqiqat əsərini, "Məhəmməd Füzuli irsi", "Cəlil Məmməd-quluzadə realizmi", "Nəriman Nərimanovun bədii yaradıcılığı" və s. elmi araşdırmalarını oxuduqdan sonra amin oldum. Bunlar mənə heyratlandırır. sevindirir, həm də elmi işə daha ciddi, məsuliyyətlə yanaşmağa sövq edirdi.

Bir zaman universitetin geniş auditoriyalarında bədii ədəbiyyatın sirlərini, nəzəriyyəsini özünəməxsus təmkinlə, səbirlə öyrədən Mir Jalal müəllim indi öz darin elmi əsərləri ilə ədəbiyyatşünaslıq elminə, ədəbiyyat tarixinə milli mövqedən yanaşmağın yollarını öyrədir. Bütün bunlar mənim qəlbimdə Mir Jalal müəllimə böyük ədəbiyyatşünas alim kimi parastışkarlıq yaratmışdı.

Azərbaycanın ictimai fikir tarixində yazıçı, pedaqoq, ədəbiyyatşünas, tənqidçi və publisist kimi görkəmli yer tutan Mir Jalal müəllim öz zəngin irsi və parlaq şəxsiyyəti ilə onu tanıyanların və qədirbilən oxucuların qəlbində böyük abidə ucaltmışdır. Mir Jalal müəllim həmişə öz əsərləri ilə insanları saflığa, əqidalı və təassübkeş olmağa, vətənə və xalqa sadiqatla xidmət etməyə səsləyəcəkdir. İftixar hissi ilə deyə bilərəm ki, Mir Jalal müəllim əbədi yaşar şəxsiyyətdir.

*Teymur Əhmədov,
professor*

Mir Calal tələbələri ilə Danizkanarı Parkda.

Müəllimlik, el arası deyimlə ifadə etsək, onun boyuna biçilmişdir. Mir Calal təkca auditoriyaya girib dars aparması ilə deyil, bütün varlığı ilə müəllim idi, oturuşu-duruşu ilə, gəlişi-gedişi ilə, danışığı-gülüşü ilə, bütün hərəkətləri ilə müəllim idi. Yazıçılığında da müəllim idi, alimliyində da müəllim idi. Onun bədii əsərlərini diqqətlə oxuyan hər kəs deyə bilər ki, burada müəllim əli işləyibdir, burada müəllim nəfəsi var, elmi əsərlərini oxuyan da deyə bilər ki, burada müəllim düşüncəsi, müəllim kəlamı, müəllim təlimi var.

*Yusif Seyidov,
professor*

Nizami Cəfərov

Mir Calal müəllimin unudulmaz bir xüsusiyyəti də tələbələrə xüsusi hörmətlə (hətta ehtiramla) yanaşması idi. Böyük bir şəxsiyyətin bu cür münasibəti elm-yaradıcılıq yoluna yenidən çıxmış hər bir gənci həvəsləndirir, yüksəldirdi...

Bizə maruzə eləmək üçün mövzular vermiş, haraya da öz aramızdan "opponent" təyin eləmişdi. Əvvəl maruzəni diqqətlə dinləyir, sonra özü heç bir münasibət bildirmədən "opponent"ə söz verirdi. Elə bir maraqlı vəziyyət yaradırdı ki, hər kəs özünü əsl müdafiə iclasında hiss edirdi, bu və ya digər yazıçı, yaxud əsər haqqında müxtəlif mövqelər, mülahizələr, nə qədər sadələşsə də, ortaya qoyulurdu. Əsas o idi ki, həmin mövqə və ya mülahizələrdə böyük bir səmimiyyət vardı. Və Mir Calal müəllimin "cızmaqaralar"ımıza "əsər" deməyi bizi daha da ruhlandırır. Məsələn, maruzəçiyə müraciətən "sənin əsərində filan məsələ ümumən düzgün qoyulub", yaxud "sənin əsərində mətləh yerindədi" və s. deyərək, onda görünür işə elə bir həvə, maraqlı, məhəbbət yaradırdı ki, tribunadan düşən maruzəçi əlindəki "cızmaqaralar"ın əsl əsər olduğuna inanaraq auditoriyanın qibtəli baxışları altında şəstlə öz yerinə qayıdırdı.

*Nizami Cəfərov,
akademik*

Mir Calal müəllim "Zaqafqaziya rus matbuatında Azərbaycan adabiyatı" mövzusunda dissertasiya yazmağı tapşırırdı. İlk baxışda bu mövzu mana çox geniş, çətin, ucu-bucağı görünməyən bir dərəcəni xahırladı. Bir müddət gedib arxivlərdə işlədim, sonra gəlib yalvardım ki, "Ay Mir Calal müəllim, siz Allah, bu mövzunu mandan alın, indi qədər heç kas heç nə yazmayıb, material var, yox, məlum deyil..."

Mir Calal müəllim bir az gülümsündü, mani yanında oturdum, dedi:

- Qardaş, mənim doktorluq işim də belə idi. Sən gəl bu mövzunu işlə, əgər peşman olsan, mandan inciyərsən. Əlinə na keçir yaz, götür, lap dissertasiya ilə bağlı olmasın, götür, qoy bir tərəfə, vaxt gələr istifadə elərsən o materialları. Bizim o vaxt rusca yazanlarımız da çox olub. Vətənin adabiyatını, mədəniyyətini, folklorunu yaymaq istəyənlər az olmamışdır. Bunları yığmaq lazımdır".

Bir az ciddiləşdi və son sözü bu oldu: "Get işlə".

Şamil Qurbanov,
professor

Mir Calal iş otağında

Mən 30-cu illər Azərbaycan romanının inkişafını öyrənirəm. Elmi rəhbərim professor Mir Calal Paşayevdir. Mir Calal mənim üçün həm müəllim, həm alim, həm də yazıçıdır.

Mən Çexoslovakiyadan Azərbaycan və başqa türk ədəbiyyatlarının çoxmillətli sovet ədəbiyyatındakı mövqeyini öyrənmək məqsədi ilə gəlmişəm.

Mir Calal Paşayevin bu işdə elmi rəhbərim olması mənim üçün çox qiymətlidir.

Azərbaycanda yaşadığım müddətdə bu gözəl ölkənin həyatına yaxından bələd olmağım da Vətənim böyük məhəbbətlə sevan və sevdiran, orijinal yaradıcılıq simasına malik olan Mir Calal müəllimin məsləhətləri mənə həmişə kömək edir.

Tomaş Lane

Mir Cəlal və Ağamusa Axundov bir qrup tələbə ilə. 1970-ci il.

O vaxtlar universitetdə yaradıcılıq dərnəkləri fəaliyyət göstərirdi: nəsr, şeir, tərcümə. Nəsr dərnəyinin rəhbəri Mir Cəlal müəllim idi. Yazı bilən də, bilməyən də bu dərnəklərə gedirdi. Həmin dərnəkdə mən də bir dəfə hekayə oxudum. Hekayədə obrazlardan birinin dilində bir qəzaldən kiçik parça vardı. Yadımda qalan mısraları belə idi:

Verdikcə bəzək zülfünə al şənələr ağlar.

Məndən sonra ey gül sən ağar xara yanaşsan.

Uçmuş bu köniül mülkiinə viranalar ağlar,

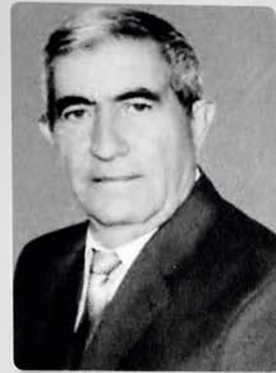
Duyduqca bu əfsanəni əfsanələr ağlar.

Mir Cəlal müəllim hekayəni yarımqıç saxlayıb şeirin kimin olduğunu soruşdu. "Hüseyn Nədirin" — dedim. Hüseynin o vaxt heç 20 yaşı yox idi, hala tanınmamışdı. Təbii, Mir Cəlal da tanımırdı. Amma dərnəyimizin rəhbəri, əziz müəllimimiz və yazıçımız, Füzuli sənətkarlığının ən mahir tədqiqatçısı və bilicisi bu şeiri çox boyandı və sən mısranı dərnəkdə vaxtını bir neçə dəfə təkrar elədi.

Mir Cəlal müəllim dars dediyi qruplarla birgə şəkil çəkdirməyə çox meyilli idi. Artıq müəllim olduğum vaxtda da kollektiv şəkilçəkəmə, nəca deyərlər, mərasimə məni də dəvət edərdi. Şəkillərin çoxu unudulmaz müəllimimizin ən çox sevdiyi Səbir bağında çəkilirdi.

İllər keçir, yeni-yeni yazıçılar gəlir, müəllimlər yetişir. Mir Cəlal müəllimin yeri isə həmişə görünür.

Ağamusa Axundov,
akademik

Qara Namazov

1956-cı ildə Bakı Dövlət Universitetinə daxil olarkən Mir Cəlal müəllim məndən həm qəbul imtahanı götürdü, həm də elə həmin il "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" kursundan mənə dərslər deməli oldu. Bu bəş-dən xatırladım ki, Mir Cəlal müəllimin özünəməxsus dərslərçəkəmə üsulu vardı. O, ənənəvi tədris üsulunun tələblərinə çox hallarda riayət etməzdi. İki qoşa saata bir mövzunu uzun-uzadı danışmaq əvəzinə 40-45 dəqiqəyə mövzunun mahiyyətini yığcam və aydın şəkildə açar və çox təbii şəkildə müəllim-tələbə rəsmiyyətçiliyindən kənara çıxar, ədəbiyyatın həyatla bağlılığından danışar, klassiklərimizdən maraqlı misallar gətirərdi. Gətirdiyi misallərin əksəriyyəti Mirza Cəlil və Ə. Haqverdiyevdən olardı. O, Mirza Cəlili yeni realistik ədəbi məktəbin banisi, Ə. Haqverdiyevi isə yeriyən Azərbaycan adlandırardı.

Ömrünün və fəaliyyətinin çox hissəsini Azərbaycan Dövlət Universitetinə bağlayan Mir Cəlal müəllim gözəl pedaqoq, tərbiyəçi və təşkilatçı olmaqla yanaşı, həm də sənəballi dərsləklər müəllifi idi: "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" (prof. Pənah Xəlilovla birlikdə), "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" (prof. Fəridun Hüseynovla birlikdə) dərsləklərini yazıb iki dəfə təkrar nəşr etdirdi. XX əsr ədəbi məktəblərinin sistemli təsnifi, tədqiqi və öyrənilməsi Mir Cəlal müəllimə məxsusdur. O, Füzulidən də yazanda, S. Vurgundan da yazanda böyük ədəbiyyatdan bəhs etdiyini unutmazdı. Hər ikisinə yüksək əməllə yanaşardı. Onun "Klassiklər və müasirlər" əsəri də belə yaranmışdı.

Qara Namazov,
professor

İsmayıl Vəliyev

Mənim də təhsil aldığı jurnalstika fakültəsində hər şeylə bəzişməyən tələbələr zümərəsi var idi və bəzən bu "tələbə zümərəsi" tanınmış müəllimin hər hansı şablon, basmaqalib fikrinə don geydirib məzhəkə çıxarırdı.

Yalnız bir ağsaqqal müəllimimiz cəsarətlə dars otağına girir və ürəyini tələbələrə arxayınlıqla boşaldardı. Bu qocamanın dərslərində fikir döyüşünə, çılğınlığa ehtiyac qalmazdı, ona görə ki, o özü döyüşkən fikirlərdən, ədəbiyyatın ziddiyyətli məqamlarından həvəslə danışar, çox zaman da 30-40-cı illərin gərgin ədəbi mübahisələrindən xarakterik nümunələr gətirirdi. Bədi mübaliğədən, müqayisədən, satirik gülüşdən, onun növlərindən əl əstəliqlə danışardı, əl misallar gətirirdi ki, hər şey sadəliklə yaddaşa köçürülərdi.

Bu nurani qocanın aram-aram pilləkləri qalxıb, zahirən ətrafdakı heç nəyə əhəmiyyət vermədən, dars otağına daxil olub ötəri hamını süzərək "harada qalmışdıq?" deməsi, bəzən də qəsdən tələbələrə susanda bir həftə əvvəlki mətləbi cümləsi ilə təkrar yada salıb davam etməsi bizi heyrətə salardı.

Jurnal yoxlayıb vaxt itirməzdi. Lakin dars deyə-deyə neçə nəfərin darsa gəlmədiyini öyrənərdi. Gecikənlərin, darsa gəlməyənlərin üzünə qarşı heç nə deməzdi. Ancaq kimin nə üçün darsa gəlmədiyini də bilirdi. Çünki tələbələrə dostluq edərdi, onlar üçün danıxardı.

*İsmayıl Vəliyev,
professor*

Fəmil Mehdi

Mir Cəlal müəllim elm və yaradıcılıq aləmində həmişə ön sıralarda görünürdü. Onun mötəbər sözü ilə çıxışları hesablaşır. Yazıçılarının plenumlarında, konfranslarında, maruzə və çıxışlarında Səməd Vurğun poeziyasına tez-tez müraciət edərdi. Bəla maruzələrindən birində tələbəsi Fəmil Mehdi "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çap olunan səkkiz mısralıq "Ana" şeirini misal çəkdi: — Bu səkkiz mısralıq şeir böyük bir poemaya bərabərdir, — dedi. Şeir belə idi:

*Saplaya bilmədi iynanı ana,
Kədərsiz qəlbindən bir kədər keçdi.
Sənkə qocalığı o heç bir zaman
Əsla indiki tək hiss etməmişdi.
Çağırıb sapladı onu qızına,
Bir sədliq duyuldu yəni üzündə.
Çünki itirdiyi işığı ana
Doğma balasının tapdı gözündə.*

Mir Cəlal müəllim "sonra şeiri mənə istədi: — "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" dərsləyimə salacağam — dedi.

Təəssüf ki, tənbəllikmi etdim, ya utandım, şeiri ona vaxtında çatdırmadım.

Mir Cəlal müəllim şeirdə səmimiyyətin, yıxıcılığın, süjetliliyin tərəfdarıydı. Qocaman rus şairi Stepan Şipaçovun "Büllür vaz" şeirini bəzən nümunə göstərirdi. Dildə təmizlikdən, obrazlılıqdan, təsirlilikdən söhbət düşəndə Səməd Vurğundan öyrənməyi məsləhət görürdü.

*Fəmil Mehdi,
şair, ədəbiyyatşünas*

Azərbaycan Dövlət Universitetinin Ədəbiyyat kafedrasında dissertasiya müzakirəsi.

Qubada müəllimləri təkmilləşdirmə kursunda, 30-cu illər.

Şəkildə (soldan-sağa): Əli Sultani, Əbülhəsən, Süleyman Rüstəm, Cəfər Xəndan, Qəzənfər Xəliloğlu, İsmayıl Axundov, Mir Cəlal, Məmməd Arif. Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyi, 1958-ci il.

Mir Cəlal, Abbasqulu Abbaszadə, Əşrəf Hüseynov Müəllimlərin IV qurultayında. Bakı, 1960-cı il.

Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin buraxılışı. Vinetka. Bakı, 1961-ci il.

Mir Cəlalın 60 illik yubileyi şərəfinə ziyafətdə. (Soldan): Muxtar Hüseynzadə, Mehdi Əliyev, Mir Cəlal, Püstə xanım, Xədicə Ağalarova, İrina Çurlovskaya. 1968-ci il.

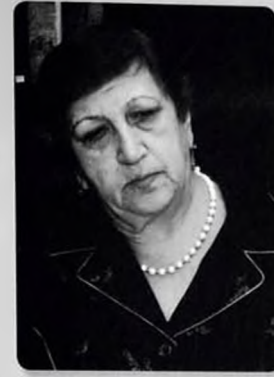
Şəkildə (soldan): Mirzəğa Quluzadə, Mir Cəlal, Kamal Təhbəzadə, Feyzulla Qasımlı və Məmməd Cəfər Cəfərov. Azərbaycan Dövlət Universitetində dövlət imtahanı.

Mir Cəlal, Cəlal Həsənov və Süleyman Vəliyev.

Mir Cəlal universitetin elmi kitabxanasında yeni kitabları nəzərdən keçirərkən. 1969-cu il.

Sara İbrahimova

Elmi kitabxanada uzun illər işlədiyim dövrdə ən çox ehtiram və hörmət basladığım oxucu Mir Cəlal müəllim olmuşdur. Müasir milli ədəbiyyatımızın canlı klassiki, sözün haqiqi mənasında böyük şəxsiyyət universitetdə nüfuzlu kafedra müdiri idi, aradır ona lazım olan kitablar üçün ancaq özü gəlirdi. Bibliograflar kitabı gətirəndə kabinetimdə aylaşar, maraqlı söhbətlər edirdi. Kitab fondunun daim zənginləşməsi, dünyanın ən böyük mərkəzi kitabxanaları ilə kitab mübadiləsi onu sevindirirdi.

Onun məsləhətləri kitabxana işini günün tələbinə uyğun qurulmasına, klassik ədəbiyyatın oxucular arasında təbliği işinə, elm və mədəniyyət xadimləri ilə görüşlərin təbliğinə rəvac verirdi. Bu xeyirxah işdə kitabxanalara ağsaqqal kimi hamilik edirdi. İndi onun yeri görünür...

*Sara İbrahimova,
Bakı Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasının
direktoru, Əməkdar mədəniyyət işçisi*

Maarif Teymur

"Oğul, hala gəncsan, sən bu sənədlərin tozunu sevirsan, yoxsa elə-bela işləyirsən arxivdə? Arxiv asl inanc yeridir ha, gərək orada özünü quru aparmayasan, tariximizin şahidlərini, qiymətli sənədləri öz varlığın kimi qoruyasan... Orada na işdə işləyirsən?" Dedim: "Elmi işçi..." Utandım... O, mənə diqqətlə baxıb dedi: "Mənim avtoqraflarımın hala müddəti qurtarmayıb... Amma yaxın günlərdə onları sizə təqdim edəcəyəm... Bu yoldan dönma..." Mir Calal müəllimdən ayrılarda mən qürur hissi keçirdim... Öz-özümə təkrar etdim: "Bu yoldan dönma..."

Maarif Teymur,

*Salman Mümtaz adına Azərbaycan Respublikası
Dövlət Ədəbiyyat və İncəsənət arxivinin direktoru*

Calal Abdullayev

Mənim Mir Calal müəllimlə tanışlığımın bütün mövcudluğu arzında belə qərara gəldim ki, istedadlı adamlar heç zaman paxıl olmur, dər-göz olmur, əksinə, onlar adamların hamısını istedadlı hesab edirlər. Ya-dımdadır, bizim tanışığımız adamların ən zəifi, bilik, düşüncə etibarlı ən miyanası barədə belə Mir Calal müəllimin fikri belə idi: "Qardaş, mən sənə qələminə baladım, dissertasiya işini niyə tamamlamırsan?" Xüsusilə namizadlik dissertasiyalarına Mir Calal müəllimin özünün ayrıca münasibəti var idi. Elə ki, gördükdü biz düşmüşük dissertantın üstünə, bunu düzəlt, bunu belə et, bunu elə et və s. dərhal işə qarışar və deyirdi: "Ə, na düşmüşsüz bu yazığın üstünə! Namizadlik elmin ilk addımıdır, ayar-əskiklərin olması təbiiidir. Doktorluq başqa. Onda na qədər istəyirsiniz, qılıncınızı siyirərsiniz".

Calal Abdullayev,
professor

Soldan: Məsud Əlioğlu və Mir Cəlal, şair Sərdar Əsəd Mirzə Abbaspurun hesabatını dinləyir. Nizami adına Ədəbiyyat institutunun Müasir Azərbaycan Ədəbiyyatı şöbəsi.

Mir Cəlal 70 illik ömrünün əllisini çoxşaxəli yaradıcılığa həsr etdi. Yarım əsr yazıçılıq, alimlik, müəllimlik kimi çətin, lakin şərəfli işlə məşğul oldu. Üçündə də diqqətəlayiq uğurlar qazandı.

Mir Cəlalın görüşləri, elmi məntiqi bədii ilhamına, həyat sənətkar baxışına, estetik duyğu-düşüncələr sistemina uyğun gəlirdi, bilik potensialı, zəka və təfəkkür işığı sənətini də təbii məcraya yönəltməyə kömək edirdi. Alim-müəllim Mir Cəlalı düşündürən bir çox mətləblər, müəyyən elmi-pedaqoji fikirlər bədii yaradıcılığında da qoyulub, əsasən, həyatı surətlər və obrazlı vasitələrlə həll olunurdu.

Mir Cəlal ədəbiyyata 1928-ci ildə şeirlə gəldi. Amma bədii istedadı 1930-cu ildən yazıb-yaratdığı nəsr növündə parladı. O, zəngin milli folklorun, canlı xalq təfəkkürünün, klassik və müasir nəsrin ən yaxşı ənənələri əsasında yetişdi, məhir hekayə ustası və gözəl romançı kimi şöhrət tapdı.

*Yaqub İsmayılov,
tədqiqatçı alim*

Aqil Hacıyev

Mir Cəlalın şeirləri XX əsrin 20-ci illərinin sonu Azərbaycan poeziyası üçün səciyyəvi olan axtarış və çirpintiləri əks etdirmişdir. Həmin dövrdə milli poeziya sanki qafıl yuxusundan oyanaraq, keçmiş ədəbiyyatla bütün əlaqələri qıraraq və ən yaxşı nümayəndələrinin təmsalında irəliləməyə doğru böyük addımlar atmışdı. Köhnə dünyanın, köhnəlmiş, təqətdən düşmüş ədəbiyyatın mədəhələrinin bütün səylərinə baxmayaraq həmin dövr Azərbaycan poeziyası yetkinləşir və möhkəmlənir, təkcə yeni, inqilabi mövzular və ideyalar deyil, arasında tonik və sərbəst şeirin də yer aldığı yeni şeir formaları arayıb və tapırdı.

Mir Cəlal 1929-cu ildə poeziyadan uzaqlaşaraq yaradıcılıq fəaliyyətini nəsrə, epik növə həsr etdi. Lakin onun sonrakı yaradıcılığı göstərdi ki, Mir Cəlal bir daha şair qismində çıxış etməsə də, heç də poeziyadan imtina etməmişdi. Buna Mir Cəlalın məşhurlaşdığı hər üç sahə – elm, yaradıcılıq və müəllimlik fəaliyyəti də dəlalət edir.

Mir Cəlalın biza gəlib çatan poetik irsi böyük olmasa da, o qədər orijinaldır ki, onun nə sovet, nə də postsövet dövrü Azərbaycan poeziyasında analoqu yoxdur.

*Aqil Hacıyev,
professor*

Soldan: Nəriman Həsənzadə, Mir Cəlal, Mirvərid Dilbazi, Əliqə Kürçaylı Naxçıvan yazıçıları ilə Bakı, Yazıçılar Birliyi

Mir Cəlal (ön cərgədə soldan ikinci) müəllim və tələbələr ilə Azərbaycan Dövlət Universitetində.

Mir Cəlal və Karim Həsənov. ADU-nun nəşriyyatı.

Soldan: Güllüseyin Hüseynoğlu, Mir Cəlal, Karim Həsənov. Bakı, 1970-ci il.

Şamil Salmanov

Mir Cəlal müəllim yazıçı olmaqla bərabər, eyni zamanda, geniş maraqlı dairəsinə malik ədəbiyyatşünas idi. Hətta o, romanlarını, hekayələrini yazmasaydı belə, onun ədəbiyyat tarixində mədəniyyətimizin və ictimai fikrimizin tarixində qalmağa haqqı vardır. Mir Cəlal müəllimin ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatlarının elmi, nəzəri dəyərini təsəvvür etmək üçün onun 1940-cı ildə çapdan çıxmış "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" əsərini qeyd etmək kifayətdir. Sonradan bu əsərin "Füzuli sənətkarlığı" adı ilə təkmilləşdirilmiş, yeni fəsilərlə təmin edilmiş daha geniş və əhatəli nəşri çıxmışdır. Füzuli irsinin, Füzuli sənətinin öyrənilməsi təcrübəsinin uğurlarını danmadan mən bu əsəri indi də ədəbiyyatşünaslığın nadir hadisələrindən biri sayıram. İndi Füzuli haqqında çox yazılır, dahi şairin obrazı və fəlsəfi aləmi, poeziyasının mündəracəsi hətta bəzən mistifikasiya edilir, bir yönümlü təhlil olunur, Füzuli lirikasının başlıca mahiyyəti və miqyası birtərəfli göstərilir. Mir Cəlalın tədqiqatında isə Füzuli lirikası, hər şeydən əvvəl, böyük insan məhəbbətinin və həsrətinin təkrarsız ifadəsi olaraq mənalanırdı. Füzuli poetikasının tədqiqindən sonra o, ikinci mühüm tədqiqatını yazır və əsərində XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatında realizmlə yanaşı romantizmin də aparıcı bir ədəbi məktəb olması ilk dəfə yüksək elmi səviyyədə sübut edilir. Bu, o illərin ədəbiyyatşünaslığı üçün əsl bir yenilik, əsl bir elmi cəsarət idi.

Şamil Salmanov,
filologiya elmləri doktoru

Məhəmməd Füzulinin heykəli. Bakı.

Mir Cəlal müəllimin "Nizami və Füzuli" əsərində bu gün öyrənilməli və əsaslanmalı cəhətlər çoxdur. Ədəbi inkişafın mahiyyətini, poeziyanın məzmun və estetik tutumunun təkamülünü mətnin ən dərin qatlarında gizlənmiş bədii sirləri zəminində öyrənən, ədəbiyyatşünaslıq, nəzəri təhlil sahəsində yazılmış nadir əsərlərdən biri "Nizami və Füzuli"dir. Mir Cəlal müəllimin mətnlə işləmək məharəti, klassik poeziyanın ən incə matblərlərini duymaq istedadı bu əsərdə heyranətəməş şəkildə üzə çıxır. Nizami sənətinin milli tutumunu, Azərbaycan poeziyasında, tarixi ədəbi prosesində onun iştirakını belə ayəni göstərən tədqiqatlar barmaqda sayılır. Nizami ananaları Füzuli poeziyasında forma – məsnəvi, bəhr, bədii məntiq, bədii paralelizm, didaktika, bədii dil müstəvisində təhlil edilir.

XX əsr Azərbaycan ədəbi-nəzəri fikrində Mir Cəlalın digər böyük xidməti Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında yaradıcılıq metodu və onun tipologiyası probleminin ilk nəzəri əsaslarını yaratmasıdır.

Şirindil Altınsoy,
filologiya elmləri doktoru

Yaqub İsmayılov

Çoxumuz Mir Calal müəllimdən öncə dila ziyalınmaq vardişi və keyfiyyəti öyrənməyə can atırdıq. Axı o, dila hakim yazıçı, alim, pedaqoq idi. Üslubunda təbii səslənməyən, yerinə düşməyən, mənası anlaşılmayan, fikri daqiq ifadə etməyən söz və ifadə tapmaq çətindi. Dil məsələsində onun əsas yaradıcılıq prinsipi və meyarı belə idi: "Ela bir dil ilə yaratmalı ki, o dil bütün basit və mürəkkəb, dayaz və darın təsəvvürlərin ifadəsi üçün mükəmməl vasitə ola bilsin. Ela bir dil ilə yaratmalı ki, o dil tamamilə və bütün elementləri ilə xalqa asan anlaşılacaq və doğma olsun".

Özünə və sənətinə hörmət duyğularını məni qüdrətli bir şəxsiyyət barədə yazmaq fikrinə gətirdi. Bu, həm də doktorluq dissertasiyasının mövzusu oldu. Neçə illik ağır zəhmət və gərgin axtarışların nəticəsində Mir Calalın bədii, elmi, adəbi-tənqidi fəaliyyətini ilk dəfə bütövlükdə əhatə edən, təhlil süzgecindən keçirən monoqrafik tədqiqat əsərim tamamlandı və 1975-ci ildə "Elm" nəşriyyatında çap olundu.

Yaqub İsmayılov,
tədqiqatçı alim

Məmməd Cəfər

Hər hansı sənətkar olursa-olsun oxucuda onun yaradıcılıq aləmi, estetik idealları haqqında ümumi bir təsəvvür olur. Mir Calal haqqında düşünərkən bizim nəzərimizdə dünyagörmüş bir müəllim-tərbiyəçi canlanır, ona görə yox ki, ədəbi ömrünün çoxunu həm də müəllimlikdə keçirmiş, ona görə ki, o, bədii yaradıcılığında da hər şeydən əvvəl bir müəllim-mürəbbi olmuşdur.

Ela bir ideyalı yazıçı göstərmək olmaz ki, o, tərbiyəçi olmasın, bütün əməlpərvər yazıçıların əsas məqsədi oxucularını tərbiyələndirməkdir. Ancaq müəllimlikdə tərbiyə üsulları, vasitələri müxtəlif olduğu kimi, bədii yaradıcılıqda da müxtəlifdir. Kimisində həyatın necə bir həyat olduğunu göstərməklə oxucunu düşündürmək, əxlaqi nəticəni çıxarmağı oxucunun ixtiyarına buraxmaq meylili, kimisində nəsihətçilik meylili, kimisində oxucunu ibratlandırmək, kimisində oxucuya necə yaşamaq, necə düşünmək haqqında nümunə göstərmək və ya oxucunun başına ağılı qoymaq meylili güclü olur. Şübhəsiz ki, bu da yazıçının necə bir oxucu təsəvvür etməsi, kimləri yenidən tərbiyələndirməyi nəzərdə tutması, oxucu səviyyəsi haqqında anlayışı, bir sözlə, oxucuya münasibəti, baxışı ilə əlaqədardır.

Mir Calalın yaradıcılığında ibratlandırmək meylili "tərbiyə – həm də tərbiyəsizliklə mübarizədir" məşhur prinsipi qüvvətlidir. Onun tez-tez sətirə və yumura müraciət etməsinin sirri də bundadır.

Məmməd Cəfər,
akademik

Mir Cəlal tələbələri.

Azərbaycan Dövlət Universitetini Mir Cəlal müəllim öz doğma evindən, ocağından artıq sevirdi. Yeri gəldikcə deyirdi ki, universitet biza təhsil verib, ev verib, ailə verib, elmi dərəcə verib, iş verib, ad-sana çatdırıb, indi də uşaqlarımızı, nəvələrimizi qoynuna alıb, ona görə də bizim üçün ən müqəddəs yerdir. Dövlət Universiteti abırlı yerdir, onun qeyrətini biz çəkəsək, kim çəkəcək? Hər yerindən duranın yaradıcılığında diplom işi, dissertasiya mövzusu verib universiteti hörmətdən salmayın. Özünü-zü həmişə, hər yerdə Dövlət Universitetinə layiq adam kimi aparın.

Fəridun Hüseynov,
professor

Universitetin akt zalında.

Mir Cəlal tələbələri ilə Milli Parkda.

Mir Jalal və Məmməd Arif tələbələri

Mir Jalal müəllim hər şeydən əvvəl mədəniyyət xadimi idi, ziyalı idi, yazıçı idi. Bu onun mühazirələrində çox aydın duyulurdu, hiss olunurdu. Mir Jalalın XX əsr ədəbiyyatında yeri və mövqeyi müstəsna və özünəməxsusdur. O, yeni, milli romanın nainki görkəmli bir nümayəndəsidir, həm də onun yaratıcılarından, banilərindən biri hesab olunur. Onun milli nəsrin hadisələrindən sayılan romanları, hekayələri bütöv bir nəslin şüuruna, mənəvi aləminə daxil olmuşdur. Lakin Mir Jalal müəllim haqqında çox yazılsa da, deməli ki, onun nəsrinə hələ də qiyamətə qədər qiymətləndirilməmişdir.

*Şamil Salmanov,
filologiya elmləri doktoru*

*Soldan: Həmid Arslan, Mir Jalal,
Ağarəfi Zeynalov, İsmayıl Axundov
Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyində*

Mir Calal və Cümşüd Muradov.

Mir Calalın evinə bir çox yaxın dostları gəlirdi. Samad Vurğun, Mehdi Hüseyn, Cəfər Xəndan, Mirzə İbrahimov, Hamid Araslı, Zeynal Xəlil, Süleyman Rahimov, o vaxtın gənclərindən Bəxtiyar Vahabzadə, Hüseyn Arif və başqaları ailələri ilə bu evin əziz qonaqları idilər.

Günlərin birində Samad Vurğun, Mirzə İbrahimov, Cəfər Xəndan və Hamid Araslı Mir Calalın evinə yığılmışdılar.

Həmin gecə Mirzə ilə Mir Calal arasında çox maraqlı söhbət oldu. Mirzə Mir Calala dedi:

– Bizim kəndlərimizdə çox yüksək tərbiyə görürsən. Tində və ya küçədə 3-4 uşaq oturub şirin söhbət edirlər. Bir nəfər yaşlı adam keçəndə tanıdı-tanımadı dərhal ayağa duracaqlar. Şaharda bunu görmürsən. Şahar məktəblisi ilə kənd məktəblisi arasında çox böyük fərq var. Kənd məktəbinə gedəndə uşaqlar kənar bir adam görün kimi dərhal özlərini yığışdırırlar.

Şahar məktəbinə gedəndə az qalır uşaqlar səni yıxırsın.

Mir Calal: – Bu da sovet tərbiyəsi.

Qonaqlar gedəndən sonra Mir Calal narahət halda mənə bu şeiri dedi:

*Vəfa na dustlərdə, şafa na darmənda qalmış,
Doğrular əyri qılınc tək yəndə qalmış.*

Cümşüd Muradov

Mirvarid Dilbazi

Mən Mir Calal Paşayevi üç zirvanin fəthi kimi xatırlayıram: alim, pedaqoq, yazıçı. Mir Calal müəllim fəth etdiyi çox çətin elm zirvasında müzəffər fəth kimi dayandı, müfəkkir alim kimi tanındı. “40 hadis” kitabında oxuyuruq:

“Qiyamat günündə alimlərin mürəkkəbi ilə şəhidlərin qanı çəkilir. Alimlərin mürəkkəbi şəhidlərin qanından daha ağır gəlir”.

Mübaligəsiz demək olar ki, bu, Mir Calal müəllimin elmi əsərlərini yazarkən işlətdiyi mü-rəkkəbə də aiddir.

Yaxud başqa bir hadisədə: “Allahın qulları arasında alimlər yer üzünün qandilləri (çıraqları), peyğəmbərin vəkilləri, mənim və o biri peyğəmbərlərin də elm mirasçılarıdır”...Yaxud:

“Alimlərin əbidlər (ibadət edənlər) üzərindəki fəziləti sizin hər hansı biriniz üzərində mənim fəzilətim kimidir”.

Mir Calal müəllim sözün əsl mənasında elmni alın tərifi qazanmış, haqiqətən, müfəkkir bir alim olduğu üçün, islam dininin alimə verdiyi bu ali sifətlər, keyfiyyətlər ona da məxsusdur.

Pedaqoji fəaliyyətində də Mir Calal müəllim kağıt etdiyi zirvanin müzəffər fəthi oldu.

Bəla olmasaydı, alim, şair, dövlət xadimləri olan tələbələri onu hər an minnətdarlıqla, rəhəmatla yad etməzdilər.

Bəs yazıçılıq zirvasında necə dayandı? Necə tanındı? İlk gənclik illərində, ilk qələm təcrübəsi ilə oxucuların marağını, diqqətini cəlb edə bilmək hər yazıçıya nəşib olmayan saadətdir.

“Bir gəncin manifesti” əsəri ilə bu saadət Mir Calal müəllimə nəşib oldu və ömrünün son günlərinə qədər və sonra da əsərləri maraqla oxunur.

Mirvarid Dilbazi,
Xalq şairi

Soldan: Məmməd Rəhim, İlyas Əfəndiyev, Məmməd Arif, Mirvarid Dillbazi, Mir Calal, Rəsul Rza.

Oxucunun etimadını, xalqın hörmətini qazanmaq o qədər də asan iş deyil. Xalq içində yüksək məsuliyyət hissi, düzlük, doğruluq, çürəyi halal, amaya bağlılıq, sənətin mücahidi ola bilmək, böyüya hörmət, kiçiyə mərhəmət, ailəyə sdaqətli olmaq kimi yüksək insani keyfiyyətlərlə zəngin olan gənc qələmi sahibi Mir Calal illər keçdikcə sözlünə, nəsihətinə ehtiyac duyulan ağsaqqala çevrildi.

Məhz bu keyfiyyətlərinə görə irsiyyət qanununun hökmüylə onun övladları da vətəndaşlıq məvqeyi qazandı: alim, pedaqoq, diplomat. Dövlət xadimi zirvələrinə yüksələ bildilər. Mir Calal müəllimin ailə ocağında vətəndaşlar yetişməsinin bir səbəbi də onların sdaqətli, fədakar, zəhmətkeş, ömrünü övladlarına, ailəsinə həsr edən atası Mir Calal müəllimin uşaqlarının anası, sevib-seçdiyi Püsta xanımın bağlıdır.

Mirvarid Dillbazi
1996-cı il

Ön sırada sağdan: Mir Calal, Həsən Əliyev, Şafiq Məhdiyev, Feyzulla Qasımlı, Cəfər Xandan, Fəridə Vəzirova.

Soldan: Qasım Qasımlı, Növrüz Gəncəli, Əliyevlər Qasımlı, Mir Calal və Məmməd Cəfər.

Xalid Əlimirzəyev

Elmi ictimaiyyətimiz Mir Cəlali daha çox XX əsr Azərbaycan adabiyatının görkəmli mütəxəssislerinden biri kimi tanıyır. Haqiqətən də, onun bu dövrdə yaranan adabi məktəblərin, müxtəlif cərəyanların, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, M.S.Ordubadı, Ə.Nazmi, Ə.Qəmküsar, A.Şaiq, S.S.Axundov, A.Sahhat, F.Köçəri, M.Hadi, H.Cavid və başqa sənətkarların həyat və yaradıcılığının dərinədən öyrənilməsində, xalqa çatdırılmasında böyük xidmətləri olmuşdur. Bu cəhətdən onun 1946-1947-ci illərdə yazıb tamamladığı və adabiyatşünaslığımızın tarixində yeni bir hadisə sayılan "Azərbaycanda adabi məktəblər" adlı monumental monoqrafiyası xüsusilə diqqətə layiqdir.

Böyük, yaradıcı axtarıqların məhsulu olan "Azərbaycanda adabi məktəblər" monoqrafiyası, dövrdə olduğu kimi, bu gün də öz nəzəri əhəmiyyətini qoruyub saxlayır və indi də XX əsr Azərbaycan adabiyatının tədqiqatçıları üçün dərin elmi mənbə olaraq qalır.

*Xalid Əlimirzəyev,
professor*

Elçin

Mir Cəlali müəllim klassik adabiyatımızın tədqiqatçısı idi: bir tərəfdən Füzuli ("Füzulinin poetik xüsusiyyətləri", sonradan daha da təkmilləşdirdiyi "Füzuli sənətkarlığı" monoqrafiyası), o biri tərəfdən də XX əsrin başlanğıcındakı adabiyatımız, ilk növbədə Mirzə Cəlil, Sabir, Ə.Haqqverdiyev, Nəriman Nərimanov, Məhəmməd Hadi və b. ("XX əsr Azərbaycan adabiyatı" dərsliyi, "Azərbaycanda adabi məktəblər (1905-1917)", "Cəlil Məmmədquluzadənin realizmi haqqında" kimi monoqrafiyaları) bir çox məqalələri, yəni dediyim odur ki, quru elmi təbirə görə, Mir Cəlali müəllimin "ixtisaslaşması" klassik adabiyata aid idi, mən isə tamamilə müasir mövzunu işləyirdim, həm də bu müasirlik mənim üçün yalnız tarixi dövr göstəricisi deyildi, bəlkə, daha artıq dərəcədə estetik bir kateqoriya idi və aradan keçən bu qədər ildən sonra tam səmimiyyətlə deyirəm ki, Mir Cəlali müəllim ayrı-ayrı mərhələlərlə yox, böyük adabiyatla məşğul olduğu üçün, eyni zamanda çox güclü fəhmində görə sənətdə müasirliyi müasir adabiyat üzrə "ixtisaslaşmış" bir çox adabiyatşünas və təncidçilərdən daha artıq duyur və qiymətləndirməyi bacarırdı.

*Elçin,
Xalq yazıçısı*

Oturanlar (soldan-sağa): Əhməd Cəmil, Məmməd Rahim, Mehdi Hüseyn, Mir Cəlal, İlyas Əfəndiyev, Süleyman Rahimov, Rasul Rza, Nigar Rəfibaylı, Mirvərid Dilbazi, Əbülhəsən, Əli Vəliyev, Osman Sarıvəlli, Salam Qədirzadə. (Ayaq üsta duranlar): İsa Hüseynov, Bayram Bayramov, Əhəd Hüseynov, Zeynal Xəlil. Yazıçılar İttifaqı, 1963-cü il.

Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatında miniatur romanlar müəllifi kimi də şöhrət qazanmışdır. "Dirilan adam" (1934-35), "Bir gəncin manifesti" (1939), "Açıq kitab" (1941), "Yaşadılarım" (1946-1952), "Təzə şəhər" (1948-1959), "Yolumuz həyanadır?" (1952-1957) əsərləri isbat etdi ki, roman kimi epik vəsətli bir janrdə da sənətkar sözlərin meydanını daraltmaqla, bədii fikrin təsir imkanlarını hədsiz dərəcədə artırə bilər. Mir Cəlal sözügedən əsərlərin süjetini lirik-psixoloji axarə salmaqla ümumən roman janrına daxil nəfəs genişliyi gətirmiş oldu.

Ustad sənətkar, qüdrətli ədəbiyyatşünas, böyük pedaqoq Mir Cəlal xalqımıza çox zəngin ədəbi-mədəni, mənəvi-əxlaqi irs bəxş edərək, əzəli və ədəbi əlamə, qəlb və könlüllər dünyasına, çox xoş sandığı ruhi-mənəvi makana qovuşdu.

*Himalay Qasımov,
professor*

Vəli Osmanlı

Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin elmi kitabını biz halə Akademiyaya təhvil verə bilməmişik. Neçə illərdir biz bu iş üzərində çalışırıq. Amma ali məktəblərdə müxtəlif illərdə yazılmış kitablardan dərş keçilir. Mikayıl Rəfilinin "Ədəbiyyatşünaslığa giriş", Mir Cəlal Paşayev və Pənah Xəlilovun birgə yazdıqları "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" kitabları bir neçə dəfə təkrar nəşr edilib. Ədəbiyyat nəzəriyyəsini biz halə yazıb başa çatdırə bilməsək də, bu kitabların qiyməti ondadır ki, ali məktəblərdə neçə illər keçməsinə baxmayaraq, onlardan halə də dərş vasitə kimi istifadə olunur. Bu kitablarda bizim elmi ədəbiyyat nəzəriyyəsində qoyacağımız məsələlərin çoxusu əhatə olunub. Onlar ilk ədəbiyyat nəzəriyyələrdən biridir və mükəmməl dərşliklərdir.

*Vəli Osmanlı,
filologiya elmləri doktoru*

Mir Cəlal rəhbərlik etdiyi kafedranın müəllimləri ilə

Mir Cəlal müəllimin pədaqoji fəaliyyətində, heç şübhəsiz, onun yazıçılıq təcürbəsinin də təsiri böyük idi. Axı o, müasir ədəbiyyatımızın özül daşlarını qoyan, onun magistral istiqamətini müəyyənləşdirən və professionalıq cəhətindən bu gün də gözəl örnək olan sənətkarlar nəslinin qüdrətli nümayəndəsidir. Öz zamanlarının - yaxın tariximizin səsinə, nəfəsini, tələyini, tarixini sənət dilində məharətlə yadigarlaşdırən bu sənətkarlar nəslinin xidməti çox böyükdür.

Mir Cəlalın "Dirilan adam", "Bir gəncin manifesti", "Açıq kitab", "Yaşadılarım", "Yolumuz həyanadır?" kimi povest və romanları həm mövzucə, həm də forma-üslub etibarilə çox rəngarəng və zəngin olan hekayə yaradıcılığı ədəbiyyatımızın ölməz yadigarlarıdır.

*Təhsin Mütəllibov,
professor*

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı.

Əgər inqilabi mövzuda yazılmış bütün romanlarımızı ("Şam", "Araz", "Gizli Bakı", "Dünya qopur" və s.) zəngin mənalı, rəngarəng lövhəli qalın bir epopeyaya bənzətsək, inamla demək olar ki, "Bir gəncin manifesti" həmin epopeyanın ən poetik, axıcı, məzmunlu səhifələrindən birini təşkil edir. Bizim bu mövzuda yazılmış heç bir romanımızda hadisələr, inqilabın pafosu, surətlərin fikir və düşüncələri bu əsərdəki qədər rəvan və poetik təsvir olunmamışdır.

*Qulu Xəlilov,
professor*

Ağamusa Axundov

Kitab mağazasından çıxıb Natavanın heykəli yanından dəniz qırağına, oradan sağa tərəf – Mir Cəlal müəllimin evinə doğru yollandıq. "Qız qalası"na çatanda İçərişəhərə tərəf boylanıb:

– Gedək, sənə cavanlıq illərində qaldığım evi göstərim, – dedi.

Darvazadan keçib sola burulduq və bir qədər getdikdən sonra köhnə binaların birində yarıqaranlıq bir manzili göstərib dedi:

– Bax, burada birotəqlıq mənzildə yaşamışam. "Bir gəncin manifesti" romanını burada yazmışam.

Sonra yaradıcı gənclərin bəzi narazılıqlarına işarə edərək davam etdi:

– İndi cavanlar deyir ki, şəraitim yoxdur, ona görə işləyə bilmirəm. İstedad olsa, hər yerdə işləmək olar.

Ağamusa Axundov,
akademik

Həmid Araslı, Kamal Talıbzadə, Mir Cəlal
Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyində.

Füzuli haqqında ilk kitablardan birini Mir Cəlal yazmışdır. "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" (1940) adlanan bu kitab həm də müəllifin namizədlik dissertasiyası idi. Kitabın özündə deyildiyi kimi, "bu əsər böyük şairin sənətkarlıq hünərini təhlil etmək məqsədini qarşısına qoyan ilk mühüm addım idi". Kitabda Füzulinin sənət baxışından, bədii dil xüsusiyyətlərindən, xalq dilindən necə istifadə etməsindən, şairin təsvir və ifadə vasitələrindən, lirikasının məzmunundan, Füzuli şeirinin poetikasından – vəznindən, qafiylərindən, radiflərindən və sairədən bəhs edilir. Sonralar Mir Cəlal bu monoqrafiyanın üzərində yenidən işləmiş, onu təkmilləşdirmiş və 1958-ci ildə "Füzuli sənətkarlığı" adı ilə nəşr etdirmişdir. Kitabda "Bədii məntiq", "Bədii nəsr", "Rind və Zahid", "Nizami və Füzuli", "Ölməz məhəbbət dastanı", "Füzulidə alleqoriya", "Böyük mədəni müasirimiz" kimi yeni fəsilər artırılmışdır. Yeni kitab Füzulinin zəngin ideya xüsusiyyətləri barədə də geniş təsvirə uyadır.

Kamal Talıbzadə,
akademik

Mir Cəlal (ortada) həmkarları ilə Azərbaycan Dövlət Universitetinin tələbələri arasında, 1954-cü il.

Auditoriyada mühazirə deyə-deyə gəzişəndə arada dayanardı, alini hansımızınsa çiyinə qovub fikrini davam etdirirdi. Onda Mir Cəlal müəllim bir az da doğmalaşardı.

– Roman çətin janrdır – deyirdi, – ona xırda mövzular yaramır. Roman üçün sənətkara xeyli təcrübə, hərtərəfli kamillik lazımdır.

Sənra bizim tələbə olduğumuz o illərdə təzə yazılmış romanların qiymətinə keçirdi, cavan yazıçıların yaradıcılığında çox həvəslə söhbət açardı. Biz də onun öz romanlarını oxuyurduq və lap cəsarətləndəndə həmin əsərlər ətrafında müəlliflə mübahisələr edirdik. Elə bil dünyanı verirdik ona. Mübahisədən qorxmayan cəsarətli tələbələri tərifləyirdi, çox bəyanırdı, onların gələcəyinə daha çox bel bağlı olduğunu hiss etdirirdi. Bəzi müəllimlərin isə belə şeylərdən xoşları gəlməzdi. Dərslərdəki mübahisələrdə ən cəsarətli Mir Cəlal müəllim imtahanından azad edirdi, – sən söhbətlərin yadımdadır – deyirdi – elə o prinsiplərlə yaşasan, çox qazana bilərsən.

*Cahangir Məmmədi,
filologiya elmləri doktoru*

Mir Cəlal və Nurəddin Babayev

Mir Cəlalın iş stolunun üstündə həmişə dast-dast oxucu məktubu olur. Hər gün poçtalyon yazıçıya onlarca təbrik teleqramı, çoxlu məktub gətirir. Bu səmimi məktublər ümumxalq məhəbbətinin ifadəsidir.

Məktəbli, müəllim, mühəndis, həkim oxucular yazıçı ilə öz fikrini bölüşür. Uzaq Şərqdən məktəbli rus qızı “Dirilan adam” əsərini oxuyub Mir Cəlalə yazırdı:

“Möhətarəm yazıçı, mən sizi görməmişəm. “Dirilan adam”dakı hadisələrin dolğun və real təsvirindən belə bir nəticə çıxarıram ki, siz dün-yagörmüş, saç-saqqalı ağarmış, qocaman bir adamsınız (o zaman Mir Cəlalın 30 yaşı yox idi—N.B.). Mənim sizdən bir rəcam var, siz yazırsınız ki, Babir bəy Fəxirəni daşlara çırpdı, ancaq yazmırsınız ki, o, öldü, ya sağ qaldı. Rəca edirəm, yazasınız, o, sağdırsa, indi haradadır, neçənci sınıfta oxuyur? Mən onunla məktublaşmaq istəyirəm. Əgər ölübsə, yazmayın, çünki mən ağlaram...”

Mir Cəlalın elə bir əsəri yoxdur ki, oxucular onun haqqında öz fikirlərini söyləməsinlər. Ağcabədi rayonunun Hindarx kəndindən orta məktəbin şagirdi Sima Quliyeva, Nuxadakı 5 nömrəli məktəbin şagirdi Solmaz Şiraliyeva, gənəli müəllim Mirdaməd Hacıyev və yüzlərlə başqaları “Bir gəncin manifesti”ni sevä-sevä oxuduqlarını və əzbər bildiklərini yazırlar.

Böyük Vətən müharibəsi dövründə zabit Şükür Valibayov Mir Calalın "Yaralı kimdir?" adlı hekayəsini oxuduqdan sonra yazmışdır: "Sizin hekayəniz adamın qəlbində yüksək hisslər doğurur. Mən və doğuş yoldaşlarım bu hekayəni oxuduqdan sonra düşməna qarşı daha amansız olmağa and içdik. Bəla haqqı və gözəl əsərlər yazan əliniz var olsun".

Ağdaş rayonu Ləki qəsəbəsindən orta məktəb müəllimi Nazifa Kərimova ədibə göndərdiyi məktubda deyir: "mən sizin yeni çapdan çıxan "Yolumuz həyanadır?" romanınızı oxudum. Bu əsər mənə dərin təsir bağışladı. Böyük şairimiz Sabirdən bəhs edən bir romanı kim sevməz?! Siz, Sabir ilə yanaşı oğul həsrəti çəkən təmizqəlblə, qayğıkeş qadın Məsmənin, öz qəmli nağmələri ilə kəməlləri həyəcanlandıran Əntiqənin, Hacı Rəsullara qarşı mübarizə aparan polad biləkli müzdür Bəndənin həyatını çox real təsvir etmişsiniz".

Nurəddin Babayev

"Bakı" qəzeti, 1958-ci il, 23 aprel.

*Mir Calal, Nəsir İmanquliyev və Nurəddin Babayev
Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında.*

Mir Calal

*Azərbaycan Dövlət Universitetinin ədəbiyyat
kafedrasında iclas. 1960-cı il.*

Mir Calal müəllim mühazirələrində deyilmiş sözləri təkrarlamayı xoşlamazdı. Onun mühazirə mətnləri orijinal və bənzərsiz olmaqla, müəllimlərinin sərbəst, mühazirələri sərrast olardı. Bu da sərbəzsiz deyildi. Mir Calal Paşayev görkəmli yazıçı, məşhur pedaqoq olmaqla yanaşı, həm də qüdrətli ədəbiyyat nəzəriyyəçisi idi.

Yadıma maraqlı bir əhvalat düşür. Mir Calal müəllimin mühazirəsi poetika elmindən idi. Poetik sözləri – poetizmləri də buraya qatanlar oldu. Professor aydınlıq gətirdi. Biri ədəbiyyatşünaslıq, o biri isə dilçilik vahididir. Paralellər apardı. Nəhayət, mühazirəni öz təbii axarı ilə Səməd Vurğunun poetikası üzərinə gətirib çıxardı. Çünki Səməd Vurğun Mir Calalın gənclik və sənət dostu, yaradıcılığına böyük sayğı və rəğbət basladıyı şair idi. Onu da deyim ki, 1950-ci illərdə "Vəqif" tamaşasının ədəbi-tənqidi qiymətini layiqincə məhz Mir Calal Paşayev vermişdi.

*Rəşid Eyvazlı,
filologiya elmləri namizədi*

Soldan: Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza,
Mir Cəlal və Osman Sarıvali

Mir Cəlal Azərbaycan Dövlət Universitetində kafedra iclasında.
(Soldan): Xəlil Əlimirzəyev, Abdulla Abbasov, Ağamalı Həsənov, Mir Cəlal,
Fəridun Hüseynov, Cəmal Əhmədov, Aydın Əbilov. 1960-cı il.

Mir Cəlal İslam Səfəri ilə mənzilinin eyvanında. 1966-cı il.

Mir Cəlal dostları ilə.

Sağdan: Həmid Arası, İmam Mustafayev, Balaca xanım, Mir Cəlal, Kazım Quluzadə. Həmid Arasının evi, 1973-cü il.

Mir Cəlal və yazıçı Güllüseyin Hüseynoğlu.

Bədii sözün qüdrətilə oxucunu düşündürmək ədib üçün böyük məharət, məziyyət və xoşbəxtlikdir.

Güllüseyin Hüseynoğlu yurdumuzun, el-obamızın nəğməkarıdır. Onun qələmində vətənin gözəl lövhələri: "Dağ da qartallı yalçın qayalarından, gurultulu çalələsindən, meşə də yeddi bulağının suyundan, yarpaqları titrək ağaclarından, bülbüllü kol-kosuyndan, dəniz də dasta-dasta qağayılarından, kəhraba qumlara ütü çəkan ləpələrindən, tamiz, ürəkəçən, səliqəli səhiliyənən" sənətkarlıqla gözlərimiz qarşısında canlandırılır və bizim torpağa bağlılığımızı daha da gücləndirir.

Güllüseyin heç kimə bənzəməyən, özünün dast-xətti, üslubu olan, həmişə axtaran, poetik kəşflər edən, özüne tələbkar, əsərləri üzərində zərgər dəqiqliyi ilə işləyən, oxucusuna və ümumən ədəbiyyata hörmət başlayan, az yazmağı, mənalı yazmağı sevən yazıçıdır.

Onun yazılarında süni effekt tapmaq çətindir. Şairənəlik, emosionallıq, axıcılıq, aydınlıq və sadəlik onun bədii dilini sevdirən cəhətlərdəndir.

Mir Cəlal

Mir Jalal tələbələri arasında

"Diplomantın təhlilində Müşfiq an humanist, vətənpərvər, mübariz, şeir texnikası son dərəcə kamil olan alovlu, istedadlı bir şair kimi canlanır. Əsərin yaxşı cəhətlərindən biri budur ki, burada şairə samimi bir məhəbbət vardır. Əsər yalnız elmi mühakimə ilə yox, həm də darin bir hiss ilə yazılmışdır. Aydın görünür ki, Şamil Müşfiqin şeirlərini həyəcanlı oxuya bilmir. Orada gəncliyin döyünən qəlbini görüb duya bilir. Buna görə də diplom işi maraqla oxunur. Ancaq bir sıra səhifələrində yazının bədiiyyətinə olan meyil həddini aşır, müəllifin hökmlərini də bir qədər dumanlandırmış olur. Bəzi xırda ifadə, söz səhvlərini nəzərə almasaq, bu əsəri "əla" qiymətlə müdafiəyə burax, tələbə işləri müsabiqəsinə də təqdim edə bilərik.

*Elmi rəhbər: filoloji elmlər doktoru,
professor Mir Jalal Paşayev
4 may 1958-ci il".*

Unudulmaz müəllimin diplom işim barədə bu rəyindən indi qırx il keçir. Mən indi də bu rəyi əlimə aldığım günləri yaxşı xatırlayıram. Ağacavadla şəhərə çıxdıq. Dənizə baxdıq. Sanki hər şey qeyri-adi idi. Sevincimizin həddi-hüdudu yox idi. Biz hələ də Mir Jalal müəllimlə görüşün qeyri-adi təsiri altında idik. Mən, demək olar ki, ən yeni dövr ədəbiyyatımızın müxtəlif mərhələlərindən, problemlərindən yazmışam. Lakin nədənsə diplom işimdən sonra yazdığım namizadlıq işim də, hətta doktorluq dissertasiyam da 20-30-cu illər ədəbiyyatına, ədəbi prosesinə həsr olunmuşdur. Və bu barədə düşünəndə mən istər-istəməz fəaliyyətimin bu istiqamətdə inkişaf etməsində Mir Jalal müəllimin rolunu xatırlayıram. Məhz o, ilk dəfə bu dövrü, bu dövrün ədəbiyyatını, şəxsiyyətlərini mənəmiş üçün açmışdı, bu xeyirxah əməllə mənim yolumu, bəlkə də, təyin etmişdi. Və mən indi buna görə müəllimin xatirəsi qarşısında baş əyirəm...

Şamil Salmanov,
professor

Mir Jalal universitetin ədəbiyyat kafedrasında
tələbə və müəllimlərlə

– Klassika nadir, Mir Jalal müəllim? – bu sualı o zaman hələ beşlik kursun lap əvvəlində tələbələrımızdən hansısa vermişdi Mir Jalal müəllimə. Mir Jalal müəllim nəsa fikirləşmişdi və indi də bugünkü kimi yadımda qalan belə bir cavab vermişdi:

– Klassika odur ki, oğul, əsər zaman tanımır. Onun mövzusu da əbədidir, qoyduğu problemi də əbədidir, bu problemlərin bədii həlli də əbədidir, bu problemlərin bədii həlli də özünəməxsusdur. Füzulinin məhəbbəti əla məhəbbətin özü qədər əbədidir. Füzuli məhəbbəti əla bir bədii zirvəyə qaldırıb ki, dünya durduqca başağ övladı o məhəbbətin böyüklüyünə heyran qalacaq. Şekspirin "Hamlet"ini yada salın. İnsanın daxili psixoloji gərginliyi, insan münasibətlərindəki gizli sirlərin heyratəmiz açılması hansısa dramaturq tərəfindən bir də məhz bu cür üzə çıxanlacaq mı? Ola bilsin, Şekspirdən də böyük sənətkarlar yetişsin, ancaq heç kim heç vaxt Şekspir olmayacaq. Dostoyevskini, Tolstoyu, Mirza Cəlili, Sabiri oxuyun, onda özünüz biləcəksiniz klassika nadir. Arxasında belə klassiklər dayanan ədəbiyyatın məsuliyyəti də böyükdür – axırncı cümləni Mir Jalal müəllim xüsusi vurğu ilə dedi, bizim üçün dedi, yadda saxlamaq üçün dedi.

Çahangir Məmmədli,
filologiya elmləri doktoru

Mir Cəlal həmkarları və məktəblilər arasında

Bir çoxlarından fərqli olaraq Mir Cəlal son dərəcə təmənnsiz adam idi. Ad-san, şən-şöhrət hərisi deyildi. Əsl xalq yazıçısı, xalqın oğlu idi.

M.C.Paşayev böyük yazıçı olmaqla yanaşı, həm də böyük insan idi. Dövlət Universitetində müəllim kimi çalışdığı illərdə tələbələrə təkcə elm öyrətmirdi. Eyni zamanda onlara vətənpərvərlik hissləri aşılayırdı. Hər birinin problemləri ilə yaxından maraqlanırdı, doğma övladı kimi qayğısını çəkirdi. Ona görə də Mir Cəlal müəllimin tərbiyəsini görmüş tələbələr vətəninə, xalqına görə insanlar kimi yetişirdi.

Amil Avey

Mir Cəlal iş otağında

Əsarlarında təbliğ etdiyi ideallara uyğun həyat sürmüş Mir Cəlal övladlarını, tələbələrini nəsihət verməklə yox, öz şəxsi nümunəsi ilə tərbiyə edirdi. Mir Cəlal ilə gənclik yaşlarından dostluq edən Saməd Vurğun zarafatla deyirdi: "Mir Cəlal, bilirsən mənimki səninlə niyə tutmur? Çünki sən həddindən artıq düz adamsan".

Mir Cəlal müəllim ünsiyyət etdiyi adamları vəzifəsinə və ya lazımlılığına görə deyil, məhz öz təfəkkürünə uyğun olduqlarına görə seçirdi. Təbiilik və sadəlik Mir Cəlalın həm yaradıcılığına, həm də şəxsi həyatına məxsus keyfiyyətlər idi. Bu xüsusiyyət, zənnimcə, onun həyata və təbiətə incə zövq və vurğunluq münasibəti bəsləməsindən irəli gəlirdi. O, hətta dramatik görünən hər hansı bir hadisəni çox təmkinlə, aramla qəbul edər, içərisində təhlilini aparar, fəlsəfi baxışla öz izahını verirdi.

Hafiz Paşayev

Mir Jalal (sağdan birinci) Azərbaycan yazıçılarının növbəti qurultayında

Mir Jalalın bir neçə nəsil adəbi gəncliyin yetişməsində böyük xidməti olmuşdur. Nüfuzlu bir yazıçı kimi gənc qələm dostlarının əsərlərinin çapına da köməklik göstərirdi. İndiki yaşlı yazıçılar bilir ki, bizim gənclik illərimizdə əsər çap etdirmək müşkül məsələydi.

Qəzet, jurnal redaksiyasına gələn gənc şairə, yaxud yazıçıya deyirdilər: gərək sən Yazıçılar İttifaqının üzvü olasan ki, əsərini çap edəks. O gənc gedirdi Yazıçılar İttifaqına. Orada da deyirdilər: gərək sən əsərlərin mətbuatda çap olunsun ki, ittifaqa üzv götürək.

Bela bir paradoks içində qalan gənc istedadlara Mir Jalal atalıq edir, redaksiyalara zəng vurur, onların üzə çıxmasına çalışırdı.

*Nəriman Hasanzadə,
Xalq şairi*

*Mir Jalal tələbəsi Gəncəli Yusif Nazim oğlu ilə.
Bakı, 7 iyun 1974-cü il.*

*Mir Cəlal, Osman Sarıvali, Hidayət Əfəndiyev
Xəzərsahili dütəşğədə halaca oxucularla görüşt zamanı
1951-ci il.*

Mir Cəlalin böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malik orijinal hayat hekayələrinin bir qismi yeniyetmələrin və gəncliyin bədii-estetik tərbiyasına həsr olunmuşdur. O, Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"sindən mövzular seçərək uşaqlar üçün hekayələr də yazmışdır. "Fitnə", "Karpickəsən", "Xeyir və Şər", həmçinin "Yuxu və külək", "Gülbəsləyən qız", "İlyas", "İsrafil", "Vətən", "İki rəssam" və b. ədibin uşaqlara ilkin töhfəsi olmuşdur.

Mir Cəlalin Nizami "Xəmsə"sindən götürüb nəslə işlədiyi hekayələrin hər birində ibrətəməz, nəsihətəməz məlləblər durur. Onun bədii yaradıcılığının bağlıca qayəsi əslində yeniyetmə və gənclərin hayatı mükəmmal dərk etməsi, bir vətəndaş və vətənpərvər kimi böyüməsi, insanlığa xidmət etməsi olmuşdur.

*Qara Namazov,
professor*

Qəzetimizin bu il, 19 sentyabr tarixli nömrəsində yazıçı Mir Cəlalin tərbiyə mövzusunda bəhs edən "Gəncliyin qədrini bilək!" adlı məqaləsini çap etmişdik. Gənclərimizi həyatda düzgün yol tutmağa, cəmiyyət üçün faydalı insan olmağa, gözəl əxlaqi keyfiyyətlər qazanıb möhkəm, davamlı ailə qurmağa çağıran bu məqalə oxucularımız arasında dərin təsir oyadı, müxtəlif rəylərə və fikir mübadiləsinə səbəb oldu. "Gəncliyin qədrini bilək!" sözləri sanki ürəklərdən xəbər verdi. Həç təsadüfi deyildir ki, son aylarda redaksiyamız həmin mövzuya həsr edilən çoxlu məktub almışdır. Bunlardan bir neçəsi qəzetimizdə çap olunmuşdur.

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 19 dekabr 1964-cü il

Gənclik elə bir zəruri yoldur ki, hamı onu keçməlidir.
Ömrün baharı!

Bəzən gənclik həyatına belə ad verirlər.

Gənclik bahardır, ancaq hər bahara bənzəməz. Bahar hər il təkrar olunur. Gənclik isə insana bir dəfə, yalnız bir dəfə verilir.

Ona görə verilir ki, həyata yol açasan, gələcəyi görəsən, aziz ömrün məqsədini təyin edəsan.

Hər bir dövrdə gənclərin qarşısında bu qədər yüksək, müqəddəs ümumbəşəri məqsəd olmamışdır.

Müvəffəqiyyət heç bir zaman çağırışla, arzu ilə gəlmir, mübarizə, zəhmət, səylə əldə edilir. Əngin fəzalara yol açan, zəngin torpaqları kəşf edən, günəşi də, havanı da, suyu da insanın saadətində xidmət üçün səfərbər edən yalnız arzu deyil, ağır, şərəfli, ardıcıl, aydın məqsədli zəhmətdir. Zehnin, ağılın, əlin tükenməz inadla işləməyidir. Dünyada zəhmətdən kənar saadət yoxdur. Bu həqiqəti bizim bütün gənclərimiz, balalarımız dürüst dərk etməlidirlər.

Təzə paltar geyəndə, ən aziz dostu görəndə, ən qiymətli hədiyyə alanda sevindikləri kimi yeni bir məhsul yaradanda, səmərəli zəhmət edəndə də,

Mir Cəlal tələbələrə. Milli Park.

faydalı iş görəndə də ürəkdən sevinməlidirlər. Əkdüyün ağacın meyvəsini, oxutduğun uşağın kamilləşdiyini, tikdiyin mənzilə insanların köçdüyünü, yaratdığın əsərin zehinlərə işiq verdiyini görməkdən ləzzətli nə var? Ömür ötüb keçəndir, yaranan isə qalandır. Gənclərimizin əməli həmişə yarışmaq, yaratmaq olmalıdır. Hər vaxt mən gücsüzəm, mənim yaratdığım vəcəzidir deməyin! Bu gün bir təyyarə modeli düzəldən pionerin səhə təyyarə mühəndisliyinə meyili daha qüvvətli olacaqdır. Bu gün bir ağac baslayan uşağda gələcəyin bağbanı olmaq meyili güclənəcəkdir.

Ən qorxulmuşu budur ki, vaxtı hədəf keçirənsən, vaxtımdan əvvəl "ləzzətlər, keflər" eşqinə düşsənsən. Aydın gənclik fəzasını tüstü-duman ilə örtənlər itirdikləri günləri, illəri çətin qaytara bilərlər.

Vaxt qızıldır! Bu müdrik xalq sözü əsrlərin imtahanından keçmişdir. Mən istədim ki, gənclərimiz yaradıcı əmək, səyli təhsil vaxtlarını ömürlərinin ən məzmunlu saatları saysınlar.

Mir Cəlal,

"Gənclərə sözlüm".

"Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 28 mart, 1986-cı il.

Cahangir Məmmədli

Azərbaycan adabi-bədii fikir tarixində, milli maarifçilik xəttində, nəsr və publisistikamızın inkişafında, yeni müəllimlik məktəbinin klassik müəllim obrazı ilə uyuşmasında çox böyük xidmətləri olan Mir Calal Paşayev oxucularının və tələbələriniin yaddaşında böyük vətəndaş, böyük insan və böyük ustad kimi qalmışdır. Mir Calal müəllim Azərbaycan adabi-bədii mühitində nəsr ustası kimi, elmə ünlü bir ədəbiyyatşünas alim kimi, maarifçilik işində unudulmaz müəllim kimi, jurnalistikamızda peşakar publisist kimi tarixə qovuşmuşdur.

Mir Calal nəsrinin böyük bədii estetik ideallar sistemi var. Bu ideallar xalqı, milləti kamil və ayıq görmək, insanı kamilləşdirmək missiyası daşıyır. Onun bütün bədii və publisistik sözü gənclərə ünvanlanır. Çünki cəmiyyət insanın gənclikdən gələn kamilliyi ilə sağlam mühitə çevrilir. Sözü həmişə gənclərə olan bu böyük yazıçıdan, müəllimədən və alimədən öyrənmişik, öyrənirik və öyrənəcəyik. Onun estetik idealları hələ çox-çox yeni nəsilə təbiiyə edəcək.

*Cahangir Məmmədli,
filologiya elmləri doktoru*

Mir Calal rəhbərlik etdiyi kafedranın əməkdaşları ilə.
1976-cı il.

Mir Calal Azərbaycanın Əməkdar Elm Xadimi idi. Bu adı yüksək səviyyəli kadrlar hazırladığı və elm sahəsində samərəli fəaliyyət göstərdiyi üçün Azərbaycan Dövlət Universitetinin 50 illiyi ilə əlaqədar 1969-cu ildə almışdı. Xalqın sevimli və ləyaqətli sənətkarı, görkəmli müəllim və alim olsa da o, rəsmi şəkildə nə xalq yazıçısı idi, nə da akademiyanın müxbir və haqqı üzvü. Halbuki səviyyəsinə, qələminin gücünə, əməyinin və xidmətinin keyfiyyətinə görə bütün adlara tamamilə layiq idi. Buna bütün əsaslarla mənəvi haqqı vardı. Lakin Mir Calal ad və şöhrət ardınca getmədi. Xalqına xidmət idealinə arxalanaraq təbiiyyətinə uyğun sadəlik və tamkinlə işlədi, yazıb yaratdı və xatirələrdə abədiləşdi.

*İsmayıl Vəliyev,
professor*

Mir Cəlal (soldan dördüncü) həmkarları arasında

Mir Cəlal Universitetin 1958-ci il məzunlarının bir qrupu ilə.

Hörmətli qalam yoldaşımız Mir Cəlal!

Sizi – Azərbaycan sovet ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən birini – nasir və ədəbiyyatşünas alimin anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə samimi-qəlbdən təbrik edirik. Yarım əsr bundan əvvəl dərc olunan ilk əsərlərinizdən başlayaraq oxucular sizin yaradıcılığınızda real həyat hadisələrinin, xalqın mübarizə və inkişaf yolunun canlı təsvirini gördülər. Hələ otuzuncu illərdə və qırxıncı illərin əvvəllərində qələmə aldığınız "Dirilan adam", "Bir gəncin manifesti" romanlarınız Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi kimi çox mühüm, eyni zamanda mürəkkəb bir mövzuya həsr olunmuşdur və sovet nəsrinin görkəmli nailiyyətlərindəndir.

Əziz Mir Cəlal müəllim, sizin yaradıcılığınızın başlıca mövzularından biri də Böyük Vətən müharibəsidir. Alman-faşist işğalçılarına qarşı xalqımızın apardığı ölüm-dirim mübarizəsi, bütün sovet yazıçıları kimi, sizin də yaradıcılığınızda əsas yer tutdu. Xalqımızın arxa və ön cəbhələrdə göstərdiyi misilsiz hünəri ayrı-ayrı hekayə və очерklərinizdə, sonralar "Yaşdılarım" povestində məhəbbətlə qələmə almısınız.

Müharibədən sonrakı dinc quruculuq illəri – Vətənimizi gündən-günə gözəlləşdirən, Sumqayıt kimi yeni şəhərlər salan zəhmət adamlarının ("Təza şəhər") həmçinin xalqımızın böyük Sabir kimi ədəbi simalarının

parlaq obrazı ("Yolumuz hayandır?") irihacmli əsərlərinizdə dolğun epik lövhələrdə öz ifadəsini tapdı.

Siz təkcə bədii yaradıcılığınızla deyil, həm də geniş elmi-tədqiqi fəaliyyətinizlə oxucuların dərin rəğbətini qazanmışınız. Klassik və müasir ədəbiyyatımızın müxtəlif məsələləri ilə bağlı monoqrafiya və məqalələriniz, qardaş xalqlar ədəbiyyatının ayrı-ayrı görkəmli nümayəndələri haqqında fikir və mülahizələriniz ədəbiyyatşünaslığımızın maraqlı nümunələri kimi qiymətlidir. Bunlardan "Füzuli sənətkarlığı" kitabını, "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" monoqrafiyasını, Cəlil Məmmədquluzadənin, Səməd Vurğunun zəngin bədii irsini təhlildən keçirən elmi məqalələri, tələbə və əməkdaşlarınızla birlikdə hazırladığınız "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" dərslərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Bütün bunlarla yanaşı, siz uzun illərdir ki, S.M.Kirov adına Respublika Dövlət Universitetinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri və professoru kimi də fəaliyyət göstərir, ədəbiyyatımızı gənc nəsəyə yorulmaq bilmədən öyrədir, dərin məhəbbətlə təbliğ edir, sevdirdirirsiniz.

Partiya və hökumətimiz xidmətlərinizi yüksək qiymətləndirmiş, sizi "Şərəf nişanı", "Qırmızı Əmək bayrağı" və "Oktyabr İnqilabı" ordenləri, medallarla təltif etmişdir. Siz Respublika Komsomolu Mükafatı laureatı, Azərbaycan SSR Əməkdar Elm Xadimi kimi fəxri adlara layiq görülmüşünüz.

Əziz qələm dostumuz, ömrünüzün 70-ci baharını bir daha ürəkdən təbrik edir, sizə bundan sonra da möhkəm cansağlığı, coşğun yaradıcılıq həvəsi arzulayırıq.

Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının idarə heyəti

Mir Cəlil

Mir Cəlilin anadan olmasının 70 illik yubileyi

Mənim təsəvvürümdə gecə-gündüz dayanmadan qələm işlədən Mir Cəlil olmazdır. Yetkinliklə, dolğunluqla qələm işlədən, özündən sonraya cild-cild ölməz əsərlər qoyan adib də biryolluq ölərmə, unudularmı? Yox! Ölməz, unudulmaz, onun bu dünya üzündə əbədiləşən yeri vardır, onun əbədiləşən surəti öz əsərlərində yaradılmışdır. Məncə, gözəl insan, gözəl əilə başçısı Mir Cəlil öz əsərlərində, elmi tədqiqatlarında yaşayacaqdır. Məncə, Mir Cəlilin pak surəti gecələr əilə işıqlanacaq, gündüzlər günəşlə şölələnəcəkdir.

*Süleyman Rəhimov,
Xalq yazıçısı*

Mir Cəlalın anadan olmasının 70 illik yubileyi

Neçə illik ağır zahmat və gərgin axtarışlar nəticəsində Mir Cəlalın bədii, elmi, adəbi-tənqidi fəaliyyətini ilk dəfə bütövlükdə əhatə edən, təhlil süzɡacından keçirən monoqrafik tədqiqat əsərim tamamlandı və 1975-ci ildə "Elm" nəşriyyatında çap olundu.

70 illik yubileyi vaxtı müəllimimi təbrik edəndə o, adətli üzrə əlini yenə çiynimə qoyaraq dedi: "Yaqub, yubiley tədbiri, xatirə gecəsi nə qədər xoş və gəzəklili olsa da, keçib gedəsidir. Amma yaranan əsər qalacaq. Ən böyük işi sən görmüsən, mənim yubileyimə ən yaxşı hədiyyə də sənəin ortaliğə qoyduğun kitabdır, çox sağ ol!"

Sonralar filologiya elmləri namizədi Turan Həsənzadə ilə birlikdə Mir Cəlalın ikicildlik "Seçilmiş əsərləri"ni hazırlayıb 1986-1987-ci illərdə "Azərənşr"da çap etdirdik.

*Yaqub İsmayilov,
tədqiqatçı alim*

Şəkildə (sağdan): Muxtar Hüseynov, Mir Cəlalın nəvəsi Nəzrinlə, Süleyman Rəhimov, Şəfaət Mehdiyev Mir Cəlalın yubileyində. 1978-ci il.

1978-ci ildə vəfatından bir neçə ay əvvəl Azərbaycan (indiki Bakı) Dövlət Universitetinin böyük akt zalında Mir Cəlal müəllimin yetmiş illik yubileyi keçirildi. Elm, ədəbiyyat və incəsənət adamları ilə dolu olan zalda universitetin filologiya fakültəsinin tələbələri daha çox idi. Və biz buraya sonralar yaranmış "anana"dan fərqli olaraq özümüz, özü də böyük məmnuniyyətlə gəlmişdik. Məclisi rektor Faiq Bağırzadə açdı, haqiqətən, mənalı-məzmunlu bir giriş sözü söylədi. Sonra çıxış edənlər yubileyin əhəmiyyətini, yazıçılıq, müəllimlik məharətindən, şəxsiyyətindən danışdılar... Mir Cəlal müəllim onun haqqında deyilənlərə sabırla, təmkinlə, məmnunluqla qulaq asırdı. Çöhrəsində özünəməxsus bir təbəssüm vardı. Və hardan mana əla gəlirdi ki, o, deyilənləri eşidirdi, ancaq mahiyyətinə o qədər də varmır... Sən demə, əla deyilmiş...

Məclisin sonunda Mir Cəlal müəllim böyük samimiyyətlə hamıya təşəkkür elədi. Sonra isə heç vaxt unutmayacağım bir söz dedi. Dedi ki, mən səhərdən bu təntənəni görürəm, ürəyim açılır. Amma təəssüflə düşünürəm ki, bu cür təntənəli yubileyləri 20-ci, 30-cu, 40-cü illərdə bizim çox böyük adıblarımız görmədilər...

Və Mir Cəlalın samimiyyətlə söylənmiş bu sözlərindən sonra zəla qəmgin bir sükkut çökdü. Öz tərcümeyi-halını, artıq qeyd edildiyi kimi, özündən əvvəlki adıbların tərcümeyi-halından heç zaman ayırmamış bir milli mütəfəkkirin, ziyalının sözləri idi bu sözlər... Dəyisməz ideya-mənəvi mövqeyi idi ki, ən xoş, təntənəli günündə də onu tərk etməmişdi.

*Nizami Cəfərov,
akademik*

Mir Calal ilə Sumqayıtda görüş, 1978-ci il.

...Ham görkəmli bir ədib kimi çıxış və söhbətlərində, həm də ədəbiyyatşünas-alim kimi qiymətli monoqrafiyalarında, məqalələrində tarixi ədəbi şəxsiyyətlərə düzgün, obyektiv qiymət verən, ağı qaradan, yaxşını pisdən, güclünü zəifdən seçməyi bacaran Mir Calal başqalarından da bunu tələb edirdi. "Gövhəri qumdan ayırmağı bacarmaq lazımdır, arxivlərin əsiri olmaq yaramaz", — deyirdi. Yaradıcılığını başa vurmuş hər hansı bir qələm sahibi haqqında mübaliğəli fikrə, məqalə və kitabçaya rast gələndə onu ümumən ədəbiyyat və elm üçün zərərli hal kimi pisləyirdi. Yazılı bir cavaba imkan tapa bilməyəndə həmkarlarına, cavan ədəbiyyatçılara öz fikrini şifahi olaraq, maraqlı bir ədəbi mənərlə ilə çatdırmaq fürsətini əldən buraxmazdı: "Vallah, bu vəfat eləyən bəzi yazıçıları o qədər tərifləyirlər, adam lap peşman olur ki, niyə mən indiyəcən sağ qalmışam".

Firidun Hüseynov,
professor

Firidun Hüseynov və Mir Calal. Mir Calalın yubileyi.
Azərbaycan Dövlət Universiteti, 1978-ci il.

İyirminci əsrdə ən böyük şəxsiyyətlərimiz kimdir? – deyə sual edərsən, özünü də heç kimin cavabını gözləmədən xüsusi ixtisarla beş adamın adını çəkərdi: Mirzə Cəlil, Sabir, Üzeyir bəy, Hüseyn Cavid, Firidun bəy Köçəri. Klassik və müasir poeziyamızın bir-biri ilə bağlı və ayrılan, seçilən cəhətlərini daim araşdırır, onların sıx yaxınlığını göstərməklə yanaşı, fərqlərini də obrazlı bir dillə açmağa, ağırtmağa çalışırdı. Füzuli şeirini gözəllik, döyüşkarlik timsalı kimi qiymətləndirirdi.

Ədib həmişə öz müəllimi saydığı böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavidlə yaxınlığını, görüş və söhbətlərini vaxtaşırı yada salar və belə deyirdi: "Cavid peyğəmbər kimi adam idi". Sonra sözüünə davam edirdi: "İçərişaharda mənim mənzilimə tez-tez gəlirdi. Bir dəfə gələn mənim yazı-poza ilə məşğul olduğumu görüb soruşdu:

- Komsomol, nə yazırsan?
- Dissertasiya.
- Nədən?
- Azərbaycan qadın şairlərinin yaradıcılığından.
- Komsomol, heç çənil-kəğıza heyfən gəlmir? Füzulidən yaz ki, sənənin də adın Füzuli ilə bərabər tarixdə yaşasın.

Bu söhbətdən mən ayıldım, "Füzuli poetikası" kitabı belə yarandı. Sonra məşhur filosof Heydər Hüseynovun məsləhəti və təhriki ilə bu kitab mənim namizadlik dissertasiyam oldu".

Firidun Hüseynov,
professor

Soldan oturanlar: Fərhad Zeynalov, Musa Adilov, İsmayıl Bektaşlı, Faiq Bağırzadə, Mir Calal, Qurban Bayramov, Muxtar Hüseynzadə. Ayaq üstə duranlar: Təhsin Müttəllibov, Firuz Sadıqzadə, Yusif Seyidov, Şamil Qurbanov, Kərim Həsənov, Ağamalı Həsənov, Abdulla Abbasov, Aydın Rzayev, Fəridun Hüseynov, Əliyər Səfərli. ADU, 1978-ci il.

Mir Calal (ön cərgədə sağdan üçüncü) Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin müəllimləri arasında

Soldan: Mir Cəlal, folklorşünas Mirza Qasım, akademik Kamal Talıbzadə.

Mirza Qasım bütün danışıklara, söhbətlərə diqqət yetirir, təzə eşitdiyi nümunələri qeyd edirdi. Özünün söhbətlərində də bu nümunələrdən gətirirdi. Müsahiblər eşitdiklərinə bənzər, təzə misal əlavə edəndə kişinin gözü işıqlanırdı. Qızıl tapmış kimi təşvişə düşür, eşitdiyi misalı dənə-dənə təkrar edirdi:

*Əzizim hər aylar,
Hər ulduzlar, hər aylar,
Başım callad əlində,
Dilim səni haraylar!*

Mən bunu deyəndə kişi cald qalxıb dəftər, qələm gətirdi. Yazdı. Yəna təkrar etdi. Sonra valeh olmuş kimi dizinə döydü:

– Söza baxın, siz Allah! Bir görün məhəbbəti belə od ilə deyənlərinmi? Heç Füzuli də belə alov ilə deməyib: “Başım callad əlində, dilim səni haraylar!”

Yanan qəlbini alovunu, tonqalını bundan yaxşı necə demək olur?
..Bunu lap böyük şair, Azərbaycan xalqı deyib.

Mir Cəlal

Mir Cəlal (ön sıradan soldan dördüncü) Azərbaycan SSR Ali Sovetində, 1978-ci il.

Mir Cəlal (ön cərgədə soldan üçüncü) həmkarları ilə ədəbi tədbirdə.

*Mir Calalın yubileyi ərafəsində ADU-nun müəllimləri
və tələbələri ilə görüşü, 1968-ci il.*

*Universitetin dilçi alimləri Muxtar Hüseynzadə, Fərhad Zeynalov,
Yusif Seyidov Mir Calal və onun rəhbərlik etdiyi kafedranın əməkdaşları ilə.*

*Akademik Arif Paşayev və Nəriman Həsənzadə
Milli Aviasiya Akademiyasının həyatında, 2001-ci il.*

Mir Calal XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılarından sayılan və yaşlı nəslə mənsub olan görkəmli söz ustalarındandır.

O həm də dərin mütaliəsi və Şərq mənbələrinə yaxından bələd olmasıyla seçilən Azərbaycan elminin qüdrətli yaradıcı simalarından olub. Mirzə Cəlil yazı üslubu onu oxucularına kiçik hekayələr ustası kimi sevdirib...

Onun ölümündən sonra bir neçə dəfə yenidən nəşr edilən elmi əsərlərindən böyük Füzulinin poetik təhlilinə həsr etdiyi "Füzuli sənətkarlığı" kitabı, "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" kimi səmballı tədqiqatı bu gün də elmlə, ədəbiyyatla məşğul olanların stolüstü kitablarındadır.

Lakin bunların müqabilində Mir Cəlali Elmlər Akademiyasına müxbir üzvü seçmədilər, xalq yazıçısı fəxri adını da vermadılar. Etiraf edək ki, Mir Cəlalin adı çəkildə, onun fəxri adlardan və elmi titullardan üstünlüyü indi də görünür. "Mir Calal" sözü fəxri ədəbi addı və elmi tituldur. Müasirləri və sonrakı nəsillər bunu təsdiqləyirlər.

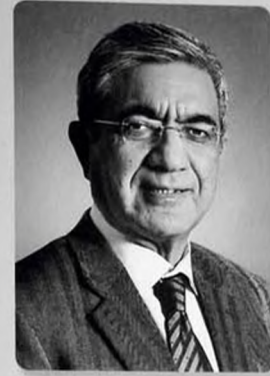
*Nəriman Həsənzadə,
Xalq şairi*

Mir Calal Paşayev, 1977-ci il.

Mir Calal müəllim vətən və millət qarşısında böyük xidmətləri olan elm və incəsənət xadimlərinə, görkəmli ziyalılarınımıza sağlığında qiymət verməməyimizdən, hətta çox vaxt onlara qarşı laqeyd, qərəzli münasibət bəsləməyimizdən gileylənərkən tamamilə haqlı idi. Vaxtilə onun özü də belə acınacaqlı bir aqibət yaşamışdı. Tanınmış, filoloji elmlər sahəsində xüsusi məkəb yaratmış bir alimin sağlığında akademiya üzv seçilməməsinə buna bariz nümunə saymaq olar. Mir Calal müəllim həmişə başını aşağı salıb öz işlə məşğul olan, yazıb-yaradan, dedi-qodudan, intriqalardan uzaq, yallaq, araqarışdıran, simasız adamlara üz verməyən, yüksək mənaviyyətli, alicənab bir insan idi. Bu ali keyfiyyətlərinə görə onun yüzlərlə, minlərlə parastışkanı olduğu kimi, paxıllıq edən, onu istəməyən də vardı və bu cür xəbis, özündən müştəbəh adamlar imkan düşəndə ona yersiz hücumlar da edirdilər. Belə hücumlar xeyirxah, nəcib, həssas, kövrək ürəkli bir insan olan Mir Calal müəllimə çox pis təsir edirdi, onun ömrünə ağır zərbə vururdu.

*Xalid Əlimirzəyev,
professor*

Hafiz Paşayev

70-ci illərin əvvəllərində Sovet İttifaqının iqtisadi durumunun pisləşməsi, ideoloji bünövrənin laxlamlamasına aid cavabların müxtəlif suallarına cavab olaraq Mir Calal müəllim: "Biz belə deməmişdik", – deyə və öz növbəsində ritorik sual edərki: "Bu ölkənin axır nə olacaq?" Heyifsilənirəm ki, bu sualın cavabı yalnız Mir Calal müəllimin vəfatından sonra aydınlaşdı.

Müstəqilliyimiz yolunda, dövlət quruculuğumuz sahəsində bugünkü çətinlikləri görəndə, Mir Calalın "Səviyyə" adlı son hekayəsi yadıma düşür. O, hekayəni ölümündən bir neçə gün əvvəl yazmışdı. Müəllif özünəməxsus yığcam üslubda, cəmiyyətimizdə çatışmayan, "Qıtlığa düşən ən vacib şey nədir?" – sualına cavab axtararaq, müəyyənlaşdırir ki, müxtəlif vəzifə, iş, rütbə sahiblərində məhz səviyyə çatmır. 20 il əvvəl yazılmış hekayə sanki indiki problemlərimizi işıqlandırır.

Hafiz Paşayev

Ədibə xanım Paşayeva

1979-cu ildə Moskvada atamın rus dilində kitabı çapdan çıxdı. Onu öz ali ilə hazırlamışdı və nəşrini də sabirsizliklə gözləyirdi. Təəssüf ki, çox böyük yaradıcılıq ilhamı ilə üzərində çalışdığı kitabı görmək atama qismət olmadı. Həmin kitabın nəşriyyətlə bağlı məsələlərini həll etmək və sığnal nüsxələrini götürmək üçün Moskvaya mən getməli oldum. İlk dəfə kitabı alıma alanda keçirdiyim kövrək hissləri sözlə ifadə etməyə çətinlik çəkirəm və indi də bu hadisə yadıma düşəndə kövrəlirəm... Bu kitab o qərrib şəhərdə sanki mənə yenidən atalı dünyama qovuşdurmuşdu...

Mən universitetdə işləyirəm. Ömrünün çox hissəsini universitet həyatına həsr etmiş atamın nəfəsini hər auditoriyada, hər addımda hiss edirəm. O, hər gün yada düşür.

Ədibə xanım Paşayeva

Övlad üçün ata xatirəsinin əziz olması təbii bir şeydir. İllər bizi Mir Calal müəllimədən cismən uzaqlaşdırsa da, onun ruhu, varlığı həmişə bizimlə olmuşdur. Zaman keçdikcə, adətən, xatirələr konkret söhbət, əhvalat, hadisə çərçivəsindən kənara çıxır, ümumiləşir, ilahiləşir. Amma Mir Calalın xatirəsilə bağlı xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, onun yaratdığı kiçik hekayələr həmin detalları da unutmağa qoymur. Hər dəfə hekayələrini yenidən oxuyarkən, onların haqqında söhbət apararkən həyatın özündən götürülmüş süjetlərin yaranması, yazılış prosesi yadıma düşür. Evdə, işdə, məclislərdə gördüyü əhvalata, eşitdiyi maraqlı söhbətə Mir Calal "hekayə materialıdır", ya "hazır hekayədir" sözlərilə qiymət verərdi. Şübhə etməzdim ki, o günün saharisi ərəb alifbası ilə əlyazma hazır olacaq, onu Yazıçılar İttifaqına, mehriban məkinaçılar – Rəhima xanıma və ya Sona xanıma çatdırmağı mənə tapşırırdı.

Mir Calalın yaradıcılığının şahidi olmaq, əksər əsərlərinin ilk oxucusu olmaq tələyin mənə bəxş etdiyi xoşbəxtlik idi.

Hafiz Paşayev

Aqil və oğlu Mir Calal (babasının adını daşıyır)

Mir Calal heç vaxt olduğu yüksəklikdən enib, haqqı da olsa, heç kəsdən, heç nəyi tələb etmədi. Çünki o yaxşı bilirdi ki, asl yüksəklik kağızların, sənədlərin, möhürlərin, qərarların, iclasların hökmü ilə deyil, layiqli insan ömrü və bu ömrün zamandan-zamana təsdiqi və təntənəsi ilə ölçülür. O da sirr deyil ki, daxilində bir ilahi qiğələnmə yaşayan hər bir yazıçı, alim, ümumiyyətlə, hər bir istedad zaman çərçivəsini yararaq abadiyyətə qovuşur. Beləliklə, yazıçı və zaman qarşılıqlıdır, həmişə olduğu kimi, bu dəfə də yazıçı qabiliyyəti ilə nəticələnir. Bu qabiliyyətin mənəvi tutumu bu gün 100 illiyini qeyd etdiyimiz Mir Calalın həyatı və yaradıcılığı, fiziki inikası isə onun qohumları, tələbələri, sayısız-hesabsız oxucuları və nəvələrindən ən gözəli, ən yaraşlıq olan Mir Calal Aqil oğlu Paşayevdir.

Nərgiz Paşayeva,
filologiya elmləri doktoru, professor

II FƏSİL

*Həyatımda
yaratdığım ən
böyük əsərim —
ailəmdir*

Mir Cəlal: "Həyatımda yaratdığım ən böyük əsər – ailəmdir".

Mir Cəlal

Püsta xanım

Mir Cəlal Püsta xanımla 45 il saadət dolu ömür yaşadı. Qaynanası Cözal xanımın ana kimi hörmət-izzətini saxladı, baldızı Rəna xanımın qardaş kimi qayğısını çəkdi, boya-başa çatdırdı. Püsta xanımla vətəna layiq beş övlad böyütdü, tərbiyə etdi, qibta ediləsi "Şah əsər" – xoşbəxt ailə yaratdı.

Teymur Əhmədov

Əgər mənə soruşsalar ki, xoşbəxt ailə başçısında hansı keyfiyyətlər olmalıdır? Fikirləşmədən atam Mir Cəlalı, anam Püsta xanımla nümunə göstərəm.

*Hafiz Paşayev,
professor*

Püstə xanım. Bakı, 1918-1919-cu illər.

Püstə xanım

Mir Calal anq, ucaboylu oğlan idi. 25 yaşma təzəcə girmişdi.

Mənimsə 19 yaşım var idi. Talabaydım. "Çörək kartoçkaları" paylaşanda məlum oldu ki, bu imtiyazdan yalnız işləyənlər istifadə edə bilərlər. Məcbur olub institutu atdım və makinaçılıq kursunu bitirdim. "Gənc işçi" qəzeti redaksiyasında makinaçıya ehtiyac olduğunu öyrənib oraya getdim. Yay idi. Məni işə götürdülər. Mir Calal da redaksiyaya işləməyə gəlmişdi. Hiss edirdim ki, mənə göz qoyur. Ancaq nədənsə öz sözünü mənə deməyə cürət etmirdi.

Püstə xanım

Püsta xanım (ortada) xalası uşaqları ilə. 1931-ci il

Anam Püsta xanım Mir Calal müəllimlə birgə çox mənalı həyat yaşayıb. Biz valideynlərimizin arasında həmişə qarşılıqlı səmimiyyət, mehribanlıq görmüşük. Mir Calal müəllimlə tanış olarkən anam o vaxtı Azərbaycan Sənaye İnstitutunda (indiki Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyası) təhsil alırdı. Özü də evin böyük qızı idi. Atasını gedib İranda qalmış, yollar bağlandıqdan sonra qayıda bilməmişdi. Püsta xanım anasını və özündən on beş yaş kiçik olan bacısını ilə burada qalmışdı. Belə bir vəziyyətdə o, təhsilini yarımtic qoyaraq işləməyə qərar vermişdi.

Ədibə Paşayeva

Püsta xanım, 33 sayılı Şura məktəbinin şagirdləri arasında (sağdan yuxarı cərgədə 3-cü). 1930-cu il.

Püsta xanım

1932-ci il idi. Nişanlandıq. Kəbin kəsdirməyə gedəndə yolda rəhmatlik Mikayıl Müşfiqlə rastlaşdıq. Mir Calal dedi ki, gedək bizimlə. O da bir söz deməyib biza qoşuldu. Kəbinimiz kəsildə Müşfiq şahidimiz oldu.

Toyumuz bir il sonra oldu – 1933-cü ildə. Rəhmatlik Qurban Pirimov, Cəbbar Qaryağdıoğlu və Zülfü Adıgözalov məclisdə iştirak edirdilər.

Püsta xanım

Atam deyirdi ki, mənə hörmət edən birinci qadınıma hörmət etsin. Odur ki, söhbəti Püsta xanımdan başlamaq istəyirəm. Onun bir sözü vardı: "Ananızın hörmətini həmişə uca tutun", – deyirdi. "Bizi – mənə, sizi saxlayan Püsta xanımdır", – söyləyirdi. Onun anama, nənəmə olan qayğı-keş davranışı bizim də ailə həyatımız üçün örnək olub.

*Arif Paşayev,
akademik*

Arif Paşayev və nənəsi Gözal xanımı.

Mir Calal, Püştə xanım, Rana, Gözal xanım və Cavanşir (Püştə xanımın xalası oğlu). 1936-cı il.

Mir Calal ailənləri arasında.

Evdəki məktəbimiz rəsmi məktəblərimizdən daha üstün olub. Özümü xoşbəxt sayıram ki, o mühitdə yaşamışam. Atam müəllim kimi çox yüksək şəxsiyyət idi, amma ata və ailə başçısı kimi xüsusilə seçilirdi. Özü ailədən erkan məhrum olub. Təbrizdə doğulub. 8-10 yaşında ailədən ayrılıb, Azərbaycana gəlib. Özü o barədə heç vaxt danışmazdı, amma ailə dəyərlərini çox yüksək tutardı. Bu keyfiyyət bizim hamımıza keçib. Ona görə də, hətta səfirlikdə işləyəndə də ətrafımda olan adamları ailəm kimi qəbul edirdim. Hamıda səmimiyyət və bir qıçqıncı olmalıdır ki, iş yaxşı getsin. Odu ki, mənim üzərimdə müəllim Mir Calalın təsiri çox böyükdür.

Hafiz Paşayev

*Mir Calal ailə üzvləri Rana, Püsta xanım, Hafiz,
Elmira, Arif, Ədibə ilə Bakı, 1946-cı il.*

Həmişə deyirdilər ki, Mir Calal müəllimin yaxşı ailəsi var. Doğrudan da, biz bir-birimizə qarşı çox diqqətli, həssas, istiqanlıq və təbii ki, bu, Mir Calal müəllimlə birlikdə həm də Püsta xanımın xidmətidir. Bizim qarşılıqlı mehribanlığımıza, hətta boya-başa çatıb ailə qurduqdan sonra belə, bir-birimizlə çox sıx ünsiyyətdə olmağımıza anam xüsusi önəm verirdi. Məsələn, mənimlə zəngləşəndə mütləq soruşardı ki, bu gün Elmira ilə danışmışsanmı? Əgər danışmamışsansa, dərhal səbəbini soruşar və ona zəng etməyi tapşırırdı...

Ədibə Paşayeva

Püsta xanım

Mənim uşaqlarım həyatda elə oturub-durublar ki, başımızı həmişə ona eləyiblər. Məktəbdə alaçı olublar, müəllimləri mənə həmişə təbrik edib, ev tərbiyələrindən razı qalıblar.

Arif onilliyi yenidən qurtarmışdı. Atasını istəyirdi ki, gedib Moskvada oxusun, gözü açılsın. 17 yaşında uşağın uzağa getməsindən qorxurdum. Sonra onu yola saldıq, dalınca da həmişə sovqat göndərirdim. Nəhayət, oxudu gəldi. Gözü-könlü seçdiyi qızla evləndi, ondan da iki qızı oldu. İndi o qızları da gözəl ailə qurublar, gözəl də uşaqları var. Allah canlarını sağ eləsin, xoşbəxt dirlər. Ancaq özüm tək qaldım (kövrəlir). Aida xanım dünyasını tez dəyişdi.

Püsta xanım

Arif 3 yaşında ikən. Jeleznovodsk. 1937-ci il.

Hafiz, Aqil, Ədibə. 1948-ci il.

Arif (5 yaşında).

Mir Cəlal.

Mir Cəlal və Püsta xanım yazıçı dostları Cəfər Xəndan və Məhbubə xanımı, Həmid Araslı və Balacaxanım, Cahənbəxış ailəsi, Süleyman Rüştam və Sayılı xanımı, Məmməd Rahim və Mələk xanım ilə. Şuşa, 1936-cı il.

Soldan-sağa: İsmət xanım (Sabit Rəhmanın həyat yoldaşı), Rəna (Mir Cəlalin baldızı), Püsta xanım uşaqları Ədibə, Hafiz, Aqil ilə. 1949-1950-ci illər.

Mir Cəlal və Püsta xanım nəvələri ilə

Mir Cəlal övladları ilə. 1950-1951-ci illər.

Mir Cəlal müəllimdən tez-tez soruşardılar ki, fəaliyyətinin hansı tərəfini özü daha üstün tutur və ya "şah əsəri" hansıdır. İftixarla deyirdi ki, həyatımda yaratdığım ən böyük əsər – ailəmdir. Cəmiyyətin sağlamlığını ailənin möhkəmliyində görən Mir Cəlal bunu gözəl ifadə xatrina deyil, haqiqətən, belə düşündüyünə görə deyirdi. Balka da, özü uşaqlıq çağlarından ailə məhəbbətindən uzaq düşdüyünə görə ailə dayarlarına, ailə ünsiyyətinə xüsusi münasibət baslayırdı. "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" adlı məşhur elmi əsərin müəllifi, haqiqətən, xüsusi bir həyat məktəbi, ailə məktəbi də yaratmışdır. Şübhəsiz ki, bu işdə Mir Cəlala ən böyük dəyək onun həyat yoldaşı Püsta xanım olmuşdur. "Gülbaslayan qız" hekayəsi ədibin incə hisslərini ifadə edən əsərdir ki, anamızın qayğıkeşliyinə həsr olunmuşdur.

Hafiz Paşayev

Mir Cəlal, Püsta xanım, Arif, Elmira, Hafiz, Ədibə, Aqil Paşayevlər. 1953-cü il

Təsvür edin, bizim evdə beş övladın hər biri ilə hesab edirdi ki, atam məhz onu çox istəyir. Məsələn, universitetdə oxuyarkən müəllimlərimə mana deyirdilər ki, Mir Cəlal müəllim öz uşaqları arasında, deyərsən, ən çox səni istəyir. Hafizin olduğu mühitdə işə hamı ilə hildirdi ki, məhz o atamın ən sevimli övlətidir. Digərləri də bizim kimi... Atam övlad sevgisini ilə məharətlə, ilə müdriqliklə bölürdü ki, bu əvəzsiz sevgi və qayğıdan hər birimizə bərabər pay düşürdü. Bunun müqabilində isə o özünə qarşı heç vaxt xüsusi bir istək, qayğı tələb etməzdi. Yadımdadır ki, qarşısına bir stakan çay qoyarıdım, dönə-dönə "sağ ol" deyirdi.

Ədibə Paşayeva

Arif Paşayev qardaşı Aqilla. 1956-cı il.

Atamı yaxından tanıyanlar, yaqın ki xatırlayarlar, onun çox sevimli bir kalamı vardı: "Mənim ən yaxşı əsərim – ailəmdir". Tam samimiyyətlə deyilən bu sözlər onun təkə ailəsinə, övladlarına münasibətini deyil, həm də mənəvi-axlaqi zənginliyini çox aydın ifadə edirdi. Yaxşı yadımdadır, atamın ən yaxın dostlarından biri olmuş görkəmli ədəbiyyatşünas alim Həmid Araslının həyat yoldaşı Balacaxanım onun bizə necə nəvəziş, qayğı göstərdiyini görüb deyirdi: "Ay Mir Cəlal, biz də uşaqlarımızı çox istəyirik, amma sən lap ağ edirsən".

Ailəsinə, övladlarına belə qeyri-adi dərəcədə bağlı olması onun, bəlkə də, ata ocağından uşaqları iraq düşməsi, ailə mühitindən kənar qalması ilə əlaqədar idi...

Biz ailədə qarşılıqlı hörmət, samimiyyət, sevgi və məhəbbət mühitində böyümüşük. Ancaq bu mühitdə atamın mövqeyi, atamın fikri, rəyi, istəyi hamımız üçün əsas olub.

...Sıması kimi qalbi də daim nurlu olan saf niyyətli, aydın düşüncəli Mir Cəlal müəllim, sözün haqiqi mənasında işıqlı adam idi. Bədii yaradıcılığında cəhəlati, qaranlıqı qatıyyətlə tənqid atəşinə tutduğu, cəmiyyəti və insanları işıqlı yola, işıqlı əməllərə çağırdığı kimi gerçək həyatda, hətta məişətdə işığın bol, gur, parlaq olmasına xüsusi önəm verirdi. Evimiz daim işıqlı olardı, atam içəri girəndə ilk növbədə tavanadakı çilçırağa diqqət yetirirdi. Əgər lampalardan bircəciyi yanmasaydı, onu dəyişdirənə qədər süfrə arxasında aylaşmazdı. Otağın zəif işıqlandırılması ilə heç vaxt razılaşmaz, evdə güclü lampalardan istifadə etməyi xoşlayardı. Çox maraqlıdır ki, işığa olan pərəstiş sanki onun gözünün nurunu da artırırdı: ömrü boyu peşəsi yazmaq-oxumaq olsa da, atam 70 yaşında belə eynəkdən istifadə etmirdi.

Əliba Paşayeva

Mir Cəlal ömür gün yoldaşı Püstə xanımla.

Mir Cəlal Püstə xanımla qonaqlıqda, 1968-ci il.

Mir Cəlal ailə üzvləri ilə,
1978-ci il.

Atam həmişə bizi tərifləyirdi. Boynumuza qoyardı ki, təriflədiyi kimi olaq. Biz də buna əməl edərdik. Bu, pedaqoji tərbiyə yolu idi. Atam zahirən adi görünəndə, daxilən çox məğrur idi və heç kəsin yanına özünü sındırmaq xahişə getməzdi. Gedib desəydilər ki, ay Mir Cəlal müəllim, filankasdan xahiş et, filan işi düzəltsin, müraciət edənə də xətrinə dəymirdi, amma xahişə də getmirdi. Deyirdi ki, özün bu işi həll edə bilərsən, bu daha düzgün yoldur.

Arif Paşayev,
akademik

Mir Cəlal övladları arasında keçirilən şahmat yarışına hakimlik edir.

Atam biza – övladlarına heç vaxt acıqlanmaz, nəyisə irad tutmaz, heç vaxt bizi danlamazdı. Hətta hansımızsa maktəbdən gəlib desaydıq ki, müəllim məni danladı, deyirdi: “O necə müəllimdir ki, sanin kimi yaxşı uşağı danlayır?..” Atam bizi tərifləyə-tərifləyə boynumuza elə böyük bir məsuliyyət qoyurdu ki, bu etimadı doğrultmamağa, onun tərifinə layiq olmamağa ixtiyarımız yox idi.

Ədibə Paşayeva

Arif Paşayev

O, biza heç vaxt “bunu pis eladin” deməyib. Əksinə, həmişə tərifləyib. “Əşşi, sən elə talantsan ki, bunu elə özün mənədən də yaxşı bacararsan”, – deyib. Bu sözdən sonra adam mümkün olmayanı da eləməyə çalışırdı. O, ömründə bir dəfə də olsa, biza acı söz deməyib, nəinki vurmaq. “Adamı da mağar vururlar?”, – deyirdi. Yaxşı söyləyiblər ki, ata olmasan, atanın qədrini bilməzsən. Mən yaşa dolanda başa düşdüm ki, atam necə nəciib, usta pədaqoq, yüksək səviyyəli tərbiyəçi olub.

Arif Paşayev

Soldan: Hafiz, Püstə xanım, Aqil, Ədibə, Mir Cəlal
"Neftçilər" prospektindəki mənzillərində. 1953-cü il.

Mir Cəlal ailə üzvləri arasında.

Mir Cəlal oğlanları Arif və Hafiz ilə.

Bir də görürdüm ki, məndən gizli uşaqların cibinə pul qoyur. Deyirdim, ay Mir Cəlal, məgər mən ögey anayam, məndən gizli iş görürsən? Deyirdi: – Pustaxanım, sən evdarsan, qayğıların çoxdur. Mənsə bunu uşaqlara verirəm ki, gözləri tox olsun, onun-bunun əlinə baxmasınlar.

Püstə xanım

Piista xanım, Mir Calal, Aqil. 1960-cı il.

Pul ilə bağlı bir ahvalat ailəmizdə həmişə xoş bir təbəssümlə xatırlanır. Bela ki, rəhmətlik qardaşım Aqil məktəbə gedəndə atam ona yüz manat pul verir ki, acanda bufətdən nəsa alıb yesin. Tanəffüs vaxtı Aqil bufətçiyə yaxınlaşıb yüzlüyü uzadanda bufətçi deyir ki, get pulunu xırdala, sonra gal. O da kima müraciət edir, yüzlüyə xırda tapılmır və heç nə alıb yeyə bilmir. Bir neçə gün belə davam edir və axırda Aqil evə qayıdanda atama deyir ki, al, bu yüz manatı götür, manə birca manat ver, basimdir.

Ədibə Paşayeva

*Mir Calal oğulları Arif, Hafiz və gəlini Aida ilə.
1959-cu il.*

*Mir Calal, Piista xanım, Arif və
Aida xanım Paşayevlər.*

Soldan: Aida xanım, Arif, Mir Cəlal. 1964-cü il.

Biz hamımız orta məktəbi rusca oxuyurduq və mən də dil-ədəbiyyat fənnindən həmişə fərqlənərdim. Bəziləri atama irad tuturdular ki, niyə uşaqları rus məktəbində oxutdurursan? Atam cavab verirdi ki, istəyirəm, yolları Biləcəndən o yana olsun, təhsil almaq imkanları genişlənsin, həyatda, cəmiyyətdə öz yerlərini tuta bilsinlər. Axı, o vaxtlar rus dilini bilməyənlərin respublikadan kənarında yüksək təhsil alması, müasir ixtisaslara yiyələnməsi çox çətin məsələ idi.

Atamın övladları ilə rəftarı, qarşılıqlı hörmət və sevgiyə əsaslanan münasibətləri mənca valideyn-övlad münasibətlərinin ən gözəl, ən dəyərli örnəklərindən sayıla bilər.

Ədibə Paşayeva

Hafiz, Püstə xanımı, Mir Cəlal

Atam gələcəyi çox aydın görür və duyurdu. İndi fikirləşirəm ki, Mir Cəlalın dünyagörüşü, həyata baxışları, onun məsləhətləri tələbələr, qohum-aqraba və ümumiyyətlə, onunla ünsiyyətdə olanlar üçün nə qədər əhəmiyyətli, bəzən həlledici olmuşdur. Orta məktəbi bitirəndə hansı ixtisası seçəcəyimi barədə onunla tez-tez aramızda ata-oğul məsləhətləşmələri olurdu. O zaman bir çox yazıçıların övladları atalarının yolu ilə gedərək ədəbiyyata gəlirdilər. Daqiq elmlərə həvəsəm olsa da, ədəbiyyatçı olmaq istəyirdim. Fikrim universitetin filologiya fakültəsinə daxil olmaq idi. Mir Cəlal müəllim məni o fikrimdən yayındırdı. XX əsr elm və texnika əsridir, – dedi. Daqiq elmlərə yiyələnənlər gələcəyin açarını əldə edəcəklər. Yazıçılıq üçün isə xüsusi universitet keçmək lazım deyil. Əgər istedadın varsa, yazıçı da olarsan. Sonra mənə misallar çəkdi. Çexov hakim idi, amma ən məhşur yazıçı idi.

Hafiz Paşayev

Mir Cəlal və oğlu Arif Paşayev.

Atamda yaxşı mənada şöhrət hissi də var idi. Dostlarından tanışlarından, ümumiyyətlə, kimdansa geri qalmamaq hissi. Akademiyada on səkkiz il işləmişdi. Orada Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinə də atam təşkil edib. Bir dəfə deyirdi ki, maaş alanda gördüm Heydər Hüseynovun maaş mənimkindən çoxdur. Səbəbini soruşdum. Dedilər o elmlər namizətidir, sən yox. O vaxtlar müdafiələr belə kütləvi şəkildə almamışdı. Öyrənir ki, müdafiəni necə eləmək olar. "Füzuli sənətkarlığı" əsərini çap etdirmişdi. Həmin kitabı bir həftəyə müdafiə edib olur elmlər namizədi.

Atam ilk elmlər doktorlarından idi. "Azərbaycanda ədəbi məkəblər" əsərinə görə doktorluq dərəcəsi almışdır. Ümumittifaq Attestasiya Komissiyası o vaxt Moskvada idi. Biz də indiki 28 May küçəsində yaşayırdıq.

Atam danışır ki, bir gün gördüm qapının ağzında bir vərəq var. Sən demə, doktorluğumu təsdiq eləyiblər, göndəriblər ev ünvanımıza. O da düşüb yərə, ayaq altına. Təsədüfən özümə rast gəldi, götürdüm.

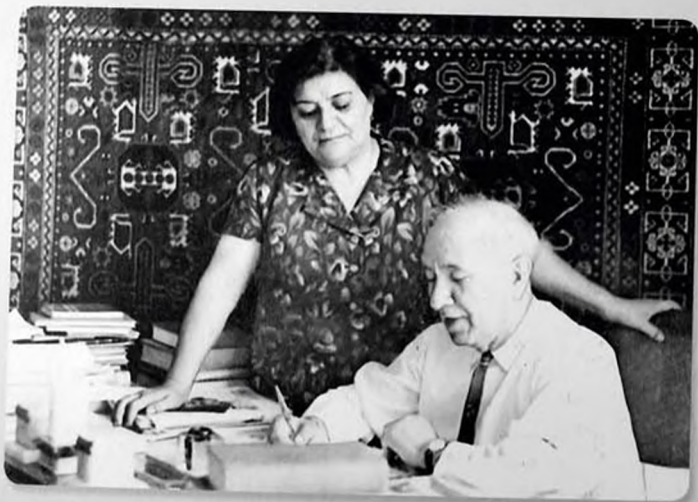
*Arif Paşayev,
akademik*

Mir Cəlal oğlu Arif ilə. 1957-ci il.

*Mir Cəlilin qardaşı Mir Cəlil həyat yoldaşı ilə.
Təbriz, 1992-ci il.*

Püsto xanım və Mir Cəlil

Püsto xanım anası Gözəl xanımla

Adətən, qayınana ilə kürəkən arasında anlaşılmazlıq olur. Ancaq Mir Cəlil müəllim Püsto xanımın anası Gözəl xanıma öz anası kimi baxardı. Gözəl nənəmsə öz qızından da çox onu istayırdı. Mir Cəlil müəllimin zəhmətsevərliyi nənəmin xoşuna gəlirdi.

*Arif Paşayev,
akademik*

Püsta xanımı, Mir Cəlal, Gəzəl xanım (Mir Cəlalın qaynanası), Ədibə, Elmira. 1963-cü il.

Həmişə Püsta xanımı tərifləyirdi. Ətrafımızda, qohum-aqrabada ailə qurarı qızlar olanda deyirdi: "Muğayət olun qızlardan, qızların taleyi çətin tələdir, bilmirsən necə adama rast gələcək". Evində xanımına münasibəti biza nümunə idi. O, çox həssas insan idi.

Hafız Paşayev

Mir Cəlal ailə üzvləri ilə

Bilmirəm, düşünlülmüş idi, yoxsa canından qalan idi, öz tərbiyə üsulu vardı. Həmişə bizi tərifləyirdi. Həç vaxt danlamırdı. Onun həyat tərzi, davranışı bizim üçün ən böyük dars, ən böyük tərbiyə üsulu idi. Uşaqlarının gözündə həm də çox hörmətli idi. Biz övladları üçün atamın qanını qaraltmaqdan böyük günah ola bilməzdi. Biz hiss etsəydik ki, pis bir iş görmüşük, atamın qanı qaralıb, onda o bizim üçün böyük bir dard olardı. Çalışmışıq ki, belə şey baş verməsin. Başa düşürdük ki, bizim buna ixtiyarımız yoxdur. Bax belə xatırlayıram.

Ədibə Paşayeva

Atam özünə hörmət eləyən, ləyaqətini saxlayan adam idi. Bizim bir işimizdən ötrü kiməsə ağız açmaz, kimdansa xahiş eləməzdi. "Öz işinizi özünüzdə daha yaxşı görürsünüz. Buna görə mən heç kəsə ağız açmayacağam", – deyirdi. Əlbəttə, bu o demək deyil ki, o, bizə kömək etməzdi. Əksinə, bütün işlərdə bizim köməkçimiz, sırdaşımız olurdu. Ədəbiyyatçı olmasına baxmayaraq, atam riyaziyyatı da yaxşı bilirdi. Çətinliyə düşən kimi qaçırdıq üstünə. O, sabit düşüncəli, aqidasında möhkəm idi. Zaman da dəyişib, vaxt da dəyişib, rəhbərlər də dəyişib. O isə elə düşündüyü kimi yaşayıb. Kiməsə yaltaqlansın, kiminsə atayından tutsun, bunlar onun xasiyyətinə yad idi.

Arif Paşayev,
akademik

*Mir Cəlal (soldan dördüncü) və Piştə xanım
övladları və nəvələri ilə.*

Anam və nanam bizi uşaqlıqdan elə öyrətmişdilər ki, atam evdə istirahət edəndə, yatanda heç vaxt səs-küy salmaz, ona mane olmazdıq. Sonralar nəvələri gələndə hansısa biri nəzərimizdən yayınıb atamın yadığı otağa yüyürərdisə, onu oyadardısə, bizi qoymazdı o uşağa nəsa deyək. Kiçik yaşlı uşaqlara da şəxsiyyət kimi yanaşırdı və bizdən də bunu tələb edirdi. Deyirdi ki, körpə uşaq da bir şəxsiyyətdir, onu danlamaq, sındırmaq olmaz. Bu gün bizim də, övladlarımızın da həyatda tutduğumuz mövqə, cəmiyyətdə qazandığımız hörmət-izzət də məhz həmin tərbiyədən, atamın müdrik tövsiyələrindən qaynaqlanır.

Ədibə Paşayeva

Şəkildə (soldan): Nazakət, Arif, Rəna xanım, oğlu Məhird, Aida xanım, Mir Cəlal nəvəsi Aytəkin. 1961-ci il.

Soldan: Ədibə xanım, Aida xanım nəvəsi Aida ilə və Püslə xanım.

Mir Cəlal nəvələri Cəmilə və Camal ilə. 1978-ci il.

Mir Cəlal onun ad gününü təbrik edən müəllim və tələbələrle.

Püsta xanım, Mir Cəlal, kürəkəni Eldar, qızı Ədibə, gəlini Zəmfıra

Mir Cəlal, Püsta xanım nəvələri Altay ilə. 1968-ci il.

Atam çox ailəcanlı idi, övladlarını, nəvələrini çox istəyirdi. Bu, necə dəyərli, kortabii valideyn sevgisi deyildi. Bu istəyin, bu sevginin məqsədi faydalı, ləyaqətli övlad, ailəsini, millətini, vətənini sevmə fədakar vətəndaş yetişdirmək idi.

Elmira Paşayeva

Mir Cəlal müəllim piyada gazmayı çox xoşlardı. O, həmişə evdən işə piyada gedib-gələr, Nardarandakı bağında, Mərdakandakı qohumlarının tut ağacının kölgəsində təbiət hadisələrini, bitkiləri, ağacları heyranlıqla müşahidə edər və heç də hamının görmədiklərindən maraqlı nəticələr çıxarırdı. Xəzər dənizi, o zamanki dənizkənarı bulvarı Mir Cəlal müəllimin də ən çox xoşladığı yerlər idi. O, geniş, ürəkəcan evinin eyvanından saatlarla dənizi, bulvarı müşahidə etməkdən doymaz, neçə-neçə əsərin süjetini, kompozisiyasını bu eyvandakı müşahidələri əsasında yaradardı. Mir Cəlal müəllim şaharı zövqsüz heykəllərlə doldurmağın əleyhinə idi. O, deyirdi ki, şaharda qoyulan heykal sənət nümunəsi olmalı, tamaşaçının zövqünü oxşamalı, həm də tərbiyə etməlidir.

Cəmil Əhmədov,
professor

Mir Cəlal müəllimin elmi xidmətlərindən bəhs edərkən bir neçə nəslə təmsil edən alimlərin, müəllimlərin yetkinləşməsi yolundakı böyük zəhmətini də unutmamaq olmaz. Qırx beş ilə yaxın bir müddətdə universitetdə gənc filoloqların yetişməsində böyük əmək sərf etmiş, onlarla elmlər namizədi və doktorları hazırlamış Mir Cəlal müəllimin pədaqoqi xidmətləri böyükdür.

Mir Cəlal müəllim aspirantlarına və kafedranın gənc müəllimlərinə xüsusi qayğı göstərirdi. Hər bir dardına, fikrinə şərik olardı. İndi hər dəfə Mir Cəlal müəllimin evlərinin qarşısından yolum düşəndə eyvanlarına böyük hasratla boylanıram. Axı çoxumuzun, necə dəyərlər, ömrünün bir parçası o evdə qalmışdır. Tez-tez gedərdik onlara... Hər dəfə də bizi böyük məhribanlıqla qarşılarıdılar. Bütün ailə üzvləri ilə qaynayıb-qarıymışdıq. Biz bu evə doğma ocaq kimi baxırdıq. Nə vaxt getsəydik, evin ən ləziz nemətləri stola düzülürdü, bir ailə kimi böyük məhribanlıqla oturub dardlaşdıq, məsləhətləşərdik. Duzlu-məzəli söhbətlər də az olmurdu... Məqalələrimiz və dissertasiyalarımız barədə Mir Cəlal müəllimlərdən məsləhət alardıq, ədəbiyyata və mədəniyyətə aid söhbətlərimiz, mübahisələrimiz olardı. Bir sözlə, Mir Cəlal müəllim bizim elmi-pədaqoqi yetkinləşməyimizə böyük diqqətlə, qayğı ilə yanaşardı. Təsədüfi deyildir ki, bu gün universitetdə məhz Mir Cəlal məktəbini təmsil edən müəllimlər çoxdur və onlar unudulmaz ustalarının ənənələrini davam etdirirlər.

Təhsin Mütəllibov,
professor

Mir Cəlal ata üzvləri və nəvələri Aytəkin, Nərgiz, Mehriban, Altay ilə. 1967-ci il.

Mir Cəlal nəvəsi Nərgizlə.

Mir Cəlal

Mir Cəlal Nasir İmanquliyevlə

Bu evin qapısı hamının üzünə açıqdı. Çoxları ondan məsləhət almağa gəlirdi. Ela adam vardı, Mir Cəlal müəllimi özünə o qədər yaxın bilirdi ki, hətta ailə andışalarını da onun tövsiyəsilə yoluna qoymaq istəyirdi. Bir arvad gəlmişdi. İndi onların adını çəkmək istəmirəm. Arvad arıdan xeyli şikayət edəndən sonra Mir Cəlal müəllim dedi: "Bəs, adam ara gedəndə, baxmaz kima gedir?". Gözlənilməz sözdən alınan kişi qıpqırmızı qızardı. Bu oldu, o oldu, bir də o ailədə səs çıxmadı. Qadın buna görə hər dəfə Mir Cəlal müəllimin uşaqlarına, özünə dua edərdi.

Adatan, qayınana ilə kürəkən arasında anlaşılmazlıq olur. Ancaq Mir Cəlal müəllim Püsto xanımın anası Gözəl xanıma öz anası kimi baxardı. Gözəl nənəmsə öz qızından da çox onu istəyirdi. Mir Cəlal müəllimin zəhmətsevarliyi nənənin xoşuna gəlirdi.

Arif Paşayev

Mir Cəlal ziyafətdə.

O vaxtlar çox qonaqlarımız gəlirdi: yazıçılar, tərcüməçilər, alimlər, ədəbiyyatşünaslar... Evimizdə məclislər qurular, milli adət-ənənələrimizə uyğun süfrə açılardı, atam da həmişə öz yerində – başda aylaşardı. Oradan da baxardı ki, görüm, uşaqlar da süfrə arxasında aylaşdırlarmı? Qonaq kim olursa-olsun, atam mütləq öz övladlarının hamısını süfrə ətrafında aylaşdırardı. Əlbəttə, bu, sadəcə valideyn qayğısı, diqqəti deyildi, həm də mənəvi-əxlaqi əhəmiyyətə malik müdrik bir hərəkət idi. Atam yaxşı bilirdi ki, belə məclislərdə iştirak etmək, geniş dünyagörüşünə malik istedadlı insanlarla ünsiyyətdə olmaq, onlardan davranış qaydalarını öyrənmək uşaqlar üçün çox vacibdir. Bu cür məclislər onlar üçün bir məktəbdir, bir mədəniyyət nümunəsidir. Biz böyüyüb yaşa dolandan sonra da nəvalərinə belə münasibət göstərirdi.

Ədibə Paşayeva

*Mir Cəlal və Şıxəli Qurbanov. Nardaran bağı,
1960 -cı il.*

*Şəkildə (soldan): Ümmü xanım, Mir Cəlal, Piştə xanım
və Rəşid Zöhrabov.*

Mir Calal. Nardaran bağı.

Yaşılıq vurgunu idi. Çınar ağacını xüsusilə sevərdi. Əllinci illərin ortalarında Bakıda çınar ağaclarının əkilməsini havasla qarşılayan Mir Calal yazdığı "Mən də bakılıyam" hekayəsini bu ağacları "bakılı" edən, o zaman ki şəhər sovetinin sadri Ağamirza Əhmədova ithaf eləmişdi.

Mir Calalın əsərlərində "badam ağacları", "badam çiçəkləri" obrazları var. O, adi vaxtlarda da badam və badam çiçəklərindən söhbət açardı. Mir Calal dünyadan köçəndən çox sonra – 1992-ci ildə Tabrizə getmişdim. Xahiş elədim ki, mənə onun doğma kəndi olan Əndabıla aparsınlar.

Mir Calalın ilk beşiyi Əndabılı və oradakı qohum-aqrabanı görmək üçün yola düşdük. Əndabıla çatanda gözələrimə inanmadım. Tapalar qoynunda qərar tutan Əndabil badam ağaclarının üzük qaşına bənzəyirdi. İçimdəki heyrəti gizlədə bilmirdim. Mir Calalın ürəyində badam ağaclarına və badam çiçəklərinə olan sonsuz sevginin "sirri"ni kəşf edirdim. Görünür, hələ uşaqlıq illərindən kimsə də bu sevgini onun qulaqlarına pıçıldamış, atam da ömrü boyu o sevgini, o hasratı yaşatmışdı.

Hafiz Paşayev

*Mir Calal oğlu Aqil, nəvəsi Leyla ilə.
Nardaran, 1972-ci il.*

*Mir Calal nəvəsi Leyla ilə.
Nardaran, 1972-ci il.*

Mir Cəlal Nardaran bağında.

Atam xasiyyətə mülayim adam olsa da, yeri gələndə sərtlik göstərər, öz mövqeyindən heç vaxt geri çəkilməzdi. Əslində, heç kəmə səsini qaldırmaz, kəskin söz deməz, ağır cavab verməzdi. Amma onu öz daxili inamından, öz fikrindən döndərmək də asan deyildi. İnamında, əqidəsində çox möhkəm adam idi. Bununla belə sadəlik, humanizm xasiyyətinin ən qəbəriq cəhətlərindən idi. Hansı təbəqədən, hansı yaşda olmasına baxmayaraq hər kəslə söhbəti tuturdu. Yaxşı yadımdadır, Nardarandakı bağı-mızda aylaşib bağbanla saatlarla söhbətləşərdi. O bağbanın da Mir Cəlal müəllimlə ünsiyyətdə olmaqdan ötrü, necə deyərlər, ürəyi gedərdi.

Ədibə Paşayeva

Mir Cəlal. Nardaran bağı.

Aqil, Püstə xanım və Mir Cəlal. Nardaran bağı,
1968-1969-cu illər.

Mir Cəlal Aqil oğlu

Mir Cəlal oğulları və dostları ilə.

Öndə: Arif və Aidə; ikinci sırada: Eldar və Ədibə; üçüncü sırada: Aqil;
dördüncü sırada: Hafız və Rəna. Şamkir səfəri, 1967-ci il.

Mir Cəlal ailə üzvləri ilə. 1969-cü il.

Kitab mağazasına çatanda dedi ki, seçilmiş əsərlərimin ikinci cildi çıxıb, gedək oğdan üç dördünü götürək.

O vaxt Mir Cəlal müəllimin dörd cildliyinin ikincisi çıxmışdı. Birinci cildini xeyli əvvəl mən də almışdım. Kitab mağazasına girib kitabdan dördünü götürüb bağlatırdı. Mənə verdi və soruşdu:

– Bu cildi alıbsan?

– Yox, – dedim, – alacağam.

Satıcı qızdan birini də alıb mağazanın ortasında üzərinə bukletlər, nəşriyyat planları düzülmüş stola yaxınlaşdı. Qoltuq cibindən qara rəngli qələmini çıxarıb kitabın titullu sahifəsinə avtoqraf yazmağa başladı: “Əziz talabam Ağamusa...” Birdən qələm yazmadı, nə qədər elədisə yazmadı. Mən tez öz cibimdən göy rəngli qələmimi çıxarıb ona verdim və zarafatla dedim:

– Mir Cəlal müəllim, sizin ki, bir fərqli qələminiz yox imiş, bu qalın-qalın kitabları necə yazırsınız?

Özünəməxsus zərif bir gülümlə üzümə baxıb:

– Düz sözə nə deyəsan, – dedi və avtoqrafını bitirdi: “... mənə xatirə”.

İndi də ikirəngli qələm ilə yazılmış həmin o avtoqraflı kitabı aziz xatirə kimi saxlayıram.

Ağamusa Axundov,
akademik

Arif Paşayev nəvəsi Gözəl xanım və anası Püsta xanım ilə. 1967-ci il.

Mir Cəlal Püsta xanım ilə qonaqlıqda.

*Mir Calal qızı Ədibanın qucağındakı nəvəsini
dilləndirir.*

Elmi ezamiyyəti başa vurub Bakıya qayıtmışdım. Evimizdə də bir bayramfaşanlıq yaşanırdı. Doğmalar, dostlar biza yığılmışdılar. Gecə gecədən keçib qonaqlar dağılından sonra Mir Calal müəllim mani öz otağına dəvət elədi. Əli ilə işarə etdi, çarpayısının ayaq ucunda oturdum. Təəssüratlarımı öyrənmək istəyirdi. Mən danışdım, o işə sakitcə qulaq asırdı. Hardan suallar verirdi. Sonra "Ela mən də təxminən sən söylədiyən kimi təsəvvür edirdim", – dedi. Onu da əlavə etdi ki, ona danışdıqlarımı hər yerdə danışmayım. Stalin – Bağırov repressiyalarının dəhşətlərini yaşamış insanlar üçün rejimin vahiməsindən qurtarmaq o qədər də asan deyildi. Sonralar ABŞ-da Azərbaycan Respublikasının on dörd il fəvqaladə və səlahiyyətlili səfiri olduğum zaman Bakıdan çoxlu zənglər olurdu, məktublər alırdım. O məktublər arasında ən çox Mir Calalın məktublarını gözləyirdim. İstəyirdim o yənə yazsın: "Bakıda salamətləkdir..."

Hafiz Paşayev

Mir Calal binoklla ətrafi seyr edərkən.

Mir Calal müəllim piyada gəzməyi çox xoşlardı. O, həmişə evdən işə piyada gedib-gələr. Nardarandakı bağında, Mərdakandakı qohumlarının tut ağacının kölgəsində təbiət hadisələrini, bitkiləri, ağacları heyranlıqla müşahidə edər və heç də hamının görmədiklərindən maraqlı nəticələr çıxarırdı. Xəzər dənizi, o zamanki dənizkənarı bulvar Mir Calal müəllimin də ən çox xoşladığı yerlər idi. O, gətliş, ürəkəçən evinin eyvanından saatlarla dənizi, bulvarı müşahidə etməkdən doymaz, neçə-neçə əsərin süjetini, kompozisiyasını bu eyvandakı müşahidələri əsasında yaradardı. Mir Calal müəllim şəhəri zövqsüz heykəllərlə doldurmağın əleyhinə idi. O, deyirdi ki, şəhərdə qoyulan heykəl sənət nümunəsi olmalı, tamaşaçının zövqünü oxşamalı, həm də tərbiyə etməlidir.

*Camal Əhmədov,
professor*

Arif Paşayev

O, həmişə biza deyirdi ki, biliyiniz olsun. Biliyi olanın hər yerdə üzünə qapı açıqdır.

Onun işi hamı yatandan sonra başlayardı. Saharadak işləyirdi. Biz məktəbə getmək üçün yerimizdən duranda onu hala da işləyən görərdüm. Atam hamı Azərbaycan Dövlət Universitetində, hamı da akademiya-da işləyirdi. O vaxt Heydər Hüseynov ictimai elmlər üzrə rəhbər idi. İşdə nizam-intizam sevan adamı. Hamı qarək saat 9-da işdə olaydı. Atamsa sərbəstliyi sevan idi. Odur ki, o, akademiya-dan işdən çıxmaq istəyirdi. Atamın xətrini çox istəyən Heydər Hüseynov onun işdən getməsinə razı olmur. Ona işində tam sərbəstlik verir. Atamın işdə çoxdan olmadığını görəndə Heydər Hüseynov bir gün xəbər göndərir ki, Mir Cəlalə deyir, bu işə də bir baş çəksin. Əgər bizdən çox bilirsə, gəlsin biza öyrətsin, ağaz bizdən az bilirsə, gəlsin bizdən öyrənsin. Mir Cəlal bu xəbəri gətirənlərə deyir ki, Heydərə çatdırın, elə ikimiz də bərabər bilirik.

“Füzuli sənətkarlığı” kitabı artıq çap olunmuşdu. Bir gün akademiya-da maaş alanda atam görür ki, Heydər Hüseynov ondan çox maaş aldı. Soruşur ki, bəlam, bu nə işdir. Niyə bərabər hüquqlu işçilər olduğumuz halda, o məndən çox alır? Deyirlər ona ki, o, kəndidatdır. Soruşur, bu nə deməkdir? Cavab alır: Qarək kitab yazsan ey. Onda o, “Füzuli sənətkarlığı” əsərini namizədlik dissertasiyası kimi qoyur stolun üstünə. Müdafiə edir.

Arif Paşayev,
akademik

Arif Paşayev, Mir Cəlalın qardaşı Mir Cəlal, Aida İmanquliyeva. İran, 1992-ci il.

Atamın sağlığında ailəmizin bir ənənəsi vardı ki, biz bacı-qardaşlar bütün bayramları birlikdə qarşılmalı idik. Hətta ailə qurduqdan sonra belə... Atamın vəfatından sonra bu ənənəni Püstə xanım davam etdirirdi. İndi isə, Allah canını sağ eləsin, Arif bizi – uşaqlardan-böyüyə hamını yığır öz ətrafına... Mir Cəlal müəllimin və Püstə xanımın xalqımızın ən gözəl, ən ümdə mənəvi-axlaqi dəyərlərinə söykənən sevgi və səmimiyyət dolu, sağlam, saf ailə mühiti onların övladlarının nümunəsində yaşayır.

Ədibə Paşayeva

Mir Cəlal və Püsta xanım Moskvada. 1969-cu il.

Volqa boyu səyahət.

Mir Cəlal, Püsta xanım, Hafız və Rəna Paşayevlər.
"İliç" gamisi. Volqa. 1969-cu il.

Atam yaradıcılıq və ya elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq tez-tez müxtəlif respublikalara səfərlərə gedərdi. Bəla vaxtlarda ən yaxın sirdaşı kimi anamı da özü ilə götürüb aparardı. Dostları, həmkarları zərəflə deyərdilər ki, ay Mir Cəlal müəllim, siz Püsta xanımınızla səfərə çıxırsınız, hara getsəniz, onu da özünüzlə aparırsınız, amma biz bəla etmirik, bu da evdə söz-söhbətə səbəb olur. Müdrik söz xirədi olan atam isə cavab verərdi ki, qardaş, siz də məndən nümunə götürün, imkan olanda, həyat yoldaşlarınızın dünyanı görüb tanınmasına çalışın. Ümumiyyətlə, atam qızların, qadınların həyatda fəal mövqə tutmasının, sevgi və qayğı ilə əhatə olunmasının tərəfdarı idi, həm həyatda, həm də bədii əsərlərində bu məsələni önə çəkər, özü də başqalarına nümunə olardı.

Ədibə Paşayeva

Volqaboyu səyahət

Mir Cəlal və Püştə xanım

Püştə xanım

Gəminin göyərtilərində.
Şəkildə (öndə soldan birinci): Mir Cəlal və şair Zeynəl Xəlil.

Mir Cəlal gəminin göyərtəsində.

Gəminin göyərtəsində. Püştə xanım (öndə sağdan ikinci) və Mir Cəlal (ikinci sırada sağdan birinci) tanışları ilə.

Soldan: Mir Cəlal, Püştə xanım və Xavər xanım Vəkilova.

Gəminin göyərtəsində. Mir Cəlal (sağdan ikinci) və Zeynal Xəlil (soldan ikinci).

Volqoqrad limanında.

Mir Calal "Neftçilər" prospektindəki mənzilinin eyvanında.

Böyük vətəndaş, yazıçı, elm xadimi və bütöv Azərbaycanın ədəbi salnamasının yaradıcılarından biri Mir Calal Paşayev ömrünün yarıməsrlük fəaliyyəti dövründə çox iş gördü, abədiyaşar oldu.

Zamanın çənli, dumanlı mühitində şimşək kimi çaxan gülüşü, ironiyası ilə atal və nadanlıq girdabında uyuyan vicdanları oyatdı, ürəyini məşələ çevirib milyon-milyon soydaşlarının istiqlaliyyət və azadlıq yoluna nur çilədi, hamını bütöv Azərbaycan uğrunda səlib mübarizəsinə sövq etdi.

Teymur Əhmədov

Bakı şəhəri, Mir Cəlal yaşayan ev.

GÖRKƏMLİ
AZƏRBAYCAN
YAZICISI VƏ
ƏDƏBİYYATŞÜNAS
ALİMİ
MİR CƏLAL
ƏLİ OĞLU
PAŞAYEV
1908-1978
BU EVDƏ YAŞAYIB-
YARATMIŞDIR

II Fəxri Xiyaban, Bakı.

Aylar, iller ötsə də, nəsillər dəyişsə də, vətəndaş, adib, müfəkkir alim, müəllimlər müəllimi Mir Cəlala ümumxalq məhəbbəti abadiyaşdır.

Böyük şəxsiyyət öz xeyirxah əməlləri, insanlıq fəlsəfəsi, pak arzu və idealları ilə ölməzlik abidəsi yaratmışdır.

İlahi nur və paklıq parastışkarı Mir Cəlalin qəbri həmişə işıqlı, məzarı həmişə ziyarət olunacaqdır.

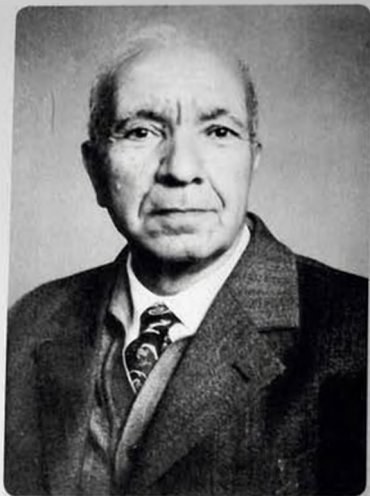

*Mir Cəlalın məzarını ziyarət edən həyat yoldaşı
Püsta xanım, oğlu Hafiz Paşayev, qızı Elmira xanım.
Bakı, 11 Fəxri Xiyaban. 2001-ci il.*

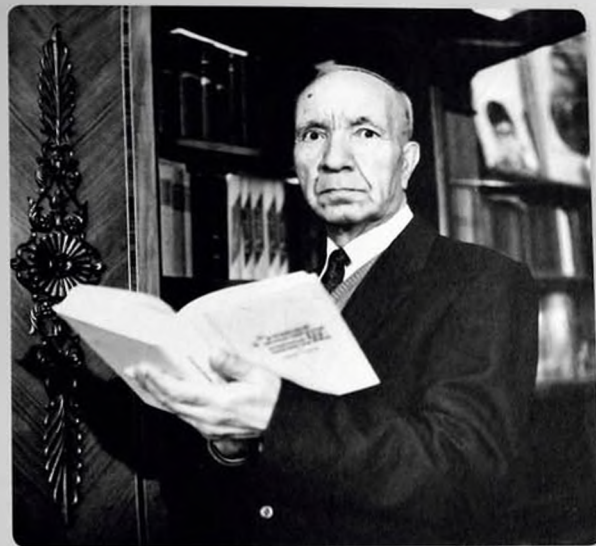
100 il bundan əvvəl dünyaya göz açmış Mir Cəlalın bütün ömrü boyu gizlətməyə məcbur olduğu əslî onun nəcabətindən görünürdü. Bu gün yazıçı, alim, müəllim, böyük insan qarşısında mənəvi borc kimi etiraf edəcəyimiz bir acı həqiqət də ondan ibarətdir ki, Mir Cəlal müəllim sağlığında öz haqqını almamış, bir çox məqamlarda və şəraitlərdə öz prinsipi- allığı və dönməz əqidəsi bəhəsinə tam layiq olduğu adlardan, titullardan qəsdən məhrum edilmişdir. Amma o dövrdə bunu edənlərin, Mir Cəlalı kiçiltmək istəyənlərin və ömürlərində rəsmi partiya sənədlərindən savayı bir şey oxumayan yüksək rütbəli məmurların heç xəbəri belə yox idi ki, Mir Cəlal əsərlərinin birinə belə bir epigraf yazmışdı: "Bəzi ulduzlar kiçik olduqları üçün yox, yüksəkdə olduqları üçün görünməzlər".

*Nərgiz Paşayeva,
filologiya elmləri doktoru, professor*

...Mir Cəlal müəllim özü çoxlu qiymətli elmi və bədii əsərlərin, monoqrafiyaların, dərslərin müəllifi olduğu kimi onun özü haqqında da çoxlu elmi-tədqiqat işləri, müasirlərin xatirələri yazılıb. İllər, zaman, bəzən amansız adlandırdığımız, bəzənsə gözəl deyə al çəkmə bilmədiyimiz, döymədiyimiz həyat Mir Cəlal müəllimi bizdən cisman uzaqlaşdırsa da, bu böyük insan, avazsız ziyalı manan, ruhan bizə yaxınlaşır, qəlbimizdə şirin xatirələrə çevrilir.

*Ağamusa Axundov,
akademik*

Mir Cəlal

Böyük şəxsiyyətlərin övladı adını daşımaq özü də məsuliyyətdir. Bir tərəfdən çoxluğun diqqət mərkəzində olursan, digər tərəfdən isə üzərinə yüksək etimad, yaxşı adı doğrultmaq vəzifəsi düşür. Mən bu hissələri cavab yaşlarımdan yaşamışam. Mir Cəlal böyüklüyü və samimiyyəti onun bir övladı kimi hər zaman mənimlə olub, bu gün də mənimlədir. Tale elə gətirdi ki, ömrümün çox illərini qürbat ölkələrdə, vətəndən uzaqlarda yaşadım. Çatına düşdüyüm anlar oldu. Qarşılaşdığım mürəkkəb vəziyyətlərdən çıxış yolları axtaranda Mir Cəlal varlığı, Mir Cəlal məhəbbəti məni qorudu, mənə doğru yol göstərdi.

Hafiz Paşayev

Mir Cəlal müəllimin anım günü – 28 sentyabr 1998-ci il ailə məclisində, (soldan – ayaq üstə duranlar: Arif, Hafiz, Cəmilə (Hafizin qızı), Aqil və Elmira xanım; stol arxasında oturanlar (soldan): Ədibə xanım, Püştə xanım, Nəriman Həsənzadə və Tofiq Həsənov. 1998-ci il.

MİR CƏLALIN ANIM GÜNÜ

Xalq şairi Nəriman Həsənzadənin
Mir Cəlalin ailə üzvləri ilə söhbəti

Böyük insan, yazıçı və alim Mir Cəlal Paşayevin 90 illik yubileyi arafasında (1998-ci ildə tamam olur) onun ailəsi ilə bir də görüşmək, təkrarsız insanı bir də hörmətlə xatırlamaq məqsədilə diktofonumu da götürüb (qəzetçilikdən qalma adətimdə) uzun illər hələ süfrəsində çörək kəsdiyim, ömürlük bağladığım bir evə qədəm basırdım. Məni ən çox sevindirən bu idi ki, yəne həmin qapını üzümə müəlliminin həyat yoldaşı Püştə xanım açır, həmişəki kimi güllərlə, mehribanlıqla qarşılayırdı. Bir az da arkyana danlayırdı ki, hardasan, niyə gec-gec gəlirsən.

Aspirantı olduğum illərdə və ondan sonra da Mir Cəlal mənim mənavi dayağım olmuş, oğullarımdan seçməmişdi. Əslində bütün aspirantlarına qayğıkeşliyi var idi. Məna rəğbəti çox idi. Bunu ailəsi də görürdü, aspirantları da.

Bir anda ürəyimdən nələr keçmədi! Püştə xanım məni müştuluqladı: Hafiz də gəlib, – dedi. Əlbəttə, sevindim. Hafiz ABŞ-da Azərbaycanın səlahiyyətli səfiri işləyir.

Geniş otaqlarda hər şey Mir Cəlal müəllimin vaxtında olduğu kimi, eləcə yerli-yerindəydi. Yəni iri zəngli saat qonaq otağının baş tərəfində, süfrəli iri çörək stolu ortadaydı. Eyvənə açılan qapıların pərdələri dəyişsə də, yəne həmin salıq-sahməndəydi. Büllur qabları parlayan servantı da yerindən tərpətməmişdilər. Divarda Mirzə Cəlilin, Mir Cəlalin oğullarının portretləri, bir tərəfdə isə, ayrıca iri bir

çörçivədə ayaq üstə əlini uzun köynəyinin üstündən bağladığı kəndir kəmərinə keçirmiş Lev Tolstoyun ayaqyalın şəkli eləcə dururdu. Püştə xanım arının ev mühitini, ailə ocağının istisini qoruyub saxlayırdı.

Çay süfrəsi arxasına keçdik. Böyük insanı, əvəzsiz ailə başçısını xatırladıq. İlk dəfə deyilən fikirlər orijinallığı və səmimiyyəti ilə məni heyran qoyurdu.

Mir Cəlal müəllimsiz keçən söhbətdə həyat yoldaşı Püştə xanım, oğulları – Azərbaycan EA-nın akademikləri Arif Paşayev, ABŞ-da Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətli səfiri prof. Hafiz Paşayev, inzibati işçi Aqil Paşayev; qızları – musiqişünas-alim Elmira Paşayeva, BDU-nun kafedra müdiri, rus dili mütəxəssisi Ədibə xanım Paşayeva, bacanağı – tanınmış tədqiqatçı Cümşüd Muradov, baldızı Rəna xanım Muradova, kürəkənləri – prof. Tofiq Həsənov, milli təhlükəsizlik orqanları işçisi Eldar Qasımov; nəvələri – musiqişünas-alim Aytəkin xanım Həsənova, inzibati işçi Allay Həsənov iştirak edirdilər.

Nəriman. Püştə xanım, mən sizi, müəllimin ocağını yenidən ziyarət edirəm. İndi mənə elə gəlir ki, Mir Cəlalin da, bu evin marhum gəlini Aida xanımın da, Sara xanımın da ruhları buradadır. Bu ocaqda, bu axşam bizim dünyamızla ruhlar dünyasının görüşüdür. Bu gün mart ayının on yeddisisidir, iki-üç gündən sonra Novruz bayramı gəlir. Bu arafədə Allah bizi görüşdürürsə, bəlkə, rəmzi mənə daşıyır?!

Mir Cəlalin gəncliyini necə xatırlayırsınız?

Püsta xanım. Ariq, ucaboy oğlan idi. 25 yaşına təzəcə girmişdi. Mən on doqquz yaşında idim. İlk görüşümüz "Kommunist" qəzetinin redaksiyasında oldu (sovet dövrü çıxan qəzet – N.H.). O vaxt mən indiki Neft-Kimya Akademiyasının birinci kursunda oxuyurdum. İmtahanları əla qiymətlə verib qurtarmışdım. Dedilər ki, redaksiyada makinaçı axtarırlar. Mən də makinaçı kursunu bitirmişdim. Yay idi. Gəldim redaksiyaya, mən işə götürüldüm. Mir Cəlal da sonra qəzetdə işləməyə gəldi.

Məcidi adlı bir dostu var idi, yanıma gəndarmişdi, tanış olmaq istəyirdi. Mən əvvəl razı olmadım. Sonra könlümü aldı. 1932-ci il idi. Nişanlandıq. Kəbin kəsdirməyə gedəndə rəhmətlik Mikayıl Müşfiq biza yolda rast gəldi. Mir Cəlal dedi ki, gedək bizimlə. O da biza qoşuldu. Kəbinimizi də onun iştirakı ilə kəsdi. Sevirdi, bizi dönə-dönə təbrik edirdi. Sonra Mir Cəlal mənə dedi ki, o da Dilbar adlı bir qızı sevir. Dilbar, doğrudan, da gözəl qız idi. Şəklini böyüdü, indiki Nizami muzeyinin altında, vitrinə vurmuşdular. Saçları üzünə tökül-müşdü. Gedib biz qızlar da baxırdıq.

Nariman. Bas toyunuz?

Püsta xanım. Toyumuz bir il sonra oldu. 1933-cü ildə. Rəhmətlik Qurban Pirimov, Cabbar Qarvağdioğlu, Zülfü Adıgözalov toyumuzda iştirak edirdilər. İçərişaharda balaca bir evimiz var idi.

Nariman. Mir Cəlalin yazıçı dostlarından kimi xatırlayırsınız?

Püsta xanım. Hüseyin Cavid əfəndi Mir Cəlalin xətrini çox istəyirdi. Biza gəlib-gədərdi. Mir Cəlala deyirdi ki, zohmat çəkib əsər yazırsan, əla adamlardan yaz ki, dəyərli olsunlar. Bizi teatra öz lojasına dəvət edib yanımızda otururdu. Səməd Vurğunun, Həmid Araslı-nın, Süleyman Rahimovun ailələri ilə yaxın olmuşuq.

Nariman. İlk əilə sevinciniz yaqın içərişahardakı balaca evinizdə olub – ilk övladınız dünyaya gələndə.

Püsta xanım. Arif əilə balaca evimizdə oldu.

Anam Gözəl xanım mənə xəstəxanaya getməyə qoymadı. Qorxurdu. Arifin adını da qoşuluqda Ağa Nəcəf həkim qoydu. Bizim əiləyə yaxın idi, biza çox köməyi dəyərli. 1934-cü il idi.

1935-ci ildə Qubaya gətdik. Mir Cəlal qiyabiçi tələbələrə dars deyirdi. Müəllimlərə əilə ev vermişdilər. Heydər Hüseynovun evilə üz-büz düşmüşdü. Qoşuyduq. Həmid Araslı, Məmmədibrahim İbrahimbəyov da orada dars deyirdilər. İbrahimbəyovun ərvadı Fatma xanım Arifin xətrini çox istəyirdi. Allah sonra ona da iki oğul verdi. Maqsudun, Rüstəmi (Maqsud, Rüstəm İbrahimbəyovun qardaşları – N.H.).

Nariman. Deyirsiniz, redaksiyada makinaçı işləyirdiniz. Mir Cəlalin hansı əsərini yazıb-sınız?

Püsta xanım. İlk oxucusuydum. Əvvəllər kiçik həcmli hekayələrini yazırdım. Sonralar mənə əziyyətə salmaq üçün makinada yazmaq heç nə vermirdi.

Nariman. Mir Cəlal müəllim nədənsə bir az yaşlı görünürdü. Bir dəfə səbəbini soruşdum, 37-ci ildir xatırlatdı. Bunu açıqlamazsınız?

Püsta xanım. Sərsinti keçirdi. Evimizin dəlindən keçən məşinlərdən biri dayanan kimi deyirdi gəldilər, yol çantamı hazırla. Deyirdim, axı sən kima pislük edibsan? Deyirdi, masələ pislükdə deyil. Dünən bir yaxşı, səf adamla söhbət edirdik, aqşam tutub aparıblar. Aqına-bozuna baxan yoxdu. Mir Cəlali "Kommunist" qəzetində tənqid əiləmişdilər, adı MK-nın qərarına da düşmüşdü.

Nariman. Gəncələrə münasibətdən nə deyə bilərsiniz? Bütün həyatını, tələbələrə, aspirantlarına həsr etmişdi. Evdə sizin rahatlığınız yox idi.

Püsta xanım. Sən əiləmin üzvüsən. Mir Cəlal səni çox istəyirdi. Həmişə tələbələrə, aspirantlarına köməklik edərdi. Universitetdə rayondan gələn uşaqlara bəzən kostyumu alır, ciblərinə pul qoyurdu.

Nariman. Mən müdafiə edəndən sonra (bir il səkkiz aya müdafiə etmişdim, özü əilə

rahbarim idi) qəzetdə əilə çıxmışdı. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına bir müəllim yeri verilir. Mənə dedi ki, o yeri sənə ayırmış. Sənədlərini hazırla gəl. Mən öz versəm də, müsabiqədə iştirak etməkdən imtina etdim. O vaxt rəhmətlik akademik Faiq Bağırzadə rektor idi. Mənə bərk danıldı. Dedi sənə bundan sonra saathesəbək də dars verməyəcəyəm. Mən o zamanlar iri bir əsər üzərində işləyirdim. Mir Cəlal müəllimin mənə bu əilə atalıq hissələrini qiyəmətləndirə bilməmişdim.

Nariman. Püsta xanım, uşaqlarınıza münasibətiniz?

Püsta xanım. Mənim bu vaxta gəlib çıxmağıma uşaqlarım səbəb olub. Əilə oturun-durunlar ki, başımı həmişə ucə əiləyiblər. Məktəbdə əilə olublar, müəllimləri mənə həmişə təbrik edib, ev təbriyələrindən razı qalıblar.

Arif onilliyi yenəcə qurtarmışdı. Atası istəyirdi ki, gedib Moskvada oxusun, gözü açılısın. 17 yaşında uşağın uzağa gətmasindən qorxurdum. Sonra onu yola saldıq, dəlincə də həmişə sovqət gəndəridim. Nəhayət, oxudu, gəldi. Gözü-könlü seçdiyi qızla evləndi, ondan da iki qızı oldu. İndi o qızları da gözəl əilə qurublar, gözəl də uşaqları var. Allah canlarını sağ əiləsin, xoşbəxtdirlər. Ancaq özü tək qaldı (kövrəlir). Aida xanım dünyasını tez dəyişdi. Əilə sən də Sara xanımı tez itirdin (könlünü alıram – N.H.).

Nariman. Əiləmirə xanımın səsi, Ədibə xanımın da gözəlləri əilənlə sizinkidir. Bas hansı daha çox təbiət əilərilə sizə oxşayır?

Püsta xanım. İkiyə də. Hərəsində özümü bir cür görürəm.

Nariman. Tabiidir. Həfiz müəllim necə? Sizin qucağınızda yatan dənənkə körpə, indiyə müstəqil Azərbaycanın ABŞ-da səlahiyyətli səfiridir.

Həfiz (zarafətlə). Mən Gözəl xanımın (ənənəsini deyir) qucağında böyümüşəm.

Püsta xanım. Həfiz ABŞ-a təyin edəndə narahət oldum. Uzaqdı, dedim. Sonra da xəyir-dua verib yola saldım.

Nariman. Həfiz müəllimlə səfir gətəmədən qabaq görüşdük. Günların bir günü Vaşinqton-dan məktub əilədim. Sonra özü zəng əilədi, telefonla danışıq. Əilə həsr etdiyim "Səfirə məktub" poemamı oxumuşdu. Xoşuna gəlmişdi.

Püsta xanım. Bu əilə mənim də xoşuma gəlib.

Nariman. Mir Cəlal müəllimin şəxsi xəsiyyətli barədə nə deyə bilərsiniz?

Püsta xanım. Uşaqların cibinə mənəndən xəlqət pul qoyardı. Guya mən ögey əiləyəm. Uşaqları pula öyrətmə, dəyərdim.

Nariman. Mən hər dəfə sizə gələndə görürdüm ki, Mir Cəlal müəllim keçib bütün otaqlarda işıqları yandırdı. Siz heç irad tutmurduunuz?

Püsta xanım. İşığı çox sevirdi. Evdə bir işıq yanmıyanda dəlxardı. Bəzən nərdəvənə divara söykəyib qalxardı ki, sənən lampasını təzəsələ dəyişsin. Sonradan gəlib süfrədə əiləşib çöhrəyini yeyirdi. Onun bu xəsiyyəti yaxşı müşahidə edibşən.

Nariman. Arif müəllim, siz nə deyə bilərsiniz? Evin böyük oğlusunuz?

Arif. Əilə həmişə bizi tənfiyərdi. Boynumuza qoyardı ki, tənfiyədi kimi əilə. Biz də buna əilə edirdik. Biz, pədaqoji təbriyə yolu idi. Əilə zahirən əilə görənsə də, dəxilən çox məğnır idi və heç kəsin yanına özünü sındırub xəhişə gətəmədi. Gedib dəsaydılar ki, əilə Mir Cəlal müəllim, filankəsəndən xəhiş et, filan işi düzəltsin, müraciət əiləndən də xətrinə dəymədi, əiləmə xəhişə də gətəmədi. Deyirdi ki, özünə bu işi həll əilə bilərsən, bə də biza düzgün yoldur və s.

Nariman. Rəhmətlik mənə görə xəhişə gətmişdi, Arif müəllim. Bir aqşam, öz vaxtına çəkər, Mir Cəlal müəllim mənə də özüyə gətürüb dedi ki, gedək Mehdi Hüseynqilə. Evləri çox də uzaq deyildi. Dəniz səhililə gəzə-gəzə gətədik. İndiki kimi yadımdadır, Mehdi Hüseyn "VEF-90" spidoləsi ilə "Amerikanın səsi" verilişinə qulaq əilədi. Bizi həyat yoldaşı Fatma xanım qarşıladı. Çay gətirdi. Bir az səhbətdən sonra Mir Cəlal müəllim dedi ki, Mehdi, bir xəhişə gəlmişəm, Nariman Həsənzadəni

yağın tanıyırsan. Gənc, istedadlı şairdi. Mehdi müəllim dedi ki, yaxşı tanıyıram, "Nəriman" poemasından çıxan parçaları oxuyuram, əsər haqqında yazmaq fikrim də var. Amma qoy bitirsin. Mir Cəlal müəllimlə mən səhbət xoş gəldi. Dedi Mehdi, Nərimanın evi yoxdur, kirayə qalır. Yazıqlar İttifaqı həmin vaxt yazıçılara ev bölüşdürürdü. Mehdi müəllim dedi ki, Nərimana da ev verəcəyik, indi yox, gələndə. Mir Cəlal etiraz etdi: - Mehdi, mənim oğlum Arifə ayırdığımız evi verin Nərimana, Arifin adını siyahıdan pozun. Mehdi Hüseyn eynəyini düzəldib Mir Cəlalin üzünə baxdı: - Mən bu xahiş üçün gəlmişəm, Mehdi. - Mir Cəlal müəllim sözünü çox qati dedi. Və mənim adımlı yazdırdı.

Mən indi də, qaradığım Arif müəllim, siza verilən əvdə yaşayıram. Sonradan eşitdim ki, Mir Cəlal müəllim pul verib sizin üçün kooperativ ev tikdirir. O, nadir insan idi.

Püstə xanım. Mir Cəlal gündüzdən mənə deməmişdi ki, Nərimanı çağırmışam, gəlsin biza. Evi yoxdu. Gedib Mehdidən xahiş edəcəyəm Nərimana köməklik etsin.

Arif. Atam Mehdi Hüseynin müdrikiyyə, böyüklüyünə inanırdı. Bilirdi ki, Yazıqlar İttifaqının Mehdi Hüseyn kimi rəhbəri onun hər sözünü yerinə yetirə bilər. Atam da Mehdi Hüseynin hörmətini saxlayırdı. Sizi istəyirdi atam, sizdə o, gələcəyi görürdü. İstedadımıza inanırdı. Heyifli gəlirdi, istəmərdi ki, məişət məsələləri istedadımızı məhv etsin.

Nəriman. Mir Cəlal müəllim, haqiqətən, peyğəmbər təbiətli insan idi. Xeyirxahlıq onun canında, qanımdaydı. Bir dəfə mənim yanımda kafedradan Yazıqlar İttifaqına zəng vurmuşdu. Telefonda xeyli danışdılar, nəhayət, Mehdi Hüseyni razı saldı ki, müasir Azərbaycan ədəbiyyatından universitet tələbələrində xüsusi kurs oxusun. Sonra baş tutmadı, Mehdi müəllim vaxtını bölə bilmədiyi üçün üzr istəmişdi.

Buna bənzər təkliflə o, rəhmətlik Vəli Məmmədova, Teymur Əhmədova da müraciət etmişdi.

Mir Cəlal müəllim insanparvar idi. İstedadlı adamların qadrini bilirdi.

Ədibə. Atam başqa bir qapıya da xahiş gəlmişdi. Mədəniyyət Nazirliyindən xahiş etmişdi ki, mənim qızımı vəzifədən azad et. Elmiranı musiqi məktəbinə direktor təyin etmişdilər. Gəlir atamdan xahiş etmişdi ki, çətinlik çəkərim, nazirdən xahiş et, məni müdirlikdən çıxartsin. Belə də oldu.

Elmira. O vaxt məni qorxutmuşdular ki, məktəbdə müdir olma, elə işlər törədə bilərlər ki, sonra sənə dolacaqdır. Mən də ehtiyat edib atamdan xahiş etdim ki, işdən çıxartdırsın.

Tofiq. Mir Cəlal müəllimin gözəl bir xasiyyəti var idi. O, insanı ucaldırdı, sındırmırdı. Bəş il geydiyim bir kostyumunu aynımda görüb bir dəfə dedi ki, mübarəkdir, Tofiq! Dedim, çoxdan geyirəm, kəhnədir. Dedi ki, yox, çox gözəl yaraşır, yaxşıdır. Sonradan özüm də deyirdim ki, aynımda yaxşı görünsənsə, qoy hələ bir az da geyim.

Arif. Hafiz yaxşı rəssamdı, Nəriman müəllim. Bizim Fizika İnstitutunda Hafizin rəsm sərəgələri olub. Çəkdiyi portretlərdə adamların xarakterini ştrixlərlə çox gözəl açırdı. Fiziklər həmişə onun portretlərinə heyran olublar. Bizim instituta gələndə qonaqların da bəzən portretlərini çəkirdi, onlar da özlərini yenidən tanıyırdılar. Hafiz əslində hərtərəfli istedadlıdır. Bəlkə də, təsadüfi deyil ki, indi respublikamızda ABŞ-də təmsil edir.

Nəriman. Hafiz müəllim EA-nın Fizika İnstitutunda işləyəndə mənim də görüşümü keçirmişdi. Şeirə, sonata çox bağlıdır, ədəbi mühiti, xüsusilə, sevirdi. Amma az danışdı, bəzən adam da danıxır ki, Hafiz müəllim nə vaxt danıxacaq. Bəlkə də, bu ona aid olan keyfiyyətdi.

Hafiz. Danışmağı öyrənmişəm, daha professional olmuşam. Atamla bağlı bir-iki epizod danışmaq istəyirəm. Bir dəfə Nəriman müəllim mənəndən soruşmuşdu: necə olub ki, Mir Cəlal müəllimin uşaqlarınının hamısı, Ədibə xanımdan savayı, daqiqə elmlər sahəsinə gediblər? Atam bir dəfə soruşdu ki, oxumağa hara gedəcəksən?

Dedim fizikaya. Sevindi. Dedi, XX əsr elmi-texniki inqilab əsirdir. Yoxsa, getdin universitetə, oxudun, oldun mən, sonra?! Hiss etdim ki, atam məni dəbə də havaslandırdı.

Atam elmi əsərlərin dilinə də bədi əsərlərdə olduğu kimi, yüksək səviyyə tələb edirdi. Bəzən dissertasiyalara qulaq asar, dilinə, cümlələrə hey irad tutardı. Balam, bu əsəri adam dilində yazırsan, Azərbaycan dilinin gözəlliyi onun sadəliyindədir, - deyərdi.

Bizim evə alimlər, yazıqlar gəlirdilər. Atam həkayələri, şeirlərini oxuyurdular. Bəyanməyəndə, yazısından xoş gəlməyəndə deyirdi ki, süfrədən şirniyyəti götür. Fikrini yayındırmaq istəyirdi. Bir dəfə dedi ki, bir qanun kəşf etməmişəm: xalqın avamlığı şairlərin sayı ilə tərs mütənəsibdir.

Mən Amerikaya birinci dəfə 1975-ci ildə gəlmişəm, bir il qalıb qayıtdım. Xəstəydim. Məni yataq otağına çağırırdı, dedi danış görüm necəydi? Sərr kimi soruşdu. Mən də elə danışdım ki, onda əsl Amerika barədə düzgün təsvir yaransın. Sonra dedi, bax burda danışdın, daha başqa yerdə belə danışma.

Amerikada bu yaxınlarda bir universitetdə görüş zamanı mənə sual verəndə ki, kommunist rejimi zamanı sizdə vəziyyət necəydi? - Onda bu epizodu danışdım. Yəni sovet vaxtı o qorxu ki var idi hələ qalırdı. Yaşlı adamlar adı şeyləri danışmağa da ehtiyat edirdilər.

Nəriman. Hafiz müəllim, eşitmişəm Amerikada Mir Cəlalin həkayələri dərc edilib. Əgər belədirsə, çox sağ olun. Elə bilirəm Amerika oxucuları üçün maraqlı olar.

Hafiz. İki xarakterik həkayəsi artıq çap olunub. Amerikada keçmiş Azərbaycan həyat tərziini anlamaq üçün aydın təsvirə yararır. "Ləlas qurusu" və "Anket Anketov". İkisini də boyonublar.

Nəriman. Mən sonralar eşitdim ki, Mir Cəlal müəllimin İranda xeyli qohumu var. Siz onlarla dəyəsən görüşmüşünüz.

Hafiz. Sovet dövrünün xüsusiyyəti idi ki, hər şeyi gizlətsinlər. Atam biza danışmadı atası kimdi, qaradışan kimdi, harda olub. Mir Cəlalin

atası onu uşaqlıqda Gəncəyə gətirmişdi. Özləri Təbrizdən otuz km. aralı bir Əndabil kəndi var, ordandılar. 1992-ci ildə mən İrana gedəndə, həmin kəndi görmək istədim. məlum oldu ki, təbrizlilər oranı yaxşı tanıyırlar. Süfiyan yolunda, Marand tərəfdədir, o yol onları kəndində qurtarırdı. Qohumları indi də yaşayır. Böyük qaradaş Ağa Mir Xəlil indi də sağdır. atamdan iki yaş böyükdür. Döxsan yaşındadır. İndi Tehranın yaxınlığında Karacə deyilən şəhərdə olur. İki oğlu Amerikadadır. İki amim oğlu ilə orada görüşmüşəm. Əndabilə bir məktəb var, orada Mir Cəlalin də şəkillərini divara vurublar.

Aqil. Təhsil sistemində ənirlik tətbiq etmişdilər. Mən istəyirdim onilliyi bitirib instituta gedim. Bunun üçün nazir müavini icazə verməliydi. Getdim qəbuluna, yəni gün qapısında gözlədim, qayıtdım. Part olmuşdum. Atam dedi: "Həmin qapıda gör, heç kimin qapısına getmə".

Bu da yadımdadır ki, səhildə tut ağaclarını başaşağı akmışdılar. Budaqları yuxarı yox, aşağı bitmişdi. Mir Cəlal müəllim deyirdi ki, adamların başına oyun açdıqları bas deyil. İndi də ağacların başına oyun açılır.

Nəriman. Mir Cəlal müəllim ağaclarını, otlarını və güllərini adlarını, onların xüsusiyyətlərini gözəl bilirdi. Bir dəfə səhiliboyu gedirdik, mənə suallar verdi, cavab verə bilmirdim.

Aqil. Bir gün bark külək əsirdi. Kimsə Allah rəhmətinə gətmişdi. Dedi: "Haraya gedirsən?" Dedim: "Yasa". Kişi fikrə gətirdi və dedi: "Adam da belə havada ölər!"

Hafiz. Anam avvallar yas yerlərinə çox gedərdi. Atam işdən evə gələndə Püstə xanımla əvdə tapırdı. Soruşanda deyirdik ki, yasadır. Bir dəfə də anam yasdən evə çox gec qayıtdı. Mir Cəlal dedi: "Püstə xanım ölənə diriltməsə, evə gəlməz".

Yadımdadır, oturub televizora baxırdıq. Çarli Çaplinin ölümünü göstərirdilər. Qızım uşağa səmimiyyətlə dedi ki, Püstə xanım, onun yasına da gedəcəksən?! Bark gülüşdük.

Nəriman. Yaxşı adamları irəli çəkəndə - onlar ad, mükafat alanda deyərdi: "Ana südü

kimi halaldır". Universitetdə dissertasiya müdafiəsindən sonra Mir Cəlal müəllim mərhum Əkrəm Cəfəro (araları, deyəsan, bir az sərin idi) dedi ki, səni təbrik edirəm. Əkrəm Cəfər müəllim sevindi və təbrikin səbəbini soruşdu: "Nəyə görə, Mir Cəlal müəllim?" O da dedi: "Bu dəfə çıxış etmədiyinə görə".

Ədibə. İrühacimli əsərlər yazan bir yazıçıya əmək qəhrəmanı adı vermişdirlər. Atam dedi ki, gərək onun oxucusuna da əmək qəhrəmanı adı verilsin.

Hafiz. Fəxri adlarla bağlı atamdan soruşdular ki, siza nə əcəb xalq yazıçısı adı vermirlər? Dedi: "Mən antixalq deyiləm ki!"

Jurnalların birində poema çap olunmuşdu. Müəllifi yaxşı tanıdığı üçün əsər haqqında Mir Cəlalın fikrini soruşdular. Qısaca dedi: "Özü daha yaxşı təsir bağışlayır".

Atam çox vaxt ciddi sözü zarafatla deyirdi. **Arif.** Şair Atif Zeynalı ilə görüşəndə (Elmlər Akademiyasında işləyirdi) soruşur ki, bekarxanada nə var, nə yox? Bir kalma sözlə fikrini və münasibətini bildirirdi.

Aqil. Qardaşı Mir Xəlil İrandakı inqilabdan sonra qaçıb Bakıya pənah gətirmişdi. Bizdə oturmuşdu, çoxlu maraqlı söhbətlər eləyirdi. Atam onun gözəlmədiyi halda gülümsədi və dedi: "Mir Xəlil, camaatın hamısını didərgin saldınız. İndi də oturub xatirə danışırısan". Əmin susdu.

Hafiz. Hələ yenidoğan qurma məsələsi çıxmışdı. Ölkənin günü-gündən pisləşməsinə hiss edirdi. Yadımdadı, işdən gələn televizora baxır və tez-tez deyirdi: "Əgər, ölkənin axırına olacaqsın?"

Nariman. Püstə xanım, Mir Cəlal müəllimin hansı xörəkdən xoşu gəlirdi?

Püstə xanım. Dovğanı xoşlayırdı. **Hafiz.** Evdə konyak olardı. Özü içməzdi, amma bir qonaq gələndə ortaya qoyardı. Özü də antialkohol təbliğat aparırdı. Bir dəfə qonaq dedi ki, Mir Cəlal müəllim, bütün bir antialkohol təbliğata baxmayaraq içəcəyəm.

Aqil. Birinci sifə gədirdim. Məna yüz manat verdi ki, orada ac qalma, tənəffüsdə bir

şey al, ye. Gördüm tənəffüsdə hamı bir manat çıxarırdı. Mən də yüzlüyü çıxartdım. Xırdalayan olmadı. Sabah da belə oldu, o biri gün də. Axır dedim, ata, yüz manat sənin, manə bir manat ver ki, özümə bir bulka alıb yeyim, tənəffüsdə ac qalmayım.

Hafiz. Uşaqlara pul verirdi. **Arif.** Əliaçıq idi. **Ədibə.** Deyirdi ki, axırıncı beşliyi ağayana xərclə, Allah yetirəcək.

Arif. Atam riyaziyyatı da yaxşı bilirdi. Məktəbdə çətin məsələ, misal verildə, mən həll edə bilmirdim. Atam köməyə çatırdı.

Elmira. Atam yazıçı olmasa bəzədə, təbii ki, zarafatla deyirdi: "Gördüm hamı hekayə yazır, oxuyurdum. Bir gün mən də başladım yazmağa, oxucular bayandı. Oldum yazıçı".

Arif. Atamda yaxşı mənada səhrat hissi də var idi. Dostlarından tanışlarından, ümumiyyətlə kimdənsə geri qalmamaq hissi. Akademiyada on səkkiz il işləmişdi. Orada Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsini də atam təşkil edib. Bir dəfə deyirdi ki, maaş alanda gördüm Heydər Hüseynovun maaşını mənəkindən çoxdu. Səbəbini soruşdum. Dedilər, o, elmlər namizədidi, sən yox. O vaxtlar müdafiələr belə kütləvi şəkildə almamışdı. Öyrənir ki, müdafiəni necə eləmək olar. "Füzuli sənətkarlığı" əsərini çap etdirmişdi. Həmin kitabı müdafiə edib olur elmlər namizədi.

Atam ilk elmlər doktorlarından idi. "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" əsərinə görə doktorluq darəcəsi almışdı. Ümumittifaq Attestasiya Komissiyası o vaxt Moskvada idi. Biz də indiki "28 May" küçəsində yaşayırdıq.

Atam danışdı ki, bir gün gördüm qapının ağzında bir varaq var. Sən demə, doktorluğunu təsdiq ələyiblər, gəndarilər ev ünvanımıza. O da düşüb yərə, ayaq altına. Təsədüfən özümə rast gəldi, götürdüm.

Ədibə. Özü'nün arzusuydu ki, doktorluq dissertasiyası olan "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" əsəri ayrıca kitab şəklində çıxsın.

Atam təhsili Azərbaycan dilində almışdı. Moskvaya, başqa yerlərə göndərdiyi məktub-

ları (tərcüməçiləri V.Vasilevskaya, İ.Peçeneva və b.) mənə verirdi ki, rusca yazdım. Sonra elə düzəlişlər edirdi ki, heyran qalırdım. Artıq sözləri, cümlələrin uzunluğunu və s. o saat tuturdum. Sonra özü rusca düzəltdirdi. Məntiqi yaxşı bilirdi.

Arif. Akademiyada işlədiyi vaxt o, şöbə müdiri idi. Amma hardan evə tez qaçardı. Heydər Hüseynov bir iclasda deyir ki, Mir Cəlal ağər bizdən çox bilir, gəlsin bizi öyrətsin, bizdən az bilir, gəlsin bizdən öyrənsin. Atam demişdi ki, gedin deyin, biz bərabər bilirik.

Hafiz. Atam akademik fəxri adını almaq üçün işlərini təqdim etmişdi. Seçilməyəndə demişdi ki, oradakılar lotu-potularmış, mən elə bilirdim alimlərdi. Şafaət müəllim (Şafaət Mehdiyev – N.H.) onu başa salmağa çalışırdı ki, gərək özünü təbliğ eləyaydın, səs yığaydın və s. Mir Cəlal cavab verir: "Elm adamı səs dalınca qaçmaz".

Arif. Atam bir dəfə qəbul imtahanlarına qalmışdı. Ədəbiyyatdan imtahan götürürdü. Bir talabənin cavabından çox xoşu gəlir. Ona deyir ki, səni bu bəşdən qəbul elədim universitetə. Talabə də arxayın çıxıb gedir rayona və o biri imtahanlara gəlmir. Məsələ açılanda, talabə pis vəziyyətdə qalır. O vaxt universitetin rəhbəri rəhmətlik Mehdi Əliyev idi. Mir Cəlalın nüfuzuna hörmət basladığından rektor o talabəyə qalan iki predmetdən də imtahan təşkil edir və universitetə qəbul edir.

Ədibə. Mir Cəlal bəzən sözü düzünə yox, dolayısıyla deyirdi ki, insanın qəlbina daymən. O vaxt gödək don geyinmək dəbdə idi. Mənə irad tutub dedi ki, Ədibə, parça çətməyib ki, donun belə gödək çıxıb?!

Aytakin. Mən babamın ölümündə özümü bir az günahkar sayıram. Həmişə deyirdi: "Gəl söhbət edək". Mən də qaçardım ki, vaxtım yoxdu.

Turist kimi Macarıstana getmişdim. Yuxuda gördüm ki, mənə çağırır. Deyir: "Gəl, yanımda otur". Dedim: "Nadir, baba?" Dedi: "Gəl, sonra mənə axtaracağsınız".

Yuxudan ayıldım. yanımdakı qızlara yuxumu danışdım, dedilər bir hədiyyə al. Babam bir qələm hədiyyə aldı.

Bakıya qayıdanda qucaqlaşb öpüşdük. Ağladım. Gördüyümü yuxudan düz bir ay sonra, sentyabrın axırlarında babam öldü. Sonralar, doğrudan da, onu axtarırdım, lapa bilmirdim. Amma on il sonra xəstəxanada tapdım. Babamın əsərlərini oxuyanda.

Altay. Babam iləndə mənə on yeddi yaşım var idi. O vaxt şərqşünaslığa gedib oxumaq dəbdə idi. Amma babam dedi ki, bir şeyi tam öyrən, sonra başqa şeyləri də öyrənərsən. Elə də elədim. Gedib filologiyaya girdim. Babam onda kafedra müdiri idi. Universitetə, onun kafedrasına qürur, fəxr, gəlirdim. Bu sevincim cəmi bir il çəkdi. Babamı itirdim.

Mən bağı sevmirdim, babam isə çox sevirdi. Ağlaqları öz əlilə əkirdi.

Hafiz. Çox "bağ", "bağ" deyirdi, amma bir gəccə qalır və qaçır. Deyirdi ki, ən rahat yer evdir.

Aqil. Deyirdi: "Bağ ona görə lazımdır ki, evin qadrini biləsən".

Hafiz. Əvvəllər universitetdə iş xahişlə aşırı. Qohumlar, dostlar gəlirdi ki, xahiş etdirsinlər.

O da qalmışdı neyləsən. **Arif.** İki cür at var deyirdi. Biri gəccə-gündüz ot daşıyar. Biri də var ki, köhlən at kimi saxlarlar. Bir dəfə çıxardılar, köhlən kimi görünər, gedər. Atam bir qazetçini o biri ata bənzədirdi ki, hər gün, gəccə-gündüz işləyir.

Tofiq. Universitetdə Mir Cəlal müəllimin kafedrası qədər elmi kədr hazırlayan 2-ci bir kafedra yox idi. Çünki o özündən arxayın idi, rəqibindən qorxmurdu, heç kim onun yerini tuta bilməzdi.

Hafiz. Bir qəddar müəllim talabəsinə kəsir. Mir Cəlal imtahan təşkil edir və özü də müəllimlə birlikdə imtahan götürür. Müəllim qiymət vermək istəməyində. Mir Cəlal sual verir ki, talabə bir görkəmli sovet şairinin adını desin. O da Samad Vurğunun

adını çəkir. "Bu ki, gözəl bilir", – deyib ona qiymət verir.

Nəriman. Cümşüd müəllim, siz Mir Calal müəllimin bacanağısınız, amma mən bu evə gəlib-gedəndə gördüm ki, onun qardaşı kimi xidmət edirdiniz, sözünü əziz tuturdunuz.

Cümşüd. Rəna xanımla (Püsta xanımın kiçik bacısı – N.H.) mənim toyumu da Mir Calal müəllim eləyibdi. 1952-ci il idi. Məclisimizi Süleyman Rəhimov aparırdı. Süleyman Rüstəm, Cəfər Xəndan da oradaydılar. Onlar da deyirdilər ki, Mir Calal Rəna xanımın ruhani atasıdır. Mən bu ailədə çox hörmət görmüşəm.

Aytəkin. Babam həmişə stolun başında oturardı. Süfrəyə nə qoyulurdusa, deyirdi, sağ ol, Püsta xanım. Süfrədə həmişə göy-göyarti

və limon olardı. Babam "lumü" deyirdi. Düz əvəzinə xörəyə də limon işlədirdi.

Sentyabrın axırlarıydı. Elə bil bir qüvvə mənə dedi ki, get babangilə. Onsuz da həmişə gedirdim. Amma bu dəfə mənə bir qüvvə itələyirdi. Qohumlarımız da babagilə gəlirdi. Təcili yardım çağırmışdılar. Gecəyanısı gəlib çıxdı. Babam ilk dəfə dedi ki, ürəyim ağrıyır.

Babam infarkt olubmuş. Qalxıb vannaya otağına getmişdi. Gərək qalxmayaydı. Bu biri otağa keçdim. Burada "Babamın saati" deyilən bir saat var. Onu da babam özü qurur, özü işlədirdi. Ürəyimdə deyirdim, saat 2-dən o yana keçsə, babam ölməyəcək, amma keçmədi. 2-yə on dəqiqə işləmiş saat dayandı. Qonşu otaqda səs gəlirdi ki, babam keçirdi. Eyni vaxtda.

III FƏSİL

Mir Calalın əsərlərinin səhnə həyatı

İlham Rəhimli

"Mir Cəlal və teatr" mövzusunda, demək olar, toxunulmayıb. Halbuki milli səhnamızda bir sıra problemlərin qabarıq verilməsi digər qüdrətli qələm ustalarımızla yanaşı, Mir Cəlalın adı, Mir Cəlalın yaradıcılığı ilə də bağlıdır.

Bu baxımdan hətta deyərdim ki, o, bir yazıçı olaraq badam ağacı kimi zamanın qış çağında "çiçək açmaqdan" çəkinməyib. Haqiqətə işıq salmaq cəsarətinin və xalq məhəbbətinin fərtinalı harayını qələmə aldığı mövzunu canına-qanına hopdurmağı, ideyanı qabarıq verməklə incə matləbləri həssaslıqla sətiraltı mənalarda canlandırmağı bacarıb. Həmin əsərlər günü-bugün də mənaviyyatımızda ətir saçan çiçək zərifliyindədir.

*İlham Rəhimli,
teatrşünas*

AZƏRBAYCAN SSR
XALQ KOMISSARLARI YANINDA İNCELƏNƏYİŞ QİSƏRİ İDARƏSİ

MİŞQONİ QIZILBOYOV ADINA
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT DRAM TEATRİ*

Premyera 27 mart 1941-ci il

Kondrat Krapiva,
Stalin məhəbbət məramat

SON GÜLƏN
1 pəncə 4 əhəli
Tərəfisi və təbəlliləri: *Mir Cəlal*

Qeyd: Qısa rejissor - Qizil Boyov
Rejissor - Səlim Turanov
Büklə təvəllül və qeyd etdikləri: - Qizil Abbasov

ROLLAR VƏ İSTİFAN EDƏNLER

Sarıca Müğlən - Mustafa Mərdanov,
Kərim - Məmməd Əliyev,
Sərdar Eldarov - Kazım Ziya,
Səhərdada - Qafar Həsəni və Məmməd Səadət,
Fərmanov - Məhəmməd Səadət,
Gülşən - Həkimə Qurbanova,
Cəlalov - Məmmədli Vəzirov,
Zərifə - Rəşadətəliyeva,
Zərifə Qurbanova - Böyükmərim Qurbanova,
Sarıca - Yeva Olenskaya,
Zaman kiz - Rza Dərzi,
Zərifə - Səfina Rəşadət,
Bəxtiyar - Əliheydər Kərimov,
Sərvəz - Əminə Sultanova

Fərdi rollarda təsvir edilən heyətin aktivləri qısa edilər

TEATRIN BƏDƏNİ
Ədli İsmayilov

Əsəri Mir Cəlalın əsərlərindən biri kimi qeyd etdik.

* Qeyd: Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı, bu əsli Akademik Milli Dram Teatrı adlanır.

"Son güllən" tamaşasından səhnə

Əsər müasir dövrümüzə səsələn gözəl bir əsərdir və onun bir özəlliyi də ondadır ki, Mir Cəlal müəllim qələmə aldığı hadisələri adi həyatdan götürüb, reallığa əsaslanaraq yazıb. Məhz ona görə də bu əsər belə möhtəşəm və təsirli alınmışdı.

Bax, əla Mir Cəlal müəllimin böyüklüyü onda idi ki, belə dayarlı əsər sayəsində bizim teatrın səhnəsi çox gözəl bir tamaşa ilə daha da zənginləşdi. Mən buna görə çox xoşbəxtəm!

*Saida Quliyeva,
Əməkdar artist*

Teatr kollektivi

"Dirilan adam" tamaşası sübut etdi ki, Azərbaycan teatrı müvəqqəti durğunluqdan uğurla çıxıb, yenidən əvvəlki illərin dirçəlişi mərhələsinə daxil olmuşdur. Bizcə, belə əsərləri tamaşaya hazırlamaqla və düzgün aktyor ansamblı seçməklə hörmətli Azərbaycan tamaşaçılarını yenidən teatra cəlb edə bilərik. Bunun üçün isə Mir Cəlalın "Dirilan adam" səviyyəsində və səpkisində əsərləri hazırlamaq və tamaşaya qoymaq gərəkdir.

*Baba Babazadə,
filologiya elmləri doktoru*

Mir Cəlalın "Bir gəncin manifesti" romanı adibin səhnələşdirilən ilk bədii əsəridir. Onun birinci tamaşası 1952-ci ildə Gənc Tamaşaçılar Teatrında hazırlanıb. 1954-cü ildə həmin tamaşa üzərində müəyyən yaradıcılıq yenilikləri aparılıb, bir neçə ifaçı dəyişdirilib və əsər yenə təzə tamaşa kimi göstərilib.

"Bir gəncin manifesti" romanı XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın mürəkkəb ictimai-sosial və siyasi hadisələrini bütün ziddiyyətləri, gərginlikləri və zıqzaqları ilə əks etdirən milli nəsrimizin epopeyalarından biridir. Mən cəsarətlə deyə bilərəm ki, Viktor Hüqonun "Səfillər"indəki Qavros surəti fransız yeniyetmələri üçün nə qədər doğmadırsa, "Bir gəncin manifesti"ndəki Bahar da Azərbaycan gəncliyi üçün o dərəcədə doğma, aziz və sevimli obrazdır.

Mərdan obrazı bədii-dramaturji siqlatına görə Nikolay Ostrovskinin Pavel Korçağının daha canlı və təbii təsir bağışlayır. Romanın baş qəhrəmanı bədii işlənmə xüsusiyyətlərinə görə ciddi dramaturji səciyyələri zəngindir. Sona ana milli nəsrimizdə vüqar və namus, şərəf və layəqət rəmzi olan ilk monumental bədii obrazlardandır. "Bir gəncin manifesti" romanından götürülmüş "İtə ataram, yada satmaram" parçası orta məktəb dərslərinə salınmışdır. Həmin parçada Sona ana dramatik-psixoloji hadisələrin mərkəzində durur. Bu epizodda Sona obrazı olduqca real və inandırıcı, canlı və təsirli, kövrək və sərt verilib. Sona ana surəti yeniyetmə nəslin mənəvi abidə kimi dəyərləndirdiyi parlaq obrazlardan biri idi.

*İlham Rahimli,
teatrşünas*

Əsəri yazıçı gənclik illərində qələmə alsada, hadisələr təxminən bir əsr əvvəl baş versə də, "Dirilan adam" qaldırdığı problemlərin aktuallığı ilə bu gün də müasirdir. Psixoloji hadisələr, insanın insana sədaqəti, zülmün qarşısında sarsılmamaq, nəfsinin köləsi olanların ifşası bu əsər üçün xarakterikdir.

Tamaşanın quruluşçu rejissoru və səhnə variantını hazırlayan əməkdar incəsənət xadimi Oruc İzzatəğludur. Tamaşaya xalq artisti Aqşin Əlizadə musiqi bastalamış, əməkdar rəssam Nəzəm Bəykişiyev tərtibat vermişdir.

*"Ədəbiyyat qəzeti",
27 may, 2005-ci il.*

ANADOLU

23 İYUL 2013 SAU İTİKİYE-NİN YENİ QAZETİSİ

Tanınmış Alim, Yazar, Mir Cəlal Paşayev - 100

Büyük Yazarın Yaradıcılığının Səhnə Həyatı

Təmənnə, yəqin, kəlimə, səmimiyyət, pəşimanlıq Mir Cəlal Paşayev.

Heç Bir İnsanın
Öz Omur Ağası Vardır

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik. Mir Cəlal Paşayev 1883-cü ildə Azərbaycanın Şirvan vilayətində doğulmuşdur. Onun yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik. Mir Cəlal Paşayev 1883-cü ildə Azərbaycanın Şirvan vilayətində doğulmuşdur. Onun yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

İnsanlığın gələcəyində böyük rol oynayacaq yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

"Bu H İbrahim Bəyovdur"
İbrahim Mir Cəlal Kullarıdır...
Uğurlu dövrünə gələn yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Məhrib, Mirdükk, Samiriyet, Pəhlik və İsmailçiyə Səməllərdir: Mir Cəlal...
Yazının təmənnə, yəqin, kəlimə, səmimiyyət, pəşimanlıq Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Prof. Dr. Elhan NƏİMƏZƏDƏ
Naxçıvan Muxtar Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
C. Mammadilqızı adına Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı

"Məhrib" pəşimanlığı, əyriyi, əhli, bəstəli Qara Gərgəz...
Yazının təmənnə, yəqin, kəlimə, səmimiyyət, pəşimanlıq Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Məhrib, Mirdükk, Samiriyet, Pəhlik və İsmailçiyə Səməllərdir: Mir Cəlal...
Yazının təmənnə, yəqin, kəlimə, səmimiyyət, pəşimanlıq Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Şirvan İbrahim...
Yazının təmənnə, yəqin, kəlimə, səmimiyyət, pəşimanlıq Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Məhrib, Mirdükk, Samiriyet, Pəhlik və İsmailçiyə Səməllərdir: Mir Cəlal...
Yazının təmənnə, yəqin, kəlimə, səmimiyyət, pəşimanlıq Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Yenə Mir Cəlal (səhnə) İbrahim yazarın əsərlərini təqdim edərkən.

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Bakı'da eski Ətilər Akademiyası binası.

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Azərbaycanın Ədəbiyyatında böyük yazarın adı Mir Cəlal Paşayevdir. Bu yazıda onun yaradıcılığının sahələri, əsərləri, onun həyatı və yaradıcılığına dair bəzi məqalələrə yer verəcəyik.

Mir Cəlal

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI
MƏDƏNİYYƏT VƏ TURİZM NAZİRLİYİ
C. Mammadilqızı adına
Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı

123-cü mövsüm

Yeni tamaşa Mir Cəlal

"DIRİLƏN ADAM"

(iki hissəli dram)

Eyni adlı roman əsərində əsaslandırılan Ordu Qurbanov

Quruluşçu rejissor

Kamran Quliyev

Quruluşçu rəssam

Əbülqasım Axundov

Bastaklar

Kamal Əhmədov

Rejissor assistentləri

Bəhruz Haqverdiyev

İlqar Bahayev

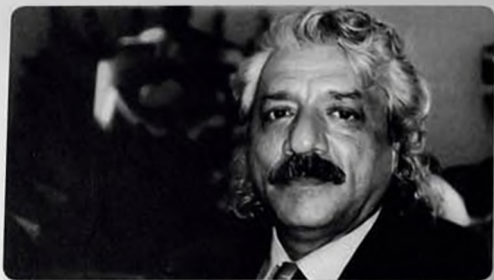

Mir Cəlal çox casus adam idi. Bilirsiniz ki, manada casus? SSRİ vaxtında "Dirilən adam" kimi romanı yazmağa hər kişi cəsarət eləməzdi. Ham da bu əsəri ilə ustalıqla yazıb ki, o vaxt ki senzura onu tuta bilməyib. Qahramanları da çox gözəldir. Məsələn: Çəpəl Sayal, Azərbaycan adabiyatında belə bir obraz yoxdur. Mən deyirdim ki, Babir bay Xudayar bəy ilə müqayisə daha daşqatlıdır. Bax bu əsərlə Mir Cəlal Mirzə Cəlil fəvqünə yüksəlib. Azərbaycanda iki daşqatlı kand var...

Mir Cəlal müəllimə xas keyfiyyətlərdən biri də xarakterlər yaratmaq ustasıdır. Onun olduqca maraqlı afizorizmləri var. Bir sözlə, Mir Cəlalı sevmək mümkün deyil.

Oruc İzzatoğlu

Tamaşadın səhnələr

Tamaşanın quruluşçu rejissoru Oruc İzzatoğlu

Bilirsiniz teatrın əzəli missiyası nadir? Xalqı, insanları qarşıdan gələn hadisələrdən xəbərdar etmək, baş verə biləcək hadisəyə hazırlamaq. Bax yazıcının böyüklüyü bundadır. Mən də bu məqamı Mir Calal yaratıcılığında tutdum. Bir dəfə ölkə başçısı İlham Əliyev 2005-ci ildə Şamaxı şəhərində keçirilən görüş zamanı vətəndaşların güzəranını ilə tanış olduğdan sonra belə bir fikir söylədi: "Mən başçıları ona görə rəhbər vəzifəyə təyin etmirəm ki, özləri üçün çalışsınlar. Ona görə təyin edirəm ki, siz insanların güzəranını yaxşılaşdırırsınız". Deməli, Prezidentin özündə də narahatçılıq var ki, onun təyin etdiyi adamlar ancaq öz qohum-aqrabaları üçün işləyirlər, xalqın mənafeyini güdmürlər. Mən də Prezidentin bu narahatçılığını hiss elədim və gördüm ki, bu fikir gündəmə gəlməlidir. Gündəmə gətirmək üçün isə material lazımdır. "Dirilan adam" buna cavab verirdi. Prezidentin tənqid etdiyi adamlar kimdir? Əsərdəki Babir bəylər, pristavlar. Babir bəy deyir: "İstəsəm, bütün kəndi sela verərəm, bir kimsə mənə "gözün üstə qaşın var" deyə bilməz". O, kimsə arxayındır? Pristava, kəndxudaya. Çünki pristava və onun ətrafındakıların hamısını o yedizdirir. Pristav da, kəndin bütün qorodovoyları da onun arxasında durur, onu müdafiə edirlər. Bu, müasirdir, çox aktual mövzudur. Budur Mir Calalın müdrikcasına xəbərdarlığı! Mən də ona görə Mir Calalın bu əsərini götürdüm.

Bala burasıdır ki, bu pyes iki il əldə qaldı, onu üzə çıxara bilmirdim. Axırda mənə məsləhət gördülər ki, gedim Mir Calal müəllimin qızı Ədibə xanımın yanına. Getdim. Məni məhribanlıqla qarşıladı, pyesi oxudu və bayandı. Üstünə də yazdı ki, Əməkdar İncəsənət Xadimi, yazıçı Oruc İzzatoğlu atamın "Dirilan adam" romanı əsasında eyniadlı pyes yazıb və bu pyesin dram teatrında tamaşaya qoyulmasına etiraz etmirəm. Apardım teatra, məsləhət gördülər ki, adım afişədə səhnə variantının müəllifi kimi getsin, daha pyesin müəllifi kimi yox. Mən razılaşdım.

Oruc İzzatoğlu

Aytən Aydınqızı
Qumru rolunun ifaçısı

Tamaşadan sonra mənə bildirdilər ki, Arif müəllim mənimlə görüşmək istəyir. Mən qonaq otağına getdim. Arif müəllim hayacanlı idi, fikrini bir neçə cümlə ilə izah etdi: "Bu gözəl tamaşaya görə sizə minnatdaram... Tamaşa barədə fikrimi tam söyləyə bilmirəm... Çünki hala da tamaşanın təsiri altındayam. Çox təsirli tamaşadır... Çox sağ olun..."

Sonra adibin qızı, hörmətli Ədibə xanım Paşayeva Arif müəllimin rəyini biza müfəssəl çatdırdı. Yeri gəlmişkən, "Dirilan adam"ın ərsəyə gəlməsində verdiyi məsləhətlərə və göstərdiyi böyük, səmimi diqqətə görə Ədibə xanıma minnatdaram.

Aytən Aydınqızı

"Dirilan adam" tamaşasından səhnələr.

Paşa Qalbinur

Bir böyük politoloq deyir ki, əsl siyasətçi danışmaqla adamı bir yerdən-başqa yerə aparmağı bacarandır. Aytən xanım tamaşadakı Qumru rolu ilə biz tamaşaçıları ruhan salondan başqa yerə – yalandan, riyadan, çirkinlikdən uzaq ilahi məkana aparır. Hamın yer Tanrı dağahındakı teatr vadisidir. Cənnətin bir quşasıdır. Tanrının hər adama qismət etmədiyi bir yerdir.

Buna görə də mən Aytən xanıma son olaraq deyirəm ki, sanat və ömür taleyin uğurlu olsun, istedadlı kişinin istedadlı qızı!

Allah Mir Cəlal müəllimə qanı-qanı rahmət eləsin. Belə ölməz və əzəmətli əsərləri onu həmişə yaşadacaqdır.

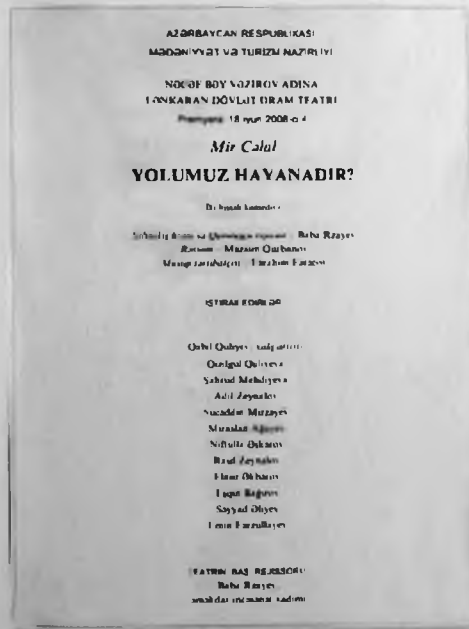
*Paşa Qalbinur,
professor*

Tamaşadan səhnələr

*Tamaşanın premyerasından sonra,
Şəkildə (sağdan): quruluşçu rejissor
Oruc İzzətqoğlu və
rəssam Nazim Baykişiyev*

Böyük adib Mir Cəlalın anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə "Yolumuz həyanadır?" pyesi Lankəran teatrında (quruluşçu rejissor, Əməkdar İncəsənət Xadimi Baba Balayev) tamaşaya qoyulmuş, rəğbətli qarşılanmışdır.

IV
FƏSİL

*Səxsi
arxivdən
slyaxmalar*

Mir Cəlal Paşayevin çoxcəhətli yaradıcılığında ədəbi tənqid, ədəbiyyatşünaslıq mühüm yer tutur. Onun monumental tədqiqat əsərləri ilə yanaşı, dövrü mətbuatda dərc edilmiş çoxlu elmi tənqidi məqalələri, tələbələrin, eləcə də tədqiqatçı alimlərin elmi işlərinə rəhbər və ya opponent kimi yazdığı yüzlərlə rəy və çıxışları onu milli ədəbiyyatımızın patriarxı, böyük ədəbi nəslin vətəndaşı, ağısaqqalı kimi səciyyələndirir.

Mir Cəlalın xatirəsinə hazırlanan kitabda onun şəxsi arxivindəki əlyazmalarından (elmi rəy və ədəbi qeydlərdən) bəzi nümunələri oxuculara təqdim edirik.

CƏFƏR XƏNDAN HACIYEVİN “CƏNUBİ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA MİLLİ AZADLIQ İDEYALARI” ƏSƏRİ

Bu əsərdə bir müqəddimə, dörd əsas və bir əlavə fəsil, axırda isə mövzuya dair müfəssəl bir kitabıyyat vardır. Mətləbə və məqsədə daxil olmalı və ya az daxil olan hissələri nəzərə almaşaq, əsərin əsas fəsilləri bunlardır: “1905-ci il inqilabı və Cənubi Azərbaycanda inqilabi ədəbi hərəkat”. Bu fəsildə Səttar xan hərəkatından, bu hərəkata partiyamızın münasibətindən, Qafqaz bolşeviklərinin köməyindən, bu dövrdə yazıb-yaradan Səid Salması, Ləli, Abbaszadə və sair kimi yazıçılardan, Təbriz teatrı və Təbriz qəzet və məcmuələrindən bəhs olunur.

“Böyük Oktyabr Sosialist İnqilabı və Cənubi Azərbaycanda inqilabi-ədəbi hərəkat”. Bu fəsildə də ümumi siyasi-ictimai məsələlərdən sonra başlıca olaraq Mirzə Əli Möcüz yaradıcılığından bəhs olunur. Mirzə Əli Möcüz və Əli Fitrat kitabda müəllifin təhlilinə ən çox diqqət və yer verdiyi yazıçılardır.

“Milli azadlıq hərəkatının yeni mərhələsi” (1941-1946) adlandırılan son və ən məzmunlu fəsil, dissertasiyanın, demək olar ki, yarısını təşkil edir. Burada müəllif sovet ədəbiyyatının Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatına təsirini, bu təsir altında yaranan və canlanan ədəbi hərəkatı, bu hərəkatın başlıca şəxsiyyətlərini (Əli Fitrat, Azəroğlu, Etimad və b.) müəyyən edib səciyyələndirmək məqsədini qoymuşdur.

Bu fəsildə gözəl və diqqətəlayiq cəhətlərdən biri budur ki, dissertant yalnız Azərbaycan dilində yazılan və yalnız Azərbaycan yazıçıları tərəfindən yazılan əsərlərin təhlili ilə kifayətlənməmişdir. İran irticasına və işğalına qarşı əsrlərdən bəri davam edən tarixi mübarizənin beynəlmillət səciyyəsini göstərən faktları da işıqlandırmışdır. Bu bəhsdə İran şahlarının zülmünə qarşı mübarizədə Cənubi Azərbaycan xalqı ilə həmişə amakdaşlıq edən kürd, erməni xalqlarının azadpərəst ədəbiyyatından da nümunələr göstərilmişdir.

İran şahlarına və məmurlarına qarşı, zülm və əsarətə qarşı mübarizədə demokrətlə qüvvələrin necə qardaşcasına amakdaşlıq etdiyini göstərən şeirlər çox maraqlı və qiymətlidir:

*“Bigana ayırıb sizləri bizdən
Odur ki düşmüşdük aralı sizdən,
Daha ayrılmaq bir-birimizdən
Çün belə göstərir zaman qardaşımı!”*

Kürd qardaşına belə xitab edən Cənubi Azərbaycan şairi, demək olar ki, dostunu və düşməni tanımışdır.

İndi bütün dünyaya, dostla da, düşmənlə də məlumdur ki, Arzın o tayında, İran şahlarının, irticəçilərinin zülmünə qarşı istiqlalıyyət mübarizəsi aparən Cənubi Azərbaycan xalqı,

öz tarixini qəhrəman oğullarının isti qanı ilə yazır. Son 40 il içərisində üç böyük və tarixi mərhələ keçirən və get-gedə qalib nəticəyə daha çox yaxınlaşan bu şəərəfli mübarizəni dünya demokratiya qüvvələri həmişə diqqət və qayğıkeşliklə izləmişlər...

Məlumdur ki, Cənubi Azərbaycanca xalq və onun fədakar, vətənpərvər oğulları şəərəfli mübarizələrində öz canlarını da əsirgəmir, maddi və mənəvi imkan və silahlardan həmişə istifadəyə çalışırlar. Bu silahların ən kəsərlərindən biri, şübhəsiz, demokrat və mütlərəqqi ideyalı ədəbiyyatdır.

Cəfər Xəndan da öz əsərində Cənubi Azərbaycanca yaranan məhz bu ədəbiyyatı tədqiq və təhlil etmək, bu ədəbiyyatın milli azadlıq harakatına olan kömək və təsirini müəyyən etmək məqsədində çalışır. Buna görə də həmin əsər yalnız elmi-ədəbi deyil, həm də müəyyən dərəcədə ictimai-siyasi qiymət və əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Müəllif 1906 və 1946-cı illər arasındakı dövrdə yaranan ədəbi əsər və şəxsiyyətləri elmi surətdə tədqiq və müəyyən etmək üçün tarixə, inqilabı harakat tarixinə, mətbuat və ədəbiyyat tarixinə dair zəngin materialdan istifadə etmişdir. Mövzusunə aid kitablardan, müxtəlif jurnal və qəzetlərdən başqa, arxiv sənədlərindən, siyasət və ədəbiyyat xadimlərinin xatirələrindən məqsədinə uyğun bir şəkildə istifadə etmişdir. İndiyə qədər bu dövr ədəbiyyatını bir küll halında əlib tədqiq və təsnif edən, haqiqi elmi cəhətdən qiymətləndirən bir əsərin olmaması da Cəfər Xəndanın təşəbbüsünün və əsərinin qiymətini artırmış olur.

Müəllif, mövzusunə aid olan geniş materialı əhatə etməyi bacardığı kimi qarşısına qoyduğu başlıca ictimai, ədəbi problemləri də, əsasən, doğru hall etmiş və düzgün hökmlər, nəticələr çıxarmışdır. Məsəl üçün Cəfər Xəndan çox haqlı olaraq Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında azadlıq ideyalarını 1905-ci il inqilabı ilə və xüsusilə oktyabr inqilabı təsiri ilə bağlayıb izah edir. Şimaldan, Rusiyadan

gələn inqilabi ideyalar, doğrudan da, Cənubi Azərbaycanda milli ədəbiyyatı yeniləşdirmiş, diriltmiş və onun müasir vəzifələr səviyyəsinə qalxmasına kömək etmişdir. Əksinə, ərəb-fars təsirindən batıb qalan, köhnə din, cəhəlat çəngəlindən qurtulmamış olan qəzəl və mərsiyə müəllifləri ayaqlara cidər, inkişafa mane olmuşdur...

Dissertant öz qarşısına mövzusunə tamamilə uyğun olaraq ancaq müəyyən bir dövr ədəbiyyatını (1906-1946-cı illər), daha doğrusu, bu ədəbiyyatdakı azadlıq ideyalarının necə və nə dərəcədə əks olunduğunu göstərmək məqsədini qoymuşdur. Elə isə XIX əsrin ortalarında yaşayan və yazan şairlərin – Heyran xanım və Hacı Mehdi Şükühilərin mətləbə və məsələyə nə daxil var ki, müəllif öz əsərində bunlara yer verir. Balka, bu müəlliflərin yaradıcılığında milli azadlıq ideyaları nöqtəy-nəzərdən parlaq cəhətlər var? Cəfər Xəndanın öz təhlili göstərir ki, həmin şairlərin yaradıcılığında belə bir məzmun axtarmaq nəhaqətdir. Əksinə, bu şairlər də yüzlərlə köhnə qəzəl və qəsidə, nəvhə-mərsiyə yazan qəfillərdən, bədbaxtlardan olmuşlar. Dissertant Hacı Mehdi Şükühinin öz şəxsi həyatından etdiyi şikayətləri bir ictimai etiraz kimi qələmə verir.

Unutmamalıdır ki, Şükühi tipli yüzlərcə şairlər tapmaq olar ki, onlarda qəfiyə, vəzn, bölgü, şeir və nozmın texnika qaydaları öz yerindədir. Ancaq bunlar son əsrdə ictimai inkişafa nəinki xidmət etmişlər, əksinə, balka da, onu ləngitməyə çalışmış, oxucuların zehni ni kiflənməmiş, çürük orta əsr fikir və duyğularını kütləşdirmişlər. Hələ bir əsər bundan qabaq Mirzə Fətəli Axundovun və Mirzə Cəlilinin bu tiryək qədar zərərli şəərə qarşı başladığı mübarizəni məhz biz əlmlər başa çatdırmalıdır. Bu nöqtəy-nəzərdən Cəfər Xəndanın Şükühi tipli şairlər haqqındakı mülahizələri məqsədə uymayan bir şəkildə aludəcəlik rəhəndir.

...Şükühi haqqında dediklərimiz, dissertasiyada az yer tutmayan Ləli, Dilxun, Pürqəm,

Rayiz, Hüseyn Səhhaf, Kərim Ağə Safi, Aciz Sərabı və b. bu kimi müəlliflərə də aiddir. Bilmirəm, dissertant bu qəzəllərin nəyindən bənd olmuşdur?

Sən tək gözəlim dəhşətə nazik bədən olma.

Ləli ləhbina bənzər ağıqı yemək olma.

Bülbül tək gərçi gələnə naliyə Rayiz,

Yarın sərkiyyəti sənə billah vətən olma!

Bu şeir nə Cəfər Xəndan yoldaşın dediyi kimi "Böyük bir qiymətə malikdir", nə "İtaliyə doğru bir addımdır" və nə də dissertasiyanın məzmunu və tələbinə uyğundur. Müəllif əsərin həcminə kömək etmək üçün cəlb etdiyi bu materialları kəsb etsə, əsəri nəinki zəifləyər, balka, daha da qüvvət və vəhdət kəsb edər. Zeynalabdin Mərağayə da kəçmiş ədəbi bir müəllifdir. Onun yaradıcılığı maraqlı olsa da, Cəfər Xəndan yoldaşın tədqiq etdiyi dövrdən çox qabaqdir, ziddiyyətli, daha dərin, daha ətraflı tənqidi tədqiq və təhlilə möhtacdır.

Arzu olunur ki, müəllif Şükühilərə və Ləliyə sərəf etdiyi zəhmət və diqqəti Səid Səilməsi kimi maraqlı müəlliflərin daha geniş tədqiq və təhlilinə sərəf edəydi. Cəfər Xəndan yoldaş onun mərsuətə haqqında mülahizələrindən bəhs açır, ancaq bunun əsl mərsuətə ilə əlaqə və münasibətini müəyyənəşdirmir. Halbuki əsərin məqsədi bunu mütləq tələb edir.

Bayramalı Həmmal haqqında "Sosializm ideyaları ilə silahlanmışdır" demək onun şeirindəki gün "siyasi kəskinlik", "mübarizə prinsiplərindən" bəhs etmək əsas və qeyri-elmi bir mülahizədir. Cənubi Azərbaycanın müasir ədəbiyyatından bəhs edəndə müəllif yazır: "Cənubi Azərbaycanda yaranan bu yeni ədəbiyyatı inqilabi sıçrayış kimi qiymətləndirmək olar". Cəfər Xəndana gözəl məlumdur ki, ədəbiyyatın özünün müstəqil inkişaf qanunları yoxdur və ola da bilməz. Ədəbiyyat ictimai-siyasi həyatın, sinfi mübarizənin ifadə və inikasıdır və bu mübarizəyə öz növbəsində kömək edir. Buna

gürə də ədəbiyyatda olan hər bir tərəqqi, tənəzzül, tədris və ya sıçrayış əvvəlcə köküni, bünövrəsini açmaq lazımdır.

Müəllif cənubdakı ədəbiyyatın inkişafında Azərbaycan sovet ədəbiyyatının qüvvətli təsirini qeyd etməkdə çox haqlıdır. Ancaq bu təsirin nəticələrini göstərməkdə Cəfər Xəndan çətinlik çəkir. Onun fikrincə, bu təsiri Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında "Realizim inkişafında və nəsr janrının yaranmasında" görmək olar. Elə isə bəs bu nasirlər hansı? Kitabda müasir müəlliflərdən 7 nəfərinin yaradıcılığı təhlil olunur ki, həmişə şairdir. Bir nəfər də nasir yoxdur. Bizcə, sovet ədəbiyyatının Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında və ya hər hansı bir demokrat ədəbiyyata təsirini yalnız janrlarda və şakillərdə axtarmaq səhvdir. Bu təsiri biz hər şeydən əvvəl məfkurədə, ədəbiyyatın ideya istiqamətində, qayəsində, hətta mübarizəyə münasibətində axtarmalıyıq. Şübhəsiz, bu cəhətdən yanaşsaq, Cəfər Xəndan Cənubi Azərbaycan yazıçılarının yaradıcılığında yeni və işıqlı tərəfləri daha tez və daha düz görəb göstərmiş olardı. Cənubi Azərbaycan mətbuatının təhlili də səthi və yekrəng çıxmışdır. "Fəryadı Azərbaycan" kimi qəzetlər ilə vaxtında (1927) "Molla Nəsrəddin" jurnalı mübarizə aparmışdır. Bu kitabda isə həmin qəzetlər tam mütlərəqqi şəkildə qələmə verilməkdədir.

Ümumiyyətlə, əsərin üslubunda, hökmlərin verilməsində, təriflərdə bir tələsmə gözə çarpmışdır. Bunun nəticəsində də səhv və nöqsanlar meydana gəlir.

Tarixi məsələlərə, İran inqilabının xarakterinə, mərhələlərinə, məğlubiyyət səbəblərinə, Kiçikxan və sair bu kimi tarixi şəxsiyyətlərin səciyyəsinə aid mülahizələrində də dissertantın səhv və mübahisəli hökmləri yox deyildir ki, bu bərədə mühakiməni mən tarixi yaxşı bilən yoldaşların əhdəsinə qoyuram.

Bütün bu və buna oxşar nöqsanlar, respublikamızda bacarıqlı, təcrübəli və tanınmış ədəbiyyatşünaslardan olan Cəfər Xəndanın, əsasən, doğru və diqqətəlayiq əsərinin ümü-

mi qiymət və ahamiyyətini heç bir dərəcədə azaltmamalıdır, əminəm ki, azaltmayacaqdır. Cəfər Xəndan bir neçə illərin zəhməti-tədqiqatı, Təbrizdə ordumuz sıralarındakı işi və tükenməz sayı sayasında bugünkü ədəbiyyat elmimiz üçün yeni və orijinal bir əsər yaratmışdır. Şübhəsiz, bu böyük və ağır işin icra-

sında müəyyən nöqsanlar ola bilərdi. "Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında milli azadlıq ideyaları" adlı əsər, onun müəllifinə filologiya elmləri doktoru dərəcəsi vermək üçün tamamilə layiqlidir və kifayətdir.

24 may, 1949-cu il.

ƏZİZ ŞƏRİFİN "CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI" ƏSƏRİ

Elmi sovetimizin bugünkü müzakirəsinə verilən əsər də bu gözəl meylin ən yaxşı ifadə və nəticələrindən biridir.

Qiymətli sənədlər məcmuasından ibarət olan əlavə cildi və kitabıyyatı nəzərə almasaq, Əziz Şərifin əsəri on fasilədən ibarətdir:

1 – Ədibin vətəni, 2 – Ailəsi və uşaqlıq dövrü, 3 – Müəllimlər seminariyası, 4 – Xalq müəllimi, 5 – Qələm təcrübəsi, 6 – Yaxşı başlanğıc, 7 – Naxçıvanda mədəni həyatın canlanması, 8 – Ədibin axtarıları, 9 – "Şərqi rus" qəzeti, ədibin oradakı fəaliyyəti, yazıları, 10 – Həyəcanlı günlər (Ədibin 1905-ci ildəki yaradıcılığı).

Doğrudur, Mirzə Cəlil haqqında çox yazılıb, ancaq ədibin həyatı, xüsusilə, həyatının ilk dövrü lazımınca öyrənilməmişdir. Əziz Şərif isə məhz bu dövrü, yəni ədibin "Molla Nəsrəddin" jurnalına, 1906-cı ilə qədər olan həyatını və yaradıcılığını tədqiq obyektinə seçmiş, yazıçının əlyazmaları, dövrün mətbuatı, arxiv materialları və qəncələrin xatirələri əsasında yeni və qiymətli bir əsər yaratmışdır.

Dissertasiya yeni maraqlı və nadir faktlarla zəngindir. Bu faktların əksəriyyətini Əziz Şərif uzun illər boyu axtarıları, ciddi zəhməti və inadlı tədqiqatı sayəsində əldə etmişdir. Məsələn, bütün ədəbiyyatşünaslara və oxuculara məlumdur ki, Mirzə Cəlilin 1905-ci ildə, bolşevik mətbuatında "Kavkazskiy raboçiy listok" qəzetində çap etdirdiyi məşhur və inqilabi ruhlu məqalələri ilk dəfə Əziz Şərif arxivlərdən tapıb təhlil və nəşr etmişdir.

Son 60-70 il ərzində Azərbaycanda üç ictimai formasiyanın sürətlə biri-birini əvəz etdiyi bir dövrdə, kəskin mübarizələr və inqilablər dövründə Mirzə Cəlil qədər öz xalqına, onun tərəqqi və inkişafına zəruri olan ikinci bir ədib göstərmək çətindir. Mirzə Cəlil yaradıcılığı inkişafımızın bu mühüm mərhələsini özünəməxsus bir şəkildə, bütün ziddiyyətlərlə əks etdirən bir güzgüdür. Yalnız alimlər deyil, bütün oxucular bilir ki, ictimai şüurun oyanması prosesinə əla təsir göstərməkdə, zəhmətkeşlərə dost-düşməni tanımaqda, ədəbiyyat, mətbuatı mübarizə silahı kimi səfərbərliyə almaqda, ona yeni məzmun və istiqamət verməkdə, inqilabi ideyaların təbliğində, milli mədəniyyətin, ədəbiyyatın, dilin mənliliyini və müstəqilliyini düşməna hücum və təsirlərindən cürətlə qorumaqda Mirzə Cəlilin xidməti son dərəcə böyük olmuşdur. İnqilab ərafəsi dövründə bizim mədəni həyatımızın əla bir sahəsi, əla bir məsələsi yoxdur ki, bu böyük ədibin və məsləkdaşlarının diqqət və fəaliyyət dairəsindən kənarda qalmış olsun. Mirzə Cəlilin yaradıcılığını və onun "Molla Nəsrəddin" jurnalını müəyyən dövrdə Azərbaycan cəmiyyəti və həyatının qamusu sayanlar tamamilə haqlıdır.

Bütün bunlara görədir ki, sovet ədəbiyyatşünaslığında Cəlil Məmmədquluzadəyə yaradıcılığının və irsinin tədqiqinə atəşin bir meyl və maraq oyanmışdır (son 20 il ərzində Mirzə Cəlil haqqında böyüklü-küçüklü 20-dən çox əsər yazılmışdır və yazılmaqdadır).

Bu əsərdə ədibin təvəllüd tarixi, uşaqlıq həyatı, ailə tərbiyəsi, təhsili haqqında verilən fəsil tamamilə yeni və orijinaldır. Həmçinin Qori Seminariyasının tarixini, "Şərqi rus" qəzetinin fəaliyyəti və nəşr tarixçisini verən, "Qeyrat" mətbəəsi, Naxçıvan mədəni mühiti haqqında, ədibin Tiflisdə pansion məktəbi açması, Tiflis mətbuatında fəal iştirakı haqqında olan bəhslər də çox qiymətlidir. Bu bəhslər nəinki təkcə Mirza Cəlil həyat və yaradıcılığının, həm də ümumən o dövr ədəbiyyatı və mədəniyyət tariximizin dürüsləşdirilməsi üçün mühüm və mənalıdır. Dissertant həmin dövrdə ədibin ən böyük əsərinə – "Danabəş kəndinin əhvalatları" povestinin təhlilinə xüsusi fəsil həsr etmişdir. Müqayisələr yolu ilə verilən bu təhlil başlıca obrazları, əsərin həm ideya-məzmun, həm bədii xüsusiyyətlərini əhatə edir. Mazlum kəndli Məmmədhasən aminin, Zeynəbin faciəsini keçmişdə xalqımızın ağır, məhkum vəziyyətinə bir rəsm kimi alıb düzgün qiymətləndirir.

Dissertantın dili sadə, stili aydın, elmi məntiqi ardıcıl, əsas hökmləri doğrudur.

Bütün bunlarla bərabər, əsərdə müəyyən qüsurlar və kasirlər var ki, göstərmədən keçmək olmaz. Dissertantın özü isbat edir ki, Mirza Cəlil ilk qız məktəbi açan, qadın əsarətinə qarşı vuruşan ziyalılardan idi. Qadın əsarətinə qarşı mübarizə bizim qədimdən, Füzulidən tutmuş Axundova qədərki ədəbiyyatımızın ən populyar və müterəqqi ənənələrindəndir. Ədibin mənavi qida mənbəyini xalqda və onun zəngin mədəni irsində axtarmaq, tapmaq lazımdır. Bیزcə, Mirza Cəlil xüsusilə Con Styuart Mil kimi müəlliflərin təsirlərindən uzaq bir yazıçıdır. Qadın əsarətinə qarşı mübarizə zərurətini o, Azərbaycan həyatı, şəraiti, öz zəngin təcrübəsi, aydın yazıçı müşahidəsi nəticəsində dərk etmişdir.

Dissertasiyada "Danabəş kəndinin əhvalatları" haqqındakı təhlil konkret bədii bir əsər təhlili olaraq müsbət mənada seçilir. Etiraz səbəb olan bir cəhət varsa, o da həmin

əsərin "Aldanmış kəvəkib" ilə geniş surətdə müqayisəsidir. İran tarixi hara, Danabəş kəndi hara; şah Abbas hara, Xudayar bəy hara; Məmmədhasən əmi hara, Yusif Sərrac hara. Ümumiyyətlə, bu müqayisə inandırıcı və məqsəduyğun deyildir. Əgər müəllif iki ədibin realizmindəki yaxınlığı isbatla çalışsın, bunun üçün kifayət qədər əsas və sübut vardır. Bu yaxınlıq çoxdan problemlikdən çıxıb aksioma olmuşdur.

Müəllifin arxiv materiallarından çox istifadə etdiyini dedik. Bəzən bu faktlara tanqidi münasibət olmur və səhv nəticələr verilir.

Mirza Cəlil seminariyaya daxil olanda şahidlərin ifadəsi əsasında yaş kağızı çıxarmışdır. Əziz bu kağızı əsas olaraq ədibin 1869-da yox, 1866-da doğulduğunu təsdiq edir. Bizcə, bu da kifayət qədər inandırıcı deyildir.

Müəllif Firdovsini ancaq tacik şairi kimi göstərməkdə və Seyid Əzimin guya "Məscid qapısında sıxışdırılıb öldürüldüyünü" təsdiq etməkdə də köhnə müddaalara, faktlara birtərəfli yanaşır.

Əsərin 104-cü sahifəsində oxuyuruq:

"...Qovori ob uçitelskoy seminarii, dajə takie "prosvexyonniye" Azerbaydžanskiye jurnalisti (prosvexyonniye sözü dırmaqdadır) kak Mamed aqa Şaxtaxtinskiy, ... Fridun-bek Koçarlinskiy v pervuyu oçered vidviqali vopros o meçeti, o poste, o traure po imamu Xuseynu..." Seminariya təşəbbüskarlarının bu tələbi mətbuatda çoxdan məlumdur. Ancaq Əziz Şərif bunu tamamilə birtərəfli və səhv izah edir. O zaman yeni məktəbə, xüsusilə, "xaçparəstlər içərisində olan" seminariyaya azərbaycanlı uşaqlarını, dindar, fanatiklərin balalarını cəlb etmək əsas iş deyildi. Firdun bəy kimi müəllimlər valideynlər arasında çox geniş və çox da çətin izahat işi aparır. Uşaqların Şeyx Nəsrullah, Hacı Həsən devyan kimi "dindən-məzhəbdən çıxacaqlar" iddiasının yanlışlığına itimayiyəti inandırmaq istəyirdilər. Məgər belə bir şəraiti unutmaq olar. Məgər Mirza Cəlilin öz əsərləri həmin

dövrə müəllimlərimizin yaşadığı, işlədiyi ağır şəraiti aydın göstərmirmi? Əziz Şərif isə vulqar sosiologiya meyllərinə uyaraq Qori Seminariyası müəllimlərinin çox böyük maraqlılıq fəaliyyətini az qala heçə endirməyə çalışır. Qori Seminariyası təkcə Azərbaycan üçün bir sıra gözəl mədəniyyət xadimlərinin yetişməsinə çox mühüm iş görmüşdür.

Əsərin 17-ci sahifəsində müəllif Naxçıvan ziyalılarının çar məmurlarını ifşa etdiyini, rus mədəniyyətinin xeyrixah təsirini yaydığına və sairəni göstərir. Buna sözlərinə yoxdur.

321-ci sahifədə oxuyuruq:

"Eto bilo oçen seryoznoe ispitaniye dlya Naxičevanskix prosvetitely... No te neskolko çelovek, koterix poşşadila smert – Dj.Mamedkulizadə, Eynalı Sultanov, Kerbalay-Nasrulla Şexxov, Mursal-bek Bektəşev, Aqa-Muxammad Akperov i druçiye – s çestyu vidəjalni eto ispitaniye i kajdyz iz nix priynal posilnoe uçastie velikom podviçqe trudovoqo Sovetskoqo naroda..."

Əvvəla, Mirza Cəlil ilə Kərbəlayi Nəsrullarını bir cərgədə qoymaq nə qədər birincinin xeyrinədir, ikinci və ən mühümü budur ki, Əzizin öz əsərini bir naxçıvanlı kimi yox, xalis bir azərbaycanlı kimi yazdığına inandığımız üçün "Naxçıvan demokrətları, Naxçıvan maarifçiləri, Naxçıvan ziyalıları" və s. bu kimi istilahlara qonaq etməsini istərdik! Onsuz da Azərbaycan o qədər də böyük deyil, xalqımız da o qədər çoxmilyonlu deyildir, hər rayonu bir xalq kimi alıb qələmə verək!

Əsərdə ümumən təcrübəli bir qələm sahibi olan Əzizə stilinə, salıqasına uyumlu yerlər də vardır.

Leninizim illə yanaşı, bir də bolşevizm istilahnə ehtiyac yoxdur (sah.313). "Çay dəsghahı"nın vəznə heca yox, aruzdur. Pozuq yerlər

olsa da, aruzdur (sah.184). Bu əsəri şişirtməyə dəyməz. Ədibin buna ehtiyacı yoxdur.

Hətta bu əsəri Mirza Cəlilin saymayanlar da vardır. Xudayar bəyin adresinə bu qədər sözlüy (sah.232, 135, 236) basdır!

Dissertasiyanın ən salıqası yeri kitabiyat hissəsidir. Artıq şeylər hesabına sıyahı uzandı, F.Engelsin "Ailənin mənşəyi, xüsusi mülkiyyət və dövlət" əsəri, Mirza Fətəlinin, Haqverdiyevin, demək olar, bütün bədii əsərləri sıyahıya salınıb. Qaribədir ki, bu əsərlər iki dəfə – həm rus dilində, həm Azərbaycan dilində sıyahıda verilir. Üçüncü dəfə isə həmin əsərləri əhatə edən külliyyatlar gətirilir. Hətta müəllifin özünün eyni məqaləsi bir neçə qəzetdə çıxsın, hamısı kitabiyat sıyahısına salınıb. "Şərqi qapısı" qəzeti də yaddan çıxmamışdır. Quranın rusca tərcüməsi gətirilir; halbu ki Mirza Cəlilin kəskin tanqidi etdiyi tərcümə – Quranın azərbaycanca tərcüməsi unudulur.

531-ci sahifədə sözlərhə verilir: Komplekt qəzet i jurnalov (na russskom yazıke) sonra gəlir:

NA DRUQIX YAZIKAX

Burada verilən qəzet, jurnallar hamısı Azərbaycan dilindədir (birca "Tərcümən" tatarcadır). Azərbaycan dilinə kanar dil kimi yanaşmaq nə üçün?

Bütün bu saydıqlarımız səhv və nöqsanlar, kitabın çapa hazırlanması prosesində düzəldə bilər və güman edirik ki, düzələcəkdir. Bu nöqsanlar əsərin ümumi, müsbət qiymətini azaltmır.

Unutmayaq ki, Əziz Şərif ədəbiyyatımızın inkişafında məlum xidmətləri olan tanınmış tədqiqatçı, istedadlı bir ədəbiyyatşünasdır.

15 fevral, 1957-ci il.

MƏMMƏD CƏFƏR CƏFƏROVUN “HÜSEYN CAVID VƏ 1905-1917-Cİ İLLƏR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ROMANTİZM” TƏDQIQATI

Son 15-20 il ərzində Azərbaycanda ədəbiyyatşünaslıq elmi gözəçarpan dərəcədə tərəqqi etmişdir. Ədəbi inkişafımızın mühüm məsələ və mülahizələri, şəxsiyyətləri haqqında yazılan ayrı-ayrı əsərlərdən başqa, sevinclə qeyd edə bilərik ki, 3 cildlik ədəbiyyat tarixi yaradılmışdır. İndi alimlərimiz ədəbiyyat elmi qarşısında duran məsələ və vəzifələrin həllində tematik əhatədən çox, elmi dərinliyə, dürüstlüyə diqqət artırıblar. Əgər 30-40-cı illərdə hətta bir neçə əsirin ədəbi inkişafını, onlarla yaradıcı şəxsiyyəti əhatə edən əsərlər yazılırdısa, indi ən konkret bir dövrün, hətta bir şəxsiyyətin tədqiqi doktorluq dissertasiyasına tema, məqsəd seçilir.

Məmməd Cəfər Cəfərov yoldaşın elmi surənin müzakirəsinə təqdim etdiyi əsər də belə konkret, maraqlı temada yazılmışdır. Cavid yaradıcılığı, həmçinin məhz romantizm ədəbi məktəbinin tədqiqinə bizdə xüsusi əsər həsr edilməmişdir. İndiyə qədər bu temada yazılan, dərslük təhlillərini nəzərə almasaq, Məmməd Cəfərin tədqiqatını yeni təşəbbüs saymaq olar. İki cilddən ibarət olan bu əsərdə 8 fəsil vardır.

I fəsildə müəllif məsələnin tarixinə ümumi baxışla romantizmin əsas prinsiplərini, tematika, janr ələmini nəzərdən keçirir.

II fəsildə bu cərəyanın məskura istiqamətini, idealını və ziddiyyətlərini verir.

III fəsildə bu dövr mətbuatında bu günə “Sanat sənət üçündür” nəzəriyyəsinin təbliği və romantiklərə təsir izlənilir. Bu hissədə müəllif çox doğru olaraq romantiklərin tematikasını, məskura istiqamətini, əsrin ümumi həyatı, ictimai-siyasi mübarizələrlə sıx əlaqədə alıb təhlil edir. Baxışlarında romantiklər nə qədər ziddiyyətli, mütarəddid, mücərrəd, seyrici olsalar da, müasir siyasi mübarizələrdən kənarda qala bilmirlər. Humanizm, gələcəkçilik, xəyalpərəstlik, vəziyyətdən narazılıq, şikayət və üsyankar bir ruh, vətən məhəbbəti, Şərqlə Qərblərinin müqayisəsi, keçmiş idealla, qadın məsələsi, dini modernizmə meyilli, inqilaba, azadlıq mübarizəsinə münasibət – əsrimizin mətbuat və ədəbiyyatında əsas yer tutan bütün bu mətləblər haqqında romantiklərin nəzəri-ədəbi baxışları konkret misallarla əsərdə göstərilir.

Azərbaycan romantizminin xasiyyət-nəməsinə vermək, əlbət ki, çətin bir vəzifədir ki, müəllif bunun həllinə girişməkdən çəkinməmişdir, yalnız Cavid yox, həm də M.Hadi, A.Səhhat, A.Şaiq, S.Divanbəyoglu və sair romantiklərin zəngin və bir qədər də porakanda, çox zaman ziddiyyətli, qarışıq ədəbi irsi əsasında bu məşhur cərəyanın tə-

ərəqqi və tənəzzül tarixçəsini elmi fənor ilə işıqlandırmağa say etmişdir.

Əsərin ən maraqlı hissəsi II kitabdır ki, bu da beş fəsildən ibarətdir. Burada konkret olaraq Cavidin həyatı və sənəti, romantikası və ziddiyyətləri tədqiq olunur.

1. Cavidin həyatı, ədəbi mühiti, ilk ədəbi təcrübələri. 2. Yaradıcılığın II dövrü. 3. Məskurovi tərəddüdlərin güvvətləndirdiyi illər (1920-26). 4. Cavid yaradıcılığının yeni dövrü (1926-1937). 5. Cavid yaradıcılığının bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri.

Kitabın axırında Cavidin əsərlərini və haqqındakı tənqid və resenziyaları əhatə edən müxtəsər bir kitabıyyat verilmişdir.

Əsərin ikinci hissəsində tədqiqat çoxdur, müəllif arxivlərdən, mətbuatdan, əlyazmalardan və canlı xatirələrdən istifadə edərək şairin, demək olar ki, elmi tərcümeyi-halını yaratmağa cəhd etmişdir. Cavidin bir sıra biza məlum olmayan əsərini tapıb meydana çıxarmışdır.

*Öyrətdi bilmirəm bizi kim cəlalətə,
İllərdi uymuşuq hamımız xəbi qəflətə...
Biz müllətin ayılmağı qaldı qiyamətə...*

Bu məşhur şeiri biz uşaq vaxtında qramfon plastinkalarından, ya xanəndələrdən eşitməmişik. Sən demə, bu Cavidin imiş. Həm də nə qədər sadə, şairin sonrakı tonlanılı stilinə yad, təbii bir dil ilə yazılmışdır.

Cavidin ilk yaradıcılıq dövrü dissertasiyada diqqətlə işlənmişdir, müəllif haqlı olaraq göstərir ki, gənə Cavid, İstanbul təhsilindən əvvəlki şeirlərində sadəliyi, xalq ifadələri, təbiiyyəti ilə seçilir. Müəllif eyni diqqət və səlhiyyətlə şairin bütün dramalarını, poemalarını bir-bir ayrılıqda müfəssəl təhlil edir. Bunların bəzilərinin (“Maral”, “Hərb və fəlakət”, “Bir xatirə”) variant fərqlərini göstərir. Əsərlərin qısa da olsa, nəğmə, oynanma tarixçəsi, bağışladığı təsir, tənqidin mülahizələri qeyd olunur.

Əsərlərin ayrılıqda tədqiqi ilə mən bunların bir-birindən təcrid edildiyini demək

istəmirəm. Hər əsərin konkret təhlilindən sonra elmi ümumiləşdirmələr gəlir. Şairin 15-ə qədər dramı, bir neçə poeması və bütünlükdə lirikasının təhlilindən ümumi nəticə olaraq sənətkarlıq xüsusiyyətləri aydınlaşdırılır ki, bu, dissertasiyanın ən yaxşı fəslə sayıla bilər. 130 səhifədən çox olan bu bəhsdə Cavid dramaturgiyasının xüsusiyyəti (xarakter dramı, fəlsəfi dram, faciəvi situasiya...) üzərində müəllif çox dayanır və yeni mülahizələr irəli sürür. Habelə Cavid şeirinin stili, dili, texnikası, vəznı, janrı, təsvir vasitələri haqqında təhlillər də maraqlı, əsaslı, inandırıcıdır.

Məlum olduğu üzrə ədəbiyyat tariximizdə, təhlillərdə romantizm səciyyəsinə, xüsusən Cavid yaradıcılığına həsr olunan hökmlər çox zaman itxilat doğurmuş, səbit olubmuşdur, dənişdə maddə-cəzr olan kimi, bu hökmlərdə də gah sol, gah sağ meyillər artmışdır. Bəziləri Cavid sənətinə çox yüksək qiymət vermiş halda, bəziləri şairin məskura səhvlərini qabartmaqla kifayətlənmişdir. Müəllif mətbuat səhifələrində belə bir fikir itxilatlarını diqqətlə öyrənib nəzərə aldığındandır ki, ədəbi materialın hamı işıqlı, hamı kölgəli tərəfini, ictimai inkişaf nöqteyi-nəzərindən hamı müsbət, hamı mənfə tərəfini vəhdətdə alıb qiymətləndirir. Bu da tədqiqat üçün əsas gərdirdir.

Burada Cavid yaradıcılığında işıqla yanaşı ziddiyyətlər və mürtəcə meyillər, ünsürlər də görünür. Hətta eyni əsərin özündə həm mürtəcəli, həm mürtəcə məskura təsirlərini müəyyən etmək əsas olur.

M.C.Cəfərov yoldaşın bu yeni əsəri müəllifin uzun illər səbirli, təmkinli, yaradıcı zəhmətinin somərəli nəticəsidir. Müəllifin tədqiq metodu düzgün, mühakimə, mülahizələri maraqlı, elmi hökmləri doğru, nəticələri əsaslı, dili, ifadəsi səlis və aydındır.

Biz ənəq bəzi arzularımızı Məmməd Cəfərə söyləmək istəyirik ki, əsərini təkmilləşdirmək üçün, lazım bilsə, istifadə etsin.

I. Tədqiq obyektini seçilən ədəbi cərəyanın məskura istiqamətini müəyyən edəndə, bir

Mir Cəlal

məsələnin bütün duman və ehtimallardan kənar, daha aydın qoyulub qiymətləndirilməsini istədik: o da əsrimizin avvollarında Azərbaycan ziyalılar, mədəniyyət, ədəbiyyat xadimləri arasındakı təbəqələmə və burada əsas romantiklərin, xüsusən, Cavidin tutduğu mövqə məsələsidir. Cavid ilk dövrlərdə, bir sıra əsərlərində Vətəninin, xalqının qurtuluş yolunu aydın təsəvvür edə bilmirdi. Cavidin bütün fikir və üslub səhvlərinin də çoxu buradan gəlirdi. O, Şərqi, müsəlman dünyasının və həmçinin Azərbaycanın gələcəyi uğrunda çarpışan əsl qəhrəmanları göstərməkdə çətinlik çəkirdi, tarixi şəxsiyyətlərə bir qədər məftunluq göstərirdi. Məmməd Cəfər öz əsərində bu meyillərə tərəddüd kimi baxır, əslində bunlar tərəddüddən çox inam, etiqad idi. Məmməd Cəfər yoldaş öz təhlilində realistiklər ilə romantiklər arasındakı fərq, ziddiyyət və mübarizədən çox onların yaxınlığına, həmməslək olmağına diqqət yetirmişdir. Romantiklərin tədqiqini, demək olar ki, çox yerdə realistiklərin və inqilabçı demokratların baxışları ilə müşayiətdə göstərmişdir.

2. Azərbaycan ictimai-siyasi həyatının təsviri XX əsr şairləri arasında Cavidə həmişə zəifdir. Doğrudur, dissertant "Şeyda"nı, "Azar" poemasını müasir, bir qədər də patriotik əsər sayır, ancaq "İblis"in, "Şeyx Sənan"ın, "Peyğəmbər"in, "Topal Teymur"un, "Səyavuş"un yanında bu əsərlər çox kiçik görünür.

Pis olmazdı ki, Cavid haqqında yazan müəllif bu siri axtara idi. Necə olur ki, azadlıq mübarizələri, inqilablar dövründə milli zəmində yetişən bir sənətkar Azərbaycan tematikasına çox yerdə etinasız qalır. Bu, elm üçün də, oxucular üçün də, tarix üçün də maraqlı məsələdir.

3. Cavid haqqında tənqidi və bu tənqidin tarixçəsini işləyəndə dissertantın nəzərindən kənar qalan faktlar və hadisələr vardır. Mustafa Quliyev, Zeynəli, Mehdi və sair tənqidçilərin, əsasən, marksizm cəhəbindən

olan tənqidindən, habelə xırım-xırda, təsadüfi reseenziyalardan başqa vaxtla Cavid haqqında dedikcə ədalətsiz, vicdansız tənqidlər və çıxışlar olmuşdur. 34-cü ildə Sovet Yazıçılarının I qurultayı yadımızdadır. Orada partiya bileti arxasında gizlənan məşhur əferist Əhməd Trinic şairə qarşı əla qaba ittihamlarla çıxdı ki, Cavid əsəbi bir halda iclası tərk etdi. Yalnız məşhur sovet dramaturqu Vişnevskinin Trinicə və onun kimi ünsürlərə kəskin cavabı Cavidə müəyyən təsəlli oldu.

Əlbət ki, Trinic təki deyildi. Bəla üzəndən qəti tənqidlərin nəinki Cavidə, ümumən şeirə, ədəbiyyata ziyanı haqqında da bu əsərdə danışmaq olardı və lazım idi.

4. Cavid monoqrafiyasını təkmilləşdirmək üçün müəllif şairin arxivini axtarmaq cəhdini tərk etməməlidir. Doğrudur, arxiv əldə yoxdur və tapmaq çətinidir. Ancaq o da məlumdur ki, Cavidin və onun məhsulunun əhəmiyyətli bir çox müəlliflərinin arxivini müəyyən təşkilatlarda nəzarət altında saxlanmışdır. Bunların bazisi indi əldə edilmişdir.

Habelə şairin həyatının son dövrü – 1937-1944-cü illər haqqında da yazmaq olar.

Müəllif əsərinin əvvəlində Cavidin 30-cu illərə qədər olan həyatı haqqında maraqlı məlumat verir və yazır: "Cavidin şəxsi arxivini əldə etmədiyindən hələlik onun tərcümeyi-halı haqqında bu qısa məlumatla kifayətlənmək lazımdır". Beləliklə də, Cavidin tam həyatı və vəfatı oxucuya aydın olmur. Monoqrafiyada bu lazım idi.

Partiyamızın XX qurultayı tarixi həqiqəti və ədaləti tamamilə bərpa etmişdir. Cavid və bir çox onun kimi ziyalılar tam bəraət almışlar. Şair və adiblər keçmiş təhrifləri haqqında indi cəsarətlə yazdıqları halda ədəbiyyatşünaslar niyə yazmasın?

Əlbət ki, bu dediklərim yalnız bu əsərin müəllifinə yox, monoqrafiyaya yazan ədəbiyyatşünasların çoxuna aiddir.

5. Əsərin mündəricatında "mütərəqqi romantizmə aid tədqiqlər", "mütərəqqi roman-

tizm ideya xüsusiyyətləri" və s. kimi sərlövhələr görürük. Deməli, müəyyən bəhslər ancaq romantizmin mütarəqqi nümayəndələri haqqındadır. Hökmlər isə, ümumiyyətlə, romantizmə aid edilmişdir.

Əsərdə yeri gəldikcə bunlardan danışmaq, bunların ifadəsi üzərində xüsusi dayanmaq dilimizə, şeirimizə, mətbuatımıza vurduqları ziyanları ətrafı göstərmək faydasız olmazdı.

Məmməd Cəfərin dissertasiyasını bütün bu kəşir və qüsurlarına baxmayaraq, küll halında yaxşı və səmərəli bir elmi əsər kimi qiymətləndirmək lazımdır. Bu əsərin müəllifi filologiya elmləri doktoru adına tamamilə layiqdir.

Elmi şərəf üzvlərinin nəzərinə onu da çatdırmaq lazımdır ki, Məmməd Cəfər Cəfərov tanınmış və yetişmiş bir alimdir. O, sovet ədəbiyyatı tarixinin yüksəlmiş dövrünü

əhatə edən mühüm üç monoqrafik əsərin müəllifidir. Habelə Axundov, Mirzə Cəlil, Sabir, Füzuli kimi klassiklərin tədqiqində də çox iş görmüşdür və bizim fəal cəbhə yoldaşımızdır. O, Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri, rus ədəbiyyatı tarixi, rus klassikləri haqqında da bir çox dəyərli əsərlər yazmışdır.

Demək istəyirəm ki, Məmməd Cəfər ədəbiyyatçı doktorlar sırasına tamamilə həzır və müsəlləh gəlir. Onun heç bir güzəştə ehtiyacı yoxdur. Yazıçılar da, oxucular da onu xeyirxah, obyektiv, təmkinli və layiqli bir ədəbiyyat tədqiqatçısı, görkəmli alim kimi tanıyırlar. Əminəm ki, elmi şərəf üzvləri müzakirə etdiyimiz gözəl əsərin müəllifinə yekdilliklə, ürəkdan səs verəcəklər.

12 iyun, 1961-ci il

MİRZAĞA QULUZADƏNİN “FÜZULİNİN LİRİKASI” TƏDQIQATI

İnqilabdan sonra ədəbiyyat elminin görkəmli nailiyyətlərindən biri də Füzuli əsərlərinin tədqiqi, təhlili, təbliği sahəsində görülməli işlərdir.

Azərbaycan alimlərinin bu sahədəki təaliyyəti hətta sərhəd xaricində vəziyyətin dəyişməsinə, ümumən şərqşünasların Füzuli sirsinə münasibətində bir yenilik, aydınlıq yaranmasına səbəb olmuşdur.

Bununla belə, biz Füzulişünaslıq elminin qarşısında duran vəzifələri bitmiş sayə bilmərik: Füzuli haqqında yazmaq – əsl poeziya haqqında, insan mənəviyyatının sənətdə inikəsi haqqında, sənətin ecazkar, füsunkar qüdrəti haqqında xalq dühəsi və zəkasinin bədii xariqələri haqqında, əsl şeirin keçmiş, indisi, gələcəyi haqqında yazmaq deməkdir. Buna görə də akademiyanın baş elmi işçisi Mirzağa Quluzadənin müdafiəyə təqdim olunan “Füzuli lirikası” adlı təzə əsəri mühüm və maraqlı bir addım sayılmalıdır.

Əsər müqəddimə və kitabiyatdan başqa beş əsas fəsildən ibarətdir:

Füzuli lirikasının öyrənilmə tarixindən; Füzuli lirikasının əsas motivləri; Füzuli lirikasında bədii metod; Füzuli yaradıcılığında təsəvvüf; Füzuli şeirinin ənənələri.

Əsərin zahiri quruluşundan da göründüyü kimi müəllif əsas diqqətini şeirin lirikasına, lirikanın dolğun məzmununa, əlvanlığına, zəngin bədii xüsusiyyət və yüksək keyfiyyətə, ədəbiyyat tarixində müstəsna mövqeyi-

nə, dərin təsir gücü və əhəmiyyətinə vermişdir. Bu ətrafda diqqətli araşdırmalar aparmış, maraqlı və bir çox yerdə yeni, orijinal elmi hökmlər, nəticələr çıxarmışdır.

Məlumdur ki, Füzuli hər şeydən əvvəl lirik şairidir:

*Məndən Füzuli, istəmə əsar, mədhü zəmmi,
Mən aşiqəm, həmişə sözümlə aşiqənədir.*

Tədqiqatçı buna görə də şeirin qəlb, məhəbbət şeirini əsas təhlil obyektii götürmüşdür. M.Quluzadə Füzuli şeirinin mövzusunu doğru təyin edərkən yazır:

“Füzuli poeziyasında hakim mövzu, yüksək eşq əsasında qurulan həyat və saadət həsrətidir. Füzuli həyatın mənasını, məqsədini məhəbbətdə görürdü. Şeiri ilhamlandırən, onu vəcdə gətirən sərvəbölü, gülyanaqlı, gülmüş sinəli, nərgiz baxışlı, zehni ənəbər qoxulu canlı, insandır...”

Füzuli zamanasının əsl şeiri, xalq ruhu və mənəviyyatına yaxın şeiri uğrunda çalışmış; özünə həyat məqsədi seçmişdi. Birinci dəfə ana dilində “nəzmi-nazik” yaratmağı başlıca vəcib vəzifə sayır, yüksək şeir sənətini dini, mövhumii, xurafət, səfsafadan qoruyurdu:

*“Dövrən istər ki, xar ola nəzmi,
Biizətü etibar ola nəzmi.
Mən müntəzirəm vərəm rəvacın,
Bimər isə eyləyəm əlacın.*

*Təmri xarəbə talibəm mən,
İnsaalla ki, qalibəm mən!*

Müəllif Füzulinin bu misralarından sonra iftixarla deyir: “Böyük şeirin bu sözləri tarixi haqiqəti əks etdirir. Füzuli, doğrudan da, şeiri xar olmaqdan qorudu”.

Tədqiqatçı, şeirin əsərlərindən çıxaraq inandırıcı dəlillərlə sübut edir ki, Füzulinin ictimai lirikası da məhəbbət lirikası qədər qüvvətli və təsirlidir. Yalnız rübai, qəzal, mürəbbilərdə deyil, qəsidələrində də, konkret bir obyektin, şəxsiyyətin tərənnümündə də Füzuli müfəkkir şairdir. Dövrünün zülm və zorakılıq quruluşuna qarşı ciddi protest edir. Zamanın qabaqcıl ideyalarını, xalq həyatı, idealini, böyük bəşəri arzuları tərənnüm edir.

Əsərdə oxuyuruq: “Füzuli lirik şeiri, əsl həyat şeiri, xalq şeiri kimi qiymətləndirərək lirikadan xalqlıq tələb edir”.

*Ki hər məhfəlin zinətidir qəzal,
Xirəməndlər sənətlidir qəzal.
Qəzal də ki, məşhuru dövrən ola.
Oxumaq da, yazmaq da asan ola.*

Məhəbbət lirikasının Füzulidə üstünlüyünü göstərməklə bərabər müəllif bu lirikanın mahiyyəti, təbiəti, xüsusiyyəti haqqında da maraqlı mülahizələr yeridib deyir ki, burada məhəbbət ilahi mahiyyətdə, bəzi Avropa burjuva alimlərinin düşündüyü kimi, “ibtidai” deyil, məhz yüksək ülvii məhəbbətdir. İnsanı yüksəldən, onu məhrumiyət, zamanasının əsarət, mövhumat və xirdəliqlərindən, məhdudluğundan ayırn böyük mənavi zövq və ideal ilə yaşadan əsl insani məhəbbətdir. Şeirin istər xırda şeir və istərsə “Leyli və Məcnun” kimi epik əsərlərindəki lirik qəhrəman son dərəcə yüksək mənavi əlaməti ilə zəngin, incə düşünən, dərin kədarlanmış, iztirab çəkən, canlı, müasir, həssas bir insandır.

Əsərin diqqətəlayiq fəsillərindən biri də şeirin bədii metoduna həsr olunan hissədir.

Mir Cəlil

Bədii metod məsələsi xüsusilə Füzuli kimi nəhəng bir şeirin bədii metodu ədəbiyyat elmində hələ lazımcına işıqlandırılmamışdır. Son zamanlarda mərkəzi mətbuatda, Moskva universitetində, SSRİ Akademiyası alimləri arasında realizm haqqında aparılan mübahisə və müzakirələr göstərirdi ki, bu məsələ ətrafında fikir aydınlığı əldə etmək üçün hələ çox işləmək lazımdır.

Mirzağa Quluzadə Füzulinin bədii metodunu müəyyənləşdirərkən bir çox elmi bədii mənbələrdə, şeirimizin tarixinə, Nizami poemalarına müraciət edir və burada da romantikanın üstünlüyünü göstərir. Varlığa və ictimai hadisələrə romantik münasibət isə istər Füzuli, istər başqa böyük sənətkarlarda dövr ilə, ictimai quruluş ilə sıx əlaqədə alınıb təhlil olunur. Müəllif doğru göstərir ki, Füzuli lirik qəhrəmanın azadlıq arzuları, ürək çırpıntıları ancaq dini, məhdud fədalq quruluşu və münasibətlərindən uzaqlaşmaq meyilləri ilə meydana çıxə bilər. Məcnun dərd və ünsiyyət yoldaşını cəmiyyətdə tapa bilməyib təbiət səhnəsində, bulud, küllək, ahu, pərvanə, şəm ilə ülfətə axtarıbsə, bu bir bədii üsul, metod idi. Böyük şair bu vəsitle ilə həm ağır ürək kədərini, həm də əsarətə, din əhkamına qarşı kəskin etirazını bildirdi:

*Dövrən məni mızadə saldı,
Bilməm kim idi sətən, kim aldı!*

Nakam Leylinin bu ürək yandıran nisgilli, həsrətli sözləri sevimli Sevilin etirazı qədər kəskin və mənalıdır.

Əsərin ilk fəsli Füzuli lirikasının öyrənilmə tarixi həm əhatə cəhətdən, həm də keçilmiş tədqiqat yolunu işıqlandırmaq cəhətdən əhəmiyyətlidir. Burada yalnız Azərbaycan, sovet alimlərinin yox, bütün dünyada Füzuli haqqında gedən tədqiqatın bir növ xülasəsi və Köprülüzadə, Nihad Tərən, Qaraxan və s. burjuva alimlərinin tənqidi verilir. Bu hissə də elmi sübut və dəlillərlə zəngindir.

Əsərin ilk hissəsində müəllif o qədər də ehtiyacı olmayan izahata yol verir. Məsələn, Füzuli əsərlərinin nəşrindəki fərqlər, qüsurlar üzərində çox dayanır, izah, lüğət, coğrafi, tarixi, dini, əfsanəvi və fəlsəfi adlara şərh verilməsi haqqında təkliflər irəli sürür.

Lirikanı tədqiq obyektini seçən bir əsərdə bu mətləblərə o qədər də ehtiyac yoxdur. Bir də sovet dövründə Füzuli əsərlərinin nəşri və bu sahədə görülən, görülməyən işlər ayrıca tədqiq təmasıdır ki, bunlardan ötəri danışmaq kifayət olmaz. Bu təfərrüat əvəzinə müəllif məhz lirikanın ictimai, fəlsəfi, nəzəri köklərinə, məzmun və bədiiyyət təhlilinə, müasir şeirimizdə müxtəlif və zəngin ənənələrə daha geniş yer verə bilirdi.

Bütün bu dediklərimiz və deyə bilmədiklərimiz arzular, güman etmək olar ki, ümumiyyətlə, Füzuliyəşünaslıq işinin, bu cəhətin asqarlarından olan M.Quluzadənin gələcək tədqiqatının vəzifələridir. Yəqin əsərini çapa verəndə müəllif bir də bu mətləbləri nəzərdən, mülahizədən keçirəcəkdir.

"Füzulinin lirikası" əsəri ümumilikdə alındıqda isə, mənim fikrimcə, yüksək nəzəri səviyyədə, müasir elmi tələblər əsasında yazılmış və sovet ədəbiyyatşünaslığımızı zənginləşdirən qiymətli bir əsərdir ki, öz müəllifinin filoloji elmlər doktorluğuna tamamilə layiq olduğunu göstərir.

Əsərin rusca nəşr olunmuş avtoreferatını da oxumuşam, dissertasiyanın məzmununa uyğundur və əsas hökmlərini doğru əks etdirir.

Onu da qeyd etməyi lazım bilirəm ki, Mirzəğa Quluzadə 25 ildən artıqdır ki, respublikamızda ədəbiyyatşünaslıq cəhəsinə say ilə çalışır, Nasimi yaradıcılığına, klassik şeirə, qədim ədəbiyyata dair bir sıra qiymətli kitabça və məqalələrin müəllifidir. Əminəm ki, elmi şüurumuzun üzvləri M.Quluzadənin filoloji elmlər doktoru elmi dərəcəsi almasına ürək-dən sas verəcəklər.

5 fevral, 1965-ci il.

Mir Cəlil

KAMAL TALIBZADƏNİN "XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİ TƏNQİDİ (1905-1917-Cİ İLLƏR)" TƏDQIQATI

Mizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun direktor müavini, filoloji elmlər namizədi Kamal Talibzadə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin çox zəngin bir dövrünü, inqilab ərafəsi illərinin ədəbi tənqidini tədqiq edərək maraqlı bir elmi əsər yazmışdır.

Məlum olduğu üzrə ədəbiyyat alimləri istər ayrı-ayrı adiblərin, istərsə də ayrı-ayrı dövrlərin təhlilini verəndə ədəbiyyatşünaslıq və tənqid məsələlərinə ötəri toxunmuşdur. Ancaq indiyə qədər ədəbi tənqid problemi xüsusən XX əsrin ədəbi tənqidi ayrılıqda heç bir zaman monoqrafik planda alimlərimizin ilk mənbələrdən öyrənməmiş, təhlil edib ümumiləşdirmiş, yeni nəticələr çıxarmış və elmi hökmlər vermişdir. Bu əsəri ilə dissertant əsrimizin avvallarında ədəbi həyatın və fikir tarixinin müstəqil bir sahəsinə çevrilən ədəbi tənqidin ilk müfəssəl elmi icmalını yaratmışdır.

Dissertasiyanın əsas fəsiləri aşağıdakılardır: XX əsr ədəbi tənqidinin tarixi kökləri; XX əsrin avvallarında ədəbi tənqidin mövqeyi;

Azərbaycan ədəbi tənqidinin (1905-1917-ci illər) əsas cərəyanları: a) Demokratik tənqid; b) Burjuva tənqid; c) Marksist tənqid.

Əsərin ikinci hissəsində F.Köçəri, S.Hüseyn, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, A.Səhhat kimi böyük simaların ədəbi görüşləri geniş təhlil olunur.

Mənbəyini keçən əsrdən başlayan yeni dövrün ədəbi tənqidi əsərdə düzgün təsnifləşdirilir, üç yerə bölünür: (Demokratik tənqid, burjuva tənqid və marksist tənqid).

Bu əsas fəsilərin təhlilində mənbələrdən əvvəl, müqəddimə şəklində keçən əsrlər ədəbi tənqidinin vəziyyətinə, xarakterinə, tələyinə diqqət yetirilir.

Tarixi adlar, rəqəmlər, sənədlər, mənbələr ilə zəngin olan bu tədqiqat əsərində dövrün hamı şair və adibləri, hamı qəzet, jurnal və nəşriyyatları, hamı məarif ocaqları, hamı da ədəbi məclis, təşkilat və hadisələri aydın görünür və diqqətli təhlil edilir. Gətirilən fakt və yürüdülməli mülahizələrdə yalnız tənqid məsələlərini deyil, sanki bütün ədəbi, mədəni aləmi və bu aləmdə gedən mübarizələri aşkar görür, öyrənir.

Ədəbi həyat və inkişafın müərkəb və ziddiyyətli mənzərəsində M.F.Axundov, N.Narimanov, Mirzə Cəlil, Sabir, Ü.Hacıbəyov, A.Səhhat, A.Saiq, F.Köçəri, Seyid Hüseyn, C.Cabbarlı, Fərhad Ağazadə, Rəşid Əfəndizadə, S.Qanizadə, Ə.Hüseynzadə, Əhməd

bay Ağayev və s. kimi müxtəlif səviyyəli və məfkurəli yazıçılar, məhz bir tənqidçi kimi, yaxud müəyyən ədəbi, estetik görüşün sahibləri kimi alınıb tədqiq olunurlar.

Ədəbi tənqidin inkişaf dövrünün kəskin ictimai-siyasi mübarizələri fonunda izlənilir, əsasən bu mübarizələr cəbhəsindən mənələşdirilir və qiymətləndirilir. Dissertant öz elmi tədqiqatında dövrün ədəbi tənqid məsələlərini nəzəri planda, xalqın ictimai fikir tarixi ilə sıx əlaqədə alıb ədəbi stillər, ədəbiyyatın ictimai mübarizə rolu, müasirlik, xalqçılıq, tipiklik, satira, dil, üslub və s. kimi mühüm problemləri sovet ədəbiyyatşünaslığı cəbhəsindən və mövqeyindən tədqiq və təhlil edib müvafiq hökm-lər verir.

Talibzadə XX əsr ədəbi tənqidin inkişafını üç əsas istiqamətdə alır.

Dissertasiyada bu cərəyanların hər birinin siyasi, fəlsəfi və estetik xasiyyətəməsi verilmişdir. Əsərdə çox doğru göstərilir ki, dövrün ədəbi mübarizələri illər keçdikcə məhz demokratik və marksist tənqidin üstünlüyü və get-gədə qalması şəraitində davam etmişdir.

Əsərdə tənqidin ümumi inkişaf prosesi ilə yanaşı tək-tək görkəmli tənqidçilər ayrıca yaradıcı şəxsiyyət kimi alınır, monoqrafik planda təhlil olunur. Bu cəhətdən diqqət və səliqə ilə işlənmiş "Seyid Hüseynin ədəbi görüşləri", "F.Köçərli'nin ədəbi görüşləri", "Cəlil Məmmədquluzadənin ədəbi görüşləri", "Sabirin ədəbi görüşləri", "A.Sahhatin ədəbi görüşləri" ayrıca qeyd olunmalıdır. Bu fəsillərin bəzisiəndə müəlliflərə yaradıcılıq xasiyyətəməsi verilir və çox yerda təhlilə yeni materiallar cəlb olunur (S.Hüseyn, F.Köçərli, C.Məmmədquluzadə bəhsləri). Bunlarla yanaşı, dissertasiyada M.Hadi, A.Sur, Y.V.Çəmənzaminov və teatr tənqidçisi Hacı İbrahim Qasimovun tənqid fəaliyyəti haqqında da ətraflı mülahizə yürüdü-lür, yeni faktlar əsasında həmin simaların ədəbi mövqeyi xarakterizə olunur.

Ümumiyyətlə, demək lazımdır ki, K.Talibzadə tədqiq obyektini seçdiyi mühüm bir elmi

məsələni səbir və təmkinlə, ətraflı və diqqətlə öyrənmiş, müasir sovet elmi cəbhəsindən düz-gün qiymətləndirmiş, əsasən, doğru nəticələrə gəlmişdir. Həm müəllifi üçün, həm də müasir ədəbiyyatşünaslıq elmimiz üçün şübhəsiz yeni və mühüm bir nailiyyət olan bu əsər ali məktəb tələbələri və aspirantlar, müəllimlər üçün çox faydalı bir ədəbi vəsait kimi də istifadə oluna bilər və olmalıdır.

K.Talibzadənin bu yeni və dəyərli tədqiqatı yalnız ədəbiyyatşünaslığımızın, yalnız ədəbiyyat elminin nailiyyəti kimi yox, həm də ictimai fikir inkişaf tarixini izləmək, öyrənmək nöqtəyi-nəzərindən maraqlı və əhəmiyyətli bir əsərdir.

Əsərin sonunda dövrün ədəbiyyatını, mətbuatını, vətəndaş və xaricdə aparılan tədqiqat materialını əhatə edən kitabıyyət verilməmişdir.

Bütün bu məziyyətləri ilə bərabər, "XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi tənqidi" əsərində bəzi qüsurlar da vardır ki, göstərməyi və çap olunanda bunlara diqqət yetirilməsini lazım bilirəm:

1. Məlumdur ki, C.Məmmədquluzadə yeni əsrin əvvəllərində ədəbi siyasət və mübarizələrin mərkəzində duran ən fəal, ən münəvver bir ədib idi. O, realizm ədəbi cərəyanına, müəyyən dərəcədə demokratik tənqida istiqamət və sima verirdi. Buna görə də "Molla Nəsrəddin" ədəbi cəbhəsi və şəxson Mirzə Cəlilin ədəbi görüşləri tənqidi fikir tarixini tədqiq edən dissertantın diqqətini daha çox cəlb etməli idi. Mirzə Cəlil ədəbi qrupu təhlilə mərkəzinə qoyulmalı idi.

2. F.Köçərli peşəkar tənqidçi idi. Ancaq onun əsas görüşləri və ədəbi prosesa münasibəti Mirzə Cəlil ədəbi cəbhəsi ilə birlikdə alınbı vahdətdə göstərilə bilər. Bəla bir münasibət xüsusən Köçərli'nin ədəbiyyat tariximizdəki mühüm xidmətini qeyd etmək, həm də realistlərin əlbirliyini qüdrətli göstərmək üçün lazım idi.

3. Tənqidçilərin ədəbi görüşlərini izah və müəyyən edəndə dissertant ümumi ictimai, mədəni məsələlərə (qadın əzadlığı, əlifba, din,

məktəb və s.) müraciət edir. Ancaq bu müraciət bəzən əsas mətləbdən uzaq, artıq təfəssilatə aparır, əsərin və müəllifin yığcam təhlil stilinin ağırlaşmasına səbəb olur (F.Köçərli, Seyid Hüseyn bəhsləri).

4. Rza Zəki, Bağır Cəbbarzadə, Ağa Kərim Kərimov kimi ədəbiyyat tarixi üçün əhəmiyyətli adamların yazıları üzərində dayanmağa döyməz. Dissertant ayrı-ayrı ədəbi problemlərin təhlilini əsas gətirərək həmin məsələni ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərin görüşlərində izləyir və araşdırır. Buna görə də bəzən ləbüd təkrarlar meydana çıxır ki, bu da əsərdə lüzumsuz səhifələrin çoxluğuna səbəb olur.

5. Müəllif yeni və lazımcına öyrənilməmiş mövzu götürdüyü və çox mətləbləri əhatə etməli olduğu üçün bəzən tədqiqatı bütün fəsillərdə eyni səviyyəyə aparmır, "Demokratik tənqid", "XX əsrin əvvəllərində ədəbi tənqidin mövqeyi" fəsilləri dərin, daqiq və zəngin verildiyi halda, "XX əsr tənqidinin tarixi kökləri" və bəzən şəxslərə həsr edilən qərklər nisbətən ümumi planda işlənmişdir. Romantizm bəhsində müəyyən ümumilik və mücərradlıq gözə çarır. Burada şəitlərdən, bədii materiallardan misal gətirilir, ancaq daha vacib olan tənqiddən, ədəbiyyat alimlərindən lazımı nümunələr verilmir.

6. Dissertasiyanın 230-cu səhifəsində deyilir: "A.Sur ədəbi gəncliyə də az kömək etmirdi. O zaman "Molla Nəsrəddin"da "Dəbanı qadaq adam" imzası ilə tez-tez çıxış edən Əli Razi Suru öz müəllimi, yol göstərənini adlandırdı".

Yaxşı olardı ki, dissertant bəla hökmlərini ədəbi hərəkətdə mühüm rol oynayan şəxsiyyətlərin adı ilə, onların mülahizələri ilə təsbit, təsdiq edəydi. Ədəbi gəncliyin qayğısı-

nı çəkmək, ona istiqamət vermək Mirzə Cəlil, Sabir, Sahhat, F.Köçərli kimi böyük simaları daha çox düşündürürdü. Bəla bir gəncliyin nümayəndəsi kimi də Əli Razi səciyyəvi deyildir. Dissertantın həmin məsələ haqqında gətirdiyi misallar A.Surun vəfatındakı nekroloqdur. Nekroloqlarda isə məlumdur ki, mərhuma ancaq tərif deyirlər. Elmi təhlil və münaqişə üçün bəla mənbə tutarlı sayılır.

Bütün bu göstərdiyim qeyd və qüsurlar müəllifin zəngin ədəbi həyat və mübarizələri əhatə və tədqiq edən yeni, maraqlı, dərin, elmi əsərinin qiymətinə xələl gətirə bilməz. Kamal Talibzadənin uzun illər boyu yaradıcı zəhmətinin məhsulu olan bu əsər təkcə müəllifin deyil, həm də ədəbiyyat elminin görkəmli nailiyyəti kimi qiymətləndirilməlidir.

Dissertasiyanın rusca nəşr olunmuş avto-referatı ilə də tanışam, müəllifin əsas tezis və hökmlərilə uyğundur.

Onu da Elmi Şuranın nəzərinə çatdırmağı lazım bilirəm ki, Kamal Talibzadə respublikamızda tanınmış, görkəmli, istedadlı bir ədəbiyyatşünasdır. O, "Abbas Sahhat", "Qorqi və Azərbaycan" kitablarının, sovet ədəbiyyatına, ədəbiyyat tarixinə aid bir sıra mühüm nəticələrin müəllifidir. Neçə ildir ki, Akademiyaların Ədəbiyyat İnstitutuna və Yazıçılar İttifaqında tənqid bölməsinə rəhbərlik edir, respublikada elmi, ədəbi həyatın faal iştirakçısıdır.

Bütün bunları nəzərə alaraq müdafiyyə təqdim edilən "XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi tənqidi (1905-1917-ci illər)" əsəri üçün onun müəllifi Kamal Talibzadəni filologiya elmləri doktorluğuna tamamilə layiq bilirəm.

5 aprel, 1965-ci il.

ABBAS ZAMANOVUN “MÜASİRLƏRİ SABİR HAQQINDA” ƏSƏRİ

Xasr Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqi və nəşri sahəsində çoxdan çalışan və bu sahədə xeyli faydalı işgöran ədəbiyyatşünas Abbas Zamanov filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsi almaq üçün müvəffəqiyyətlə müdafiə etdiyi, Azərbaycan SSR EA İctimai Elmlər bölməsi Elmi Şurasının isə doktorluq dissertasiyası kimi təkrar müdafiəyə buraxdığı əsər hər şeydən əvvəl öz orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Müəllifin iki cilddən ibarət bu maraqlı əsəri ədəbiyyatşünaslıq elmimiz üçün tamamilə yeni materialların tədqiqi əsasında yazılmışdır. Dissertant uzun illərdən bəri arxivlər, kitabxanalar, muzeylərdə apardığı gərgin elmi axtarışlar nəticəsində öz mövzusunə dair külli miqdarda yeni əlyazmalar, sənədlər tapıb meydana çıxarmışdır. İndiyə qədər tədqiqatçılardan nəzərindən keçmədiyi, parakəndə halında küncdə-bucaqda qalan naməlum materiallar müəllifin diqqətini cəlb etmiş və dissertasiyanın tədqiq mənbəyi olmuşdur.

A.Zamanov əsərinin yalnız Sabir bədii irsinin tədqiqi sahəsində deyil, ümumən XX əsr əzəri ədəbiyyatı tarixinin öyrənilməsində əhəmiyyəti vardır.

“Müasirləri Sabir haqqında” problemini ilk dəfə qeyub hall edən bu əsər tədqiqatın zənginliyi, elmi təhlil və ümumiləşdirmələrin dərinliyi ilə təşəkkül tapmaqda olan sabirşünaslıq elmimiz üçün yenidir. Bu əsər sabirşünaslıq

naslıqə yeni və qiymətli bir hədiyyədir. Bizcə, əsərin doktorluq dissertasiyası səviyyəsində olmasını şərtləndirən əsas məziyyəti də bundan ibarətdir.

Təcrübəli ədəbiyyatşünas kimi tanıdığımız dissertant müasirlərin Sabir haqqında fikirlərini tədqiq edərkən dövrün ədəbi hərəkatı ilə sıx surətdə əlaqələndirmişdir. Dissertasiya bizi yalnız müasirlərinin Sabirə münasibəti, böyük şairin öz dövründə necə qarşılanması, ədəbi tənqidin onu necə qiymətləndirməsi ilə deyil, ümumiyyətlə, zamanın ədəbi hərəkatı ilə tanış edir. Müəllif öz tədqiqatını siniflər mübarizəsi, bir-birinə zidd ictimai fikirlərin çarpışması ilə bağlayır, bütün ədəbi hadisələri zahmətkeş kütüblərin öz azadlığı uğrunda mübarizəsinə, zamanın aparıcı ideologiyasına əsaslanaraq qiymətləndirir. Beləliklə, dissertantın təhlilləri, qiymətləri, nəticələri və mühakimələri, əsasən, sağlam bir metodologiya üzərində qurulmuşdur.

Dissertant öz mövzusu ilə əlaqədar olaraq Sabir irsinin ətrafında indiyədək mübahisəli qalan bir sıra məsələlərin üzərində dayanıb onları möhkəm dəlillərlə həll edə bildi. Məsələn, şairin bəzi müasirləri Sabirə Cəlil Məmmədquluzadəni bir-birinə qarşı qoyaraq “Sabir “Molla Nəsrəddin”i yetişdirmişdir, yoxsa “Molla Nəsrəddin” Sabir?” sualı ətrafında qeyri-elmi bir mübahisə meydana atmışdılar. Bu mübahisə iyirminci illərdə bir çoxlarını da maraqlandırmış, o zaman Sabir

haqqında yazanlar bu haqda bir-birinə zidd fikirlər söyləmişlər.

Dissertant öz əsərində bu məsələni izah edərək belə bir doğru nəticəyə gəlmişdir: C.Məmmədquluzadə ilə Sabirə bir-birinə qarşı qoymaq metodoloji cəhətdən yanlışdır. “Molla Nəsrəddin” də, molla nəsrəddinçilərin “ağsaqqal yoldaşı” C.Məmmədquluzadə də, Sabir də o zaman ictimai mühitin məhsuludur. Onları 1905-ci il inqilabı yetişdirmişdir. 1905-ci il inqilabı olmasaydı, nə “Molla Nəsrəddin”, nə C.Məmmədquluzadə, nə Sabir, nə də onların məsləkdaşları olan digər yazıçılar yetişə bilərdilər”.

Əsərin qiymətli cəhətlərindən biri də budur ki, Sabir yaradıcılığı mücərrad, məhdud götürülmür. Böyük sənətkarın poeziyamızın tarixində, xüsusən XX əsr əzəriindəki yeniparastiliyin mahiyyəti açıılır. Mirza Cəlilin və ümumən “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin köhnə, şolastik şeirə qarşı kəskin, amansız mübarizəsi Sabir inqilabı satirik məktəbinin özünəməxsus döyüşkən stili və dili ilə göstərilir.

Dissertasiyanın “Şeirdə inqilab” adlanan dördüncü fəslə xüsusilə qeyd olunmalıdır. Bizcə, bu fəsil əsərin ən qüvvətli fəslidir.

Müəllif burada A.Səhət, F.Köçərli, N.Nərimanov, Ü.Hacıbəyov, T.Şahbazi, Yusif Vəzir və başqa müasirlərinin müxtəlif zamanlarda Sabir yaradıcılığı ətrafında apardıqları ədəbi təhlillər üzərində müfəssəl dayanır, materialı saf-qürük edir, ümumiləşdirir. Müasirlərinin Sabir haqqındakı tənqidi fikirlərini şərh edərkən dissertant müasir ədəbiyyatşünaslığın prinsiplərinə sadıq qalaraq birtərəfliyə, aludəçiliyə yol verməmişdir. O, yeri gəldikcə Sabirin müasirləri ilə mübahisəyə girişib onların yanlış tənqidi fikirlərini elmi cəhətdən obyektiv qiymətləndirmişdir. O, belə bir doğru nəticəyə gəlir ki, müasirlərinin Sabir irsi haqqındakı tənqidi fikirlərindəki yanlış və məhdud cəhətlər təsadüfi deyildir. Sabir kimi nəhəng bir sənətkarın haqqı

Mir Cəlil

qiymətini ancaq hakim dünyagörüşü ilə silahlanmış ədəbiyyatşünaslıq elmi verə bilər ki, Azərbaycan filoloqlarının Sabir yaradıcılığı üzərində apardığı geniş tədqiqat, yaratdıqları monoqrafiyalar bu hökmü təsdiq edən gözəl sübutdur”.

Dissertasiyanın yaxşı cəhətlərindən biri də budur ki, müəllif öz tədqiqatında yalnız Azərbaycan materialını ilə kifayətlənməmişdir. O, inqilabdan əvvəlki rus, erməni, gürcü, tatar mətbuatından da istifadə edib, Sabirin gərkəmli bir şair kimi hələ o zaman başqa xalqların oxucuları arasında tanınması, şöhrət tapmasına dair bir sıra maraqlı məsələlər gətirmişdir. Demək, A.Zamanov dissertasiyası qonşu xalqlar ədəbi əlaqələrimizin öyrənilməsi sahəsində də müəyyən əhəmiyyət kəsb edir.

Dissertasiyaya əlavə edilən mətnlər və onların elmi şərhlərinin əhəmiyyəti xüsusilə diqqətə layiqdir. Bu mətnlər yuxarıda deyildiyi kimi, illər boyu davam edən elmi axtarışların nəticəsində toplanıb tərtib və şərh edilmişdir. Bu mətnlərin tapılıb üzə çıxarılması və şərhli ilə M.Ə.Sabirin həyat və yaradıcılığının, eyni zamanda XX əsr əzəri ədəbiyyatının bir sıra qarışıq cəhətləri müəyyən dərəcədə işıqlandırılmışdır.

Ümumiyyətlə, yüksək elmi səviyyədə yazılmış bu dissertasiyanın bəzi qüsurları da vardır. Məsələn:

1. Dissertasiyada, xüsusən onun birinci və ikinci fəslərində Sabir müasirlərinin fikirləri geniş, onların şərhli, yəni dissertantın öz fikir və mülahizələri isə nisbətən məxtəsər verilmişdir. Bizcə, dissertantın öz fikirlərinə daha geniş yer verilməli idi.

2. Dissertant “Şeirdə inqilab” adlanan dördüncü fəslində müasirlərin Sabir haqqındakı tənqidi fikirlərində qüsurlu və məhdud cəhətləri də göstərmişdir. Lakin nədənsə o, “Bəzi mübahisələr” adlanan beşinci fəslində bir dəfə bu məsələyə qayıdıb təkrarə yol verir. Bizcə, eyni məsələdən iki fəslində bəhs etməyə ehtiyac yoxdur.

3. Doğrudur, dissertasiyanın bir sıra sahiblərində Sabir ədəbi məktəbi, Sabirin müasir şairlərə təsiri haqqında bəhs edilmişdir. Bizca, bunlar kifayət deyildir. Dissertant Sabir ədəbi məktəbinin xüsusiyyətləri, onun öz dövrünün poeziyasına təsiri üzərində müfəssal dayanmalı idi. Bu, vacib və lazım idi, əsəri daha da zənginləşdirərdi.

4. Dissertasiyada A.Sahhat, F.Köçərli, N.Narimanov, Ü.Hacıbəyov kimi görkəmli şair, adiblərlə yanaşı, ikincidarəcəli müəlliflərin (məsələn, H.İ.Qasımov, M.Hacinski, Ə.Fahmi və b.) adı tez-tez çəkilir. Halbuki həmin müəlliflərin Sabir irsini qiymətləndirmək cəhətdən əhəmiyyətli əsərləri yox kimidir.

5. A.Zamanovun dissertasiyası, ümumiyyətlə, salis dildə, aydın üslubda yazılmışdır. Lakin bəzi cümlə, tərkib, söz uyğunsuzluqlarına da rast gəlmək olur.

İctimai elmlər bölməsi Elmi Şurası A.Zamanovun filoloji elmlər namizədi elmi dərəcəsi almaq üçün müdafiə etdiyi əsərini doktorluq dissertasiyası kimi təkrar müdafiəyə buraxmaqda doğru hərəkət etmişdir. Dissertasiya öz elmi səviyyəsi, ahatası və tədqiqat vüsəti ilə doktorluq dissertasiyasının tələblərinə cavab verir və onun müəllifi Abbas Fətəh oğlu Zamanov filoloji elmlər doktoru elmi dərəcəsi almağa tamamilə layiqdir.

18 fevral, 1966-cı il.

GÜLHÜSEYN HÜSEYNOĞLU HAQQINDA SÖZ

Gülhüseyn Hüseynoğlu sovet ədəbiyyatının orta nəslinə mənsub görkəmli adiblərdəndir. O, otuz ildir ki, öz saf, səmimi, təbii hiss, həyəcanlarını bədii sözün qüdrətilə sovet oxucularına deyir, onları düşündürür və ruhunu, zövqünü oxşayır. Bədii sözün qüdrətilə oxucunu düşündürmək adib üçün böyük məharət, məziyyət və xoşbəxtlikdir. Gülhüseyn Hüseynoğlu oxucuların dərin rəğbətini qazanmış, imzasını sevdirmiş sovet adiblərindəndir. Onun hekayə, povest və mənsur şeirləri sovet adamlarının dinc, qəhrəman əmək coşğunluğunun tərənnümünə, müasir insanın saf və təmiz əxlaqi keyfiyyətlərinə həsr olunmuşdur.

On altı kitabın ("Xəzərin qoynunda", "Bir ömrün çıraqları", "Nigarançılığın sonu", "Ay nur çilayanda", "Mənsur şeirlər", "Yaşatmaq üçün", "İnsan", "Mücrü" və s.), çoxlu tədqiqat əsərinin müəllifi bu əməksevər yazıçının xarakterik bir əsəri qarşımızdadır: "Mücrü"!

Bu həcmcə kiçik, məzmunca cazibəli, şəkilcə gözəl və mənalı bir şeirdir. Müəllifin diqqətini çəkən hadisə ictimai həyat və cəmiyyətimiz üçün xarakterik, hər kənd və hər şəhərdə, ailədə təsadüf edilən canlı bir səhnədir: Ana gəlin köçən qızına kiçik, yaraşlıq bir mücrü bağışlayır. Mücrünü əziz ana yadigarı kimi həmişə paltar dolabının yuxarısında qoyub, qiymətli şeyləri orada saxlayırlar.

1941-ci ildə faşistlərin ana torpağımızı basqın etdiyi zamanda – Vətonin ağır günün-

də ailə başçısı cəbhəyə gedir. Ailə ehtiyacı, körpələri saxlamaq qayğısı mücrünü boşaldır. Ana balalarını çətinlik ilə böyüdür.

Günün birində mücrü açılır. Boşalmaq üçün yox, daha mühüm hədiyyələri – məktəb bitirən balaların diplomlarını qoynuna almaq üçün açılır.

Əsərdə adi, təbii, həyatı bir mənzərə yazıçının diqqətini cəlb etmiş, həyəcanlı ürak dəyüntüsü ilə, ilhamla təsvir olunmuşdur.

Biz sadə sovet ailəsinin nə ünvanını bilir, nə familiyasını, nə tərcümeyi-halını, nə də tarixini görürük. Ancaq ailəni bütünlükdə öz şərafəti, öz təleyi, öz mənliliyi ilə görürük. Kiçik və yığcam bir süjetdə səmimi, həqiqi bir lövhə canlanır.

Sovet ədəbiyyatının ağısaqqalı, böyük zövq və diqqət sahibi Konstantin Fedin "Mücrü" barəsində gözəl yazmışdır: "Bu əsər ona görə diqqətəlayiqdir ki, oxucunun hissini hökmlə, lakin çox incə bir tərzdə keçmiş günlərdən bu günə gətirib çıxarır və yeni dünyamızı onun əsil ideal mənasında açıb göstərir.

Əsrdəki məcaz varlığın canlı obrazına çevrilir. Bu metamorfoz məni ovsunlamışdır".

Ədəbiyyatımızda mənsur şeirin inkişafı Gülhüseyn Hüseynoğlunun adı ilə bağlıdır. Gülhüseynin mənsur şeirlərində kəskin müşahidə qüvvəti, coşğun hiss, həyəcan, sadə adamlara hərtərəfli səmimi münasibət duyuruq.

Bədii əsərin vacib xüsusiyyətləri – sözə qənaət, iti müşahidə, ictimai məna, təfəssilatdan

çaqmaq, mürəkkəb həyatı hadisələri saf-çürük eləmək, müasir inkışaf baxımından mənalandırmmaq – Gülhüseynin mənsur şeirlərini sevdirir və yayır.

Mənsur şeir bizim ədəbiyyatda az yazılan bir bədii formadır. Bəziləri güman edir ki, burada fakt yox, həyat yox, pafos, nida, xitab, çağırış, söz təkrarı ilə ötürmək olar. Səhvdir.

Hər yerdə, hər sənətdə, hər janrdə olduğu kimi, mənsur şeirin də canı və qanı həyat haqqıqətidir.

Yuxarıda misal çəkdiyimiz bədii lövhəni sənətkar gözü ilə mənalandırmmaq Gülhüseyn qələminin həssaslığı və itiliyinə sübutdur.

Müəllifin başqa bir mənsur şeirini götürək. "Ata" adlandırılan bu şeirdə ilk övlad sahibi olan bir gəncin atalığı saadətini təronnüm olunur. Ata hər yerdə adı ilə, işdə peşəsi ilə – müəllim, evdə isə ata deyə çağırılır. "Birinci ad nə qədər əziz, ikinci nə qədər şərəflidirsə, üçüncü də bir o qədər fərəhlidir".

Təzə, haqiqi sevgi, əsl insani, sağlam və təndəlik duyğu ilə mənalandırmmaq Gülhüseyn ailədə ilk dəfə körpə səsinin eşidilməsi doğrudan da qibtəyə layiq bəxtiyarlıqdır. Müəllif bir səhifəlik təsvirdə bunu oxucusuna iftixar və sevinclə danışır. Bir səhifəlik təsvirə bir povest materialını sığdırmaq hünor istəyir və bu, haqqında danışdığımız mənsur şeirlərin səciyyəvi xüsusiyyətidir.

Gülhüseyn Hüseynoğlunun "Seçilmiş əsərləri" kitabı onun ilk hekayəsi – "Ana" ilə aqlır. "Ana dili" şeirində ədib dilimizə müraciətən yazır: "İlk gecədə, yuxusuz qaldığım ilk gecədə, ilk ağır sınaq gecəsində necə də köməyimə gəldin, qüdrətinlə əks tərəfindəki düşüncələrim öz qalibinə düşdü, söz qalibinə düşdü. Səxavətini unutmamışam!".

Sınaq uğurlu olub, dilin səxavəti yerinə düşüb. Yadımdadır, ilk dəfə Natəvan adına klubda oxunan, sonra "Ədəbiyyat qəzeti"ndə (3 noyabr, 1944) çap olunan "Ana" hekayəsi o zaman bizim hamımızın xoşuna gəldi. Muzakirə zamanı, xalq şairimiz Səməd Vurğun,

xüsusən bu əsərdən ağız dolusu danışdı, onu əsl poeziya nümunəsi adlandırdı, müəllifin iş-tədabına yüksək qiymət verdi. Bu hekayə indi də şairəyə kimi dərsləklərlə salınır. Çünki bu hekayədə oğul itirən, gözü yollarda qalan anaların ümidi ifadə olunub. Qalaba naminə qəhrəmanlıqla həlak olan igid oğulların xatirəsi əbədiləşib. Bu hekayə Böyük Vətən müharibəsi dövründə yazılan ən yaxşı əsərlərimizdən biridir.

Gülhüseynin əsərlərində müasir, sağlam ailə hissi olduqca güclü və üstündür. Müəllif bu hissi bir fərdi xüsusiyyət kimi yox, səvət adamının zəruri əxlaqi keyfiyyəti kimi, vətəndaşlıq vəzifəsinin mühüm bir cəhəti kimi təsvir edir. Yazıcı səvət ictimaiyyətində məhz belə sağlam ailələri necə sevib hörmət bəslədiyini, Səriyyə ("Bir ömrün çıraxları") kimi anaların qəhrəmanlığa layiq olduğunu inandırıcı lövhələrlə göstərir. Ədibin bu qəbildən olan, ictimai əxlaqi bədii şəkildə təbliğ edən əsərləri, xüsusən indi müasir cavanlar arasında ailəyə məsuliyyətsiz, bəzdənsəvətə münasibət bəsləyən ünsürlər olduğu bir zamanda daha mənalı və əhəmiyyətliyədir!

Gülhüseyn Hüseynoğlu yurduumuzun, el-obamızın nəğməkarıdır. Onun qələmində vətənin gözəl lövhələri: "Dağ da qartallı yalçın qayalarıyan, gurultulu şalaləsiyan, meşə də yeddi bulağının suyuyan, yarpaqları titrək ağaclarıyan, bülbüllü kol-kosuyan, dəniz də dəstə-dəstə qağayılarıyan, kəhrəbə qumlarına ütü çəkan ləpələriyan, təmiz, ürəkəcan, səliqəli səhiliyan" sənətkarlıqla gözələrimiz qarşısında canlandırılır və bizim torpağa bağlılığımızı daha da gücləndirir.

Gülhüseyn Hüseynoğlu bədii ədəbiyyatı ictimai tərbiyənin, əxlaqi-mühüm, kəsərlə silah kimi düşüncə, buna görə də o yalnız böyüklərə yox, balaca dostlara da öz ürək sözünü və məsləhətini deyir. Yaxşı ki, deyir! Balacaları unutmağa bizim heç birimizin haqqı yoxdur.

Ədibin əsərlərində bir cəhət də diqqətə layiqdir. Həyat hadisələrini tam mürəkkəbliyi

ilə, ziddiyyəti ilə, işığı və kölgəsi ilə birlikdə alıb mənalandırmmaq! O, müsbət qəhrəmanların həyat və qalabə yolunu hamarlamır. Cavanlar təhsildə də, işdə də, sənət öyrənməkdə də, əmək prosesində də xəmə kimi yox, canlı insan kimi təbii, inandırıcı görünür, bir haqqıqət kimi təsir bağışlayırlar. Əsərlərində yazıcı qəhrəmanın kədər və məyusluğunu götürməkdən qorxmur. Lirikə, qəlbən ən incə tellərini tərpadən daxili həyəcan təhkiyənin üzvi bir xüsusiyyətinə, lirik ifadənin təbii əhənginə çevirir.

Gülhüseyn heç kimə bənzəməyən, özünün dəst-xətti, üslubu olan, həmişə axtaran, poetik kəşflər edən, özünə tələbkar, əsərləri üzərində zərgər dəqiqliyi ilə işləyən, oxucusuna və ümumən ədəbiyyata hörmət bəsləyən, az yazmağı, mənalı yazmağı sevon yazıçıdır. Onun yazılarında süni effekt tapmaq çətindir. Şairənəlik, emosionalıq, axıcılıq, aydınlıq və sadəlik onun bədii dilini sevdirən cəhətlərdəndir. Onun hekayə, povest və mənsur şeirləri yalnız respublikamızda yox, qardaş respublikalarda yayılmaqda və bir sıra xarici dillərdə (İngilis, fransız, İspan, polyak, makedon və s.) nəşr olunmaqdadır.

O, həm də diqqətli, məsuliyyətli bir ədəbiyyat tənqidçisidir. Gülhüseynin böyük səvət şairi M. Müşfiq haqqında tənqidatı hər yerdə sevilir, təqdir olunur. Onun "Müşfiq" monoqrafiyası və "M. Müşfiqin yaradıcılıq yolu" dissertasiyası səvət ədəbiyyatşünaslığında mühüm hədisə kimi qiymətləndirilmişdir. Ədəbiyyat tariximizdə ədəbi simalara və əsərlərə münasibətə Gülhüseynin diqqəti, səliqəsi həmişə seçilir.

Gülhüseyn Hüseynoğlu 20 ildən artıqdır ki, Azərbaycan Dövlət Universitetində səvət ədəbiyyatından yüksək məzmunlu, dərin mənalı mühazirələri ilə tələbələrini hörmət və məhəbbətini qazanmışdır.

Gülhüseyn Hüseynoğlu yaradıcılığının kəmil dövrünü yaşayır və ildən-ilə məzmunlu yaradıcılıq məhsulu verir. Səvət oxucuları onun yeni-yeni əsərlərini rəğbətlə gözləyir və izləyirlər.

Bu kitab ilə Gülhüseyn Hüseynoğlu – mənsur səvət nəsrinin məşhur nümayəndələrindən biri – keçdiyi yaradıcılıq yoluna nəzər salır. fikrən oxucularını da özü ilə aparır: müəyyən səciyyəvi əsərlərini onlara göstərmək istəyir. Yaxşı niyyətdir. Güman etmək olar ki, oxucularımız ədibin bu niyyətini bəyənəcəklər.

BÖYÜK DOST HAQQINDA KİÇİK QEYDLƏR

Səməd Vurğun haqqında xatirə yazmaq onunla yaxın, yaşid, hamkar yoldaşlar üçün həm asan, həm də çətindir.

Asandır ona görə ki, otuz beş il ərzində mədəniyyət və ədəbiyyat cəhətlərində birgə çalışmışıq, birgə addımlamışıq. Çətindir ona görə ki, böyük şairin hadisələr, adamlar, faktlar haqqındakı mülahizələrini təxmini yox, dürrüst göstərmək lazımdır.

Mən Samad Vurğunun 1923-1927-ci illərdə Gəncə müəllimlər seminarıyasında oxuduğu illərdən tanıyıram.

O zaman Gəncədə Sovet hakimiyyətinin qayğı və diqqəti siyasətində sənaye, maarif, mədəniyyət ocaqlarının sayı gündən-günə artırdı. Şahar respublikanın, ümumən sovet ölkəsinin inkişaf sürətini yaxşı əks etdirirdi. Yağ-sabun zavodu, mahud fabriki, vağzal ilə şahar arasında çəkilən dəmir yolu, həmin yol boyu sıralanan fəhlə evləri, izdihamlı, işgüzar fəhlə yığıncaqları yeni həyatın qələbasını əks etdirirdi.

Dəmir körpü yanındakı maarif evinin binasında vaxtaşırı ictimai-mədəni yığıncaqlar keçirilirdi.

Bəla məclislərdən biri Bakıdan gəlmiş proleter şairlərlə görüşə həsr olunmuşdu. Qonaq şairlər, o cümlədən Ə.Fövzi öz şeirlərini oxuyurdu. Bəz şinelli, qarayanız, qıvrımsaq bir oğlan tribunaya çıxdı, pafosla danışmağa başladı.

– A yoldaşlar, bayaq burada Əbdülbaqi Fövzi yoldaş şeir oxudu. Siz də onu alqışladınız:

*Komsomol qız məni gəl, dinlə bir az
Komsomol qız sənin olsun da əl yaz!*

A yoldaşlar, bu, şeir deyil, açıq məktubdur. Bunu alqışlamaq yeni şeirə ehtiramsızlıqdır axı! Natiqin kəsarlı, təsirli sözləri aylaşanların diqqətini toplayırdı. Sıralardan ümumən piçillik keçdi, adamlar biri-birindən soruşmağa başladılar:

– Bu oğlan kimdir?
– Bu harada oxuyur?
– Bu harada dars verir?

Məlum oldu ki, tribunada həyəcanla danışan Samad Vurğundur.

O vaxtlar Gəncədə nəşr olunan "Qızıl Gəncə" jurnalında şairin ilk şeirləri nəşr olunurdu. S.Vurğun öz çıxışları, şeirləri, mədəni həyatda fəal iştirakı ilə "Qızıl qələmlər" cəmiyyətinin Gəncə şöbəsini xeyli canlandırır. Fəhlə yığıncaqlarında böyük şairin ilk çıxışları xüsusi hörmət və diqqətlə qarşılanırdı.

Mən Vurğunun müstəsna istedadını yaxşı duyurdum. O vaxt onun haqqında məqalə də yazmışam (1932, "Hücum" jurnalı).

Böyük şairin şeirə, ədəbiyyata məhəbbəti tükənməz idi. Mahz buna görə də xalturaçıları görün gözü yox idi.

Samad Vurğun böyük şair kimi yüksəlsə də, tezliklə onun çoxcəhətli istedadı ictimai-elmi fəaliyyətində də üzə çıxdı. O, Respublika Elmlər Akademiyasına prezident müavini təyin olunanda mən Ədəbiyyat İnstitutunda şöbə müdiri idim. Bizim ədəbi klassiklərimi-

zin tərcüməsi, təbliği, çoxcildli ədəbiyyat tarixinin yaradılması onu çox düşündürürdü. Müşavirələrdə katibi gözləmədən qələmi alına alırdı, fikirlərini qeyd edirdi.

Cavan ədəbiyyatşünaslara tez-tez deyirdi:
– Bizim böyük ədəbiyyatı, böyük poeziyanız haqqında casaratla, ağız dolusu danışmaq lazımdır. Dodaq büzmək, dilucu danışmaq, yazmaq bizə gərəkdir deyil. Şeirinin səviyyəsindən aşağı duran təhlil kima lazımdır. Alim – şairin məfkura hamkarıdır.

Böyük şair qələm yoldaşlarına əlindən gələn köməyi asirgəməzirdi. Cavan yazıçıların əsərlərini rusçaya və başqa qardaş xalqların dillərinə tərcümə işini ədəbiyyat işçilərindən təkidlə tələb edirdi.

Yadımdadır, bir dəfə Gəncənin "28 Aprel" küçəsində Ələkbər Ziyatayla təstəhləşdik:
– Siza, – dedi, – mənim işim düşüb, bir xahiş eləmək istəyirəm.

Samad:
– Sözümdə!
– Sözümdür ki, üzlülük olsa da, sizi elçiyə göndərmək istəyirəm.

Samad ürəkdən güldü:
– Bəla şairin sözü deməyə utancaqlıq lazımdır deyil. Allah mübarək eləsin.

Mən də sözə qarışdım:
– Qızın evi haradadır?
– Bu yaxında, küçənin başında.
– Havaxt gəlməliyə?
– Havaxt kefiniz istəsə.
Samad özünəməxsus qətiyyətlə:
– Lap bu gün!

Ələkbər vaxt itirmədən bizim qabağımıza düşdü. Saliqəli bir həyatə daxil olduq.

Həyat balaca, kölgəli, sakit və sərindir. Ev sahibi bizi hörmətlə qəbul elədi. Otağa aparıb aylaşdırdı. Çay-mürəbbə gətirdilər.

Samad Vurğun müqəddiməsiz sözə başladı:
– Ay xala, bilirsiniz nəyə gəlmişik?

Samad Vurğunun ailəyə tanış, məhrəm adamlar kimi verdiyi suala ev sahibi də bir az vahimə ilə cavab verdi:

– Xeyr, bilmirəm nəyə gəlmisinizsə, xoş gəlmisiniz.

Ev sahibinin bu nəzakətli cavabı Samadı bir az da ürəklandirdi. Şair təmkin və aram ilə dedi:
– Xala, biz, sizin o gözəl qızınıza elçiyə gəlmişik!

Qadın dinmədi, başını aşağı saldı. Samadın sözünü sükkatla dinləməyə başladı.

– Xala, bizi tanıyırsınız?
– Xeyr, tanımırıam, oğul!
– Tanırsınız, tanıyırsınız. Heç bu radiolara qulaq asırırsınız?

Samad şəkfin üstündə qoyulmuş reproduktorunu göstərdi:

– Bunlara hardan qulaq asırırsınız?
– Bəli, macal olanda, axşam-səhər eşidirəm.
– Orada ki, diktorlar bir şairin adını çəkirlər, Samad Vurğun deyirlər, bax, o mənam!
Vurğun üzünü məna çevirib ev sahibinə təqdim etdi.

– Bu da mənim qələm yoldaşım ədib Mir Calaldır. Tanımasaq da, arxələyib sizin evə cib iş üçün gəlmişik.

Qadın bir də razılıq edib, "xoş gəlmisiniz" dedi. Şairi diqqətlə dinləyirdi. Samad müsahibinin nəzakətindən istifadə eləyib ürayındakıları deməyə başladı:

– Biz bu Gəncədə oxuyub boya-başa çatmışıq. Gəncəyə də, camaatına da yaxşı baladık. Burada çoxlu dost-yoldaşımız var. Amma siz gəncəliklər çox zaman bizi tanımırırsınız, biza yad kimi baxırırsınız, ona görə sizdən gileyliyə.
– Yox oğul, elə deməyin biza!

– Xala, dedi, qulaq as. Mən siza açığı deyəcəyəm: mən siz gəncəliklərdən qız istədim, vermədiniz. Bax, bu Mir Calal qız istədi, vermədiniz. Hamid Araslı, Əhməd Cəmil, Cəfər Xandan elçiyə saldı – qız vermədiniz. Biz də ayrı şaharlardan evləndik. Keçənə güzəşt deyərək. İndi daha o yolu tutmayın. Cavanlar arasında şair, ədib çox deyil, onların əsərlərini bütün ölkə oxuyur. Siz Gəncə xanımları onların xahişini yerə salmayın. Bax, cavan şairimiz Ələkbər Ziyatay gözəl, zirək oğlandır. Şeirlərini də

Mir Calal

oxuyarsınız. Sizin qıza bənd olub, bizdən xahiş edib sizin evə elçi göndərib. Gəlin bir ağızdan mübarək olsun deyək, bu iki cavabın xeyir-duasını verək. Uşaqların toy günündə yoldaşlarımız ilə qol-qanad açıb oynamaq da mən Səməd Vurğunun boynuna!

Qadın yaşmağı dodaqlarından çəkib, başını aşağı saldı. Hörmətli cavab verdi:

– A qadınımı alim, biz də yerdən göyər-məmişik, qızın böyük qardaşı var, başının ağa-sı da odur. Onsuz biz bir iş görə bilmərik. İki aydır dağdadır. On günə qayıdasıdır. Gələr, Allah qoysa, sizin xahişinizi ona bildirərik. Cavabını da siza verərik. Bizim hacı savadlıdır, oxumuşları tanıyır, hörməti var, nigaran olmayın! Xahişin cavabını alan kimi siza çatdıraram.

Səmədin səsi eşidildi.

– Xala, oğlunuz var olsun. Onun xətrini bizim üçün də əzizdir. Ancaq sən anasan. Ham qızın, ham da bizim anamızsan. Sən bu xeyir işə qol qoysan daha o tərəfdən nigaran olmaıq.

– Nigaran olmayın!

– Sənin qolun vacibdir!

– Mən qol qoyuram, oğlum!

– Çox sağ ol, xala. Biz sənə arxayınq, gə-dək Ələkbəri tez muştuluqlaylaq...

*Başım cəlad alında
Dilim səni haraylar!*

Mən bunu deyəndə kişi cəld qalxıb dəftər, qalam götürdü. Yazdı. Yenə təkrar etdi. Sonra valeh kimi dizinə döydü:

– Sözbaxın, siz Allah! Bir görün məhəbbəti belə od ilə devən olubmu? Heç Füzuli də belə alov ilə deməyib:

– Başım cəlad alında, dilim səni haraylar!

Yanan qəlbin alovunu, tonqalını bundan yaxşı necə deyə bilərik?

Mirzə Qasım, ürayını tərpadən misalı hər yetənə, hətta qəncə nonasına bir sair eşqi ilə deyirdi. Deyirdi, sonra da izah edirdi:

– Bunu lap böyük şair, Azərbaycan xalqı deyib. Gör necə dahiyana ataş ilə, necə mələhətlə deyib. Belə nümunələrini hər biri böyük xalqın məhəbbət dastanıdır. Biz nəhaq yerə etinasız oluruq, toplayıb nəşr etmirik... Mirzə Qasımın şifahi ədəbiyyata marağı bizi də qızıxdırmışdı. Sinişində yeri gələndə suallar verir, ədəbiyyat müəlliminin rəyini soruşurduq:

– Tanıyıram, – deyirdi, – Mirzə Qasım ilə mənim də söhbətim olub. O kişi yaxşı ədəbiyyat havaskarıdır.

Biz Mirzə Qasımın evində yalnız ədəbiyyatdan yox, ümumən şəhər həyatından, Bakının məişəti, adət-ənənələrindən də məlumat alır, öyrənirdik. Əli qalam tutan, yazmaq istəyənlərə redaksiyaların ünvanını öyrədir, redaktorun adını deyir və məsləhət verirdi.

Mirzə Qasım ünsiyyətli kişi idi və bu ünsiyyət yalnız ailə, məişət çərçivəsində qalmırdı. O, müasir bir ictimai adam idi. Hadisələr, yeniliklər haqqında öz fikrini açıq deyən, müsahiblərini öz hökmlərinə inandırmağı bacaran adam idi.

Mirzə Qasımın evinə çox adamlar – qonaqlar, qonşular, qohumlar gəlirdi. Bizi də onlar ilə tanış etməyə çalışırdı:

– A filankas, bunlar bizim ali məktəb tələbələridir, tanış olun!

Biz məmnuniyyətlə bu yeni, hörmətli adamlarla tanış olur, onların söhbətini maraqla dinləyirdik.

O zaman Bakıda ali məktəblərin sayı az idi. Aspirantura yalnız bir yerdə – Elmlər Akademiyası filialının yanında Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunda açılmışdı. Buraya həvəslənən cavan ədəbiyyatçılar içərisində Heydər Hüseynov, mən, Mehdi Hüseyn, S. Vurğun və başqaları var idi. İmtahanlardan çıxandan sonra mən, Mehdi, Heydər qəbul elədilər. Səməd Vurğun da bəzi çətinliklərdən sonra ədəbiyyat şöbəsinə daxil oldu.

Aspiranturanın müdiriyyətinə Ali Sovetdə sədr vəzifəsində çalışan köhnə kommunist Soltan Macid Əfəndiyev təyin olunmuşdu. Müavini

Gevorkyan adlı bir təbiyyatçı idi. Qəbul haqqında əmri alandan, dars cədvəlini öyrəndəndən sonra yaşamaq yeri haqqına qalmalı olduq. Aspiranturanın yataqxanası yox idi və buna təminat da verilmirdi. Biz Soltan Macidin yanına gedib yer xahiş edəndə o, bir qəbz yazıb verdi:

– Xahiş edirəm səhər saat 10-da Az. APP-a gəlasiniz.

– Az. APP hayandır?

– İsmailiyyədə, birinci mərtəbədə oluruq. Kimdən soruşsanız, yazıçıların otağını göstərirlər.

Səhəri məni İsmailiyyədə (indiki Akademiyə prezidiumunun olduğu bina) getdim. Mehdi ilə görüşdüm. Mehdi mənim yanımda Əminbəyli ilə telefonla danışdı və mənə onun yanına gəndirdi.

“Kommunist” qəzeti redaksiyası o zaman indiki Mətbuat Komitəsinin binasında yerləşirdi. İbrahim Əminbəyli mənə Gəncədən təniyirdi. Mən müəllim olanda o Maarif şöbəsinə, yaxud Maarif Xadimləri İttifaqında rəhbər vəzifədə çalışırdı.

Burada məsul redaktor olduğumu bilmirdim. Mənə görün kimi salamlayıb yer göstərdi.

Təhsilimə dair bəzi suallar verdi. Müəllimlərin seminarı bitirdiyimi bilib sevindi. Bir vərəq verib işə girmək üçün arıza yazmağımı tələb etdi.

Mən yazdım, diqqətli oxudu, ərizəmdə səhv axtarırdı, tapa bilmədi. Kanarına nəsa yazdı, zəngi vurub kimisə çağırdı:

– Ədəbiyyat şöbəsinə məsul icraçı axtarırsınız. Savadlı oğlandı, götürün qoyun işləsin! Həmin gündən mən redaksiyaya işə gətürdülər.

– Mən aspiranturada oxuyuram, mənə olmazlarımı?

Əminbəyli əlini tovladı:

– Xulufuya deyərəm, oxumağına mənə olmaıq, işində ol!

Mənim aspirantura təhsilinə böyük həvəsim olduğu kimi “Kommunist” kimi hörmətli bir qəzetdə işləməyə də həvəsim var idi.

Fərhad Cavadov adlı bir kök adamı mənə göstərdilər ki, sizin şöbə müdirinizdir. Bütün göstərişləri bu verəcək.

Cavadov otağındakı şkaflardan birini açdı, aşağı yeşiyindən bir neçə məktub bağlaması çıxardı:

– Bunlar, – dedi, – rayonlardan gəndərilən müxtəbir məktublardır, ədəbi yazılardır. Baxan olmayıb, yığılmış qalıb. Sən başla, bu məktubları bir-bir oxu, yararlılarını seç, hazırla, çapa verək.

Mən nə zamandısa buraya yığılmış məktublara qatını açıb diqqətlə oxumağa, yoxlamağa başladım. Redaksiya içində xəbər, şeir, hekayədən başqa, hətta şikayət də var idi. Mən bu məktublara diqqətlə oxuyurdum, əvvəlcə bir-bir oxuyub başa çıxmağa, məzmunlarından xəbərdar olmağa çalışırdım. Nə qədər qərba və gözlənilməz olsa da, burada vaxtla özümün rayonda yazdığım məktublara, oçerkləri, hekayələri tapdım və sevincə onları təkrar oxuyub düzəldim. Öz məktublarımı şöbə müdirinə yox, birbaşa Əminbəyliyə yoldaşa oxuyub çapına icazə istəməyi lazım bildim.

Əminbəyli, əsasən, Gəncədən olan məktublara maraqla dinləyir, səhifə başa çatmamış hökmünü verirdi:

– Yaxşıdır, ədəbiyyat səhifəsində ver gətirsin! Bu qayda ilə unudulmuş, tərk edilmiş ilk yazıların çoxu həyat işığı görməyə imkan tapdı, mətbuata çıxdı.

Bir gün qəzetimizdə müsabiqə haqqında elan verildi.

Pambiq yığılmasından yazılan yaxşı oçerklərə mükafat təyin olunmuşdu. Müsabiqə qapalı idi.

Bir çoxları redaksiyaya əsərlər yazdılar. Mən də gizli imza ilə “Qələbənin açarı” adlı bir oçerk yazdım.

Bir neçə gün keçəndən sonra müsabiqə materialları yoxlanıb saf-çürük edildi. Bir gün mənə dedilər, redaktor səni çağırır.

Əminbəylinin otağına girəndə qabağımda öz yazımı gördüm.

O, yazı manerasından, materialın məzmunundan tanıyırdı. Mülayim və xoş ədə ilə soruşdu:

– Bu öçerki sən yazmışın?

Redaktorun zənnini çəşdirmaq istəmədim:

– Bəli, – dedim, – mənimkidir!

– Yaxşı yazmışsan, dedi, – sağ ol!

Həmin öçerki qəzetdə, görkəmli yerdə nəşr eldirdi və mükafata təqdim etdi.

“Kommunist”də iki, “Gənc işçi”də dörd-illik həvəskar işim mənim hərtərəfli inkişafıma, dünyagörüşümün genişlənməsinə müsbət təsir göstərdi. Matbuatın bu gözəl tərbiyə məktəbini mən heç vaxt unutmam.

Əminbəylinin, görünür işim xoşuna gəlmişdi, məni tamamilə təhsildən ayırmaq, şöbə müdiri kimi redaksiyada saxlamaq fikrində idi. Mən isə oxumaqdan ayrılmıq istəmirdim. Aspiranturada qalmaq istəyirdim. Bu ixtilaf üzündən mən o kişi ilə dalaşmalı oldum. Sonra “Gənc işçi” qəzetinə keçdim. İxtilaf, əsasən, belə oldu:

Əminbəyli məni bir ayılığa qədər Bərdə rayonuna pambıq yığımı kampaniyasına səfərbərliyə göndərmişdi, həmin ayı mən say ilə işlədim, rayon həyatından, yığımından çox yazılar yazıb çap etdirdim.

Səfərbərlik vaxtı qurtarılanda Bakıya qayıtdım, məaşımlı almaq üçün redaksiyaya gələndə Əminbəyli mənə açıqlandı ki:

– Niyə gəlmisən?

– Vaxtım qurtarır.

– Nahaq gəlmisən!

– Nə üçün?

– Hələ Bərdə rayonu planı tamam ödəməyib.

– O mənə asılı deyil!

– Sən get rayona, məaşını da oraya göndəririk.

– O halda məni aspiranturadan kənar eləyirlər, mən Akademiyanın icazəsi olmadan gəda bilmərəm!

Əminbəylinin deməyə sözü qalmadı, ancaq mənim məaşımlı verməyə də qol çəkmedi.

– Yazın, məaşımlı versinlər.

– Məaşımda gedib alarsan?

– Mən rayonda işə girməmişəm.

– Get oraya, göndəririk!

Mən aspirant yoldaşlarımdan birinə, Mehribad adlı hüquqşünasa əhvalatı danışanda dedim ki, məaşı saxlamağa sovet idarəsində heç kəsin haqqı yoxdur. Ver məhkəməyə, darhal alsınlar.

Mən tanballıq eləmədim, balaca bir arıza ilə məhkəməyə müraciət etdim.

O vaxta qədər mən güman etməzdim ki, məhkəmə adi, sıradı, sadə bir əməkçinin ixtilafında yüksək vəzifəliyə töhmət eləyər. Məhkəmə iclasına gələndə gördüm redaksiya öz yuristini, məsul redaktorun müavini, bir nəfər də kimi işə bu iş üçün göndərmişdir.

Mən vahimə bütrüdü.

Məhkəmə sədri Rəsizadə fəmilialı sadə azərbaycanlı qadın idi. Mənim arızamı oxudu və redaksiyanın nümayəndəsindən soruşdu:

– Bu oğlanın məaşını niyə vermirsiniz?

Redaktor müavini başladı nağıl danışmağa:

– Mir Cəlal yoldaş özü komsomol təşkilatının məsul katibi ola-ola... – mən doğrudan da redaksiya komsomol üzvünün katibi idim.

– İşin bu qızğın vaxtında...

Məhkəmə sədri onun sözünü kəsdi:

– A kişi, nağıl açma, de görüm, oktyabr, noyabr aylarında bu oğlan sizdə işləyib, ya yox?

– İşləyib.

– Məaşını alıb, ya yox?

– ...

– ... Alıb, ya yox, cavab ver!

– Məaşını rayona göndərmişik.

– “Kommunist” qəzeti rayondadır, ya Bakıda?

– Bakıda!

– Əməkçinin məaşı niyə rayonda verilsin? Bu nə məntiqdir?

Sədr bir az da hirsli nümayəndəliyə açıqlandı:

– İşçi sən redaksiyada işləyir, məaşını da redaksiyadan alacaq, vassalam!

Üzünü kitabə tutub əmr elədi:

– Yazın, günü sabah bu oğlanın məaşını ödəsinlər!

Məhkəmənin icra vərəqəsini təqdim edib məaşımı alandan sonra redaksiyaya işləmədim. Mən Mərkəzi Komsomol Komitəsinə çağırıldım. “Gənc işçi”yə məsul katib təyin etdilər.

Mən çox həvəslə komsomol matbuatının canlı, maraqlı və çoxcəhətli işinə girişdim.

Bütün yazıçı, ədəbiyyatçıları, əli qələm tutan cavan yoldaşların qəzet işinə cəlb etməyə çalışdım və az bir zamanda burada yaxşı məzmunlu müzakirələr, məclislər keçirildi.

“Gənc işçi” o zaman da çox hörmətli, fəal qəzet idi.

Lakin matbuatda çox çalışmalı olmadım. Aspiranturamı qurtarıandan sonra ali məktəbdə tələbəlik işləməyi, canlı auditoriyamı üstün tutdum.

Gəncədə ilk müəllimlərimdən olan Vəli Xuluflu məni o zaman hələ filial kimi fəaliyyət göstərən akademiya çağırdı, ictimai elmlər bölməsində işləməyi təklif etdi.

Vəli Xuluflu hələ o zaman Azərbaycan qəmusu (ensiklopediyası) nəşr etmək üçün lazımı tədbirlər görmüşdü. Hətta sözlüklər də nəşr olunmuşdu.

Respublikanın görkəmli ziyalı qüvvələri bu yeni və maraqlı işə cəlb olunmuşdu.

Mən ictimai elmlər üzrə bütün sözlük və məqalələri hazırladırdım. İşimin ağırlığı və həcmə böyüklüyünü görəndə rəhbər yoldaşlar bu şöbəni bir neçə şöbəyə ayırmağı lazım bildilər və buna yeni ştat aldılar.

İctimai elmlər: ədəbiyyat, fəlsəfə, musiqi-dil-folklor və s. şöbələrə bölündü, bunlar üçün münasib adamlar axtarıldı.

Ədəbiyyat şöbəsinə, şübhəsiz, özüm də saxlamalı idim. Musiqi şöbəsinə böyük bəstəkarımız Üzeyir bəy, fəlsəfə şöbəsinə Heydər Hüseynovu çağırıldı.

Heydər mən aspiranturadan, həm də “Gənc işçi”də məqalələrini çap etdiyim illərdən tanıyırdım. Namizadlığını görəndə

insidit etdilər, o da həvəslə ensiklopediyaya işləməyə başladı.

Əhad Yaqubov (prezident müavini idi) Mərkəzi Komitədə katib sifətilə işləməyə gələndə yerinə Heydəri qoydu.

Heydər Hüseynov cavan, həvəsli, enerjili, qeyrətli oğlan idi. Kitab nəşr etməyə, cavan alimlər hazırlamağa, institutlar açmağa, qonşu respublika alimləri ilə yarış aparmağa çox say edirdi. Gecə-gündüz akademiya, öz otağında aylaşıb, kitab-dəftər ilə allışırdı.

Mənim hələ Gəncə seminarıyada ikinə əlaqədar olduğum, inandığım və hörmət bəslədiyim kommunistlərdən biri də sonralar Respublika Maarif Komissarı vəzifəsində işləyən Məhəmməd Cüvərlı idi.

O, vücuda balaca, ariq, xırdagöz, zahitən qəşqəbaqlı adam idi.

Ancaq mənim cəhətdən əksinə – fəal, çəvik, ayıq, dərəkəli, təşəbbüskar kommunist idi. Onunla tanışlığım tələbəlik skamyasından, seminarıyada oxuduğum illərdən başlamışdı. O zaman Cüvərlı Gəncə vilayət komitəsində təbliğat üzrə katib vəzifəsində çalışırdı. Seminarıya tələbələrini təhsili, tərbiyəsi, inkişafı ilə ciddi məşğul olurdu.

Görünür, bilik, məslək eşqi, iş həvəsindən başqa Cüvərlıda təşkilatçılıq bacarığı və tamkini də güclü idi. Seminarıya olduğum, təşkilatda çalışdığım müddətdə (mən tələbə təşkilatının sədri vəzifəsində idim) Cüvərlının mənə qarşı rəğbətini hiss etmişdim.

Son kursda və təhsil ilinin son aylarında, bir axşam yoldaşlarımla gəzməyə çıxdığım zamanda qəfilən çiyinimə bir əl endiyini duydu. Dənəndə gördüm Cüvərlı!

Güldü və mənə dedi:

– Deyəsən, sənə diksindirirdim!

Mən dinmədim. O mənim küreyimə əl vururdu dedi:

– Sabah vilayət komitəsinə gəl, sənənlə işim var.

– Saat neçədə gəlirim?

– Saat 9-dan sonra mən oradayam. Havaxt istəsən, gəl, dərindən çixanda gələ bilərsən!

Man:

– Baş üstə, – deyib getdim.

Getdim. Ancaq bu çağırış məni çox narahat elədi.

Cuvarlı məni nə üçün çağırır? Görəsən, nə deyəcək?

“Səninlə işim var!”

Görəsən, bu nə işdir. Balka, mənə təzə bir iş tapdıracaq, qulluq təklif edəcək? Balka da, tələbə həyatı ilə əlaqədar tapşırıq verəcək.

Cuvarlının evi seminariya olan küçədə (“28 Aprel” küçəsi), məktəbin qabağında idi. Mən dərəcə gedəndə onlara getdim. O, mənimlə görüşüb içəri çağırdı və sözünü açıb dedi:

– Seminariya məzunlarının təyinatı gedir. Anketdə gördüm ki, sən kəndə getmək istəyirsən. Gədəbəy məktəbinə müdir lazımdır. Səni ora məsləhət görmüşük. Necə baxırsan?

– Müdir işləmək çətin olmazmı?

– Komsomolda yaxşı işləmişən, yerli təşkilatda sənə kömək edəcəklər.

– Siz nə məsləhət bilirsiniz, mən hazırım.

– Gədəbəyin raykom katibi yanıma gələcək – Ramazanov. Ona da tapşıracağam sənə kömək eləsin. Ora dağ yeridir, səfalıdır, həm də fəhlə rayonudur. Məktəbi də böyüdüb 7 illik eləyirik. Cavan oğlansən, seminariyada aldığı bilik və tərbiyə fəhlə balalarına vacibdir. Sən orada çox xeyir verərsən. Fəhlələr də qədirlən camaatdır. Sənin inkişafına kömək edərlər...

Mənim sükut və rızılığımı görəndə Cuvarlı sevinclə alimi sıxıb xeyir-dua verdi:

– Sənə yaxşı yol. Səhə siyahınıza məarif şöbəsinə göndərəcəklər. Əmrinizi alıb yola düşərsiniz. Bir aylıq maaş da qabaqcadan verilir.

İndi mən daha aşkar və yaqin gördüm ki, bizi xalis hazır, məsul məarif işçisi kimi müəyyənləşdirib işə göndərirlər.

Gədəbəyi görməmişəm. Təsəvvürüm də ibtidai və bir az da yanlış idi: Kakor deyilən bir gödəkboy, zirək kişinin məftiltəkər faytonu zıncırovlu, gümrəh atlarla bizi Yasamal yo-

lundan çıxarıb yoxuşa aparanda güman edirəm ki, məktəbə dərslər deməyə yox, dumanlı, o əsarətli dağlarla cahalət, nadanlıq ilə vuruşmağa gedirik.

İyirminci illərin ortaları və axırlarında bizim respublikada məarif və mədəniyyət adamları az idi. Xüsusilə, sovet dövləti və kommunist partiyasının böyük miqyaslı gələcək tədbirlərini – mədəni inqilab şüarını nəzərə alsaq və bu baxımdan məarif qüvvələrinə yanaşsaq, çətinlik daha qabarıq görünür.

Gədəbəy kimi məşhur fəhlə rayonuna ilk qadam qoyan seminarist mən idim. Balka, ona görə Cuvarlı məni hörmətlə, hazırlıqla yola salır, rayonun adlı-sanlı fəhlələri hörmətlə qarşılayırdılar.

Mülayim əvəst axşamında mənim mənzilim – mədəni komitəsinin binasındakı salıqəli otaq qonaqlarla dolmuşdu. Adatən, qonaqları çay-çörək süfrəsi ilə qarşılayırlar. Bizdə belə bir imkan yox idi. Bizim üçün ayrılan otağın təchizatı da səhmdə deyildi.

“Biz” deyirəm, ona görə ki, mənimlə bərabər qonşu, yaxın kəndlilərin (Qumlu, Söyüdlü) müəllimləri də var idi. Onlar bir-iki günlüyə də olsa, rayon mərkəzində təlim almaq üçün bizim otaqda qalmaq istəyirdilər.

Rayon işçiləri, qocaman kommunistlər bizə xoş gəldin eləmək üçün yığılmışdılar. Buna baxmayaraq biz yerlilərin açıq dedikləri arzu və tələbləri də eşidirdik.

O vaxt mən 19 yaşlı cavan bir seminarist idim. Görünür, yerli fəhlələrin “bu təzə müəllim”dən gözləri su içmirdi. Çünki onların əlamində qalstıq, yaxası qatlama köynək, komsomol qayıışı “bu yerlərə” o qədər də mənasız deyildi.

60-70 yaşlı qocaman mədəni fəhləsi – Əlihüseyn əmi əsaya dirsəklənərək diqqət və ərklə mənə baxıb deyirdi:

– Oğlum, arxayın ol. Fəhlə camaatı müəllimin qadrini yaxşı bilirdi. Nə qədər ki, biz varıq, bir köpək oğlu müəllimə dəyə bilməz ki, gözün üstündə qaşın var. Müəllim bizim

azizimiz, uşaqlarımızın tərbiyəçisidir. Bu şərt ilə ki, bəzi-bəzi işlər gərək bizim yerlərdə görünməsin!

Əlihüseyn əmi atalarını yığışdırıb ayağa qalxdı, yenidən oturub dedi: – Mən nəyi deyirəm? Mən iki babatdan deyirəm. Biri budur ki, müəllim gərək içki sarıdan özünü gözləsin. Biri də əxlaq sarıdan, qadın babatından, ahır-haya babatından özünü gözləsin – Qoca fəhlə sanki məsul imtahan qarşısında övladına nəsihət verən atalar kimi mənalı bir təmkin ilə danışdı. – Bu iki məsələ olan yerdə dərslər də, tərbiyə də, hörmət də qaydasında olar. Oğlum, sənə indidən başa salıram ki, bunlardan özünü gözlə! Bura rayon yeridir, fəhlə yeridir. Burada gərək özünü gözləyəsən. Camaat sənə uşaqları etibar eləyir. Bu təmizlik ki oldu, gözüm üstə yerin var. Bütün məhaldə bir kişinin sənə dolmağa cürəti yoxdur!

Qoca fəhlə bir atə nəsihətilə danışır, mənim gözümün içinə baxır. Əyləşənlərin Əlihüseyn əminin nəsihətinə diqqətlə qulaq asması o demək idi ki, bu tapşırıqlar tək bir adamın yox, rayon camaatının hamısının adındadır.

Mən dillənməmiş, məktəbin köhnə müəllimi Əli Qara qocaman fəhləni arxayın elədi:

– Əlihüseyn əmi, Mir Cəlal seminariyanın özündə tələbə təşkilatının sədri olub. 500 tələbə onun öhdəsinə tapşırılmışdı. İçki, filan, əxlaq, adab-ərkan məsələsi onun öz nəzarətindədir. Bir də ki, bizim məqsədimiz burada dərslər, tərbiyə, mədəni inqilab yolunda çalışmaqdır. Komitəmizin tapşırığı yolunda can qoymaqdır. Əl-ələ verib işləyəcəyik. Tək əldən səs çıxmaz, partiya təşkilatının, sizin köməyiniz, fəhlə sinfinin iştirakı olmadan kənd müəllimi nə eləyə bilər?

Əli Qaranın bu sözləri, görünür, Əlihüseyn əminin ümidini təmin edirdi. Kişi, təsəbbüsünə kimi kiçik göz bəbəkləri ilə güllərək müəllimi arxayın saldı:

– Köməklik bizdə, mədəni fəhlələri məktəb üçün, müəllim üçün heç nəyi əsirgəməzlər. Cədan keçərlər!

Əlihüseyn əminin sözləri bir onun yox, bütün valideynlərin sözü idi.

Müəllim həyatını ağırlıq görəndən sonra fəhlələr məktəb üçün xüsusi cəvan yandırmağa, raykomun, ispaqkomun, ukomun (qəza komitəsi) yanında tez-tez danışmağa, tələb etməyə başladılar. Bu diqqət və hörmət sayəsində məktəbin kəndlilərdən gələn uşaqlar üçün 25 nəfərlik pansionunu açdıq. Musiqi kabinası düzəlddik, piano gətirdik. Neçə hektarlıq bağçanı məktəb təcrübə tarlmasına çevirdik. Bütün rayon məktəbləri üçün istinad məktəbi yaratdıq. Ayda bir müəllimlərin rayon müşavirə, təcrübə mübadiləsinə təşkil etdik.

Barpa dövründən sonra, mətbuatda, müzakirə, mübahisələrdə rekonstruksiya dövrü ilə əlaqədar məqalələr dəbdə idi. Mən də həvəslənərək bir məqalə yazmışdım:

“Rekonstruksiya dövrünün müəllimi”.

Bu məqaləni Xalq Məarif Komissarlığının jurnali dərhal çap elədi və rayon müəllimlərinin çoxuna oxumağı məsləhət gördü. Redaksiyanın xeyirxah münasibəti (o zaman komissarlıqda çalışan Məmməd Ələkbərli sonralar məarif naziri oldu) məni həvəsləndirmişdi. Məktəblilər üçün “Gədəbəyin nəzəriyyəsi” kitabı yazmaq iddiasına düşmüşdü. Bu kitabın ilk qəralama nüsxəsini hətta tədris-pedaqoji şurasına, o zaman orada çalışan Hənəfi Zeynəliyevə təqdim etmişdim.

Satıralarımdan birinə Şəhab (ulduz) imzası qoymuşdum. Köhnə əlifba ilə, “Şəhab” sözünü düz oxumamışdılar, ya nəsa “Şəhrət” vermişdilər. Sonrakı yazılarımın çoxunda da bu imzanı saxlayıb təkrar etdilər.

O zaman Məarif Komissarlığının məktəblərə nəzarət və təlimatı geniş və müntəzəm idi. Komissarlığın baş təlimatçısı Məmməd Xəlifəzadə Gəncə məktəblərində bir ay yoxlama aparmışdı.

Redaksiyanın xahişi ilə mən o yoxlama prosesini öyrənib, o haqda ətraflı yazıb nəşr etdirdim. Xəlifəzadə işlərinin sonunda məni seminariya müdiriyyətinin yanına çağırıb

taşakkür etdi. Komissarlıqdakı hesabatda da bu barədə danışdı.

Matbuat sahifələrini, xüsusən ədəbiyyata zidd yazıları diqqətlə izliyirdim.

Gəncəni görünər yaxşı bilirlər ki, şəhər iki hissəyə bölünür. Gəncə çayının sağı Azərbaycan, solu erməni məhəlləsidir. Dəmir körpünün sağında, teatr binası ilə qonşuluqda məarif evi yerləşirdi. 20-ci illərdə məarif evi, şəhər ziyalıların, xüsusən gənc komsomolçu müəllim, aktyor, radioçu, matbuatçıların ən çox toplaşdığı görüşdüğü yer idi. Şəhər məarif işçilərinin komsomol özəyi də məclislərini burada – Məarif evində keçirirdi. Bakıdan proletar Yazıçılar Cəmiyyətindən gəlmiş nümayəndələr çıxış edirdilər. Şeirler oxunur, nitqlər deyilir, alqışlar eşidilirdi...

Samad Vurğun 1926-cı ildə, yanılmıramsa, Qubadan Gəncəyə köçürülmüşdü. Partiya məktəbində ədəbiyyat dərsi deyirdi. Vurğun yaratmaq, yazmaq, gün-gündən böyüyən doğma, izdihamlı şəhərin qaynar ictimai həyatında fəal çalışmaq həvəsi ilə yanırdı. Proletar yazıçılarının burada bir şöbəsi təşkil olunmuşdu. "Qızıl Gəncə" adlı jurnal nəşr edilirdi. Sənaye ocaqlarında, komsomol, həmkarlar yığıncaqlarında cavan şair və adiblərin çıxışları təşkil olunurdu. Bəla məclislərdə Vurğunun gür, bəkir, səmimi, cazibəli şair səsi eşidilir, sürətlə yayılırdı. Həmin yığıncaqlarda mən Vurğunu həm komsomol yoldaşım, həm də yeni, inqilabi şeirin gələcəyə, böyük gələcəyə bir mürcəci kimi iftixar hissi ilə dinliyirdim.

Çox çəkmədi ki, böyük şairimizin ilk əsərləri ümumi şöhrət qazandı. Təhsil havası bizi markaza gətirdi. "Şairin andı" (1930) kitabı "Ələmdən nəşəyə" ilə yanaşı, gənclərin ən çox maraqla izləyib oxuduğu kitablar idi. Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu aspiranturasına daxil olduğum zaman S.Vurğunun yaradıcılığına həsr olunmuş "Yeni-dən qurulma yollarında" adlı məqaləni yazdım (1932). Məqalə "Hücum" jurnalında dərc edildi. Böyük şair də aspiranturada ədəbiyyat

şöbəsinə oxuyurdu. Onun təhsili də, iş üslubu da, münasibətləri də həmişə yenilik, bir az da şairlərə məxsus qaribəlliklə seçilirdi.

Biz aspiranturada oxuyarkən K.Marksın "Kapital" əsərini öyrəniş təhlil etmək məsələsi müzakirə olunurdu. Bəzilər deyirdi: bu kitabı ədəbiyyatçı aspirantlar üçün sətirbasatır təhlildən keçirmək, əmtəə təsərrüfatının həttə detallarını kəşf etməyə ehtiyac yoxdur. Müəllim özü də ədəbiyyatçılardan ibarət olan auditoriyanın fikrini bilmək istəyirdi.

Samad Vurğun ümumi axına qoşulmadı və müəllim ilə açıq danışmaqdan çəkinmədi:

– Yoldaş müəllim, – dedi, – siz iqtisadçısiniz, "Kapital"ı hərfincən bilirsiniz, çox sağ olun. Amma mən iqtisadçı yox, şairəm, şairliyimdə də qalmaq istəyirəm. Ona görə də siz bu kitabın, əsasən, ictimai inkişaf qanunları, sənət və ədəbiyyatın spesifikasiyası ilə bağlı fəsilələrini bizə öyrədin, onda sizə çox minnətdar olarıq.

Bütün aspirantlar və müəllim bu fikri bayandı, dərslər bu istiqamətdə planlaşdırıldı.

S.Vurğun istedadı dərəcəsinə də gəlməz, özünə, sözüna güvənən adam idi.

*Gəncliyim bir addır, yandıqca sönməz,
İnad bir insanam, sözümdən dönməz...*

Bir dəfə qrup nümayəndəsi darsə gəciken aspirantlar sırasında onun adını oxuyanda Samad qati etiraz elədi:

– Gecikmək, – dedi, – yarımçıq adamın işidir. Mən gecikmirəm. Mən ya gələm, ya həç gəlmərəm.

S.Vurğun öz salafı – Nizami, Füzuli, Səbir kimi sözə çox qiymət qoyur və artıq mənə verirdi:

Arıran söz qadrini sidiqlə qədrin artırır.

Kim nə miqdar olsa əhlin eylər ol miqdar söz...

Eşitdiyini, ya oxuduğunu matnlarda bədii, mənalı sözü sarraf kimi dərhal seçər və ağız-dolu tərifləyib qiymətləndirirdi.

Bir dəfə cavan şairlərin yazıları təhlil olunanda çəkilən bir yaxşı misalın Səmədi nə qədər sevindirirdiyi yadımdadır. Cavan şair cəldə uşaqlıq, çəbanlıq günlərini təsvir edib deyirdi:

*Bəzən mən itirib cəldə qalardım,
Gündüzü gecədən xəbər alardım...*

Bunu eşidən kimi Samad üzünü bütün məclisə tutub dedi:

– Bu əsl şair sözüdür. Bu sözün sahibinə şair kimi baxmaq, haqqında ürəkdən danışmaq lazımdır.

Kimin qələmindən çıxır-çıxır, zəif əsər böyük şairi mayus edir, güclü əsər isə qanadlandırır. O zaman lap cavan şair Adil Babəyev bir beytinə xüsusi bir şeir həsr etdiyini yadımdadır. Samadın tanqidçi və ədəbiyyatşünaslardan bir tələbi də bu idi:

– Ədəbiyyatımızdan ağız dolusu, iftixarla danışmaq çoxunuzda çatışmır.

Akademiyada ədəbiyyat tarixi kitabının bir neçə cildə planlaşdırılması məsələsi qoyulanda etirazlar az olmurdu.

Samad isə bu zəngin zəncinin "qapısının təzəcə açıldığını" göstərməklə belə təşəbbüsləri hər yerdə qızğın müdafiə edirdi.

O, ədəbiyyat və sənətə xalq həyatı, idrakı və hünərinin mənavi bir təcəssümü kimi baxır, vətənimizin şən-şöhrətini hər bir kitabda, tabloda və məhnidə görmək istəyirdi. Vətən müharibəsinin ilk aylarında azərbaycanlı döyüşçü İsrəfil Məmmədov faşistlərə qarşı vuruşmada öz rəşadəti ilə seçilmiş, qəhrəman adını almışdı. Bu hadisə Vurğunu çox sevindirirdi. Onun rəhbərliyi ilə biz qəhrəmanın kəndinə, ailəsinə təbrikə gətdik.

"Sovet pahlavanı" kitabı həmin günlərdə yarandı. Samad İsrəfilin, Kamalın, İslamın və başqa qəhrəmanların adını şeir ilə əbədləşdirdi. Böyük şairin lirik, epik, ya dramatik əsərlərində vətənin keçmişini və indisini, həm də gələcəyini yüksək sənət dili ilə tərənnümü

adamları vəhə edir. Azərbaycan, onun zəngin, mübariz tarixi, həyatı, qələbə və nailiyyətləri, taleyi və adamları Vurğun sənətində həmişə şərəfli yer tutmuşdur.

20-ci illərin axırlarında Gəncədə yeni, qızğın bir ədəbi mühit canlanmaqda idi. Gəncə seminariyası, müəllimlər mühiti, şəhər teatri, sənət texnikumu və sonra Kənd Təsərrüfatı İnstitutu kimi tədris, mədəniyyət ocaqları, şəhərdə müntəzəm nəşr olunan "Qızıl Gəncə", "Zərba", "Kirovabad bələdiyyəsi" kimi qəzet və məcmualar ədəbi həyatın canlanmasına çox kömək edirdi. O zaman ədəbiyyat havaskarları ədəbi mühit ilə, jurnal, qəzet ilə çox maraqlanırdı və yazıları ilə iştirak edirdilər. Xüsusilə, S.Vurğun kimi əhəmiyyətli, qüdrətli bir şairin orada olmağı cavanları həvəsləndirir, ruhlandırır, Gəncə ədəbi mühitinə rəvnaq verirdi.

Məhəmməd Cüvərli vilayət komitəsində təbliğat müdiri idi. O, məhəd fabriki, çit fabriki, sabun zavodu, dəmir yolu işçiləri və başqa fəhlə müəssisələrində, ədəbiyyatçıların xüsusi ilə maraqlandırdı və çoxlu təşkilat işi aparırdı.

Məhəmməd Cüvərli şəhər partiyası məktəbində ictimaiyyət dərsi deyirdi və ictimai təşkilatlarda fəal rəhbərlik işləri aparırdı.

Ədəbiyyatçıların əsərlərini nəşr etməkdə, teatr tamaşalarını, ədəbi yığıncaq və müzakirələrin təşkilində bəzə çox kömək edirdi. O, cavan yazıçıların diqqətini məhz müasir məsələlərə, sovet həyatına, fəhlə sinfinin mübarizəsinə cəlb etməyə çalışırdı. Birinci beşillik planın təbliği və həyata keçirilməsində Azərbaycan fəhlələrinin qəhrəmanlıq və rəşadətini bədii söz ilə əks və ifadə etməyi bəzə dənə-dənə tapşırırdı.

Bir neçə dəfə Samad ilə bizi fəhlə yığıncaqlarına göndərdi və yaxşı da nəticə gördü.

Samad Vurğunun ilham və istedadına pərəstiş edənlərdən olmuşam. Onun ilk yazıları, şeirləri, sənətə münasibəti, mühakimə və mülahizələrindəki sərbəstlik, coşğun ilham, qanadlı xəyal və şəxsiyyət xoşuma gəlirdi. Lap ilk yazılarından sənət qüdrətini, şeirin səmimi xüsusi

quru, süni bəzak-düzəkdən uzaq səmimiyyəti, qəlbən saf tərənlərini duyurdum. S.Vurğunun adı gələndə mən həyacansız danışa bilmirdim. Otuzuncu illərin əvvəllərində Samadın yaradıcılığı haqqında ilk təhlili məqaləni mən yazmışam (1932, "Hücum" jurnalı). Həmin məqalədə ilk şeirləri kəskin tənqid etsəm də, Vurğunun müstəsna istedadını göstərmişəm. "Vurğun əlinə qələm alan gündən əsl şair olmuş, kağız korlamamışdır". Şairin hədiyyə təqdim etdiyi ilk kitabını ("Şairin andı", 1930) kitabxanada saxlayıram.

Bir dəfə şeirlərindən birini çap etdirmək üçün Gəncə qəzetinin redaksiyasına getməyi məndən xahiş etdi. Redaksiyada "Şərq arəbi" təxəllüsü ilə çalışan rəsmiyyətçi bir redaktor var idi. Şeiri alıb oxudu və ehməlcə Samada qayıtdı ki, "Bizim qəzetdə çap olunmaz!"

Vurğun vüqar və təmkinini pozmadan redaktora kəskin cavab verdi:

– Na oldu, mənim şeirlərim mərkəzi matbuatda çap olunmağa layiq olur, amma sən bu qəzetinə yaramadı?

"Şərq arəbi" (özü də qara, pırlaşmış saçlı, eybəcar bir vücud idi) hirs ilə ayağa qalxıb şairə ittiham verməyə başladı.

Samad həmin şeiri götürüb cibinə qoydu, redaksiyadan çıxdı. Neçə gün sonra həmin şeir mərkəzi matbuatda, sonra da Moskva qəzetlərində nəşr olundu. (Çəmək ki, "Mən də bir asgar kimi" sarlıövhalı şeir idi.)

Vurğunun şeiri və şöhrəti yalnız Gəncədə yox, bütün respublikada və onun xaricində sürətlə yayılmağa başlayırdı.

Mərkəzi Komitənin "Ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması haqqında" məşhur qərarından sonra bizi Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinə, yazıçılarla partiya işçilərinin müavinasına çağırırdılar.

Yeni qərar münasibətilə orada keçirilən müzakirədə mən Samadın Gəncə fəhlələri arasındakı şöhrət və hörmətindən, orada keçirilən ədəbi yığıncaqlardan danışdım. Sonra Samad Vurğun özü ələvlu bir çıxış elədi.

Çox çəkəmədi, Yazıçılar İttifaqı təşkil olunanda Samadi Respublika Yazıçılar Təşkilatına məsul katib seçildilər.

Bir il sonra isə respublikanın 15 illiyi ilə əlaqədar bayramda Samadi da partiya dövlət nümayəndələri sırasından Moskvaya – Kremldə partiya və hökumət rəhbərlərinin görüşünə apardılar.

Kremldəki görüşdə də şair hökumət rəhbərlərinin diqqətini cəlb etmiş, xüsusi fərman ilə Lenin ordeninə layiq görülmüşdü (1936).

Ədəbi mühitin bütün ölkədə qaynayıb canlandığı həmin illərdə Yazıçılar Cəmiyyətinin Gəncə şöbəsi (filial) təşəkkül tapmaqda, istedadlı cavanları ətrafına yığmaqda idi.

Gəncə şöbəsinin bir sıra üstünlüklərini – imkanlarını unutmamaq olmaz: əvvəla orada nainki köklü kitabxana, mədəniyyət ocaqları, həm də ədəbi anana, şairlər məclisi, Mirza Şafi kimi şairin otağı, başqa şəhərlərin heç birində olmayan güclü çap vasitəsinə sahib olan böyük bir matbaa var idi. Həmin matbaanın buraxdığı kitabça və jurnallar, mərkəzdəki nəşrlərdən o qədər də fərqlənmirdi.

Bir sıra texnikəm, orqa məktəb, teatr, radio verilişi və sairədən başqa çox həvəsli bir oxucu kütləsi var idi.

Gəncə seminariyasında tələbələrin gücü ilə təşkil olunan ədəbi müzakirə və mühakimələr, Cəbbarlı və Cavid kimi dramaturqların əsərlərinin tamaşası çoxumuzun indi də yadımızdadır. Hələ keçən əsrin axırlarında tikilən, indiyacən şöhrətini saxlayan teatrdə həmişə müasir və maraqlı tamaşalar verilir.

Bu illər sovet ədəbiyyatının təşkilində dövründə Gəncədə Samad Vurğun, Əhməd Cəmil, Həmid Araslı, Farrux Həsənlı, Əli Razi, bir az sonralar isə Möhsün Poladov, Əli Əkbərlı, Məmməd Kazım, Mikayıl Rzaquluzadə və bir çox başqaların ədəbiyyat tədbirlərindən nainki maraqlısı, hətta fəal təşkilatçıları idilər.

Mərkəzdə "Qızıl qələm" cəmiyyətində əla bir tədbir olmurdu ki, onun əks-sədası Gəncədə eşidiləsin. "Qızıl Gəncə" adı ilə xüsusi

bir jurnal çap olunurdu və buradakı yazıların hamısı yerli qiüvvaların qələmindən çıxan əsərlər idi.

Xüsusilə, axırıncılar məktəbi, tərbiyə və təlim işini çox sevmiş, ömürlərinin mühüm hissəsini buna sarf etmiş, bədii əsərlərində də bu ələmi maharətlə təsvir etmişdilər.

Süleyman Sani Nariman Narimanovdan hörmət və hararətlə danışır, onunla keçirdiyi yoldaşlıq, məarif yolundakı əməkdaşlığı xüsusi bir eşqlə xatırlayırdı.

İnqilabın ilk illərində ələn olunan bədii əsər müsabiqəsində "Laçın yuvası"nın yüksək qiymətləndirilməsini minnətdarlıqla qeyd edirdi.

Həmin illərdə Süleyman Sani bir müəllim, məarif xadimi və sovet quruluşunun təbliğatçısı kimi Qarabağın bir çox şəhər və kəndlərində şəxsən çox çalışmışdı. O günlərin təəssüratını qələmə almağı, bədii əsər, ya xatirə şəklində yadigar buraxmağı arzu edirdi.

Mənimlə görüş zamanında möhtərəm ədəbimiz səhəhtindən çox şikayətləndirdi. Qıçları revmatizmə tutmuş, ümumən əsəb xəstəliyindən əziyyət çəkər, sinəsi dolu xatirə və ədəbi niyyətlərini qələmə almaqda çətinlik çəkirdi. Məsələsin üzərindəki vərəqləri göstərər gileylənirdi:

– Na qədər yazmalı mətləblər, mövzular var. Ancaq na edəsən ki, cansağlığı, vaxtında qadrini bilmədiyimiz gümrəhlik yoxdur. İki səhifə yazıram, qolum qurur.

Mən görürdüm ki, daha bu, Qarabağ kəndlərini addım-addım gəzən, uzunboğaz çəkəmə geymiş, ovçu marağı ilə öz vətəninə mənzərələrini seyr edən müəllim, ədəb deyil, əli qələm tutsa da, zehnan zəngin intibahlarla zəngin olsa da, fiziki cəhətdən çox gücdən düşmüş, təb-təqatini itirməkdə olan bir xadimdir.

Süleyman Sani ilə olan görüşdən sonra saatlarla düşünür, kədərlənir, təəssüflər edirdim.

"Gənc işçi" də çalışdığım müddətdə çox ünsiyyət bağladığım, yaradıcılığına, səhəbətina

maraq göstərdiyim ədəblərdən biri Hüseyn Cavid olmuşdur.

Bu iddia zəhəran qəribə görüncə bilər. Çünki Cavid romantik şairdir, mənim rəalist zövqümdən, həyat və hadisələrə münasibətimdən, görüşlərimdən çox fərqli bir sənatkardır.

Əvvəla, onu deyim ki, iyirmi və otuzuncu illərdə Hüseyn Cavid cavanlar arasında çox məşhür, çox sevilən sənatkarlardan idi. Seminariya təhsili müddətində biz onun əsərlərini tez-tez səhnədə görür, kitablarını oxuyurduq. Müəllimlərimizin ələvlu mühazirələrində onun haqqında çox eşidirdik, seminariyanın tələbə məclislərindəki müzakirə və mübahisələrdə onun yaradıcılığını maraqla izləyirdik.

Bakıya gələndən sonra, matbuatda çalışdığım, ilk yazımlarıma görünməyə başladığım zamanlar da, görünür, böyük ədəbin diqqətini cəlb etmiş, nə cəhbətdənsə maraqlandırmışdım. Məlum olduqca üzrə, Cavid əsərlərində qarşı yazılan bir sıra kəskin tənqidlərdən incimışdi və narazılığını əşkar bildirməkdən çəkinmirdi. Bu haqda səhəbələrini münasib bildiyi hər yerdə və inandıqca hər kəsə danışdı.

Hüseyn Cavid mənimlə bir küçədə, qonşuluqda olurdu. Mən də İçərişəhərin Kiçik Qala deyilən, Bakı Sovetina söykənən küçəsində, 16 nömrəli evdə yaşayırdım.

Cavid bəzi axtarımlar yazıdan, yaradıcılıq işlərindən yorulan saatlarda həm başmaq seyrinə həvaya çıxar, həm də ünsiyyət üçün yoldaş axtarırdı.

Bir də görürdün ələndəki əsa ilə mənzilin qapısını döyür:

– Ağa Mir Cəlal!

(Seyid olduğum üçün qocaman ədəblərin həmişə adının əvvəlinə ağa sözünü əlavə edərildir).

Biz bütün ələliklə təşvişə düşsən, Cavid hörmətlə mənzilimizə qəbul edərdik.

Cavid zəhəran çox ciddi və ağır tərpanişli, az danışan, təmkinli bir ədəmdi. Gözündəki

çəsmək, alındakı asa, başındakı qahvəyi Buxara papağı ona xüsusi azamat verirdi.

İlk görüşlərdə həyat yoldaşım, qayınanam tərəfindən həyacan, təşviş, xörək hazırlığını görəndə Cavid çox narahat olur, ata kimi həmimizi, bir növ danlayırdı:

– Püsta xanım, – deyirdi, – mən axşamlar bir saat söhbətə gəlirəm. Bəla narahatlığı görsəm, daha cəsarət edib qapınızı döyməyəcəyəm.

Cavid çay qabağında nərd oynamağı da xoşlayardı.

Mənim yazı masama da diqqət yetirməyi unutmazdı.

Bir dəfə qarşımdakı vərəqlərə diqqət eləyəndə cavan qadın şairələrin əsərlərinə məqalə yazdığını görüb dedi:

– Vaxtına heyfən gəlmir?

– Bu yazılar haqqında mülahizələrimi söyləmək istəyirəm.

– Haqqında mülahizə deməli daha vacib əsərlər var. Elə əsərləri təhlil elə ki, heç olmasa, mövzu sənin zəhmətini qoruyub saxlasın. Füzulidən yazanı, yazı özü saxlamasa da, Füzuli saxlayacaq!

Gördüm ki, böyük şair düz deyir, mövzu seçmək özü yaradıcılığın ilk şərtidir.

Ondan sonra mən Füzuli şeirinin poetikası ilə maraqlandım, ilk elmi əsərimi, namizadlik dissertasiyama ondan yazıb çap etdirdim. Həmin kitabın ilk nüsxəsini də bir minnatdarlıq əlaməti olaraq Cavidə təqdim etdim.

Cavidin yaradıcılığı, yüksək sənəti, şeirliyi və əsərlərinin şöhrətindən başqa mənə sevdirən, xüsusilə, təmiz insanlığı, büləllər xasiyyəti və samimiyyəti idi. Kənddən baxanlar, onu ancaq əsərləri ilə tanıyanlar onun məhrəm, düzlu, mənalı yumorundan xəbərsiz idilər, halbuki onun bu cəhətdən söhbətləri çox mənalı, maraqlı, unudulmaz idi.

V
FƏSİL

*Epistoləyər irs:
ünsiyyətin
canlı şahidi*

Epistolyar irs sənətkar yazıcının məktublar məcmuudur. Təbii ki, ömrü boyu fəal bədii yaradıcılıqla məşğul olan yazıçı öz həmkarları, oxucuları, doğmaları (ailə üzvləri və qohumları) ilə məktublaşır. Yazışma dövründə toplanan məktublar etibarlı mənbə kimi yazıcının elmi tərcümeyi-halını yazmağı qarşısına məqsəd qoyan tədqiqatçı alimlərin və bibliografların diqqətini cəlb edir, çünki yazıcının həyatını, mühitini, ədəbi irsini araşdırarkən bir çox mətləblərin dərinədən öyrənilməsində, dəqiqləşdirilməsində epistolyar irsə ehtiyac duyulur.

Mir Cəlalın hələ tam öyrənilməmiş ədəbi-elmi və pedaqoji irsi, elmi tərcümeyi-halı ilə gələcəkdə maraqlanan tədqiqatçı alimlərin, bibliografların öz diqqətini epistolyar irsə yönəltməsi vacibdir.

Azərbaycan Mərkəzi Dövlət Arxivində Mir Cəlalın şəxsi fondunda külli miqdarda məktub, əlyazma, avtoqraf hişz olunur.

Kitabda Mir Cəlalın əlyazmalarından, eləcə də epistolyar irsindən nümunələr oxuculara ilk dəfə təqdim olunur. Bunlarla tanış olan hər kəs Mir Cəlalın yaradıcılığını və mənəvi aləmini daha dərinədən öyrənməyə imkan verən son dərəcə maraqlı fikirlərlə üzləşir.

Mir Cəlalı həssas yazıçı, qayğıkeş ata və müəllim, alim kimi səciyyələndirən, onun yaşadığı ictimai-siyasi dövrə, həmkarlarına, tələbələrinə, ailəsinə münasibətini əks etdirən avtoqraflarda böyük ədibin canlı obrazını görməmək, qayğı dolu mülayim səsinə, çırpınan ürəyinin döyüntüsünü eşitməmək olmur.

Teymur Əhmədov

Mir Cəlal

Məktublar... Məktublar... Ünsiyyətin canlı şahidi! Onu oxuduqca insan münasibəti, mehr-məhəbbəti, isti nəfəsi, mənəvi-psixoloji aləmi sanki açıq-aşkar duyulur.

Bir sözlə, məktubları oxuduqca çox düşünlər açılır... İnsanın canlı, sirlə hamsəhbəti – məktublar bu gün tutya maqamındadır. Onun qadrini bilin. O, siza dəyərli insanların dili ilə çox şey pıçıldayacaqdır...

Şərifə salam!

Sən kitabımın mətbəadən əldə edə bildiyim ilk nüsxəsini sizə göndərmişəm. Oxumağınızı və tezliklə fikrinizi mənə yazmağınızı gözləyirəm. Doqovor bağlamaq haqqında təşəbbüsünüzü yazın. Mən burada tərcüməni təşkil etməyə hazırım. Adam vardır. Yalnız sizdən xəbər gözləyirəm. Əsədiyimə görə aid olan bəzi işlər haqqında mənə məktub yazmışsınız. Taassüf ki, mən almamışam. Mənə məktub yazanda aşağıdakı adresa yazmağınızı rica edirəm:

Татья Марковна Мухоморова 16
Трамвай Мухоморова.

Dostlara, tanışlara salam!

Hörmətlə: Mir Cəlal

18/XI/35

Bağışlayın, tələsik, səliqəsiz oldu.

Şərifə salam!

Sən kitabımın mətbəadən əldə edə bildiyim ilk nüsxəsini sizə göndərmişəm. Oxumağınızı və tezliklə fikrinizi mənə yazmağınızı gözləyirəm. Doqovor bağlamaq haqqında təşəbbüsünüzü yazın. Mən burada tərcüməni təşkil etməyə hazırım. Adam vardır. Yalnız sizdən xəbər gözləyirəm. Əsədiyimə görə aid olan bəzi işlər haqqında mənə məktub yazmışsınız. Taassüf ki, mən almamışam. Mənə məktub yazanda aşağıdakı adresa yazmağınızı rica edirəm: Baku, Malaya Krepostnaya 16. Paşayevu Mir Cəlal.

Dostlara, tanışlara salam!

Hörmətlə, Mir Cəlal

18.XI.35

Bağışlayın, tələsik, səliqəsiz oldu.

Hörmətli Əziz!

Doqovoru imzalayıb göndərdim. Tərcümənin ilk nüsxəsinə baxmaq üçün bir qrup yoldaşlarla Hamida xanımın yanına gəldik, list yarım oxuduq, bir sıra səhvləri düzəlttik. Mənim ilk ehtimalıma görə, Hamida xanım bədii əsər tərcüməsində çox təcrübəsiz və yenidir. Qorxuram bu səbəbdən rus oxucusuna təqdim etdiyim ilk əsərim müvəffəqiyyətsiz çıxsın. Bu işə, siza ballıdır ki, yazıçının bir kitabının yox, bütün əsərlərinin gözdan düşməyi ilə nəticələnə bilər. Ona görə ilk nüsxəni alaraq əldə etməyə təşəbbüsünüzü etməyə xahiş edirəm. Sizin göndərdiyiniz (bu nəzəriyyəni nəzərdən keçirən) kitabın məntəqələri və adları (məntəqələri) haqqında məlumat almağınızı rica edirəm. Kitabın redaktorluğunu özünüzdən dəyərli almasanız, mən arxayın ola bilməyəcəyəm. Bu məktubu alan kimi tərcümənin keyfiyyəti haqqında fikrinizi mənə bildirin. Hamida xanım bir də vaxtın azlığından, yazını tələsdirməyinizdən şikayətlənir. Cavab gözləyirəm.

Hörmətli Əziz! Salam!

Doqovoru imzalayıb göndərdim. Tərcümənin ilk nüsxəsinə baxmaq üçün bir qrup yoldaşlarla Hamida xanımın yanına gəldik, list yarım oxuduq, bir sıra səhvləri düzəlttik. Mənim ilk ehtimalıma görə, Hamida xanım bədii əsər tərcüməsində çox təcrübəsiz və yenidir. Qorxuram bu səbəbdən rus oxucusuna təqdim etdiyim ilk əsərim müvəffəqiyyətsiz çıxsın. Bu işə, siza ballıdır ki, yazıçının bir kitabının yox, bütün əsərlərinin gözdan düşməyi ilə nəticələnə bilər. Ona görə ilk nüsxəni alaraq əldə etməyə təşəbbüsünüzü etməyə xahiş edirəm. Sizin göndərdiyiniz (bu nəzəriyyəni nəzərdən keçirən) kitabın məntəqələri və adları (məntəqələri) haqqında məlumat almağınızı rica edirəm. Kitabın redaktorluğunu özünüzdən dəyərli almasanız, mən arxayın ola bilməyəcəyəm. Bu məktubu alan kimi tərcümənin keyfiyyəti haqqında fikrinizi mənə bildirin. Hamida xanım bir də vaxtın azlığından, yazını tələsdirməyinizdən şikayətlənir. Cavab gözləyirəm.

Hörmətlə, Mir Cəlal

8.II.36

Mir Cəlal

№

193 il

Şəhri 10.01.19

Hörmətli Əziz!

Əsifdim ki Bakıya gəlməyə istəyirsiniz.

Cəz gözlərlər. Ədəbiyyatımız: kəsada bəlkə
Cəz xeyir verərsiniz.

Əziz, mən kitabın tərtibatı keyfiyyətindən
Cəz nigaran idim. Rahimin deməyincə görə siz
Beynəlxalq redaksiya tərtibatı əldə etməyə
sənət. Rica edirəm yazın gəlməyən kitabın
vəziyyətdədir.

Mümkün olsa, faydalarını
Ədəbiyyatı nəzərə alaraq, mənə bir az
pul binaqüzarlıq edə bilərsiniz. Cəzəyə
Ədəbiyyatın bu qədər. N.Y. 6/11/36

Mən Şuşadayəm. Cəzəyə bu adresa yazın.
T. Muxov. Gəlməyən Nəzəriyyə. Məzəmmur

Əzizə salam!

Əsifdim ki, Bakıya gəlmək istəyirsiniz. Çox gözəl olar. Ədəbiyyatımıza burada daha çox xeyir verərsiniz. Əziz, mən kitabın tərtibatına keyfiyyətindən çox nigaran idim. Rahimin deməyincə görə, siz özünüz redaksiya tərtibatına əhdənizə almısınız. Rica edirəm, yazın gəlməyən kitabın vəziyyətdədir. Mümkün olsa, faydalarını nəzərə alaraq, mənə bir az pul binaqüzarlıq edə bilərsiniz. Cəzəyə yazın. Hələlik bu qədər. Mən Şuşadayəm. Cavabı bu adresa yazın: Q.Şuşa, Dom pisateley.

Mir Cəlal
6.VII.36.

Hörmətli Əziz! Salam!
Hüseyn Şarifovu gördüm və sizi incitdiklərinə gileyləndim. And-aman elədi ki, Sizin pulunuzun hamısını guya qabaqcadan göndərmişlər.
Əziz, sizdən bir xahişim vardır ki, hekayələri aldandı çıxararsınız. Azərində bu yaxınlarda kağız olasıdır. Kitabı çətdirməyə, sonra qal oğlu qal olacaq. İkinci xahişim, əhəmiyyəti etibarlı birinci olmalı idi. Yəqin ki, "Kultura və revolyusiya" jurnalını alırsınız. "Bir gəncin manifesti" kitabını Moskva nəşriyyatı plana salıb. Mən sizin bu işə müdaxilə etməyə müntəzirəm. Bu barədə sizin şəxsi rəyinizi və tələbinizi bilmək istəyirəm. Bilmirəm, Yevgenyev sizə bu barədə yazıb, ya yox. Jurnalda olan qonornızı ala bilərsiniz, Zənəyə dedim. Ailonizə və xüsusilə mənim yol yoldaşım Cavada salam!

Sizin bu barədə mənim yol yoldaşım Cavada salam! Zəhmət olmasa, bir balaca məktub yazın. Sahhatim pis deyil, sizin zəhmətinizi unutmayacağam.
Hörmətlə, Mir Cəlal
9/13/36

Hörmətli Əziz! Salam!

Hüseyn Şarifovu gördüm və sizi incitdiklərinə gileyləndim. And-aman elədi ki, Sizin pulunuzun hamısını guya qabaqcadan göndərmişlər.

Əziz, sizdən bir xahişim vardır ki, hekayələri aldandı çıxararsınız. Azərində bu yaxınlarda kağız olasıdır. Kitabı çətdirməyə, sonra qal oğlu qal olacaq. İkinci xahişim, əhəmiyyəti etibarlı birinci olmalı idi. Yəqin ki, "Kultura və revolyusiya" jurnalını alırsınız. "Bir gəncin manifesti" kitabını Moskva nəşriyyatı plana salıb. Mən sizin bu işə müdaxilə etməyə müntəzirəm. Bu barədə sizin şəxsi rəyinizi və tələbinizi bilmək istəyirəm. Bilmirəm, Yevgenyev sizə bu barədə yazıb, ya yox. Jurnalda olan qonornızı ala bilərsiniz, Zənəyə dedim. Ailonizə və xüsusilə mənim yol yoldaşım Cavada salam!

Zəhmət olmasa, bir balaca məktub yazın. Sahhatim pis deyil, sizin zəhmətinizi unutmayacağam.
Hörmətlə, Mir Cəlal
19.X.39.

Карлосам Әзиз, салам! 10/11/50

Книжечки алдым. Чәкдियиниз зәһмәтә гәрә сағ олун. Арифдан хәкәяләри сәһәкәи әһәм дәрәһәт. Ман гәндәрән әһәмәдән Әрифдан «Тамаша» бурадәдир. О бириләр көһнадир, инди яхшә тәсир бағишләмәкәдир. На иса, Мирза Цалилин китәбчәси да гәлиб. Бу нәширәтә бир гәзалә һәһәтәтә до бирәр кә, тиражә чәхдир, Әһәмәдән Әрифдан гәрә бирәр әһәмәдән, тиражә кәһәт Әрифдан чәхдир. Сәһәкәи олун. Әрифдан хәкәяләри сәһәкәи әһәм дәрәһәт. Ман гәндәрән әһәмәдән Әрифдан «Тамаша» бурадәдир. О бириләр көһнадир, инди яхшә тәсир бағишләмәкәдир. На иса, Мирза Цалилин китәбчәси да гәлиб. Бу нәширәтә бир гәзалә һәһәтәтә до бирәр кә, тиражә чәхдир, Әһәмәдән Әрифдан гәрә бирәр әһәмәдән, тиражә кәһәт Әрифдан чәхдир.

Кағыз да çox uzun çıxdı. Bağışla, balka, sona başağrısı oldu. Bir oturma oxuya bilməsən, yarısını da saxla sabaha. Zəif adamsan, üzülüb eylərsən.

Әлини сәхирәм, мәнәим әзиз дәстүм. Сәнә муәфәққиәтлә әрзу әйәдирәм. Мәһәлә муәфәққиәтлә дәстүм сәһәкәи әһәм дәрәһәт.

Qardaşın Əziz.
14-III-54.
Moskva.

Hörmətli Əziz, salam!

Kitabçanı aldım. Çəkdiyiniz zəhmata görə sağ olun. Ancaq hekayələrin seçkisi yaxşı deyil. Mən göndərən siyahıda birca "Tamaşa" buradadır. O birilər köhnədir, indi yaxşı təsir bağışlamayacaqdır. Na isə, Mirza Cəlilin kitabçası da gəlib. Bu nəşriyyatın bir gözəl cəhəti də budur ki, tiraj çoxdur, əhatəsi böyükdür. Buraya yağcam, tutarlı povest yazmaq lazımdır. Sağlıq olsun. Arıfdan kefinizi soruşmuşam. Dekada üçün gələcəyinizi dedilər. Bakıda hazırlıq gedir, kitablar tərcümə olunur. Ailənizə və soruşanlara salam!

Mir Cəlal
10.VII.50

Qardaşın Əziz.
14.III.54. Moskva.

Əziz və mehriban balalarımız Hafiz bəy və Rəna xanıma
Əlverişli salamlar!

Təxminən bir ay əvvəl yazdığınız məktubu dənizdən gətirib oxuyub şad

Olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

Bakıda salamatlıqdır. Elmira, Ədibə dərs ilə, Aqil göyçək qızı ilə
məşğuldur (Bu qızı Camalə nişanlamaq lazımdır, sonra gec olar!). Tofiq
geologiyanı sahmana salır, Gümşüd bağa qulluq edir, Eldar da vəzifəfilosof

Olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

Bakıda salamatlıqdır. Elmira, Ədibə dərs ilə, Aqil göyçək qızı ilə
məşğuldur (Bu qızı Camalə nişanlamaq lazımdır, sonra gec olar!). Tofiq
geologiyanı sahmana salır, Gümşüd bağa qulluq edir, Eldar da vəzifəfilosof

Olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

Bakıda salamatlıqdır. Elmira, Ədibə dərs ilə, Aqil göyçək qızı ilə
məşğuldur (Bu qızı Camalə nişanlamaq lazımdır, sonra gec olar!). Tofiq
geologiyanı sahmana salır, Gümşüd bağa qulluq edir, Eldar da vəzifəfilosof

Olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

19/11/76 Məz / Mir Ədalət / Tofiq və Elmira!

Mir Cəlal

Əziz və mehriban balalarımız Hafiz bəy və Rəna xanıma atəşin salamlar!

Təxminən bir ay əvvəl yazdığınız məktubu dənizdən gətirib oxuyub şad
olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

Bakıda salamatlıqdır. Elmira, Ədibə dərs ilə, Aqil göyçək qızı ilə
məşğuldur (Bu qızı Camalə nişanlamaq lazımdır, sonra gec olar!). Tofiq
geologiyanı sahmana salır, Gümşüd bağa qulluq edir, Eldar da vəzifəfilosof

Olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

Bakıda salamatlıqdır. Elmira, Ədibə dərs ilə, Aqil göyçək qızı ilə
məşğuldur (Bu qızı Camalə nişanlamaq lazımdır, sonra gec olar!). Tofiq
geologiyanı sahmana salır, Gümşüd bağa qulluq edir, Eldar da vəzifəfilosof

Olduq. İndi siz, böyük okeanın dilgüşə sahilində gəzir, müasir elmin
zirvələrinə meyil edirsiniz. Qürbət eldə sizin əlbir, dilbiv olmanız bizə nə
qədər xoş və fərəhlidir. Hərən Camal bəyin telefonla saf, səməni bülbül
nidasını eşidib güman edirik ki, bütün ailə birlikdə zövq-səfa içindədir.

Mir Cəlal
Püstə xanım
12.1.76.

Əziz oğlum Hafizə Salam və yeni il təbrikləri!

Közün aydın olsun, Rəna xanım yanındadır. Birlikdə dünyanın o tayına yaxşı bələd olarsınız. Bu gün Xəzər sahilində Musa müəllim ilə sizin səyahət haqqında şirin söhbət və arzular eləmişik. Camal və Cəmilə dərixmasın dəyə Musa müəllim birisi günə bilet aldırıb. Burada salamətlikdir. İki dərəcə şaxta var. Qohum-aqrəba siza salam-dua göndərir. Elmira, Ədibə, Rəna hərə öz yoldaşilə dünün burada idilər. Keşləri sazdir. Püsta xanım Gəncədən gəlmişdi, başına yığılmışdılar. Hamısı sizin bayram təbrikinizi oxuyub təşəkkür etdilər.

Gözəl xanım, Aqil müəllim, Arif, Aida, Zəmfira yeni il süfrosində sizi yad edib şüələri şaqıldadırlar. Aytəkin, Altıy, Leyla, Nərgiz, Mehriban, Elçin, Nəzakət hamısı darin çij imtahanlarının hayındadırlar. Mahir əsgərdədir. Aqilin balaca qızı atası ilə deyib-gülür. Gərək ki, şəklini siza göndəriblər.

Sizin yanınızdan bir oğlan gəlmişdi, Aqil ilə yaxşı söhbətlər edib, sizin rəssam işlərindən maraqla danışib.

Hər dən bağa gedirik. Meynələri kasirik. Daha nə yazım, siza göndərməli çox yeməli meyvələr var, nəqliyyat çatmır. Sizinlə görüşməyi aramsız gözləyirik:

Sizdən ayrı yüz qəmi, dördü, mələmətdir mənə,
Nə xoşam, nə naxoşam, bilməm nə halətdir mənə!

Sağlıq olsun, mayda məmnuniyyətlə görüşərik! Sənə cənsağlığı, Rəna xanıma gümrəhliq, işiniz, təhsilinizdə qələbələr! Sizi bərk-bərk öpürük!
Hələlik bu qədər. Salam və hörmətlər. Vaxt olanda yazın. Məktublarınız bizi bayram havası getirir!

Mir Cəlal,
Püsta xanım,
İlin ən uzun gecəsi
22.XII.75.

Sizdən ayrılmaq, məmnuniyyətlə görüşürük! (Sənə Zəin sağlamlıq, Rəna xanıma K. xərəkət, İsmayıl, mələkə və mənəyə vələd olar! Sən bərk-bərk öpürük! Sənə, Hələlik bu qədər. Salam və hörmətlər. Vaxt olanda yazın. Məktublarınız bizi bayram havası getirir!

MİR CƏLAL

Görkəmli nasir, ədəbiyyatşünas alim və pedaqoq Mir Cəlal müasir Azərbaycan ədəbiyyatının bünövrəsini qoyanlardan biri olmuşdur. O, bədii yaradıcılığa XX yüzilliyin 20-30-cu illərindən başlamışdır. O, ədəbi aləmdə atdığı inamlı addımlardan sənətin şöhrətli zirvəsinə qədər keçdiyi çətin və şəərəli ömrünün əlli illi ərzində zəngin ədəbi irs yaratmışdır.

Qüdrətli söz ustası bütün şüurlu həyatını ədəbi, elmi və ictimai-pedaqoji fəaliyyətə həsr etmişdir. O, ölməz nəsr əsərləri, elmi dayarını itirməyən monoqrafiyalar yaratmış, yeni ədəbiyyatşünas və pedaqoji kadrlar yetirmiş, doğma xalqın milli-mənəvi yüksəlişinə çalışmışdır. Mir Cəlalın fəaliyyəti çoxcəhətli olmuşdur. Nasir, müəllim, ədəbiyyatşünas, tənqidçi, publisist, ictimai xadim...

Mir Cəlal bütün şüurlu həyat boyu yüksək vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirərək milli mədəniyyət, ictimai-ədəbi və pedaqoji fikrin inkişafı uğrunda fədakarlıq nümunəsi göstərmişdir.

Paşayev Mir Cəlal Əli oğlu 1908-ci il aprelin 26-da Cənubi Azərbaycanın səfəli Əndəbil kəndində anadan olmuşdur. Lakin tələyi onu uşaqlıq çağlarından qədim Gəncə şəhərinə gətirib çıxarmışdır.

1918-ci ildə atası vəfat etdiyindən böyük qardaşının himayəsində yaşamışdır. 1918-1919-cu illərdə Gəncə Xeyriyyə cəmiyyətinin köməyi ilə ibtidai məktəbə daxil olmuşdur. Şəhərin qaynar ictimai mühitində boya-başa çatan Mir Cəlal 1924-1927-ci illərdə Gəncə Dərülmüəllimində təhsilini davam etdirmişdir. Bu dövrdə komso-mol sıralarına qəbul edilmişdir.

Tələbəlik illərində ictimai işlərdə fəal çalışmış, texnikumun tələbə-gənclər təşkilatının, iki

il sonra isə Gəncə Şəhər Tələbə-Gənclər Həmkarlar Təşkilatının sədri seçilmişdir.

Onda ədəbi yaradıcılığa maraqlı da bu dövrdə yaranmışdır. Texnikumun ədəbi damaklarında şeir və tərcümələri oxuması, müzakirələrdə çıxış etməsi gənc yazıçıda öz bacarığına inam yaratmışdır. Mir Cəlal "Tərcümeyi-hal"ında ilk ədəbi axtarılan barədə yazır:

"1926-1927-ci illərdə pedaqoji texnikumun son sinfində oxuyanda markazi qəzetləri, xüsusən "Gənc işçi"ni müntəzəm mütləq edir, özüm də arəbir məqalələr yazırdım. "Gənc işçi" də rast gəldiyim ədəbiyyat sahifələri mənə çox maraqlandırdı. Mən istəyirdim orada yazam. Bir neçə şeir qaralayıb, poçt ilə göndərdim, cavab çıxmadı..."

Bir dəfə Mayakovskinin "Zərbaçi marşı" adlı şeiri alimə keçdi, onu oxudum və nədənsə tərcümə etmək fikrinə düşdüm... Bir həftə sonra "Zərbaçi marşı" adlı tərcümə şeirim çıxdı. Bu, mənim markazi mətbuatda ilk yazım idi".

Beləliklə, Gəncə ədəbi mühitində daxil olan Mir Cəlal "Qızıl Qələmlər" cəmiyyətinin yerli şöbəsinin yığıncaqlarında şeir və tərcüməçi kimi iştirak edir. Bu mühit yaradıcılıq havəsi ilə yaşayan Mir Cəlalə axtarış cığırından mənəvi stimol olur. Burada Həmid Araslı, Əhməd Cəmil, Cahanbəxş, Mikayıl Rzaquluzadə, Səməd Vurğun və b. ilə yaxından tanışlığı, bu istedadlı gənclərin gələcəyinə dərin inamı onu da yazdırmağa ruhlandırır. 1926-1930-cü illərdə Mir Cəlal "Yeni fikir" qəzetində, "Qızıl Gəncə", "İlk addımlar", "Hücum" məcmualarında doğma dila çevirdiyi şeir və hekayələrlə yanaşı öz ilk qələm təcrübələrini də çap etdirir. Bu dövrlərdə "Qızıl Gəncə"də "Şimaldan səss" (1928), "İlk addımlar"da "Ananın vəsiyyəti", "Müxtəbir

(1929) şeirlərini, "Ədəbiyyat cəhəsinə" "Doktor Cinayətov" (1930) hekayəsini, "İnqilab və mədəniyyət"də bir sıra tərcümələrini çap etdirəndə, 1930-cu illərdən ədəbi aləmdə öz orijinal yaradıcılığı ilə seçilən nasir kimi tanınır.

1928-ci ildə I dərəcəli Gəncə şəhər məktəbində müəllim işləmişdir.

Mir Cəlal həmin il təyinatla göndərildiyi Gədəbəy şəhər yeddiillik məktəbində müdir olmuşdur.

1929-1930-cu illərdə Mir Cəlal Gəncə şəhər yeddiillik məktəbində direktor vəzifəsində işləyir. Sonra iki il Kazan Şərq Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat fakültəsində təhsilini artırır. 1932-1935-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında təhsil alır, eyni zamanda "Kommunist", "Gənc işçi" qəzetləri redaksiyalarında çalışır. Bu ona ezamiyyət vaxtı kənd həyatına dərin bələd olmaq, amak adamlarının məişəti, tələ və əməlləri ilə yaxından tanışlıq imkanı verir. "Boy", "İşıqlı yollarda", "Biz necə böyüyürük" oçekləri, "Müəllim", "İfşa" hekayələri gənc yazıçının müşahidəçilik dairəsinin artmasını, canlı həyat lövhələri yaratmaq bacarığını göstərirdi. Mir Cəlal özü etiraf edirdi ki, ilk oçeklərini həyatla, adamlarla yaxın əlaqə zamanı zəngin material və canlı təassürat əsasında yazmışdır. (Bax: "Ulduz" jurnalı, 1969, N10, səh. 23-25). Mir Cəlalın ilk əsərlərində olan həyatilik, müasirlik ruhu onun öz mövzularını şahidi olduğu, müşahidə etdiyi hadisələrdən alması ilə sıx bağlıdır.

1932-ci ildə gənc yazıçının "Sağlam yollarda" oçekləri toplusunun nəşri onun yeni yaradıcılıq uğurları qazanmasına ciddi təsir göstərirdi. 1933-cü ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının filialının Azərbaycan şöbəsinin ictimai elmlər bölməsində kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışır. Sonradan Ədəbiyyat İnstitutunun yaradılmasına bilavasitə iştirak etmiş, burada XX əsr Azərbaycan ədəbiyyat şöbəsinin müdiri işləmişdir.

1933-cü ildə SSRİ Elmlər Akademiyasının Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin

ictimai elmlər bölməsində kiçik elmi işçi vəzifəsində çalışmışdır.

1936-1941-ci illərdə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda və Azərbaycan Dövlət Universitetində mühazirələr oxumuşdur. Bu dövrdə "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını yazıb müdafiə etmişdir.

Mir Cəlalın 1935-1939-cu illərdə "Boy" (novellalar), "Bostan oğrusu" (hekayələr), "Gözün aydın" (hekayə və oçeklər), "Dirilan adam" (roman) kitabları kütləvi tirajla buraxılıb.

Gənc yazıçı ilk gündən müşahidə etdiyi həyat hadisələrini, oxucunu düşündürən problemləri qələmə alırdı. Onun yaradıcılığında müasirlik, həyatilik tarixi mübarizə mövzusunda yazdığı "Dirilan adam" adlı ilk irihəcmli bədii əsərində güclü idi. Burada kiçik bir ailənin tələyi təmsalində tarixi dönüş arafəsində Azərbaycan kəndində hökm sürən özbaşınalıq ümumiləşdirilmiş, real lövhələrdə canlandırılmış, ictimai falakatin mahiyyəti aqlıb göstərilmişdir.

Akademik Məmməd Arif yazırdı: "Mir Cəlal "Dirilan adam"la diqqətli bir realist yazıçı olduğunu açıq-aydın göstərmişdir. Diqqətli ona görə deyirəm ki, o, insanları, məişəti, təbiəti çox diqqətlə öyrənmişdir, yaxşı bilir. Bunu əsərin hər sahifəsində hiss etmək olur..." (Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri (I cild), Azərşəfir, 1956, səh. 98).

Dünya ədəbiyyatına, klassik milli ədəbi abidələrə dərin bələd olan və sənətkar yazıçıların təcrübələrindən bəhrələnən Mir Cəlal öz əsərlərində yaşadığı dövrün hadisələri dolu dinamik yüksəlişinin real lövhələrini yaratmağa çalışırdı. Müasirlərin həyatı, yaradıcı əmək, yeni ailə və əxlaq normaları, nəci bənsani keyfiyyətlər, humanizm onun əsərlərinin başlıca mövzusunda çevrilmişdir.

Mir Cəlal nəsr qüdrətli tərbiyəvi təsirə malik idi. Onun vətəndaşlıq duyğuları ilə dolmuş hekayələrində köhnəlik, fanatizmə, bürokratizmə, tənbəlliyə və xayanətə qarşı bənzəmsizlik və qazab hissi aşılanırdı.

Mir Cəlal özünügüdan, yekaxana, yalanq və yaltaq adamların cəmiyyətin inkişafında bəxovə

Mir Cəlal

çevrildiyini yumoristik və satirik boyalarla tənqid hədəfinə çevirir, onları istehlaz ilə lağa qoyurdu.

İkinci Dünya müharibəsi illərində keçmiş sovet ölkəsinə qəsbkar alman faşist ordusunun hücumlarından xilas etmək üçün vahid cəbhədə birləşən xalqlar, "hər şey cəbhə üçün, hər şey qalabə üçün" şüarı ilə gecə-gündüz çalışırdılar. Bu hadisə yazıqların qarşısına böyük vətəndaşlıq vəzifəsi qoyulmuşdu.

Ağır müharibə dövründə Mir Cəlalin nəsr yaradıcılığında operativlik, günün tələbinə cavab vermək bacarığı güclənir. "Xalqın ürək sözü" (1941), "Vətən hekayələri" (1942), "İlyas" (1942), "İsrafil" (1942), "Vətən yaralan" (1943), "Vətən" (1944) və s. kitablarında, istərsə də dövrü mətbuatda çap etdirdiyi hekayələrində arxa və ön cəbhədə Azərbaycan xalqının faşizmə qarşı qəhrəmanlıq mübarizəsindən bəhs olunur. Azərbaycan xalqının dar gününü kütləvi igidliyi, dözümlü, vətəna sdaqəti, qalabəyə inamı bu əsərlərin leytmotivini təşkil edirdi.

Əbülbəşən, Mehdi Hüseyn, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rahimov, Ənvər Məmmədov, İlyas Əfəndiyev və başqa yazıçılar kimi Mir Cəlal qəzəbli hekayə, povest və əçkerlərində alman faşist ordusunun təcavüzünə qarşı ümumxalq müharibəsi illərində ön və arxa cəbhənin möhkəm vəhdəti, canlı və qırılmaz əlaqəsini təsvir etməkə milli ədəbiyyatı ideya-estetik cəhətdən inkişaf etdirirdi. Onun "Yollar", "Anaların üsyanı" hekayələri düşməna nifrət oyadır, səfərbərlik ruhunu gücləndirir. "Qan qardaşı", "Boz adam", "Axsam səfəri", "Atl", "Snayper", "Vətən yaralan" hekayələri ön cəbhədə vuruşan Azərbaycan döyüşçüsünün mənəvi və fiziki dayanatı, qüdrət, düşməna qarşı kin və qəzabını, qalabəyə inamını əks etdirirdi. 1941-ci ilin dekabrında S.Vurğun, R.Rza, M İbrahimov, H.Hüseynov, Z.Xəlil və Mir Cəlal Novorossiyskda, 1942-ci ildə Uzaq Şərqdə Azərbaycan döyüşçüləri ilə görüşlərində düşməna nifrət, vətəna məhəbbət və sdaqətə təbliğ edir, onları ruhlandırır.

İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı illərdə Mir Cəlal həyatın irləli sürdüyü vacib ədəbi-

tarixi vəzifələri yerinə yetirmək üçün yeni əsərlər üzərində işləyirdi. Onun "Od içindən qıxanlar" (1945) kitabında topladığı hekayələrdə cəbhədən qayıdan adamların sülh şəraitində yaratmaq eşqi, yaradıcı əməyin romantikası verilmişdir.

Bu əsərlərdən göründüyü kimi, vətəndaş yazıçı həyat hadisələrinə fəal münasibət bəsləyir, qələmə aldığı mövzunu aydın yazıçı mövqeyi və estetik ideal baxımından işləyirdi. O, bütün bacarığı və istedadının gücü ilə sülh, əsəyiş, dinc xoşbəxt həyat uğrunda mübarizə aparırdı. Onun beynəlxalq mövzuda yazdığı "Çin qızı" (1950), "Sülh istəyənlərə" (1951), "Badam ağacları" (1953), "Ərəb qızı" (1962) və b. hekayələrdə sülh, əmin-amanlıq, humanizim, yer üzündə insanların dinc, məsəd yaşaması ideyası təbliğ olunurdu.

Mir Cəlal nədan yazırsa-yazırsın, öz hekayələrində həyatın dərin qatlarına nüfuz etməyə, hadisələrin daxili mahiyyətini açmağa çalışmışdır. Klassik hekayəçilik ənənəsindən bəhrələnən yazıçının zəngin bədii yaradıcılığında geniş yer tutan hekayələri ədəbi-bədii və estetik fikri inkişafına ciddi təsir göstərmişdir. İdeya-bədii qayası aydın olan hekayələrdə maraqlı süjet, həyatı konflikt, real və canlı insan xarakterləri Mir Cəlali güdü bədii təfəkkürə malik yazıçı kimi səciyyəlidir. Mir Cəlal aydın, mənalı və canlı xalq dilində yazdığı hekayələrində həyatı lövhələr, təbii surətlər və canlı xarakterlər yaratmışdır. Akademik Məmməd Arif Azərbaycan hekayəçilik sənətində Mir Cəlalin mövqeyini yüksək qiymətləndirmişdir. O yazırdı ki, "Mir Cəlal məhir bir hekayə ustasıdır, onun hekayələri əksəriyyətlə yığcam və ibrətlidir. Yazıçı hər bir hekayəsində müəyyən ibrətli bir hadisədən bəhs edir və təbiiyyəti nəticə çıxarmağı oxucunun öz əhdəsinə buraxır". Sənətkarına sdaqəlik, fəvqəladə təbiiyyət, heyranedicə samimilik onun yaradıcılığının, bədii üslubunun ən çüvətli fərqləndirici cəhətidir.

Mir Cəlalin nəsr yaradıcılığında roman da başlıca yer tutur. O, ilk romanı – "Dirilən adam" (1934-1935) yazandan sonra "Bir gəncin manifesti" (1939), "Açıq kitab" (1941-1944), "Yaşıl arı" (1946-1952), "Təza şəhər" (1948-1950),

"Yolumuz həyanadır?" (1952-1957) romanlarında həyatın geniş epik lövhələrini yaratmışdır. Böyük bir zamanı əhatə edən bu əsərləri ilə Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində roman janrının inkişafına istər məzmun, istərsə də bədii forma cəhətdən təsir göstərmişdir.

Mir Cəlalin həyatı geniş epik lövhələrdə təsviri dövrün təlabı idi. Xalqın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatında və məişətində bir oynuş, canlanma vardı. Mir Cəlal müşahidə etdiyi tarixi hadisələri, ictimai-siyasi təkamülün vəsətini, əxlaq-tərbiyəvi dəyişikliyin mahiyyətini hərtərəfli, realist boyalar, tipik obrazlar və canlı həyatı lövhələr vasitəsilə verməyə çalışırdı.

Mir Cəlalin ciddi, dərin ideyali, hətta siyasi kəskinliyə malik ilk irləhəcmli əsəri "Dirilən adam"ndan başlayaraq bütün romanları ədəbi tənqiddən nəzər-diqqətdə olmuş, müxtəlif fikirlər söylənmişdir. Oxucu ray və məktublarından göründüyü kimi yazıçının əsərləri hələ jurnal variantında ciddi maraq doğurmuş, rəğbətə qarışlanmışdır. Dərin süməyyəni və haqiqi ilhamla yazılmış "Bir gəncin manifesti" ədəbi ictimaiyyəti və oxucu kütləsi tərəfindən yüksək qiymətləndirilmiş, bir çox xalqların dilərinə tərcümə olunmuşdur. Mir Cəlala şöhrət qazandıran "Bir gəncin manifesti" "böyük təbaddülət poetik bir dillə" əks etdirdiyinə, "həyatı haqiqətin sənət haqiqətinə" çevirdiyinə (Mehdi Hüseyn) görə təkməl Mir Cəlalin yaradıcılığında deyil, Azərbaycan ədəbiyyatında yeni hədisə idi. 1968-ci ildə "Bir gəncin manifesti" romanı Respublika Gənclər Təşkilatının mükafatına layiq görülmüşdür.

Mir Cəlal öz romanlarında Azərbaycan xalqının yarımsızlıq həyatının ayrı-ayrı ibrətəmə, mənalı və təsirli hadisələrinin mənzərəsini yaratmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində Mir Cəlal orijinal yaradıcı xüsusiyyətlərinə malik romançı kimi tanınır. "Onun romanları tarixin müəyyən dövrlərini, inkişafın ayrı-ayrı mərhələlərini, həyatın müxtəlif hadisələrini cəmləndirən, mühüm həyatı problemlər, vacib ictimai-siyasi və mənavi-əxlaqı mətləblər əks etdirən

realist əsərlərdir" (Y.İsmayılov. Mir Cəlalin yaradıcılığı, B., "Elm" nəşriyyatı, 1975-ci il, səh.158).

Mir Cəlal görkəmli ədəbiyyatşünas alim kimi Azərbaycan elmi fikrində silinməz iz buraxmışdır. O, 25 yaşında İkon SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin ictimai elmlər bölməsində kiçik elmi işçi vəzifəsində işləyirdi, eyni zamanda aspiranturada təhsil aldığı illərdən dövrü mətbuatda çxış etmişdir. 1940-cı ildə "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Yeri gəlmişkən, xatırladaq ki, Mir Cəlal elmi fəaliyyətinə 1920-ci illərdən ədəbi tənqiddə başlamışdır. 1926-1930-cu illər arasında "Yeni fikir", "Kommunist", "Gənc işçi", "Ədəbiyyat qəzeti", "Hücum", "İnqilab və mədəniyyət" və s. qəzet və jurnallarda müxtəlif mövzularda məqalələrə çxış etmişdir. Ömrü boyu bu ənənəni davam etdirmiş Mir Cəlal əxluclu publisist. İstedadlı tənqidçi, tədqiqatçı alim kimi çxəcəhətli fəaliyyət göstərmişdir. Milli tənqidi fikrə, müasir ədəbi prosesə operativ, günün öz tələbləri səviyyəsində münasibətini bildirməsi onun fəal çalışması ilə yanaşı yeni təşəkkül tapan, formalaşan müasir ədəbiyyatşünaslığa, publisistikaya və tənqiddə qayğısı ilə bağlı idi.

Mir Cəlal klassik ədəbiyyatın görkəmli tədqiqatçısı olmuşdur. Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Əbülbəşən Nəbati, Mirzə Fətəli Axundov, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədov quluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir yaradıcılığını araşdırmış, dəyərli fikirləri ilə ədəbiyyat tariximizin yaranmasına kömək etmişdir.

Akademik Kamal Talibzadə Mir Cəlalin ədəbi fəaliyyətini qoşa qanad kimi tamamlayan elmi yaradıcılığı barədə yazır: "Bədii yaradıcılığında olduğu kimi, elmi əsərlərində də Mir Cəlal həmişə aydın bir məqsəd izləmişdir. O, həmişə xalqın mənafeyinə xidmət edən ədəbiyyatdan, yazıçıdan yazıb ədəbiyyatımızın böyük ənənələrinə sadiq olan sənətə maraq göstərən, müasir ideyali ədəbiyyat uğrunda mübarizə aparıb. Buna görə də ədəb bir nəzəriyyəyi, bir tənqidçi

kimi büdrəməyib, çəşməyib, məqsəd aydınlığı ona tədqiqat mövzuları seçməkdə, ədəbiyyatın ayrı-ayrı məsələləri haqqında konkret, aydın fikirlər söyləməkdə kömək edibdir. Sabir və Məmmədquluzadədən, Cəbbarlı və Vurğundan, Mehdi Hüseyn və Əbilhasanən yazanda da onu eyni ideya-estetik məsələlər düşündürüb: bu yazıçılar bir vətəndaş, bir vətənpərvər kimi cəmiyyət üçün, xalq üçün na ediblər, ona necə xidmət göstəriblər, hansı böyük məsələlər qaldırıb və həll ediblər? Realizmin estetik tələbləri tonunda onların sənəti necə görənir? Bu suallar ədibin hər hansı yazıçını qiymətləndirməkdə bir növ meyar olub və bu suallara verdiyi cavablar onun elmi əsərlərinə bir aydınlıq gətiribdir" ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 18 may 1968).

Mir Cəlal 1944-cü ildə 36 yaşında Sov.İKP sıralarına daxil olur. 1944-1960-cı illərdə Mir Cəlal SSRİ EA Azərbaycan filialının Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun müasir Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri işləmişdir. Eyni zamanda Azərbaycan Dövlət Universitetinin Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında dosent kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1947-ci ildə "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" sanballı tədqiqat əsərinə görə filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. 1948-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin professoru seçilmişdir.

1961-ci ildə Mir Cəlal Azərbaycan Dövlət Universitetinin Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasında müdir vəzifəsində çalışmış, elmi-pedaqoji kadrların hazırlanmasında böyük əmək sərf etmişdir. O, estetikanın nəzəri problemləri, poetika ilə məşğul olmuş, ali məktəbdə uzun müddət ədəbiyyat nəzəriyyəsinə mühazirələr oxumuşdur.

Sovet yazıçıları briqadəsi tərkibində Ağ dəniz-Baltik kanalında yaradıcılıq ezamiyyətində (1935), Moskvada keçirilən Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti oğurluğunda (1949, 1950, 1960), SSRİ yazıçıların II, III, IV qurultaylarında (1954, 1959, 1967) nümayəndə olmuşdur.

Mir Cəlal bütün fəaliyyəti boyu bədii yaradıcılığı ilə elmi, ədəbi-tənqidi yaradıcılığını qoşa davam etdirmiş, müəllim, elmi rəhbər ol-

muşdur. Onun yetirdiyi onlarla elmlər doktoru, professor ali məktəblərdə mühazirələr oxuyur, elmi-tədqiqat müəssisələrində çalışır. 1969-cu ildə Mir Cəlal Əməkdar Elm Xadimi fəxri adı verilmişdir.

Mir Cəlal ədəbi-pedaqoji və elmi xidmətlərinə görə "Şərəf nişanı" (iki dəfə –1950, 1958-ci illərdə), "Qırmızı Əmək Bayrağı" (1967), "Oktyabr inqilabı" (1948) ordenləri, "Əmək igidliyinə görə" (iki dəfə –1944, 1945-ci illərdə), "Qafqazın müdafiəsinə görə", "1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində fədakar əməyinə görə" medalları ilə təltif edilmişdir. Azərbaycan Komsomolunun fəxri laureatı olmuş, dəfələrlə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fəxri Fərmanı və "Qabaqcıl maarif xadimi" nişanı ilə təltif olunmuşdur.

Mir Cəlal 70 il yaşadı. Bütün şüurlu həyatını Azərbaycan xalqının, ədəbi-elmi və pedaqoji fikrinin inkişafına həsr etdi. Ölməz əsərlər yaradı.

1978-ci il sentyabrın 28-də Mir Cəlal Paşayevnin ürəyi döyünməkdən qaldı. O, Bakıda ikinci Fəxri Xiyabanda dəfn olundu. Xatirəsinə abidələşdirmək üçün ölkəmizin bir sıra yerlərində küçə, məktəb, kitabxana, mədəniyyət evi onun adını daşıyır.

Azərbaycanın sənət adamlarının xatirəsinin anılmasında daim böyük diqqət və qayğı göstərən möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyev Mir Cəlal Paşayevnin 90 illik yubileyinin təntənəli keçirilməsi barədə 1998-ci ildə verdiyi sərəncamdan sonra respublikamızın hər yerində vətəndaş yazıçı, alim və pedaqoq Mir Cəlalın xatirəsi hörmətlə yad edilmiş, ictimaiyyət geniş yığılmaq və elmi sessiyalar keçirmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 31 yanvar 2008-ci il tarixli sərəncamına əsasən görkəmli yazıçı, alim və pedaqoq, Əməkdar Elm Xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayevnin 100 illik yubileyi respublikada, xarici ölkələrdə və Parisdə YUNESKO miqyasında təntənəli keçirilmişdir. Gəncə və Gədəbəy şəhərlərində Mir Cəlalın xatirə muzeyi açılmışdır.

MİR CƏLALIN NƏŞR OLUNMUŞ ƏSƏRLƏRİ:

1. Sağlam yollarda (oçerklar). Bakı: Azərneşr, 1932, 46 sah.
2. Boy (novellər və oçerklar). Bakı: Azərneşr, 1935, 123 sah.
3. Dirilən adam. Bakı: Azərneşr, 1936, 204 sah.
4. Bostan oğrusu. Bakı: Azərneşr, 1937, 46 sah.
5. Axundun iştahası. Bakı: Azərneşr, 1938, 63 sah.
6. Gözün aydın. Bakı: Azərneşr, 1939, 477 sah.
7. Füzulinin poetik xüsusiyyətləri. Bakı: Azərb. SSR EA-nın nəşri, 1940, 96 sah.
8. Bir gəncin manifesti. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1940, 258 sah.
9. Bir gəncin manifesti. Bakı: Azərbaycan LKGİM nəşri, 1940, 258 sah.
10. Xalqın ürək sözü. Bakı: Azərneşr, 1941, 18 sah.
11. Vətən (hekayələr). Bakı: Azərneşr, 1942, 38 sah.
12. İlyas. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1942, 24 sah.
13. İsrəfil. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1942, 26 sah.
14. Şərbət. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1942, 56 sah.
15. Vətən yaraları. Bakı: Azərneşr, 1943, 12 sah.
16. Həyat hekayələri. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1945, 156 sah.
17. İki rəssam. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1947, 12 sah.
18. Yeni kəndin adamları. Bakı: Azərneşr, 1948, 44 sah.
19. İlk vəsiqə. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1949, 24 sah.
20. Söyüd kölgəsi. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1951, 20 sah.
21. Təza şəhər. Bakı: Azərneşr, 1951, 264 sah.
22. Bir gəncin manifesti. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1953, 201 sah.
23. Sada hekayələr. Bakı: Azərneşr, 1955, 224 sah.
24. Fitna. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1955, təkrar nəşri: 1962, 1966.
25. Yaşadılarım. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1955, 226 sah.
26. Yuxu və külək. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1956, 12 sah.
27. Seçilmiş əsərləri (iki cild). I c. Bakı: Azərneşr, 1956, 500 sah.
28. Seçilmiş əsərləri (iki cild). II c. Bakı: Azərneşr, 1957, 532 sah.
29. Yolumuz həyanadır. Bakı: Uşaqgəncneşr, 1957, 247 sah.
30. İnsanlıq fəlsəfəsi. Bakı: Azərneşr, 1961, 408 sah.
31. Bir gəncin manifesti. Yaşadılar. Bakı: Azərneşr, 1964, 452 sah.

32. Bir gəncin manifesti. Bakı: Azərnaşr, 1965, 452 səh.
33. Söyüd külgəsində. Bakı: Maarif, 1965, 42 səh.
34. Gülbaşlayan qız. Bakı: Azərnaşr, 1965, 334 səh.
35. C.Məmmədquluzadənin realizmi haqqında. Bakı: ADU nəşriyyatı, 1966, 70 səh.
36. Seçilmiş əsərləri (dörd cildə), I c. Bakı: Azərnaşr, 1967, 519 səh.
37. Seçilmiş əsərləri (dörd cildə), II c. Bakı: Azərnaşr, 1967, 499 səh.
38. Seçilmiş əsərləri (dörd cildə), III c. Bakı: Azərnaşr, 1968, 526 səh.
39. Seçilmiş əsərləri (dörd cildə), IV c. Bakı: Azərnaşr, 1968, 474 səh.
40. Gülüş bədii silah kimi. Bakı: ADU nəşri, 1968, 40 səh.
41. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı (dərslük). Bakı: Maarif, 1969, 348 səh. (şərikli).
42. Kərpickəsən. Bakı: Gənclik, 1969, 12 səh.
43. Şafaqdan qalxanlar. Bakı: Gənclik, 1972, 272 səh.
44. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları. Bakı: Maarif, 1972, 280 səh. (şərikli).
45. Klassiklər və müasirləri. Bakı: Azərnaşr, 1973, 296 səh.
46. Silah qardaşları (hekayələr). Bakı: Gənclik, 1974, 293 səh.
47. Xeyir və Şər. Bakı: Gənclik, 1976, 19 səh.
48. Dağlar dila gəldi. Bakı: Gənclik, 1978, 176 səh.
49. Dahi söz ustası. Bakı: Yazıçı, 1978, 90 səh.
50. Dirilan adam. Bakı: Yazıçı, 1978, 414 səh.
51. Bir gəncin manifesti. Bakı: Gənclik, 1980, 256 səh.
52. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1982, 428 səh.(şərikli).
53. Yaşlılar (roman və hekayələr). Bakı: Azərnaşr, 1984, 374 səh.
54. Bir gəncin manifesti. Bakı: Yazıçı, 1984, 224 səh.
55. Layaqət (hekayələr və povest). Bakı: Yazıçı, 1984, 360 səh.
56. Seçilmiş əsərləri (iki cildə). I c. Bakı: Azərnaşr, 1986, 463 səh.
57. Seçilmiş əsərləri (iki cildə). II c. Bakı: Azərnaşr, 1987, 445 səh.
58. Ədəbiyyatşünaslığın əsasları (dərslük vəsaiti). Bakı: Maarif, 1988, 279 səh.
59. Seçilmiş əsərləri (Birinci kitab), B., Çarşıoğlu, 2008, 438 səh.
60. Seçilmiş əsərləri (İkinci kitab), B., Çarşıoğlu, 2008, 462 səh.
61. Seçilmiş əsərləri (Üçüncü kitab), B., Çarşıoğlu, 2008, 450 səh.

MÜNDƏRİCAT

I FƏSİL. Ömrün mənalı anları.....	17
II FƏSİL. Həyatımda yaratdığım ən böyük əsərim – ailəmdir.....	205
III FƏSİL. Mir Cəlalın əsərlərinin səhnə həyatı.....	289
IV FƏSİL. Şəxsi arxivdən alyazmalar.....	305
V FƏSİL. Epistoləyər irs: ünsiyyətin canlı şahidi.....	343
VI FƏSİL. Biqrafik məlumat.....	371

Teymur Əkbar oğlu Əhmədov

Mir Cəlal

**FOTOSƏNƏDLƏR,
ƏLYAZMALAR
EPİSTOLYAR İRS**

**II
CİLD**

Nəşriyyat redaktoru: Suğra OSMANOVA
Texniki redaktor: Einur ƏHMƏDOV
Bədii redaktor: Fəxr VƏLİYEV
Səhifələyici: Sədaqət KƏRİMOVA

Yığılmağa verilməmişdir: 01.10.2013
Çapa imzalanmışdır: 30.05.2014
Nəşrin ölçüsü: 70x100 1/8
Fiziki çap vərəqi: 47,5
Sifariş: 033/14. Sayı: 500 ədəd

NURLAR

— NƏŞRİYYAT-POLİCRAFİYA MƏRKƏZİ —

Bakı, Az1122, Zərdabi pr. 78 / Tel: 4877021
Fəks: 4871285 / E-poçtu: office@nurprint.com